

נעמי פרידמן

ארצות הברית: דימוי ומציאות

בדפי העיתונות העברית

במזרח אירופה במאה ה-20

ובארץ ישראל בשנים 1917-1948

נעמי פרידמן

**ארצות הברית: דימוי ומציאות
בדפי העיתונות העברית**

במזרח אירופה במאה ה-20
ובארץ ישראל בשנים 1917-1948

Naomi Friedman

**The United States:
Image and Reality on the Hebrew Newspaper's Pages
in Eastern Europe in the 20th Century
and in Eretz Israel between 1917–1948**

בעריכת ד"ר אסיה שרון

עיצוב פנים הספר: דורית שטרן
עיצוב עטיפה: טל שמשוני

בעטיפה: אנדי ארנוביץ, מתוך התערוכה "היהודי הנודד"
"Living Here" © Andi Arnovitz
www.andiarnovitz.com
צילום: אבשלום אביטל

© כל הזכויות שמורות להוצאת אסיף ולמחברת.
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו לרבות תצלום ורישומים
בשום צורה ובשום אמצעי, לרבות תרגום, עיבוד לכל מדיה שהיא, צילום והקלטה
ללא אישור בכתב מהוצאת אסיף.

אסיף הוצאה לאור מרכז כתיבה ועריכה
www.assif-pub.com assif.pub@gmail.com

054-4441746

תל אביב 2017

תודות

תודה מקרב לב לפרופ' עופר שיף ולחבריי הרבים
שסייעו לי בכתיבת העבודה.

תודה רבה לד"ר אסיה שרון, ראש הוצאת "אסיף"
ועורכת הספר, ולחברי צוות "אסיף".

תוכן העניינים

11	פתח דבר
	שער ראשון: ארצות הברית בתמונת העולם של יהודי מזרח אירופה
15
	פרק 1: ההגירה היהודית ההמונית וראשית קליטתה בארצות הברית
17 (1924–1882)
	מה דחף את יהודי מזרח אירופה לעזוב את ארצות מושבם ומה משך אותם לארצות הברית?
19
23	הקליטה: ארצות הברית כבית חלופי
29	גורמים המסכנים קליטה מוצלחת: אנטישמיות וירידה מוסרית
	פרק 2: הדימוי של "העולם החדש" בתרבות האירופית במאה ה-19
31 דימוי חיובי: ארץ מלהיבה, שונה, צעירה ומלאת אנרגיה
33 דימוי שלילי: ארץ חסרת תרבות ועידון, גסה ורודפת בצע
	פרק 3: הדימוי של ארצות הברית בדברים שבכתב
39 עיתונים ומכתבים כמקורות מידע על החיים בארצות הברית
41 שלוש נקודות מבט על ההגירה המסיבית לארצות הברית בכתיבה העיתונאית היהודית במזרח אירופה: אידאליסטית, ביקורתית וריאליסטית
46 עיתונות הפועלים בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20
64
	פרק 4: ארצות הברית בספרות היפה
67 ספרות כמקור היסטורי
67 ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות
69 ביקורת על ארצות הברית
74
75	סיכום

שער שני: ההגירה לארצות הברית – בריחה לארץ מקלט או יצירת מרכז יהודי חדש?.....	79
פרק 5: ארצות הברית כפתרון למצוקת העם היהודי: תפיסות שונות	81
ניסיון להקמת מדינה ליהודים בארצות הברית.....	81
הציונות האמריקנית: מענה לבעיות של זהות יהודית.....	82
הציונות המדינית – הרצל.....	87
הציונות הרוחנית – אחד העם.....	88
הציונות הדתית.....	90
פרק 6: שלילת הגולה: ארץ ישראל כפתרון הבלעדי לבעיית העם היהודי	95
הציונות הרוויזיוניסטית.....	96
הציונות הסוציאליסטית.....	99
פרק 7: הדמויות היהודיות המרכזיות במחנה הסוציאליסטי	
ועמדתן כלפי ארץ ישראל וכלפי ארצות הברית.....	102
דב בר ברוכוב.....	102
ברל כצנלסון.....	105
א. ד. גורדון.....	107
נחמן סירקין.....	108
יוסף חיים ברנר.....	110
חיים ארלוזורוב.....	111
דוד בן גוריון.....	113
סיכום	117
שער שלישי: לגלות אהדה לאמריקה וגם להילחם בקסמה	119
פרק 8: העיתונות העברית בארץ ישראל על רקע התקופה	121
המצב בארץ ישראל תחת השלטון העות'מאני והשפעתו על בחירת ארץ היעד להגירה.....	121
העיתונות העברית בארץ ישראל.....	124

פרק 9: יחס עיתונות הפועלים כלפי ארצות הברית וכלפי יהודיה:

135	שלושה כיוונים
135	הקונפליקט האידאולוגי-ציוני
148	הקונפליקט האידאולוגי-סוציאליסטי
153	בין העמדה האידאולוגית לבין הכרה בצורכי המציאות
158	סיכום

פרק 10: ארצות הברית ויהודיה בדפי העיתונות הארצישראלית

160	בשנים 1925, 1933, 1939, 1945, 1948
160	על בחירת השנים
162	שנת 1925
181	שנת 1933
197	שנת 1939
217	שנת 1945
259	שנת 1948
284	סיכום

פרק 11: עיתונות הילדים: דבר לילדים ומשמר לילדים

294	בשנים 1939–1948
294	על עיתונות הילדים
297	ארצות הברית בדבר לילדים בשנים 1936–1948
302	ארצות הברית בדבר לילדים – 1939, 1945, 1948
308	ארצות הברית במשמר לילדים – 1945, 1948
312	סיכום

314 סוף דבר

318 מקורות

פתח דבר

ספר זה מתאר את הדימוי המורכב והמשתנה של ארצות הברית בעיני יהודי אירופה, רוסיה וארץ ישראל מ-1917 ועד לשנה שבה נוסדה מדינת ישראל. הספר פותח בהתבוננות בהגירה היהודית ההמונית לאמריקה ממזרח אירופה, שהחלה ב-1882, בסיבות שהביאו לעזיבה ההמונית, בשאלה מדוע היו כה רבים שבחרו כמחוז חפץ באמריקה ולא בארץ ישראל, ובראשית תהליך הקליטה של יהודים אלה בארצות הברית.

הדימוי של ארצות הברית בעיני יהודי מזרח אירופה במאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, שהיה חיובי בעיקרו, רווח בעיקר בקרב "פשוטי העם", והוא בא לידי ביטוי בעיתונות העברית והיהודית באירופה וברוסיה, במכתבים אישיים ובספרות היפה. כפי שנוכל לראות בספר זה, צורות התקשורת הללו הבלטו את הרווחה הכלכלית, שהמהגרים לארצות הברית זוכים לה, ואת העובדה שהיא מעניקה שוויון זכויות לכולם. במידה רבה נבע דימוי חיובי זה מהמצב החמור שממנו סבלו היהודים, שדחף אותם לחפש אחר ארצות חדשות להגר אליהן. כדי להבין כיצד נוצר דימוי זה, נסקרו בספר זה עיתונים יהודיים שהופיעו באירופה בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, לא כולם בשפה העברית, ביניהם המליץ, המגיד, האור, היום והצפירה בעברית, ראזסוויט ו-ווסחוד ברוסית ודער יודישער עמיגראנט בידיש.

שאלת יעד ההגירה מאירופה – האם לאמריקה או לארץ ישראל – העסיקה רבים בציונות המדינית, הרוחנית, הדתית, הרוויזיוניסטית והסוציאליסטית. מבין הגישות השונות המובאות בספר הובלטו בעיקר דעותיה בעניין זה של הקבוצה הדומיננטית בארץ ישראל, היא מחנה הפועלים הסוציאליסטי, ועמדות האישים המרכזיים שפעלו במסגרתה: דב בר ברוכוב¹, ברל כצנלסון, א. ד. גורדון, נחמן סירקין, יוסף חיים ברנר, חיים ארלוזורוב ודוד בן גוריון.

כיצד ייתפס בקרב היושבים בארץ ישראל הדימוי החיובי של אמריקה עם התגבשותה של התנועה הציונית ועם התחזקות היישוב בארץ ישראל? כיצד תתמודד העיתונות הסוציאליסטית, שתפסה את עצמה כגורם שתפקידו לחנך את היישוב היהודי בארץ ישראל, עם דימוי זה? זאת בעיקר לנוכח העובדה

¹ ברוכוב.

שיהדות ארצות הברית זכתה לחיי חופש ושוויון והשתלבה בחיי הציבור הלא יהודי באופן מלא, בהצלחה רבה ובתחושה של כבוד. יהודים אמריקנים אף השתתפו במאמץ הלחימה נגד הנאצים ובהפלתם. זאת ועוד, איך תתמודד העיתונות עם דימוי זה, כשהיישוב העברי בארץ ישראל אינו יכול להתעלם מן העזרה הרבה שאמריקה ויהדות אמריקה מושיטות לעם היהודי כולו ולציבור הארצישראלי בכלל זה?

כדי להשיב על שאלות אלו נסקרו הכתבות והידיעות על אמריקה, שהתפרסמו בארץ ישראל בעיתוני הפועלים הפועל הצעיר, קונטרס, דבר ועל המשמר, ובעיקר בחמש השנים האלה: 1925, 1933, 1939, 1945, 1948. אירועים שהתרחשו במהלך אותן חמש שנים הביאו לשינויים גדולים בדימוי של אמריקה בעיני היישוב בארץ ישראל וגם לקונפליקטים לגבי אופן הצגתה בעיתונות הסוציאליסטית, עיתונות שתפסה את עצמה כחלק ממהלך ציוני אוונגרדי ולכן כה חיוני.

באותן חמש שנים חלה גם התפתחות עצומה ביישוב בארץ ישראל: התפתחות כלכלית ותעשייתית והתפתחות בארגון מערכות השלטון. ככל שהלך היישוב והתבסס בארץ, כן ניסתה העיתונות, בעיקר "עיתונות הפועלים", להילחם בתופעת ההגירה לארצות הברית, מאחר שזו נתפסה כמתחרה קשה לביסוס המרכז היהודי הצומח בארץ ישראל. הדימוי נעשה מורכב יותר ומושך פחות, שכן הובלטו בו גם צדדים שליליים כמו העובדה שארצות הברית אינה פותחת את שעריה לפני היהודים, ושיש בה גם גילויים של אנטישמיות והתרחקות מן הדת.

נבדקו גם כל הכתבות והידיעות על אמריקה שהתפרסמו באותן שנים בעיתון הארץ, שלא היה עיתון פועלים, כדי להרחיב את מנעד ההתבוננות בעיתונות הארצישראלית, ולאפשר השוואה בין עיתונות הפועלים לבין עיתונות מקבילה שאיננה כזו. הספר מייחד מקום אף לעיתונות הילדים של אותם עיתונים בשנים אלו, דבר לילדים ומשמר לילדים, שגם בהם נסקרו כל הכתבות וכל הידיעות על אמריקה. עבור הקוראים המעוניינים בכך, מובאות הפניות מפורטות אל מקורות מידע, ככל הניתן בעת הוצאת הספר לאור ובהתאם לפרטים המופיעים על גבי המקורות.

הספר מבוסס על מחקר שנערך בידי המחברת במסגרת עבודה לקבלת תואר דוקטור בהדרכתו של פרופ' עופר שיף מאוניברסיטת בן גוריון בנגב.

מבנה הספר

בשער הראשון, ארצות הברית בתמונת העולם של יהודי מזרח אירופה, מתוארים הדברים מראשיתם, עת החלה בסוף המאה ה-19 הגירה יהודית מסיבית ממזרח אירופה ורוסיה לארצות הברית, והתחילו להתגבש תנועות יהודיות והגות יהודית שעסקו בסוגיית מצוקת העם היהודי וברעיונות לפתרונה. בשער זה מובאות הסיבות הכלכליות, החברתיות והפוליטיות להגירה לארצות הברית, מובהרים גורמי המשיכה של ארצות הברית, ומתוארים שלבי הקליטה המוצלחת בארצות הברית למרות הקשיים. בשער מוצג הדימוי החיובי של ארצות הברית, שהגיע אל יהודי מזרח אירופה ורוסיה באמצעות עיתונות, מכתבים אישיים, ספרות יפה וספרי יעץ. ארצות הברית צוירה כארץ מלהיבה, שונה ומלאה אנרגיה, אך גם כארץ שיש בה סכנות לקיום היהודי. למרות הסכנות עדיין תוארה כארץ שיש משום תועלת לחיות בה, אם גם כפתרון זמני, ורק ליחידים מן העם.

בשער השני, ההגירה לארצות הברית – בריחה לארץ מקלט או יצירת מרכז יהודי חדש? מוצג השיח האידאולוגי הפנים-ציוני בנוגע לארצות הברית ולתפקידה כלפי העם היהודי, שרווח בחמשת הזרמים הבולטים בציונות: המדינית, הרוחנית, הדתית, הרוויזיוניסטית והסוציאליסטית. הציונות המדינית מיוצגת על ידי הרצל, הרוחנית על ידי אחד העם, הדתית על ידי הרב קוק ושמואל מוהליבר, הרוויזיוניסטית על ידי ז'בוטינסקי והסוציאליסטית על ידי יוסף חיים ברנר, א. ד. גורדון, חיים ארלוזורוב, דב בר ברוכוב, ברל כצנלסון, נחמן סירקין ודוד בן גוריון. על תפיסת התנועה הציונית בארצות הברית אפשר ללמוד מדבריהם של לואיס ברנדייס והרב אבא הלל סילבר.

בשער השלישי, לגלות אהדה לאמריקה וגם להילחם בקסמה, מובא יחסה של העיתונות העברית בארץ ישראל לארצות הברית בשלושה תחומים: בתחום האידאולוגי – הפתרון הציוני מול ההגירה לארצות הברית; בתחום הסוציאליסטי – האידאולוגיה הסוציאליסטית מול האידאולוגיה הקפיטליסטית; ובתחום הפרגמטי – היכולת של ארצות הברית ושל יהודיה לסייע ליישוב למרות הביקורת על אורח החיים האמריקני. שער זה הוא הארוך מבין שערי הספר, ובו נבחנים הכיוונים הללו בעיתוני הפועלים בארץ ישראל ובעיתון הארץ לאורך כל השנים מ-1917 ועד 1948. בשער זה מובאת

התבוננות מפורטת ומעמיקה במיוחד על הפרסומים בנושא ארצות הברית בשנים 1925, 1933, 1939, 1945, 1948, חמש שנים בעלות חשיבות היסטורית. בסיומו של שער זה נבחנים גם הפרסומים על ארצות הברית שהופיעו בעיתונות הילדים של עיתוני הפועלים דבר לילדים ומשמר לילדים באותן חמש שנים. הפרסומים הללו ביטאו את הדרך שבה רצה היישוב לחנך את הדור הצעיר, ולפיכך הם משקפים את עמדותיו.

שער ראשון

ארצות הברית בתמונת העולם
של יהודי מזרח אירופה

פרק 1

ההגירה היהודית ההמונית וראשית קליטתה בארצות הברית (1882–1924)

הגירה של בודדים או של קבוצות קטנות של יהודים לארצות הברית החלה ב-1654, אך גלי הגירה גדולים של יהודים לארצות הברית החלו להגיע עוד במאה ה-17. יהודים אלה באו מספרד, מפורטוגל ומהולנד. גל נוסף של מהגרים יהודים הגיע במאה ה-19 (מ-1820 עד 1880).² זה היה גל הגירה גדול של יהודים גרמנים, שנהרו בהמוניהם לארצות הברית והצליחו להתאקלם ולהתקדם בה מבחינה כלכלית וחברתית תוך זמן קצר. גל הגירה זה הגיע לאחר מלחמת האזרחים בארצות הברית (1861–1865), שבעקבותיה חל בה תהליך תיעוש מואץ. היהודים הגיעו אם כן בשיאה של מהפכה תעשייתית, שהביאה לצמיחתן המהירה של הערים. הערים סיפקו מקומות עבודה בתעשייה ושימשו כר נרחב ליזמות מקצועית. גלי ההגירה הבאים הגיעו ממזרח אירופה בשנות השמונים של המאה ה-19, והיו עצומים בממדיהם מכל מה שהיה בעבר. כשניים וחצי מיליון יהודים הגיעו לארצות הברית מ-1880 ועד 1924, שנת הפסקת ההגירה (גרטר, 1980: 63; גרטנר, 2006: 27–67; הרצברג, 1994: 134–152).

בעוד המהגרים היהודים מגרמניה נטו לעבור לאזורי ההתיישבות במערב, התיישבו היהודים ממזרח אירופה בעיקר בערים הגדולות של מזרח ארצות הברית כמו בוסטון ופילדלפיה או במערב התיכון, למשל בשיקגו. רבים מהם, בין 70% ל-90%, נשארו בניו יורק עצמה, העיר הראשונה שאליה הגיעו. זאת משום שביקשו לחיות במסגרת חברתית מוכרת, שגם תאפשר להם להתפלל במניין ולהיעזר בשירותיו של רב. מספרם בעיר זו היה כמיליון וחצי ב-1915. הם התרכזו בלואר איסט סייד, שהצפיפות בו הייתה באותו הזמן הגדולה

² לפי מרק לי רפאל, 2006, ה-9 בספטמבר 1881, יום בואם של 18 פליטי הפוגרומים הראשונים לניו יורק, ציין כתאריך המדויק שבו החלה ההגירה ההמונית של יהודי מזרח אירופה.

בעולם (גרטנר, 1980: 57–68; גורן, 2007: 363–371). זו הלכה וירדה כשחל שיפור במצבם הכלכלי של היהודים, שבעקבותיו נדדו למקומות מגורים טובים יותר בניו יורק. במשך הזמן עברו היהודים גם למרכז ארצות הברית ולמערכה.

בתחילה התפרנסו יהודי מזרח אירופה בעיקר מעבודות בתחום הטקסטיל. עבודתם התרכזה בתפירה בסדנאות היזע (סדנאות ההזעה, sweatshops), שם שהתייחד למפעלים שתנאי העבודה בהם היו קשים ביותר. אלה התקיימו בשתי צורות: בבתים פרטיים ובמפעלים. עד סוף המאה ה-19 הייתה העבודה בבתים פרטיים נפוצה. היא התנהלה בדרך זו: יזם, יהודי ותיק, סיפק סחורה חצי מוגמרת, ומן העובדים נדרש להשלים את המלאכה בבתיהם. לצורת עבודה זו היו כמה יתרונות: העובדים שיתפו בעבודתם את בני המשפחה האחרים, ונוסף לכך יכלו בדרך זו לשמור על מצוות הדת. אך האמת הייתה שגם במפעלים יכלו העובדים לשמור על דתם, משום שרוב המפעלים הללו היו בבעלות יהודית. התאקלמותם של היהודים בארצות הברית התאפיינה בעבודה קשה, בשעות עבודה רבות, בתנאים מחפירים ובשכר נמוך. אבל כל אלה היו באותם הימים מחויבי המציאות בדרך להשגת המטרה: היקלטות בארץ החדשה (גרטנר, 1980: 68–71).

היקלטותם של יהודי גרמניה בארצות הברית הייתה שונה מהיקלטות יהודי מזרח אירופה, אך היה דבר משותף לשני גלי המהגרים: שאיפה עזה להצליח חברתית וכלכלית, ולא להמשיך ולעבוד בעבודות שבהן החלו לעבוד באמריקה. יהודי גרמניה עברו מהר יחסית לקניית חנויות משלהם ואף פתחו רשתות מצליחות, ואילו אצל יהודי מזרח אירופה הייתה העבודה במפעלים בדרך כלל רק שלב מעבר לעבודה בתפקיד בכיר יותר או אף לבעלות על מפעל. אלה שלא הצליחו בכך דאגו שבניהם ילמדו, ירכשו את השפה האנגלית ולא יימנו עם פועלי הצווארון הכחול כהוריהם (הרצברג, 1994: 89–98).

הנטייה להתרכז בערים הגדולות ובתוכן ליצור אזורי מגורים של יהודים ובאופן כזה לשמור על הקהילתיות היהודית ולקיים את מצוות הדת, לצד השגת ביטחון כלכלי מסוים, יצרו דימוי חיובי להגירה ולתהליך הקליטה בארצות הברית בעיני היהודים שנשארו במזרח אירופה. המכתבים שכתבו המהגרים המזרח-אירופים לבני משפחתם ודיווחי העיתונים נתנו ביטוי

לדימוי מוצלח זה ודחפו יהודים רבים נוספים להגירה לארצות הברית. עם זה חשוב לציין שאלה שהיגרו לא היו בדרך כלל שומרים נאמנים של המסורת, שכן בעיני אלה שהקפידו על שמירת המסורת נתפסה ארצות הברית כארץ שהחיים בה מובילים להתפרקות מן הדת (הרצברג, 1994).

מה דחף את יהודי מזרח אירופה לעזוב את ארצות מושבם, ומה משך אותם לארצות הברית?

הסיבות לעזיבת מזרח אירופה

הסיבה העיקרית להגירה הייתה המצב הכלכלי הקשה ברוסיה ובתחום המושב.³ הריבוי הטבעי, שנבע מן השיפור בבריאות, מירידה בתמותת תינוקות ומשיפור באיכות המזון ובהיגיינה, הגיע לממדים עצומים – שבעה מיליון יהודים ב-1900 במזרח אירופה – עד שאי-אפשר היה להשיג מזון לכולם. מצבם עוד החמיר, משום שנאלצו לעזוב את עיסוקיהם הקודמים ואת אורח חייהם ולהגר אל מרכזים עירוניים, כיוון שנאסר עליהם להיות בעלי אדמה או לחכור אדמה מחוץ לערים הגדולות. התיעוש, שאליו נאלצו לפנות בעקבות איסור זה, פגע בעיסוקיהם המסורתיים כבעלי מלאכה ואומנים. כאשר פנו בלית ברירה לחיפוש משרות בתעשייה, התקשו למצוא בה עבודה (אלרואי, 2008).

רצח הצאר אלכסנדר השני ב-1881 החמיר את המצב עוד יותר. מגמות ליברליות שרווחו בזמנו, בטלו עם הירצחו. יורשו, אלכסנדר השלישי, חיזק את שלטון היחיד שלו תוך הפניית עורף למגמות הליברליות של קודמו ובהטלת גזרות. היהודים הואשמו במעשה הרצח של הצאר. בעידודו של הצאר החדש פרצה השנאה אליהם בכל עוצמתה: 169 קהילות יהודיות הותקפו בסדרה של פוגרומים שכונו "סופות בנגב". הם באו לידי ביטוי בעיקר בהרס, בשריפה, בכיזה ובשוד של בתי יהודים. במהלכם נהרגו מאות יהודים ונפגעו בתי יהודים. בעיר באלטה, לדוגמה, נותרו 40 בתים מתוך כאלף, ונפגע מטה לחמם של עשרות אלפים. כל זה התרחש במשך 26 שעות.

³ היהודים חויבו לשבת בתחום המושב עוד בימי הצאר אלכסנדר הראשון. בשנים 1825–1855 ישבו בתחום המושב, כך מעריכים, יותר משני מיליון יהודים. תחום המושב כלל את רוסיה, רוסיה הלבנה, ליטא ואוקראינה וחלק מפולין.

בהמשך נקבעו על ידי שלטון הצאר חוקים מגבילים, הידועים בשם "חוקי מאי" (אטינגר, 1969, 1994; קולת, 1994), שדחקו את היהודים לתחום המושב, אסרו עליהם לגור בערי מסחר, הגבילו את עיסוקיהם הכלכליים בצורה קשה, וקבעו מכסות מגבילות לכניסה לבתי ספר תיכוניים ולאוניברסיטאות.⁴ יתר על כן, בשנת 1886 נתפרסמה תקנה שלפיה צעיר שלא התייצב לשירות הצבאי, יוטל קנס כספי גבוה על משפחתו. שנים ספורות לאחר מכן, ב-1891, גורשו היהודים ממוסקבה. החמרה ניכרת במצב היהודים אירעה בתקופת הצאר ניקולאי השני, שעלה לשלטון לאחר אלכסנדר השלישי ב-1894. אז גברה עוד יותר התעמולה האנטישמית, והיא באה לידי ביטוי בפוגרום בקישנייב בשנת 1903, שבו נהרגו 50 איש, נפצעו 500, וחנויות ובתים נהרסו ונשדדו. כשהתגבשה בעיר הומל קבוצה שהגנה על היהודים, נקבע במשפט שהם האשמים. כל אלה גרמו לתנועת הגירה עצומה מרוסיה.

נוסף למצוקה הכלכלית ולחוסר הביטחון האישי החלו בקהילה היהודית תהליכים של שינוי בכמה כיוונים – השכלה וחילון, לאומיות, ציונות וסוציאליזם. שינויים אלה פוררו את העיירה היהודית. כוחה של ההנהגה הדתית נחלש. אל ההנהגה הדתית הופנו גם טענות בכל הקשור למכסות של מתגייסים שנתבעו היהודים לתת לצבא הרוסי. המנהיגים השתמטו ממילוי החובה הזאת והטילו אותה על פשוטי העם, שנאלצו להיפרד מבניהם לשנים רבות, ולעיתים קרובות לא זכו לראות את הבנים חוזרים לחיק משפחותיהם. דוגמה לסוג הטענות כלפי ההנהגה הדתית אפשר לראות בהתקוממות נגד הדרישה מהציבור היהודי העני לשלם תשלומים גבוהים עבור הפיקוח על הבשר הכשר. ייתכן שסוג זה של טענות מספק חלק מההסבר לחוסר ההיענות של יהודים רבים לקריאות של הרבנים שלא לנסוע לארצות הברית או לפחות

⁴ על פי תקנות אלה נאסר על היהודים להתיישב בכפרים אפילו בתחום המושב, נאסר עליהם לקנות נכסי דלא ניידים מחוץ לערים, לחכור אחוזות ואדמות חקלאיות ולפתוח בתי עסק בימי ראשון ובחגי הנוצרים. אלה היו תקנות שנועדו "להגן על התושבים העיקריים מפני הניצול היהודי", והן פגעו בפרנסתם של היהודים וחשפו לפנייהם את כוונותיו של השלטון. כמעט איש מבין העיתונאים הרוסים ומבין הסופרים החשובים של התקופה לא גינה את הפרעות. נקבעה מכסה המצמצמת את קבלתם של יהודים ללימודים בבתי ספר תיכוניים וגבוהים ל-5% בלבד מן התלמידים. חלק מן המוסדות אף נסגרו בפניהם כליל.

לחזור משם במהירות, בטענם שאמריקה היא ארץ חוטאת, שאין מקיימים בה מצוות.

הקשיים הרבים מבית ומחוץ לא הותירו ליהודים בררה אלא להגר למקומות שבהם יוכלו לחיות בכבוד. ארצות הברית נבחרה על ידי רבים מהם, שראו בה ארץ מקלט חדשה וטובה בהרבה מזו שבה חיו עד כה. הם ראו בה פתרון זמני עדיף על זה שנמצא להם במזרח אירופה או במערבה, והיגרו אליה בהמוניהם. להחלטה להעז ולהגר לארץ רחוקה כל כך סייעה גם ההתקדמות הרבה שחלה בשלהי המאה ה-19 ותחילת ה-20 בפיתוח אמצעי תחבורה ימיים ויבשתיים: אניות ומסילות ברזל (סרנה, 2005: 154–166).

הסיבות לבחירה בארצות הברית

מדוע פנו היהודים לארצות הברית באלפיהם ולא שמו פניהם לארץ ישראל, מחוז געגועיו הקבוע של העם היהודי? לכך יש כמה תשובות. התשובה הראשונה היא שהציונות עדיין לא עלתה לבמה. בתקופה זו הייתה הזיקה לציון זיקה פסיבית, שלא ביקשה לשנות את פני המציאות. התשובה השנייה ואולי העיקרית היא שארצות הברית הציעה למהגרים יתרונות רבים: זכויות מלאות, הפרדה בין דת למדינה, שלבים מואצים של התפתחות כלכלית וצורך רב בידיים עובדות. ארצות הברית הייתה אז לאחר מלחמת האזרחים (1861–1865), והיא פתחה את שעריה לפני המהגרים כולם. לכן אין זה מפליא שארצות הברית משכה אליה מאות אלפים, ואילו לארץ ישראל היגרו אלפים בודדים בלבד.⁵ אף שסוף שנות השמונים עמדו בסימן של התפתחות בכיוון הציוני, אפילו בשנת 1914 – עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה – לא פסקה ההגירה מרוסיה לארצות הברית. בשנים 1881–1904 הגיעו לארצות הברית כמיליון וחצי יהודים.

הבחירה בארצות הברית כארץ מקלט לא הייתה ייחודית לציבור היהודי. ההגירה היהודית הייתה חלק מגל הגירה גדול מאירופה לארצות הברית, ונבעה בין השאר מהחופש הדתי שהיה בארץ זו, שאפשר לכל קבוצה, גם מקרב הנוצרים, לקיים פולחן דתי ללא חשש מרדיפות. השמירה הזו על עקרון הסובלנות הדתית הייתה אבן שואבת הן למתיישבים ביבשת החדשה

⁵ לפי אלרואי, 2004, עמ' 126, הגיעו בשנים 1899–1914 לארצות הברית מיליון וחצי בערך מהגרים יהודים, ואילו לארץ ישראל הגיעו בשנים 1905–1914 23 אלף בערך.

שהיו דתיים מאוד, והן למיליוני מהגרים שנרדפו בשל דתם. הסובלנות הדתית התבססה על הפרדה בין דת למדינה, שנקבעה בחוקת ארצות הברית במאה ה-18, ועל חוק מ-1740 שעל פיו לא נדרש שום מבחן דתי כדי לקבל משרה ציבורית (רוקאווי, 1990: 15). זו הייתה תופעה ייחודית, שכן בדרך כלל הדת של רוב האוכלוסייה בארצות אירופה הייתה דת המדינה, והשלטון דאג לשמירתה. בארצות הברית מיתן המתח שבין הקתולים לפרוטסטנטים את המתח בין הנוצרים לבין היהודים. סיבה נוספת לסובלנות הדתית הייתה העובדה שהחברה האמריקנית הייתה באותה תקופה חברת סֶפֶר הנאבקה כנגד גורמים עוינים. מאבק זה כנגד גורמים חיצוניים הידק את הקשר בין מהגרים בני דתות שונות, ובין היהודים ללבנים אחרים – פרוטסטנטים או קתולים (קולת, 1994: 141–208).

החברה היהודית נהנתה בארצות הברית מפריחה חברתית ותרבותית מסוף המאה ה-19: ב-1886 הוקם שם המוסד החינוכי האורתודוקסי הראשון. ב-1898 נוסדה התנועה הציונית בארצות הברית. אם בתחילה נתקל הרעיון של יישוב ארץ ישראל בהתנגדות, בעיקר מכיוונם של הרפורמים שהיו התנועה הגדולה והחזקה בארצות הברית, הרי בהמשך צמחו בקרבם הוגי דעות שהתייחסו בחיוב אל הרעיון הציוני. ב-1903 הוקם ארגון הציונים הסוציאליסטים, וב-1906 – הוועד היהודי האמריקני, שהיה לדובר של כלל יהדות ארצות הברית. ב-1912 הוקם ארגון הדסה על ידי הנרייטה סאלד, וב-1914 – בעקבות מלחמת העולם הראשונה – אוחדו כל גופי הסיוע ליהודי אירופה והוקם הג'וינט (גרטנר, 1980: 88–98). תופעות אלה של התלכדות הכוחות היהודיים עשו ודאי להגברת ההגירה לארצות הברית.

לארצות הברית היגרו אותם אנשים שביקשו להתקדם מבחינה כלכלית וחברתית, ולא דווקא העשירים ובני האצולה. לאלה האחרונים היו פחות סיבות כלכליות להגר. עם זאת גם העניים ביותר לא היגרו, כיוון שלא יכלו לגייס את סכום הכסף הדרוש להגירה. ההתקדמות הכלכלית-חברתית בארצות הברית, גם של מי שבאירופה היו חסרי מעמד, התאפשרה משום שזו הייתה ארץ שהתבססה על אתוס שנקבע לא לפי ייחוס או ירושה. להפך, כולם אמורים היו ליהנות מזכויות ומהזדמנויות שוות; אדם נבחן לפי כישוריו ונכונותו לעבוד ולהשקיע מאמצים. ארצות הברית רחבת-הידיים, העשירה במשאבים מכל הסוגים, נתפסה כ"גולדנה מדינה" (מדינת זהב), שבה יכול כל

אדם לשפר את ביטחונו האישי ואת רווחתו, ולהצליח: שונה לגמרי מארצות הגולה המוכרות ליהודים (Sarna, 2004: 64; Howe, 2005: 57–63).

ההגירה לארצות הברית אחרי 1900 הייתה משכילה יותר, והיו בה יותר עובדים מיומנים כגון מורים, רבנים, מהנדסים, מוזיקאים ופיזיקאים. כך לדוגמה היגרו 269 מורים יהודים ב-1907 לעומת 91 בלבד ב-1899, ו-1,900 בעלי מקצועות אחרים ב-1907 לעומת 1,045 ב-1899. כל אלה עוררו את המוני העם לצאת לדרך בכיוון ארצות הברית בהנחה שהיא אינה ככל הגלויות.

הקליטה: ארצות הברית כבית חלופי

ארצות הברית הייתה האפשרות היחידה כמעט להגירה באותן השנים, שכן ארץ ישראל הייתה אז תחת שלטון העות'מאנים והמצב בה היה קשה. פרסום חיבורו של ד"ר יהודה לייב פינסקר "אוטואמנציפציה!"⁶ ב-1882 עורר תגובות אוהדות רבות אך גם תגובות שליליות מצד גורמים שונים: הן מצד המשכילים, שביקשו למצוא את הפתרון לבעיית היהודים בארצות שבהן ישבו, והן מצד הסוציאליסטים, שביקשו לתקן את העולם באמצעות שינוי אורח החיים היהודי, והיו מעוניינים לעשות זאת ברוסיה במסגרת שינוי כללי שיחול בארץ זו.

גורמים שונים במציאות החיים בארצות הברית אפשרו ליהודים להשתלב בחברה ובכלכלה ולתפוס אותה כבית חלופי. עוד במאה ה-18 היא נתפסה כארץ חופשית מדעות קדומות, מאצולה מדכאה ומדת שלטת. העובדה שארצות הברית הייתה מעוניינת במהגרים ופתחה את שעריה לרווחה לפנייהם, נתנה תחושה של כניסה לבית חדש. רק כאחוז אחד, בעיקר בגלל מחלות, לא הורשו להיכנס לשם (גרטנר, 1980: 164; סרנה בתוך גרטנר, 1992). מערכת החינוך הדמוקרטית אפשרה לכולם ללמוד, דבר שהגביר את המעורבות שלהם בחיים החברתיים והפוליטיים. תהליך העיור, שאפיין את

⁶ פינסקר כתב בחיבורו זה על כך שהעם היהודי צריך מדינה משלו, כדי שיזכה ליחס של כבוד מצד אומות העולם. השנאה כלפי היהודים נובעת, לדעתו, מכך שאין להם מולדת ועצמאות משלהם. הוא אמנם הבין את הקשר המיוחד של העם לארץ ישראל, אך מבחינתו העיקר היה בכך שהעם יזכה במדינה משלו ויהיה ככל העמים.

התקופה בארצות הברית וגם באירופה, אפשר ליהודים להיות חלק משינוי כללי בחברה.

ממדי החזרה של המהגרים היהודים לאירופה היו קטנים לאין ערוך מאלה של בני עמים אחרים, כי בניגוד למהגרים בני עמים אחרים, שהיו קשורים לארצות שמהן באו, ליהודים לא היה לאן לחזור והם באו על מנת להשתקע. אם בתחילה, עד 1900, היה שיעור היהודים החוזרים לאירופה כ-25%, הרי במהירות הוא ירד ל-7% בערך, ולאחר מלחמת העולם הראשונה ירד לאחוז אחד בלבד (גרטנר, 1980: 64; סרנה, 1992: 225–238). זאת לעומת חזרה של כ-30% בקרב המהגרים האחרים. ליהודים היה ברור שהם באים לארץ החדשה על מנת להישאר (דבורק, 1992). רובם היו צעירים, בני 15–45, עובדה שתרמה לנחישות שבהשתקעותם, והם הגיעו במסגרת של משפחות – גורם מסייע בתהליכי קליטה. ידוע גם כי אפילו הייתה תופעה של שיבה חוזרת לארצות הברית בקרב המהגרים היהודים לארצות הברית שהחליטו לחזור לאירופה. אחד המהגרים האלה היה הסופר שלום עליכם שחזר לאירופה בשל אכזבה מיהודי ארצות הברית, אך שב והיגר לשם עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.⁷

שמירה על זהות יהודית

החשש הגדול של המהגרים היהודים היה שהחיים באמריקה יפגעו בזהותם היהודית. לכן התאמצו לבנות מסגרות שיסייעו להם לשמור על יהדותם. הם בחרו לחיות בשכונות יהודיות נפרדות, שם יכלו לשמור על המסורת ועל חגי ישראל, והיו להם בתי ספר ציבוריים, בתי חולים, מרפאות ומרכזים קהילתיים. אף שרוב האוכלוסייה הייתה חילונית, היא שמרה על האופי היהודי. המהגרים דיברו ביניהם יידיש וקראו עיתונים ביידיש. החיים התרבותיים והחברתיים היו תוססים. באותה תקופה יצאו לאור לפחות 150 עיתונים ביידיש ואף ארבעה עיתונים יומיים.⁸ הם שיחקו בהצגות תיאטרון ביידיש שביקר בהן קהל דובר יידיש, והקימו תחנות רדיו ששידרו ביידיש

⁷ למרות החלטתו לחזור לאירופה מכנה שלום עליכם את אמריקה "דער גליקלעכער פרייר אמעריקע" (אמריקה השמחה החופשית), ו"די מכניס אורחדיקע מדינה קאלומבוס" (מדינת קולומבוס מכניסת האורחים) במכתב 714 בספר "בריוו פון שלום עליכם", מרץ–אפריל 1916.

⁸ בעיקר בלט הפארווערטס, שבו היה מדור מפורסם בשם "א בינטל בריף" (צורר מכתבים), שכלל מכתבי קוראים שביקשו ואף קיבלו עצה מאת העורך. על העיתון ראו מנור, 2008.

(גורן, 2007: 363–371; גרטנר, 1980). גם יחסם לציונות השתנה במשך השנים משלילת הציונות לחיובה, בעיקר בהשפעת התנופה החלוצית ביישוב העברי הצומח בארץ ישראל (גל, 2010). ביטוי לאהדה הגדולה של יהודי ארצות הברית להתיישבות בארץ ישראל אפשר למצוא לדוגמה בספרה של אירמה לינדהיים (Lindheim, 1962), אמריקנית שעמדה בראש ויצ"ו והחליטה להתיישב בארץ ב-1933, בהיותה בת 47, בקיבוץ משמר העמק בתנאים שלא תאמו כלל את אורח חייה כאישה אמידה מאוד בארצות הברית.

תפקיד חשוב בקליטה היה ללאנדסמנשפטים – ארגונים של יוצאי המקומות באירופה שמהם הגיעו המהגרים. אלה סייעו לבאים במציאת עבודה ודיוור בשלבים הראשונים של חייהם בארצות הברית. יהודים שהגיעו מאותו מקום באירופה שמרו על קשרים ביניהם, ובנו מערכת שלמה של סיוע לנזקקים. תחילה סייעו למי שהגיעו לארצות הברית, ובשלב מאוחר יותר גם לבני עמם שנותרו באירופה (Shiff, 1994). כוחן של אגודות סיוע אלה, שהלכו והתאחדו לגופים גדולים יותר – יהודי גליציה ב-1903, יהודי פולין ב-1908 ויהודי רומניה בשתי אגודות ב-1911 – הלך ונחלש במשך הזמן, ככל שדור האבות נעלם בהדרגה והבנים הלכו והתרחקו מאזור המגורים של ההורים.

חיי הקהילה בסימן של איחוד הולך וגובר

תהליכים של איחוד גובר בקרב יהודי ארצות הברית סייעו להעניק לתהליך הקליטה שם דימוי חיובי בעיניהם של היהודים הן במזרח אירופה והן ביישוב בארץ ישראל, שכן אלה חששו בעיקר מפני אובדן הזהות היהודית בארצות הברית.

שתי קבוצות מהגרים בלטו כזכור בארצות הברית: יוצאי גרמניה ויוצאי מזרח אירופה. גלי המהגרים ממזרח אירופה הפכו את הקהילה היהודית הגרמנית הוותיקה למיעוט בתוך כלל יהודי אמריקה, ובשלב הראשון לא היה קשר קרוב ביניהן. במשך הזמן, בעקבות שינויים חברתיים כלליים שחלו בחברה האמריקנית, חל שינוי ביחסם של הוותיקים אל החדשים. קם דור חדש של ילידי אמריקה. מדיניות "הניו דיל" של רוזוולט,⁹ שדיברה על הגבלת כוחם של גופים עסקיים גדולים, על רפורמות סוציאליות, על הצורך לפתור את

⁹ תאודור רוזוולט (1858–1919) נשיאה ה-26 של ארצות הברית, כיהן בתפקיד זה בין השנים 1901–1909.

בעיית משכנות העוני ועל התייחסות מיוחדת למהגרים, שינתה את מצב הרוח הלאומי ואולי גם היא גרמה לשינוי היחס כלפי המהגרים העניים יותר. מנהיגים כמו לואיס ברנדייס ולואי מרשל¹⁰ גילו אהדה לשכבות הנמוכות, והקשר בין שתי האוכלוסיות – יהודי גרמניה ויהודי מזרח אירופה – התהדק והקרין קרוב לוודאי על יכולתן לשמור על זהותן היהודית. בשנות השלושים עברה השליטה ביהדות אמריקה לידי יהודים שבאו ממזרח אירופה, שמבחינת מניינם היו הרוב הגדול (גרטר, 1992: 354).

התפתחות החיים הקהילתיים עמדה אפוא בסימן של שתי תופעות: התופעה האחת הייתה התקרבות בין יוצאי גרמניה, המהגרים הוותיקים, המבוססים והעשירים, לבין יוצאי מזרח אירופה, החדשים והפחות מבוססים. אם בתחילה עזרו יוצאי גרמניה ליוצאי אירופה מתוך פטרונות (גרטר, 1980: 83; פרנקל, 1989: 507), הרי במהלך הזמן הלכה תחושת הפטרונות ופחתה. בשלב הראשון הבינו יוצאי גרמניה שהם אינם יכולים להתעלם מן הצרכים המיוחדים של יהודי מזרח אירופה וגם לא מן השפה שבה הם משתמשים ומן העולם הרוחני שלהם. הם נטו ללכת לקראתם, אולי מתוך תקווה שלאחר זמן ישתלבו יוצאי מזרח אירופה בחיי אמריקה באופן טבעי, וזיקתם לעולם שממנו באו תלך ותיחלש. בשלב מאוחר יותר נראה שבני הדור השני של מהגרים יוצאי גרמניה, ודווקא הנחשבים והידועים שבהם כמו לואיס ברנדייס, למדו להעריך את עולמם הרוחני של יהודי המזרח ולכבדו. מאידך גיסא גם יהודי המזרח עברו שינוי: במהלך הסתגלותם לחיים באמריקה הם עברו תהליך של אמריקניזציה. תמורות אלה קירבו לכבות ואפשרו שיתוף פעולה בין שתי הקבוצות הללו לטובת יהודי ארצות הברית ויהודי העולם כולם.

התופעה השנייה הייתה התגבשות הכוח היהודי. בעקבות גלי ההגירה הגוברים וגילויי האנטישמיות הגואים החלו הקהילות להתארגן בדרך טובה

¹⁰ לואיס ברנדייס היה בן למשפחה יהודית משכילה ממוצא צ'כי. הוא הצטיין בלימודי המשפטים, ובעבודתו כפרקליט בלט כמגנם של הצרכנים ושל ארגוני הפועלים. היה בורר בשביתות ועבד לעיתים קרובות בהתנדבות. ב-1916 מונה לשופט עליון למרות התנגדויות רבות. בתפקידו זה בלט בגישתו הליברלית ובפתיחותו לחקיקה סוציאליסטית. בגיל 54 הכריז על עצמו כציוני והתמנה ליו"ר הוועד הפועל הציוני בארצות הברית. הוא אף ביקר בארץ. על ברנדייס ראו גם בפרק 5, הציונות האמריקנית: מענה לבעיות של זהות יהודית. לואי מרשל היה מגדולי מנהיגי יהדות ארצות הברית. היה עורך דין שפעל בתחום הזכויות האזרחיות והפוליטיות. היה ראש הקהילה היהודית ופעל למען הבטחת חופש דת, פוליטי ותרבותי לכל קבוצות המיעוט.

יותר כדי לטפל ביתר יעילות באינטרסים שלהן ושל יהודי העולם. אם בתחילה פעלה כל קהילה באופן עצמאי ונפרד מן האחרות, הרי לקראת סוף המאה ה-19 וראשית ה-20 נעשו ניסיונות לגבש את הכוח היהודי בארגונים גדולים וחזקים יותר (גל, 2006). התפתחות התחבורה והתקשורת באותם ימים נתנה תנופה לעניין האיחוד. עם זאת היו שהתנגדו להקמת ארגונים משותפים גדולים, למשל אלה שפעלו בפדרציות הקטנות המקומיות, שחששו מאובדן כוחן. התנגדו לכך גם מי שפחדו שענייני היהודים יתפסו מקום בולט מדי בציבור האמריקני. אך בסופו של דבר נוצר במשך הזמן שילוב בין האגודות השונות כדי לייעל את הפעילות.

ב-1899 קמה ועידה ארצית של שירותים סוציאליים, שייסדה גם כתב עת מקצועי, וב-1900 קמה ועדה ארצית של מוסדות צדקה. מי שניסה לקשר בין הוותיקים לחדשים היה יהודה מאגנס, שיזם את הקמתה של ה"קהילה" בניו יורק ב-1909. זו הייתה התארגנות של ארגונים יהודיים שהתקיימה עד 1922, שנת עלייתו לארץ ישראל. ה"קהילה" הקימה לשכות לנושאים שונים כמו חינוך וצדקה. בשנת 1906 הוקם הוועד היהודי האמריקני. היה זה בכורח נסיבות היסטוריות, כלחץ על השלטונות לסייע ליהודי רומניה לאחר 1902 וליהודי רוסיה לאחר 1903. הוועד הזה היה לדובר של כלל יהודי ארצות הברית (גרטנר, 1980: 87). חמישים איש, מעשירי היהודים, מינו את עצמם לוועד היהודי האמריקני. הנשיא הראשון של הוועד היה מאיר סולצברגר מפילדלפיה, לאחריו בשנת 1912 התמנה לווי מרשל, ובהמשך עמד בראש הוועד יעקב שיף, אחד מעשירי הארץ הבולטים. משנודע לו שמפלים את היהודים בכניסה לרוסיה, הטיל את כל כובד משקלו כדי לבטל חוזה כלכלי בין רוסיה לבין ארצות הברית.

בשנת 1908 נעשה בניו יורק ניסיון להקים ארגון גג שיסייע למהגרים ממזרח אירופה. מה שדחף לכך היה ההאשמה של ראש משטרת ניו יורק תיאודור בינגהם, כי היהודים הם הקבוצה הגדולה ביותר בחיי הפשע של העיר. היהודים הוותיקים ביקשו לעקור את הפשע בעזרת פעילות למען המהגרים החדשים, והסיוע של הארגון למהגרים אכן היה מרשים.

קליטה כלכלית ותרבותית

השאיפה של המהגרים היהודים להצלחה כלכלית והנכונות שלהם להשקיע מאמצים רבים לשם כך יצרה זהות בין השאיפות שלהם לבין האתוס הליברלי האמריקני, שייחס חשיבות רבה להצלחה כלכלית. הצלחת היהודים הייתה לא רק בקנה מידה מצומצם, בקרב החברה היהודית, אלא גם בקרב כלל האוכלוסייה, וסביר להניח שסיפורי הצלחה אלה השפיעו על הנכונות של אלה שנשארו מאחור להעז גם כן להגר לארצות הברית. גם מבחינה תרבותית זכתה החברה היהודית לפריחה רבה (סרנה, 2005 : 140–143).

הקליטה התרבותית והחברתית לא הצטמצמה כאמור רק למסגרת החברה היהודית. היהודים בארצות הברית תרמו הרבה לספרות, לאמנות ולמדע. הפיזיקאי היהודי-אמריקני אלברט מיכלסון זכה בפרס נובל, ופעלו גם היסטוריונים יהודים-אמריקנים ידועים כמו צ'רלס גרוס וג'ורג' ל' ביר. בשנות העשרים פעלו גם סופרים חשובים כמו יעקב גלאטשטיין ושלום אש, זמרים כאל ג'ולסון ושחקנים כאדי קנטור. גם מוזיקאים ידועים כמו לציבור היהודי כמו אירווינג ברלין, אוסקר המרשטיין ואיירה גרשווין. היו שמילאו תפקידים בבית הנבחרים: יוליוס קאן, סיימון גוגנהיים ואחרים. היו ביניהם גם בעלי תפקידים נכבדים בממשל כמו הנרי מורגנטאו האב, אוסקר ס' שטראוס ולואיס ברנדייס, שהתמנה לשופט בבית המשפט העליון וזכה להוקרה רבה (גרטנר, 1980 : 88–92).

היהודים בארצות הברית תפסו מקום נכבד גם בין מנהיגי ציבור הפועלים, לדוגמה אדולף שטראוס וסמואל גומפרס. לכך הייתה ודאי חשיבות בעיני הסוציאליסטים בארץ ישראל, אם כי יש לומר, כי המאבק לשיפור מצבם של הפועלים היהודים בארצות הברית התנהל כמעט כולו בתוך הכלכלה היהודית האתנית. מטרתם המידית של הפועלים היהודיים הייתה שיפור תנאי עבודתם, ולא היעד ארוך הטווח של שינוי פני החברה (רוקאווי, 2007 : 39).

סביר להניח שגם פעילות התנועה הסופרג'יסטית בארצות הברית, שפעלה לקידום מעמדה של האישה בארצות הברית והשיגה ב-1924 זכות הצבעה לנשים, עוררה בנשים רצון להגר לשם. אין ספק שלנשים היה מקום חשוב בהחלטה של המשפחה היהודית אם להגר לארצות הברית או לא, וסביר להניח שהידיעה שבארץ זו יש להן סיכוי לזכות במעמד שוויוני יותר, השפיעה גם היא על הנכונות שלהן להגר עם משפחותיהן לשם. בעקבות

השינויים במעמד האישה הוקמו מוסדות דתיים שגם נשים יכלו ללמוד בהם, ואישה בשם ריי פרנק מסן פרנסיסקו ניהלה לראשונה את הטקס בבית הכנסת בחגים. גם ארגון הנשים הציוניות האמריקניות "הדסה", שהוקם בידי הנרייטה סאלד ב-1912, היה חלק מאותם שינויים במעמד האישה (סרנה, 2005: 143–148). כל ההצלחות הללו, החיים היהודיים התוססים בצד תחושת הביטחון, גרמו לכך שארצות הברית לא נתפסה כגלות בדומה לזו שבארצות אירופה. היא סיפקה פתרון גם לפרטים בעם היהודי, ולא פגעה ביכולתם לקיים את עצמם כבני העם היהודי.

גורמים המסכנים קליטה מוצלחת: אנטישמיות וירידה מוסרית

לצד החיוב היו גם תופעות שיצרו לארצות הברית דימוי שלילי בעיני היהודים במזרח אירופה ובארץ ישראל: בראש ובראשונה גילויים של אנטישמיות. כבר לאחר מלחמת האזרחים בשנים 1861–1865 טענו נגד היהודים שהם לא השתתפו בפועל במלחמה, והיהודים נאלצו להוכיח שהם השתתפו בה באופן פעיל. מאמצע המאה ה-19 ניכרה בארצות הברית אנטישמיות מתונה והיו גילויים של אפליה, אם כי לא היה בה איום מידי על יהודים (הרצברג, 1994: 153). כאשר הגיעו המהגרים היהודים הרוסים החל מ-1881, כבר הופיעו גם גילויי אנטישמיות חמורים בארצות הברית, ובשנות התשעים למאה ה-19 צמחה לאומיות קיצונית. אז גם הופיעה אנטישמיות אידאולוגית כמוצר לוואי של ה"נייטיביזם"¹¹ ובתגובה על הפער התרבותי בין אוכלוסיית האמריקנים הוותיקה לבין גל המהגרים היהודים ממזרח אירופה (גרטנר, 1980: 88). שונאי היהודים כיוונו את חציהם לעבר המהגרים הזרים, דוברי היידיש, אך טענות הוטחו גם נגד היהודים הגרמנים, על עסקיהם הממולחים המפוקפקים. דוגמה לרוח הרעה באותה תקופה היא אירוע שהתרחש בשנת 1913, כשיהודי בשם ליאו פרנק הואשם על לא עוול בכפו בהטרדה מינית, והפך לאחר תום משפטו לקרבן למעשה לינץ'. גילויים כאלה ואחרים גרמו לכך שגם ארצות הברית לא נתפסה כמקום בטוח לחלוטין עבור היהודים.

¹¹ תנועה שתמכה בחקיקה מפלה לטובתם של ילידי אמריקה שאופיינה על ידי רגשות לאומניים, אנטי-קתוליים ואנטישמיים, והייתה לה השפעה על העם האמריקני.

לצד הסכנות החיצוניות היו גם סכנות פנימיות ותופעות מוסריות שליליות בקרב היהודים עצמם: פשע ועבריינות שהתגלו בעיקר בקרב יהודים בני הדור השני להגירה ואפילו סחר בנשים (אלרואי, 2008). בד בבד הופיעו גילויים של התרחקות מהדת. רק מעטים קיבלו חינוך יהודי, וגם הוא לא היה ברמה נאותה.

פרק 2

הדימוי של "העולם החדש" בתרבות האירופית במאה ה-19

עד כה עסקנו בתופעות שעשויות היו ליצור דימוי חיובי או שלילי לאמריקה וליהודיה בעיני יהודי מזרח אירופה. בפרק זה נבקש לבחון את הדימויים של ארצות הברית שרווחו באירופה ואת הדפוסים המאפיינים אותם, שכן אלה, סביר להניח, השפיעו גם הם על היהודים שחיו בארצות אלה והושפעו מהתרבויות שלהן.

הדימוי של ארצות הברית באירופה היה מורכב. מחד גיסא היא סימלה עולם של תקווה, של זכויות לכל אדם, של הצלחה ועושר. מאידך גיסא היא סימלה בעיני רבים עולם חסר ערכים, מטריאליסטי, חסר אמונה, שכוחו בכסף בלבד; עולם שבו בני אדם נמדדים על פי הישגיהם החומריים בלבד, ומקומה של התרבות והרוח בה נמוך (Arendt, 1994; Dinner, 1996). החלוקה הייתה כזו: מי שראה אותה באור חיובי היו המוני העם, ומי שראה אותה באור שלילי היו בעיקר החוגים האליטיסטיים (Markovits, 2007: 44). הדימוי שהיה לארצות הברית באירופה התבסס קרוב לוודאי גם על הדימוי הרווח שלה בעיתונות ובספרות התקופה, בעיקר בגרמניה ובצרפת. נראה שמכל ארצות אירופה רווח הדימוי החיובי של ארצות הברית בעיקר בגרמניה, שם רחשו לה אהדה במאה ה-19.

דימוי חיובי: ארץ מלהיבה, שונה, צעירה ומלאה אנרגיה

בגרמניה ראו בארצות הברית במאה ה-19 ארץ מלהיבה, שונה, שמאפשרת לכל אדם להתפתח ולזכות בזכויות אזרח. התלהבו שם מאנשי המערב הפרוע, שסימלו את האפשרות של כל אדם לפרוץ את גבולות מעמדו ולקבוע את גורלו. באותה תקופה הייתה ארצות הברית יעד הגירה לגרמנים רבים. בין 1830 ל-1840 היגרו אליה יותר מ-150,000 גרמנים, וב-1848 – למעלה

מ-100,000 בשנה אחת. ספרו של פנימור קופר¹² על החלוצים, שתורגם לגרמנית ב-1826, יצר עניין רב, והגרמנים קראו כל פיסת מידע על העולם החדש והרחוק. הופיעו אז תמונות רבות בשבועונים בגרמניה, שציירו ארץ המצטיינת ביופי, בהרפתקנות ובנדיבות לב. ההתלהבות מאמריקה קיבלה ביטוי בצורות שונות. כך למשל הוצגה בגרמניה תערוכה בשם "אני אוהב את אמריקה", והספר שליווה אותה תיאר את התלהבותם של הגרמנים מהמערב הפרוע (Hollein, 2007).

דוגמה נוספת מתחום הספרות לדימוי החיובי של אמריקה בעיני הגרמנים היא ספרי קרל מאי, שגיבורם היה האינדיאני וינטו. המהדורה הראשונה הופיעה ב-1893¹³, והפכה את קרל מאי לסופר הגרמני הנקרא ביותר: עד 1950 נמכרו 50 מיליון עותקים מספריו. הרומנים האלה היו לעיתים חוויית הקריאה הראשונה על אמריקה, ולכן נקבעו בזיכרון ויצרו את תבנית ההתייחסות של הגרמנים לילידים האמריקנים ("האינדיאנים"). סופרים רבים וטובים התפעלו גם הם מספריו של קרל מאי, שלאמתו של דבר תיאר את הילידים האמריקנים מבלי שביקר כלל באמריקה. גם אנשי הקולנוע גילו את קסמם האקזוטי. במאה ה-20 נולדו המערבונים, ומאות סרטים על הילידים האמריקנים יוצאו לגרמניה באותן שנים.¹⁴

גורם נוסף להערצת האמריקנים באירופה היה העוצמה הטכנולוגית שלהם והמודרניות שאפיינה את חיי היומיום במדינתם. אלקסיס דה טוקויל (Tocqueville), צרפתי שביקר בארצות הברית בשנות השלושים של המאה ה-19, כתב בספרו "הדמוקרטיה באמריקה", ספר חשוב על ההיסטוריה של ארצות הברית במאה ה-19, כי "בחברה דמוקרטית נראים קיצורי דרך לעושר, התקנים חוסכי עמל והמצאות המרפדות את נוחות החיים, כמאמץ מופלא ביותר של התבונה האנושית" (מוריסון, 1984: 226). בראשית המאה ה-20

¹² סופר אמריקני (1789–1851), מחבר "המוהיקני האחרון" ו"פוזמק העור". הסופר האמריקני הראשון שזכה להצלחה בינלאומית. תיאר ברוח אוהדת את חייהם של האינדיאנים.

¹³ קרל מאי, לפי דינר (1996), כתב על הילידים האמריקנים ותיאר אותם כפראים אצילים. הם הדמויות החיוביות בספריו, עם הלבנים שמוצאם מגרמניה. גרמנים אלה טובים בגלל חינוכם ואופיים ולא משום היותם לבנים. בשנות השישים של המאה ה-19, כשמספר המהגרים לארצות הברית מגרמניה היה גדול מאוד, נכתבו ספרים שביקשו לשמר את תרבותם הגרמנית ולמנוע את התבוללותם בהוויה האמריקנית.

¹⁴ בהשראת הסרטים והספרים של קרל מאי וקופר החלו אמנים לצייר תמונות המעידות על הזדהות עם הילידים האמריקנים ועם אורח חייהם.

הפכה ארצות הברית למעצמה תעשייתית, בעיקר בזכות רשת מסילות ברזל שקישרה בין חלקיה השונים ובזכות השימוש בחשמל. עשרות אלפי פטנטים נרשמו באותן שנים, והמציאות בארצות הברית השתנתה בין השאר בעקבות ייצור המוני של מכוניות ושימוש בטלפונים ובטלגרף.

אנשי השמאל בגרמניה אהדו את ארצות הברית יותר מאשר אנשי הימין. מרקס למשל התרשם מן ההתקדמות של הבורגנות בארצות הברית ביחס לאירופה הפאודלית, וגם הסוציאליסטים הגרמנים והאוסטרים התייחסו עד 1930 באהדה מסוימת אל אמריקה. לעומת זאת אנשי הימין ביטאו חוסר אהדה כלפי ארצות הברית, שנבע מכך שגרמניה במאה ה-19 הייתה חברה שמרנית, מסורתית, מעמדית ופטרנליסטית, ללא חתירה לשוויון. זאת לעומת ארצות הברית שהייתה חברה חדשה שהציבה במרכזה את המשטר הדמוקרטי, את החופש ואת השוויון. אנשי הימין השמרנים באירופה גילו אהדה דווקא לדרום, שבו נשמרה הרוח השמרנית יותר, ואפילו גילו מידה של אהדה לעבדות בטענה שהעבדים חשו בטוחים יותר בחיים שהיו להם לפני השחרור.¹⁵

דימוי שלילי: ארץ חסרת תרבות ועידון, גסה ורודפת בצע

בצד העמדות החיוביות כלפי אמריקה היו גם רגשות אנטי-אמריקניים באירופה וחוסר סימפתיה כולל כלפיה וכלפי דברים אמריקניים, שנבעו בדרך כלל מדעות קדומות ללא סיבות ברורות או גורמים קונקרטיים. רוב הכותבים נגד ארצות הברית כלל לא הכירו את החיים בארץ זו, אך עדיין היו להם דעות נגדה. מה שאפיין את דברי הביקורת לא היה דווקא התוכן אלא הטון. היחס השלילי כלפי ארצות הברית לא היה לו דבר עם ביקורת עניינית. אנטי-אמריקניות גלויה הייתה עניין של בון טון בחוגים האינטלקטואליים באירופה, ומובילי דעת קהל נתנו לה ביטוי ברור וקיצוני בלי לנמק כלל את דעותיהם (Markovits, 2007: 44), כמו דבריה של סופרת צרפתייה: "האנטי

¹⁵ הדברים כתובים בשני ספרים, שסיכמו את היחס כלפי ארצות הברית. ספרו של דן דינר (1996), שסיכם את היחס של גרמניה כלפי ארצות הברית, וספרו של מרקוביץ (Markovits, 2007), שסיכם את יחסן של מדינות אירופה כלפיה.

אמריקניות שלי אינה ניתנת לשליטה. היא אוהזת בי כמו מחלה". בעלי הדעות הקדומות אמרו על ארצות הברית דבר והיפוכו: אמריקה היא יותר מדי דתית ויותר מדי חילונית, מדי אידיאליסטית ומדי מטריאליסטית (Markovits, 2007: 40).

באירופה ראו באמריקנים אנשים ממוצא לא ברור שעלו לגדולה. המהות שלהם, לדעת האירופים, היא וולגרית, ומאפיינים אותם שחיתות, בינוניות וחוסר אמיתיות, המחלחלים לכל רובדי החיים. בארצות הברית העיקר הוא המהירות. לכן מייצרים שם מוצרים זולים וחסרי ערך. מאפייניה של החברה האמריקנית הם חמדנות, מסחריות, קיטשיות וזיוף, גסות וחוסר נימוס. אפילו בערי המסחר האירופיות המובהקות כמו ונציה וגנואה לא הייתה לדעת האירופים רדיפת בצע במידה רבה כמו בארצות הברית. הגרמנים ראו את ארצות הברית כארץ שאין בה רגש אלא רק בקשת רווח, ארץ שאין בה אצילות ואין בה סמכות, לא עבר ולא מסורת ואף לא ערכים, רק רדיפת ממון ותועלת. אין אצל האמריקנים התייחסות של כבוד לעבודה אלא רק לתועלת שאפשר להפיק ממנה. הנה דוגמאות אחדות לכמה מן הדמויות הבולטות בקרב האינטלקטואלים של אירופה שביטאו עמדות שליליות כלפי אמריקה:

זיגמונד פרויד (1856–1939), אף שזכה לאהדה גדולה בארצות הברית, כתב שאמריקה היא טעות ענקית (Markovits, 2007: 58).

מקסים גורקי (1868–1936) תפס את אמריקה כארץ חסרת טעם וחומרנית. הפוליטיקה שלהם מושחתת, כך חשב, וולגרית, אינפנטילית וחסרת רחמים. לדבריו, אמריקה אינה יודעת לחיות חיי הנאה ופנאי, ובעיניו היא מולך שאפשר לתקנו רק בעזרת מהפכה חברתית (Markovits, 2007: 79).

צ'רלס דיקנס (1812–1870), שביקר בארצות הברית, כתב עליה בלעג בספריו. להוציא בוסטון והרווארד, שמהן הפיק לדבריו הנאה משום שהן כל כך לא אמריקניות, התרשם לרעה מן ההטרונגניות של אמריקה ומן הלכלוך. הוא כתב שהפוליטיקה שלה מושחתת ואלימה, ושהעיתונות סנסציונית ואינה אמינה. בשני ספרים, "רשימות אמריקניות" ו"מרטין ציזלוויט", הוא לעג ללשונם של האמריקנים. הוא תיאר את ארצות הברית כארץ מכוערת, מתחסדת ולא מוסרית, דוחה וחסרת טעם, לא מתורבתת וחומרנית. הוא האשים את האמריקנים בכך שהם יכולים רק להחריב ולא לתקן, ודחה את אמריקה מכול וכול.

גם רודיאורד קיפלינג (1865–1936) כתב על אמריקה. במאמר פרי עטו תיאר את חוסר הנימוס בה, שאותו קשר – עם הלשון הגרועה והמבטא הגרוע – לחוסר תרבות באמריקה. הוא נדהם לדבריו מן האלימות ומחוסר הסדר הפוליטי, ומכך שראה בכל מקום תוהו ובוהו.

במהלך הזמן התחזק הדימוי השלילי של ארצות הברית בעקבות הצטרפותה למלחמת העולם הראשונה כנגד גרמניה (Dinner, 1996). הגרמנים, שהעריצו בעבר את ארצות הברית, טענו שלא הייתה שום סיבה ממשית לכניסתה למלחמה, ושהיא הצטרפה למלחמה בגלל לחצם של בעלי ממון, בעיקר יהודים, שביקשו לשלוט בסחר העולמי. העובדה שנכשלו מול ארצות הברית בשדה הקרב לא הוסיפה לה אהדה בעיניהם. האנטי-אמריקניות הייתה קשורה גם לאנטישמיות שפשתה בגרמניה בשנים שבין שתי מלחמות העולם. אחרי מלחמת העולם הראשונה נפגעו הגרמנים מ-14 הנקודות של וילסון¹⁶, שהיו הביטוי לאידאליזם שלו, שכן בישרו על הקמת סדר עולמי חדש וכללו דרישה להבטחת זכויות המיעוטים. הנקודה ה-14 למשל התייחסה להקמת חבר הלאומים, שמטרתו לפקח על השלום העולמי. נקודות אלה היו לדעת הגרמנים תוצר של מוח יהודי. השנאה כלפי האמריקנים תפחה לממדים עצומים. בעיקר כעסו על כך שנאלצו לחתום על חוזה ורסאי, הסכם הפסקת אש שכלל מספר רב של סעיפים קשים ומשפילים לתחושתם. הם האשימו את עוזריו היהודים של וילסון, ברוך ומורגנטאו, שהם מבקשים להרוס את גרמניה. לשנאה היו שותפות כל המפלגות, מימין ומשמאל. הגרמנים זיהו את ארצות הברית עם היהודים. לניו דיל למשל, שעורר את זעמם, קראו הגרמנים ג'ו דיל.

גם מה שנתפס בעינינו כיום כחיובי נחשב באירופה של אותן שנים כעניין מעורר התנגדות. לדוגמה, ארצות הברית העניקה שוויון זכויות לנשים, ואילו הגרמנים חשבו שהאמריקנים אינם נוהגים כבוד בנשים, ושהן מאבדות את נשיותן בעקבות השינויים שנכפים עליהן במשטר האמריקני השוויוני. כתבו על הנשים שהן מעדיפות עבודה בבתי חרושת על פני עבודה כעקרות בית, והן פעילות מדי בחיים הציבוריים.

¹⁶ הנשיא ה-28 של ארצות הברית בין 1913 ל-1921. הוביל חקיקה חברתית מתקדמת, לדוגמה הענקת זכות בחירה לנשים, והנהיג את ארצות הברית במלחמת העולם הראשונה.

היחס כלפי ארצות הברית ביטא דאגה, כעס ובוז. האירופים הרגישו שהם נעשים אמריקנים למרות רצונם. הם פחדו מפני אמריקה וחשו שבכל יום עוד ועוד אנשים מקבלים את אורח החיים של ארצות הברית, גם באמצעות מילים שנכנסו לשפת היומיום דרך סרטי טלוויזיה, עיתוני מדע, מוצרי טכנולוגיה ועוד. הם כתבו בזעזוע על ארצות הברית, כפי שלא כתבו על אף ארץ אחרת. היו אמנם שראו בה גם דברים חיוביים כמו קדמה, חופש, אמנציפציה וערכים חיוביים אחרים, אך הרוב התייחסו אליה באופן שלילי ומזלזל, כאל איום וזחל המאיים להשתלט עליהם.

הדימוי השלילי העניק פרשנויות שליליות גם לתופעות חיוביות נוספות. למשל, בארצות הברית אין התפרעויות בתחרויות ספורט. תופעה זו הוצגה באירופה כחוסר עניין וכהיעדר מעורבות אמיתית בספורט או כחוסר נאמנות לקבוצה. היחס לארצות הברית היה הרבה פחות סובלני מאשר לארצות אחרות. כך למשל הדיווחים באירופה על חוסר ההבנה של האמריקנים בכדורגל כללו התבטאויות קשות, בשונה מהיחס למדינות אחרות, שאף הן לא היו מורגלות במשחק הכדורגל כמו יפן או קוריאה. בדברי לעג קשים הגיבו בעולם כולו גם על השתתפות נשים במשחקי כדורגל. באיטליה העניין נחשב כתופעה לא נורמלית, דבר המשקף את התרבות האמריקנית בכללה ואת הבעיות הפסיכולוגיות שלה.

הביקורת על התנהגות האמריקנים באה לידי ביטוי בכל תחומי החיים. הנה דוגמאות נוספות (על פי Dinner, 1996):

תחום העבודה. האמריקנים הואשמו בחוסר נאמנות למקום העבודה, בעבודה מהירה מדי על חשבון טיב המוצר ובחוסר ביטחון תעסוקתי במקום העבודה. הקפיטליזם היה שנוא באירופה ונדרשו לאירופים פנים כדי לגנות אותו. האנטי-אמריקניזם נתן להם פנים אלה.

תחום החינוך. באירופה יצאו נגד המנהג שפשט בחינוך הגבוה בארצות הברית להעריך (evaluate) את המורים. גם כשניסה מישהו באירופה ללמוד מן האמריקנים, ציננו את התלהבותו וביקשו ממנו ליישם את הרפורמות מבלי שיורגש שהן באו מאמריקה. עם זאת היו כמה גילויים ברורים של השפעה. למשל באנגליה עברו לשיטה של סמסטרים הנהוגה בארצות הברית, ואף שבדרך כלל לעגו לחינוך הגבוה בארצות הברית, רבים ביקשו בכל זאת לשלוח את ילדיהם ללמוד שם.

תחום הבריאות. טיפוח הגוף שהגיע מארצות הברית, הפך לדעת האירופים את הגוף ואת המראה החיצוני לעיקר, במקום שהשכל או האופי יעמדו במרכז.

תחום החוק והמשפט. האירופים טענו כי ארצות הברית נשלטת על ידי עורכי דין רודפי כסף, ששיטת המושבעים בבתי המשפט האמריקנים חמורה משום שהמושבעים אינם אחראים להחלטותיהם, וכי תחום החוק והמשפט מושפע מכלי התקשורת האמריקנים, שרודפים אחר סנסציות. הכול מתנהל שם באגרסיביות ובגסות. הם האשימו את ארצות הברית בכל הרעות החולות: תביעות מוגזמות, הכנסת הטלוויזיה לבית המשפט, עלייה במספר הפשעים ובחומרתם ואירועים קשים ומעשי רצח ברוטליים ורבי-היקף.

מעניין לציין, שאין הקבלה בין היחס של אירופה כלפי ארצות הברית לבין יחסה של ארצות הברית לאירופה. בארצות הברית לא מוצאים ביטויים של שנאה כלפי אירופה, להפך. את אירופה מכבדים באמריקה, ויש לה בעיניהם דימוי של איכות, טעם, קלסיות ואלגנטיות בכל התחומים. אפשר למצוא ביטויי ביקורת אמריקניים נגד בריטניה, צרפת או רוסיה, אך לא נגד אירופה בכללה.

חנה ארנדט השמיעה הרצאה ב-1954 ובה ניתחה את הסיבות ליחס של אירופה כלפי ארצות הברית. בשביל אירופה, אמרה, אמריקה הייתה תמיד חלום וסיוט גם יחד, אולם מעל הכול הייתה דימוי. בלי הדימוי הזה אף אירופי לא היה חוצה את האוקיינוס. ארנדט קבעה שאמריקה מעוררת באירופה פחדים בגלל עושרה וגודלה. היא אמנם רחוקה מאירופה גאוגרפית, פוליטית ואפילו אינטלקטואלית, אך האירופים רואים את המרחק ביניהם גדול מכפי שהוא באמת. לפי ארנדט, העושר העצום של אמריקה הוא שגורם לאירופים להתנגדות. ידידות דורשת לדבריה שוויון, כך כבר אמרו הפילוסופים בעבר הרחוק. אין ידידות בין אדם לאל, ואין ידידות כשהמרחקים בין בני אדם גדולים מאוד. האירופים חוששים מגודלה של ארצות הברית, מכוונותיה ומפני הלחצים שהיא עלולה להפעיל עליהם נגד רצונם. זה גורלם של אנשים עשירים, היא אומרת, מחניפים להם ומבזים אותם, והם נותרים לא פופולריים (Arndt, 1994: 408–417).

בדבריה של ארנדט יש להדגיש שני עניינים: ראשית, אמריקה היא קודם כול דימוי, והדימוי הזה – ולא בהכרח המציאות – הוא שעמד לנגד עיני כל אלה

שביקשו לעזוב את המולדת הישנה ולהגר לארצות הברית. שנית, הדימוי הזה הוא מורכב ואמביוולנטי, והדגשת ההיבטים השליליים נובעת יותר מתוך חשש מאשר מתוך ראייה מפוכחת של המציאות.

פרק 3

הדימוי של ארצות הברית בדברים שבכתב

מקורות המספקים מידע על מקום גם יוצרים דימוי שלו. מקורות אלה יכולים להיות מקורות ציבוריים כמו עיתונות וספרים וגם מקורות אישיים כמכתבים. בפרק זה נתבונן בטקסטים שהגיעו לידיהם של רבים מיהודי מזרח אירופה. נציג כאן עיתונים בעברית, מכתבים ואף ספר יעץ על אמריקה. אלה השפיעו קרוב לוודאי על יהודי מזרח אירופה ותרמו לגיבוש אותו דימוי של ארצות הברית שהובא אתם ארצה.

אין ספק שלעיתונות היומית בעברית וביידיש הייתה השפעה רבה על יצירת הדימוי של ארצות הברית בעיני יהודי מזרח אירופה, דימוי שהשפיע על החלטתם אם להגר או לא. כך גם לספרים שתיארו את העולם החדש ומסרו מידע על המתרחש בו, ולא פחות מכך למכתבים שהגיעו מן העולם החדש. ניתן לשער שאותם מקורות הגיעו גם לארץ ישראל והשפיעו על העיתונות בארץ. בפרק זה נראה מה היו המגמות הכלליות שבאו לידי ביטוי במקורות הכתובים שצוינו למעלה ובעיקר בעיתונות העברית¹⁷ באירופה. בשער השלישי בספר זה נוכל לראות אילו מהן קיבלו ביטוי בעיתונות העברית בארץ ישראל, ואילו נעלמו או השתנו, ונסה להבין כיצד השתנה במציאות החדשה של ארץ ישראל, ארץ הגירה המתחזה בארצות הברית, הדימוי של ארצות הברית שהובא ארצה בידי העולים שביקשו לבנות כאן חברה חדשה בעלת אופי אידאולוגי חברתי-סוציאליסטי.

מהיכן שאבו יהודי מזרח אירופה בכלל, ובייחוד המהגרים הפוטנציאליים מתוכם, את הידע שלהם על ארצות הברית? יש להניח שרובם פנו למקורות יהודיים כדי לקבל מהם מידע חיוני. מקורות המידע העיקריים שעמדו לרשותם היו ככל הנראה מקורות אישיים כמו מכתבי קרובים שהקדימו את הגירתם ודיווחו הביתה על אודות "העולם החדש" שאליו הגיעו. מקורות

¹⁷ בעיתונות העברית כוונתנו לעיתונות שנכתבה בלשון העברית.

בולטים נוספים היו ודאי פרסומים כמו תשובות של ה-IRO (Industrial Removal Office), ארגון אמריקני-יהודי שנוסד בינואר 1901 במטרה להקל על אוכלוסיית המהגרים היהודים בניו יורק (רוקאווי, 1990: 147),¹⁸ כמה ספרי יעץ, למשל הספר "רומניה ואמריקה" של אהרן יהודה לייב הורביץ, (איל"ה, 1874), ובעיקר עיתונות יומית בעברית וביידיש.

הספר "רומניה ואמריקה" התאפיין בתשבחות לארצות הברית כארץ החופש והדרור ובהמלצותיו בכל פה להגר לשם. הספר גם מסר מידע על ההיסטוריה ועל הגאוגרפיה שלה, תיאר ערים מרכזיות, וציין את מספר התושבים בהן, את מספר היהודים שם ואת מוסדות הציבור היהודיים. בספר גם מידע שימושי רב על המקצועות הנדרשים בארצות הברית, על קווי האניות לארצות הברית עם ציון מקומות היציאה הנוחים ביותר, הצעות בדבר דרך ההתארגנות הנכונה לקראת המסע הארוך, זמנים מתאימים להפלגה והוראות לקראת הכניסה לארצות הברית. הספר כתוב עברית. מעניין לציין שרק במקום אחד הוא עובר ליידיש: כשהוא מביא את הקביעה שבכל עבודה יש להשקיע מאמץ כדי להצליח.

הספר "רומניה ואמריקה" אכן הציג את ארצות הברית כאפשרות מתאימה בהחלט, אולי זמנית אך ודאי לא גרועה – לחיים יהודיים מלאים. אמנם אין הוא מציג את ארצות הברית כפתרון השלם והמלא לקיום היהודי ולא כאפשרות לתיקון ולגאולה, אך הוא מביא אותה כאפשרות לחיים סבירים ונוחים שיש בהם כבוד עצמי. כאמור, המקורות שסיפקו מידע קונקרטי גם יצרו דימויים וקיבעו אותם. המידע והדימויים היו חלק מהדיון שהתנהל בציבוריות היהודית בשאלה העקרונית אם ארצות הברית צריכה להיות יעד להגירה ויעד הגירה מועדף, ומהם הסיכויים והסיכונים הכרוכים בהגירה אליה.

תופעת ההגירה היא תופעה א-פרסונלית. ההחלטה של כל משפחה ומשפחה בנפרד לקום ולהגר אל מעבר לאוקיינוס האטלנטי, למציאות חדשה וזרה

¹⁸ ה-IRO היה ארגון אמריקני שעסק בפיוזר המהגרים היהודים ברחבי ארצות הברית בשנים 1901–1922. ייסד אותו הברון הירש בשיתוף עם ארגון בני ברית. מטרתו הייתה לשכנע פועלים יהודים לעזוב את מרכזי הערים הגדולות של החוף המזרחי ולעבור לערים קטנות יותר שבהן יוכלו להתפרנס, ולעזור להם לעשות זאת. כ-75,000 יהודים נעזרו בשירותי ה-IRO. קיים אוסף גדול של מכתבים שכתבו יהודים אל הארגון בבקשות סיוע (רוקאווי, 1990: 147).

לחלוטין, הייתה כמובן החלטה פרסונלית, ואולם רק במקרים בודדים ניתן לשחזר את תהליך קבלת ההחלטה בעזרת עדויות ממקור ראשון: האם נערכה התייעצות משפחתית? מה ידעה המשפחה – ליתר דיוק מה ידע אבי המשפחה – על ארצות הברית ומהיכן שאב את ידיעותיו? האם למידע הזה הייתה השפעה כלשהי על ההחלטה המשפחתית? לעומת זאת, משום שהיו מאחורי החלטה כזאת מניעים דומים אצל משפחות רבות, ואלה יצרו מצע משותף של נימוקים, נוכל לומר שההגירה כתופעה כללית היא תופעה א-פרסונלית. המצע המשותף הזה כלל הקבץ של ידיעות על אודות יעד ההגירה – ארצות הברית – שהפכו את היעד הרחוק והלא מוכר לקונקרטי יותר.

סביר להניח כי המספר הרב של דיווחים שראו אור בעיתונות בעברית וביידיש על ארצות הברית בכלל וכן על המציאות שבתוכה נקלטו המהגרים היהודים, היה גורם משפיע ביותר. לדברי ברטל (1994), מאמצע המאה ה-19 נפרסה על פני הפזורה היהודית רשת ענפה ומסועפת של כתבי עת בלשונות אירופה ובשפות היהודיות, שביטאה מגוון רחב של רעיונות ופנתה לקהלים שונים. אך המשותף לכל מרכיביה היה האופי החדשני של התקשורת והמשמעות החברתית הלא מסורתית. למרות המתח המתמיד ואף העוינות הרעיונית בין חלקיה השונים של רשת זו, התקיים ביניהם מגע מתמיד. עיתונים יהודיים העתיקו וציטטו זה מזה (עמ' 160).

עיתונים ומכתבים כמקורות מידע על החיים בארצות הברית

נציג כאן כמה עיתונים מרכזיים שראו אור במזרח אירופה, ובראשם המליץ והמגיד, ולצדם האור, היום והצפירה. בהמשך ספר זה נשווה בין עיתונים אלה לבין שני שבועונים פועלים שהופיעו בארץ ישראל עד שנת 1914, הפועל הצעיר והאחדות, שהיו החוליה המקשרת לעיתונות הסוציאליסטית בארץ ישראל מ-1917. מקורות נוספים שניעזר בהם כדי להבין את תנאי החיים שציפו ליהודים בארצות הברית, על החיוב והשלילה שבהם, ולהקיש מכך על הדימוי של ארצות הברית בעיני היהודים במזרח אירופה, הם שני עיתונים

יהודיים ברוסית – **ראזסוויט ווסחוד** – שהתייחסו אף הם להגירה¹⁹, ועבודת מחקר של ה' ריצ'מן (Richman, 1971), שבדקה כיצד מתוארת ההגירה בעיתונות בשנות השישים והשבעים של המאה ה-19. עיתונים אלה, שבנו דימוי חיובי לארצות הברית, יבהירו את השינוי שחל בדימוי זה בעיתונות העברית הארץ-ישראלית.

ניעזר גם במכתבים. המקור העיקרי למכתבים הוא אוסף המכתבים של אלתר דרויאנוב מתקופת חיבת ציון²⁰, שיצא לאור מחדש בהרחבה רבה על ידי שולמית לסקוב (דרוואנוב-לסקוב, 1982). המקורות הללו אינם מציגים תמונה שלמה, ואולם המספר הרב למדי שלהם ודאי נותן תמונה מהימנה הן של אינטנסיביות העניין באמריקה ובהגירה אליה והן של טיב המידע הקונקרטי שהיה בידי המהגרים הפוטנציאליים. נוסף לכל אלה נעיין בספר היעץ "רומניה ואמריקה" של אהרן יהודה לייב הורביץ, איל"ה (1874), שכבר הוזכר כאן קודם לכן, שסיפק לקוראיו מידע מפורט על ארצות הברית.

העיתונות העברית באירופה²¹

האור (1882–1883)

שמונה גיליונות של העיתון **האור** יצאו לאור בעיר פרסבורג שבמזרח אירופה. העורך היה בתחילה צבי אלעזר טעלער, ומהגיליון השלישי – דוד ישעיהו זילבערבוש. במאמר "סער מתחולל", הפותח את הגיליון השלישי, מטיף זילבערבוש לעלייה לארץ ישראל ויוצא נגד הגירה של יהודי רוסיה לארצות הברית: "כי גם ארץ אמריקא לא אי האושר הוא לכל היהודים הבאים שמה".

¹⁹ ההתייחסות לעיתונים אלה היא על פי המאמר של יהודית זברנקו, 1980.

²⁰ חיבת ציון – שם כולל לתנועה שקדמה לציונות, שהייתה מורכבת מכמה אגודות ציוניות, שנוסדו במזרח אירופה בסוף המאה ה-19 ודגלו בעלייה ובהתיישבות בארץ ישראל. בתנועה היו חברים יהודים מזרמים שונים, שנקראו "חובבי ציון", כאשר המכנה המשותף לכולם היה רעיון השיבה לארץ ישראל.

²¹ כל המובא בפרק זה על העיתונות העברית הוא על פי "לקסיקון העיתונות העברית" של מנוחה גלבוע, 1992.

האסיף (1884–1889, 1893)

האסיף הוא שנתון שהחל להופיע ב-1884. שישה כרכים יצאו לאור. עורכו היה נחום סוקולוב, שהתמקד בחכמת ישראל. בכך דמה לעורכי כתבי עת אחרים, שלא רצו להזדהות באופן מלא עם תנועת "חיבת ציון". מחצית העיתון עסקה בחיי היומיום של היהודים, והמחצית השנייה – בענייני ספרות ובביקורת הספרות. סוקולוב, איש ההשכלה, סבור היה שיש לעם היהודי תפקיד בחיי האנושות. לקו זה נשאר נאמן לאורך השנים. אף שהעיתון זכה לתפוצה גדולה, לא הצליח להתקיים כלכלית.

היום (1886–1888)

העיתון היום החל להתפרסם בינואר 1886 בפטרבורג. שלושה כרכים הופיעו במשך שנתיים. העורך היה יהודה ליב קאנטור, שפעל בעזרתו של דוד פרישמן ששימש גם ככותב מאמרים וגם כעורך. זה היה היומון הראשון בעיתונות העברית. רק חודשיים אחרי הופעתו כבר החלו שבועונים ודו-שבועונים אחרים להפוך גם הם ליומונים, ביניהם הצפירה.

במאמר המערכת הראשון מציג העורך קאנטור את חילוקי הדעות בעם כדבר מיותר. בין השאר הוא כותב כך:

כולנו ערבים זה בזה, כולנו שנואים, מאוסים ובזויים, ועל מה זה איפה יחלק לבנו. האם בשביל שאחד חפץ בישיבת ארץ ישראל והשני שולח את קרובו העני לארצות אמריקא?

העורך לא נקט עמדה בעד הישיבה בארצות הברית או בארץ ישראל. הדבר התאפשר לו בעיקר משום שנהג להתרכז בעניינים מדיניים כלליים ובענייני מסחר ובורסה, ולא בעניינים יהודיים. הוא השתדל לראות את העם כולו כקהל קוראיו, וכתב על כל הנושאים המעניינים את העם, בין השאר על אמריקה וגם על יישוב ארץ ישראל.²²

המגיד (1856–1903)

המגיד יצא לאור בעיר ליק שבפרוסיה המזרחית על הגבול הרוסי, ועבר אחר כך לברלין, לקרקוב ולווינה. בשנת 1892 שינה את שמו להמגיד החדש. בין עורכיו היו אליעזר זילבערמן, דוד גורדון, דב גורדון ויעקב שמואל פוקס.

²² על היום נכתב במאמרים של יואל גפן (1962, 1969). (Joel Geffen, 1962, 1969).

קהל היעד שלו היה היהדות הדתית המתונה. העיתון הדגיש שני עקרונות: (1) מתן מידע פוליטי מעודכן ו-(2) שימוש בשפה עברית חיה וברורה. זילבערמן התנגד לרעיון יישוב ארץ ישראל, אולם דוד גורדון תמך בו בהתמדה ובעקיבות. עם זאת העיתון היה מתון בכתיבתו ונמנע ממחלוקות. אף על פי כן בדרך כלל היה המגיד נגד ההגירה לארצות הברית, והדברים שנכתבו בעיתון על מצב היישוב בארץ ישראל גרמו לברון רוטשילד לתמוך בו. כך נכתב בו:

על פי מכתבים פרטיים נראה כי הגולים לאמריקה הם שם בצרה גדולה, ועכשיו כולם יכירו ויודו כי אין דרך אחרת לישראל בלתי אם ללכת ולהתיישב בפלשתינה (המגיד, ינואר 1882).

המליץ (1860–1904)

כתב העת המליץ, שיצא תחילה פעם בשבוע, אחר כך פעמיים בשבוע, ולבסוף הפך ליומון לאחר 28 שנים, ב-1888, היה השבועון העברי הראשון בתחומי רוסיה הצארית. העיתון נקט עמדה של מתווך ומסנגר בין הציבור היהודי לבין השלטונות הרוסיים. הוא יצא לאור תחילה באודסה ואחר כך בסנט פטרבורג. היו לו כמה עורכים במשך השנים: אלכסנדר צדרבוים, אלכסנדר לוי (אר"ז), ד"ר אהרון יצחק גאלדנבלום, ליאון רבינוביץ ויל"ג (יהודה לייב גורדון). היו תקופות שהעיתון הפסיק להופיע מסיבות שונות, אך הוא שב להופיע והתקיים במשך שנים ארוכות, סך הכול כ-45 שנים מראשית צאתו לאור ועד סגירתו. בהתחלה היה עיתון דו-לשוני, עברי וגרמני, והגרמנית, שהייתה אז השפה הלועזית המרכזית של המשכילים, נכתבה באותיות עבריות. עורכי המליץ ראו בו כלי יעיל להפצת ההשכלה. בהתאם לגישה זו עסק במגוון של נושאים אקטואליים. הוא אמנם תמך ברעיון חיבת ציון, אך התייחס באהדה גם להגירה לאמריקה.

הצפירה (1862–1938)

העיתון הצפירה היה העיתון העברי הראשון בפולין. הוא יצא לאור בהפסקות בוורשה ובברלין. תחילה הופיע כשבועון ומ-1886 כיומון. ברוב שנותיו היה העורך חיים זליג סלונימסקי, ומשנות ה-80 היה העורך נחום סוקולוב. מקום מרכזי בעיתון היה "לענייני המדינה, לדברי חכמה ומדע, ידיעות העולם והטבע", כהצהרת עורכיו. העורך סלונימסקי לא ראה ניגוד בין דת לבין השכלה. עם זאת הוא הרבה לכתוב על חידושי המדע ועל המצאות למיניהן,

ואילו ספרות וחכמת ישראל תפסו בעיתון מקום מועט, לפחות בשנים הראשונות להופעתו. קהל היעד של העיתון היה חסידי שמרני, והעיתון השתדל לא לעסוק בנושאים מעוררי מחלוקת.

ניתן להבחין בשתי תקופות להצפירה. הראשונה הייתה מאז ייסודו של העיתון ועד הצטרפות נחום סוקולוב לזרם הציונות בסוף שנות התשעים של המאה ה-19, והשנייה – מאז ועד סגירתו הסופית של העיתון מסיבות כלכליות. בתחילה גילה העיתון יחס מסויג לחובבי ציון ולציונות, ומיעטו להופיע בו ידיעות על הנעשה בארץ ישראל. אולם מ-1907, עם הצטרפות סוקולוב לתנועה הציונית, הוא החל לשמש כשופר של התנועה, ומ-1917 אף יצא לאור בתמיכת ההסתדרות הציונית. הדימוי של ארצות הברית העולה מן הדברים שהתפרסמו בו, יש בו מן החיוב ומן השלילה גם יחד.

העיתונות היהודית ברוסיה

ראזסוויט (השחר)

ב-1860 קיבלו עורכי העיתון ראזסוויט, יוסף רבינוביץ' ול' לבנדה, רישיון להוצאת עיתון יהודי ראשון ברוסית באודסה. הם רצו להפיץ את ידיעת השפה הרוסית בקרב היהודים ולהביא לפני הציבור הרוסי המשכיל את הצרכים ואת הדרישות של הציבור היהודי. לאחר שנים אחדות החליפו עמנאל סולובייצ'יק ולאון פינסקר את העורכים הראשונים. העיתון נתן ביטוי להשקפותיהם של משכילים מתונים, שאמנם לא רצו להרוס את הישן אך גם לא לשבחו בלי הסתייגות. אחרי 1881 שינה העיתון את גישתו והפך לעיתון ציוני. אף שמספר המנויים על העיתון הגיע ל-640, לא היה די בהכנסה זו לכיסוי ההוצאות, והעיתון הפסיק להופיע ב-1883.

הראזסוויט השני נוסד בפטרבורג. עורכו היה לודוויג אנטוני סלונמסקי ואחר כך אברהם טננבאום. הוא זכה להצלחה רבה והגיע ל-3,400 מנויים. העיתון פנה לאינטליגנציה היהודית וניסה למנוע ממנה להתרחק מן היהדות (סלוצקי, 1978).

ווסחוד (הזריחה)

העיתון ווסחוד נוסד ב-1881 על ידי אדולף לנדאו כירחון. הוא היה בעד היטמעות מתונה וצידד בכך שהיהודים ירכשו תרבות רוסית, אבל התנגד להתבוללות מוחלטת המנוגדת לערכי היהדות. עיתון זה לא ראה בהגירה

פתרון. השלטונות מתחו ביקורת על עמדתו החיובית בעניין ההגנה העצמית בעקבות פרעות קישינוב ב-1903. בשנת 1906 הפסיק להופיע.

עיתונות בידיש

דער יודישער עמיגראנט

משמעות השם **דער יודישער עמיגראנט** היא "המהגר היהודי". העיתון החל לצאת לאור בשנת 1907 על ידי יק"א²³, וכולו נכתב בידיש. העיתון הופיע פעמיים בחודש ועסק בענייני הגירה. עורך העיתון היה הברון דוד גינצבורג עד למותו בשנת 1910, ומשנת 1910 עברה העריכה לידיו של המזכיר הכללי של לשכת המודיעין שמואל יאנובסקי. העיתון נהג לעדכן את קוראיו בנושאים שונים, וסיפק להם מידע רלוונטי על ארץ היעד שאליה התכוון המהגר להגיע. היו בו מאמרים מרכזיים בנושאים יהודיים, ידיעות מהלשכות האזוריות והמקומיות, הודעות של הלשכה המרכזית בסנט פטרבורג, שאלות של מהגרים ותשובות המערכת, מועדי הפלגות ועוד. תפוצתו הייתה גדולה, ובשנת 1908 הגיע לשיא של 70,000 עותקים (אלרואי, 2004: 96–97).

שלוש נקודות מבט על ההגירה המסיבית לארצות הברית בכתיבה העיתונאית היהודית במזרח אירופה: אידאליסטית, ביקורתית וריאליסטית

ההגירה ההמונית לאמריקה במאה ה-19 ומערכת הזיקות שנוצרו בין קהילת המהגרים לבין היהודים בארצות המוצא, ובראש ובראשונה משלוח עזרה כספית פרטית וסיוע על ידי ארגוני עזרה כגון יק"א, הפכו את ארצות הברית למוקד של התעניינות בקרב הציבור היהודי במזרח אירופה. כתוצאה מכך החלה העיתונות היהודית במזרח אירופה לדווח על ארצות הברית בכלל ועל יהודי ארצות הברית בפרט, ולספר על גורלם של המהגרים. משנות השבעים של המאה ה-19 הפכה ארצות הברית לנושא של קבע בעיתונות היהודית במזרח אירופה (אלרואי, 1980: 59–61). חלק מן המידע הגיע גם מן

²³ חברה יהודית להתיישבות, שהוקמה על ידי הברון מוריס הירש בשנת 1891 במטרה לסייע ליישוב יהודים מן האימפריה הרוסית באמריקה ובעיקר בארגנטינה. כדי להכשיר יהודים להגירה הקימה יק"א כמה בתי ספר חקלאיים בגליציה.

העיתונות היהודית החדשה באמריקה. השבועון הצופה בארץ החדשה, שהחל לצאת לאור בארצות הברית בשנת 1871 בעריכת צבי בערנשטיין, סיפק לקוראיו מידע על הנעשה בארץ זו.²⁴ העיתון לקח על עצמו לשמש כגורם מתווך בין יהודים ממקומות שונים.²⁵ הופיעו בו תלונות על כך שהיהודים מפורדים ומפוזרים בערים ובכפרים ולא נתאחדו לקהילות שלמות ומגובשות, וכך התפרסמו בו למשל כתבות על היהודים העשירים של קליפורניה, המושיטים עזרה לבאים.

הדיווחים והסקירות בעיתונות היהודית במזרח אירופה לא היו רק פרי עטם של כותבים יהודים, אלא היו בחלקם גם תרגומים מהעיתונות האירופית הכללית ומזו האמריקנית. גם הכותבים היהודים היו בחלקם כאלה שהיגרו לארצות הברית וכתבו ממנה בהשפעת הניסיון האישי וההיכרות מקרוב אתה, והיו כותבים שישבו במזרח אירופה וכתבו על פי מידע שהגיע אליהם ממקורות שונים. מתוך המכלול הזה ומתוך ההתבוננות בעיתונות היהודית באירופה וברוסיה שהוצגה קודם, משתקפות שלוש נקודות מבט עיקריות על ההגירה לארצות הברית והחיים בה: אידאליסטית, ביקורתית וריאליסטית. נתבונן אפוא בהתייחסויות לארצות הברית בעיתונות היהודית במזרח אירופה על פי אותן שלוש נקודות ראות. דרך זו תסייע לנו להבין בהמשך את העיתונות בארץ, שגם אותה נבחן על פי אותן נקודות ראות.

נקודת המבט האידאליסטית

ארצות הברית צוירה כארץ הגירה המקבלת אליה בזרועות פתוחות את המהגרים: ארץ עשירה ונדיבת לב, ארץ של "אפשרויות בלתי מוגבלות", סובלנית למהגרים בני דתות שונות וממוצא שונה, ארץ נעדרת מסורת של אנטישמיות פעילה כמו בארצות אירופה. אמריקה תוארה כ"ארץ המובטחת" החדשה. אמנם לא צוירה כמקום שבו תתרחש הגאולה של עם ישראל, שכן זו אמורה להתרחש בארץ ישראל, אך גם לא כמקום שמפריע לכך, אלא כמקום שטוב לחיות בו באופן זמני, ודאי טוב יותר מאירופה.

²⁴ גוטלובר, אחד הכותבים, ניסה להפיץ את העיתון במזרח אירופה, אך לא נחל הצלחה, כך לדברי מנוחה גלבוז, 1992, עמ' 246.

²⁵ עיתון זה סייע גם במציאת אנשים שעקבותיהם אבדו. כך לדוגמה תחת הכותרת "את בני אני מבקש" כותב דוד לאם ב-18 באוגוסט 1971, בקשת סיוע באיתור הבן.

אם כן, העיתונות האידאליסטית שתמכה בהגירה לארצות הברית, לא ראתה בה מתחרה לארץ ישראל, אלא אופציה זמנית, מקום ניטרלי, נוח, שבו יחיו היהודים בכבוד ובביטחון עד שתתגשם תקוותם הגדולה לגאולה. האסיף משנת 1886 כותב כך:

הנה כי כן יש אנשים אשר בשעה שהם מעלים את ארץ ישראל ואת אמריקה על לבם בבת אחת ושואלים את נפשם: איזו משתיהן יותר רצויה [...] הם זוכרים ושמים אל לב כי ארץ ישראל היא באזיה²⁶ ואמריקה היא אמריקה. אזיה הייתה לנו מעודנו לסמל הרע והחושך, הבערות והצרה, עד שנקרא למעשה רע "מעשה אזיאטי", ואמריקה הייתה לנו מעודנו לסמל הטוב והאור, ההשכלה והחופש. אזיה היא הארץ אשר בבואנו אליה מחויבים אנחנו לבוא בתור משכילים בכל חכמה ומושלמים בכל מדע ולהיות שם לנושאי הקולטור המובאת בידינו מאירופה, ואמריקה היא הארץ אשר בבואנו אליה נבוא בתור עבדים נרדפים על צוואר ואשר עלינו לקבל ממנה שפעת טוב וחופש ולא לתת לה מאשר הבאנו.

הקטע הזה מבטא את תחושת העליונות של בני אירופה המשכילים על בני יבשת אסיה הנחשלת שבה נמצאת ארץ ישראל, בניגוד לתחושת הנחיתות כלפי אמריקה, שממנה מקבלים ואין מה לתת לה. לארץ ישראל, על פי תפיסה זו, אין ייחוד משלה, אלא היא חלק מיבשת נחשלת.

המגיד, הצפירה והמליץ מבליטים את היתרונות שבהגירה לארצות הברית: שוויון זכויות, חופש ושערים פתוחים. אולי אין זה הפתרון המבוקש, אך זהו פתרון כלכלי, מהיר ונוח. כאנשים שסבלו מאפליה ומקיפוח, תחושת החופש הייתה החוויה המרכזית בארצות הברית עבור יהודי מזרח אירופה. ההפרדה בין הדת למדינה קסמה להם מאוד בעודם באירופה, ועוררה באלה שהגיעו אליה תחושה של שמחה ותודה שזכו לחיות בה. תחושה זו עולה גם ממכתבים פרטיים שכתבו אלה שהיגרו, וניכר שגם מי שנשארו באירופה מודעים לכל הטוב שאמריקה יכולה להעניק להם.

אם בכל מקום צריכים יהודים לחוש חובה כלפי הארץ שאספה אותם, הרי בייחוד צריכים לחוש כך יהודי אמריקה, על אשר העניקה להם ביד נדיבה

²⁶ יבשת אסיה.

חוכמה, עושר וגדולה (המגיד, 27.5.1896). ארצות הברית מכונה בהמליץ "ארץ החופש והדרור", מדינה שאין בה הבדל בין אדם לאדם (27.6.1882). כל אחד נבחן לפי יכולתו וכישוריו בתחומים שונים, ולא לפי דתו. כל אדם רשאי לעסוק בענייניו מבלי שיבקררוהו, וגם אם יש מידה של הגזמה בטובה של הארץ, הרי היא טובה יותר מכל המוכר ליהודים במקום אחר. זו ארץ שפותחת את שעריה לפני כל אדם (המגיד, 4.7.1882), והצלחתו של אדם נתונה לו בלבד. איש אינו מוגבל בגלל דתו. לב האמריקנים טוב כלפי היהודים, ואם יש אנטישמיות אין היא נובעת מן הממשל המרכזי אלא מממשלות מקומיות. אולי אין בישיבה בארצות הברית משום תיקון לאומי לעם היהודי כולו, אך ודאי שיש בה תיקון ליחידים מן העם. כך מעיד בחום אדם המתגורר כבר בארצות הברית, ברוצ'סטר:

כל עם ועם מעמי אמעריקא אל אמונתו ידרוש וזאת תפארתם בדרשם לאלוהיהם בקרב מקדשם פנימה, ובבואם בחוץ אנשים הם כמונו, אכן זאת תורת הקונסטיטוציה של ארץ הדרור, שכל איש ואיש יוכל ללכת בשם אלוהיו ובלבד שלא יזיק לאחרים, כי דבר אין לחוקי החירות עם הדברים המסורים ללב (הצפירה, 24.4.1887).

התמונה המסורטטת בקטע זה מדויקת למדי. לעיתונות היו כתבים במקומות שונים בארצות הברית, מהם שהיגרו לשם ושלחו כתבות לעיתונות במזרח אירופה. הם אמנם לא היו עיתונאים מקצועיים, אך הם תיארו את החיים בארצות הברית בצורה נאמנה. גם העיתון היהודי-אמריקני הצופה בארץ החדשה, שתואר קודם, היה כאמור מקור למידע על ארצות הברית, וממנו צוטטו ידיעות שונות בעיתונות העברית באירופה.

עבודת המחקר של ה' ריצ'מן (Richman, 1971), שעסקה בדימוי של ארצות הברית בעיתונות העברית החל בשנות השישים וכלה בסוף שנות השבעים של המאה ה-19, מציגה תמונה דומה. הדימוי של ארצות הברית הוא של ארץ המקבלת בזרועות פתוחות את המהגרים אליה, ארץ שיש בה חופש וסובלנות, ארץ שיש בה נדיבות וקסם רב כארץ המובטחת, ולינקולן מצטייר כמשה. עולה התפעלות רבה מן העושר שבעולם החדש, אם כי הובהר שלא כולם זוכים בו. בעיקר הדגישו בעיתונות את גודלה של ארצות הברית. הכול בה גדול יותר מכפי שהכירו: הבתים ובעלי החיים גדולים יותר, גם העצים

גבוהים יותר, ויש לה משאבים עצומים. העיתונות פרסמה את המוזר, המוגזם, השערורייתי.

בעיתונות העברית היה לארצות הברית דימוי של ארץ העוזרת לנזקקים. היהודים האמריקנים שכללו את מנגנון איסוף התרומות. הם גילו יצירתיות רבה בדרכי איסוף הכספים ותרמו גם למען אנשי המקום וגם למען יהודים בארצות אחרות, כולל בארץ ישראל. הם סברו שעל היהודים להיות ערבים זה לזה, ונדיבותם התפתחה בד בבד עם המטריאליזם האמריקני.

היחסים בין היהודים לבין הגויים בארצות הברית היו טובים, מכיוון שהדת הייתה נפרדת מן העשייה בתחום המדיני. היהודים והנוצרים תרמו זה למען זה, והיו גם נישואי תערובת. בעיתונות העברית הופיעו כתבות ששיבחו את החינוך הניתן בבתי הספר הציבוריים, וצוינה העובדה שאין בורות בארצות הברית בשל החינוך שניתן לכול חינום.

בימים האלה, עת אשר חינוך בני עמנו רע מאוד בארצות שונות, נעים לי להודיע ב"המגיד" על דבר בית חינוך נפלא אשר בעירנו, המגדל בני נעורים ליהודים נאמנים בפרט ולחברים מועילים לחברת מין האדם בכלל (המגיד, 9.11.1893).

[...] לא כן עם בתי הספר, כי המה בנויים לתלפיות מהממשלה ומכיסה תשלם להמורים, והלימוד חופשי וגם ספרים וכל דבר הנצרך להתלמידים יינתן להם חינום אין כסף, כאשר ילכו לבתי הספר הכלליים [...] (אהרן יהודה ליב הורוויץ, 1874: 40).

ההתייחסות החיובית לארצות הברית התבטאה גם בכתבות שהופיעו בהמליץ, שבהן נאמר כי בארצות הברית יש עבודה בשפע, אדמה לכל דורש וסיוע מצד הקהילה לנזקקים. הקטע הבא מסביר מדוע ארצות הברית מתאימה כפתרון זמני, מהיר ונוח ליהודי מזרח אירופה, גם אם הפתרון הנכון לטווח הארוך הוא ארץ ישראל:

והנה אין לכחד שהעלייה לארץ ישראל קשה היא מן הירידה לאמריקא, שהבאים לאמריקא הם באים לארץ נושבת, ארץ העולה כפורחת בעצם עלומיה ואחריתה ישגא מאוד, ארץ נותנת שכר טוב לכל יגיע כפיים, מה שאין כל זה בארץ הצבי. ובכל זאת, אין ספק שמחויבים אנחנו לתת היתרון להעלייה לארץ ישראל על הירידה לאמעריקא, ובתנאי שזו תהיה עליית מצווה. כי אם הכוונה היא רק

להושיע לאובדים ונידחים, רק תשועה ארעית ולתת להם הנאה גופנית בלבד, הרי מצד זה טובה באמת אמריקא מארץ ישראל (המליץ, 16.5.1882).

כותב המאמר נוקט במונחים אידאולוגיים בהשוותו עלייה לארץ ישראל להגירה לאמריקה. ארץ ישראל מכונה אמנם ארץ הצבי, אבל אמריקה מתוארת כארץ פורחת שרק תלך ותפרח יותר, ארץ המתגמלת את תושביה. הפתרון לקונפליקט האידאולוגי הוא שהעלייה לארץ ישראל תהיה עליית מצווה, המכוונת לעתיד, בעוד ההגירה לארצות הברית תשמש פתרון עכשווי. עם זאת נדמה שלקוראי המליץ היה ברור למדי שהפתרון הריאלי בתקופה הנוכחית, לדעת העיתון, הוא אמריקה.

בספר היעץ של איל"ה²⁷ "רומניה ואמריקה" (הורוויץ, 1874) נקרא הפרק העוסק בארצות הברית: "טוב ארצות הברית". השם מעיד בכיבוד על יחסו של המחבר אל הארץ הזאת, העולה בקנה אחד עם יחסה של העיתונות שתואר קודם לכן. ספר זה מציג את ארצות הברית כגורם חיובי ברור, והוא מדבר בהערכה רבה על האופי האמריקני:

עד היום הזה לא נמצא עם נפלא כעם האמריקני! [...] העם האמריקני אשר הוא עתה גוי גדול ועצום, הוא מבני התערובות מעמים שונים מכל עמי אירופה, ומאשר מרבית יושבי הארצות האלה בראשונה באו מארץ אנגליה וכל הנודדים שמה חסו תחת צל ממשלת אנגליה, לכן נהייתה לשון האנגליים ללשון הארץ עד היום הזה. [...] חוקי ארצות הברית הנעלים והנשגבים רב כוח בימינם לעשות האדם ישר, ולהפוך לב אבן ללב בשר. כאשר נתחקה על העמיגרנטים הרבים אשר באו לאמריקה באין מספר מתחילת המאה הנוכחית, נראה כי אנשי עוול וחמס לאלפים היו ביניהם, אשר נסו ברחו למו מעבר לים לבל תשיגם שמה יד המשפט, אנשים ריקים ופוחזים, אנשי עמל ואון, מפירי חוק ועוברי תורות. האם הפכו האנשים האלה את ארצות הברית למערת פריצים? חלילה! גם האנשים הרשעים האלה שינו דרכם לטוב, עזבו מעלליהם הרעים ויהיו לאנשים ישרים ולאזרחים טובים, כי שמה למדו להוקיר ערך האדם, ואם איזה מהם נשאר ברשעתם, אך מעט המה

²⁷ ספר הדרכה שנכתב למען מי שביקשו להגר לארצות הברית ולהכיר את הגאוגרפיה שלה, את משטרה ואת תנאי החיים בה, ראו עמ' 40.

ונער יכתבם. האמריקני בטבעו מאמין בה' באמונה שלמה ומכבד מאוד את דתו ואמונתו. כתבי הקודש קדושים מאוד בעיניו, ולזאת כאשר ישבע איש בשעת המשפט מחויב להניח ידו על התנ"ך ולנשקהו (הורוויץ, 1874: 38).

ממשלת ארצות הברית היא ממשל רפובליקני, ממשלה חופשית, הארץ היא ארץ החופש והדרור, והעם היושב עליה המה אנשים חופשיים לפי מובן המילה (עמ' 36).

ועוד הוא אומר:

אלה המה חוקי ממשלת ארצות הברית, אשר על פיהם יחיו אנשי הארצות האלה בטוב ובנעימים, ועולים מעלה עד להפליא, עד כי היו לגוי לכל יתר גויי הארץ. החוקים היקרים האלה המציאו מייסדי חירות אמריקה ושינגטון ובני דורו על פי רוח ה' אשר נחה עליהם ועל פי היסודות האלה: כל אדם באין הבדל דת ולאום יצור כפיו של הקב"ה הנהו, וכולנו אחים אנחנו, בני אל חי אחד, אשר בחפצו בראנו חופשיים ומאושרים ולבקש ההצלחה רק על דרך ישר ונכוחה.

כוחה של אמריקה נתפס רב ומופלא כל כך, כך מראה קטע זה, עד שיש בכוחה להפוך גם את החוטאים והעבריינים לאנשים ישרים. ועוד ממשיך המחבר ומתאר את האמריקנים בהפלגה, כאנשים שאין בהם מתום: "האמריקנים יאהבו מאוד את הסדרים ויחיו על פי הרוב חיים מוסריים, יכבדו מאוד את הנשים"; "האמריקני בטבעו הוא אמיץ כוח וחיל, זריז ונשכר בכל מלאכה ועבודה ובכל מסחר וקניין"; "ייחוס המשפחה, שם כבוד, תואר היחס אינם בארצות הברית, כל איש ואיש שווה במעלת הייחוס ובמעלת הכבוד, אם רק ישר הולך הנהו ומרוויח לחמו מיגיעת כפו" (עמ' 39). גם את החינוך שניתן שם הוא מרבה לשבח, בעיקר את העדר הכפייה הדתית ואת ההפרדה הקיימת בין החינוך הכללי לבין החינוך הדתי:

חמישה ימים בשבוע הילדים ילכו לבתי הספר הכלליים ללמוד שמה חכמה ודעת, חובות האדם לאדם, לארץ מולדתו ולכל העולם, ושני ימים בשבוע, יום השבת ויום הראשון בשבוע, חופשיים הנמו ללמוד חובתם לדתם ולאמונתם ולהיחנך בדרכי האמונה כפי חפץ הוריהם, כי בבתי ספר הכלליים בל ילמד שום אמונה ודת (עמ' 40).

כמוכן מדגיש המחבר גם את האפשרויות הכלכליות ואת העובדה שהמאמץ משתלם:

באמריקה מחויב כל אדם לעבוד ביגיעה רבה, אפס כאשר יעמול, יראה פרי בעמלו יותר מבארצות אירופה, והעובד בחריצות כפיים בארצות הברית ישבע לחם כבוד בהרחבה וקייבץ על יד ירבה. כל בעל מלאכה מובטח שירוויח לחמו שמה, אך אינה דומה מלאכה למלאכה ובעל מלאכה לבעל מלאכה (עמ' 51).

דברים דומים מופיעים ב"מכתב מאמריקה" מאת שמעון ראסקין, המדגיש את ההזדמנות השווה הניתנת לכולם ואת העובדה שהיהודים אינם נבדלים מהאחרים ואינם מופלים לרעה.

באהבה ורצון יביטו עלינו ויחלקו לנו כבוד. היהודי לא יוכר פה בחוץ, כי בכל דרכיו הוא אמריקני, ובכל ימי השבוע יעשה עבודתו, איש איש במשלח ידיו (המליץ, 8.2.1882).

על המצב הכלכלי כותבים גם אחרים. משה דוד לוויין כותב כך:

אנכי קראתי מכתבים רבים מהגולים הגרים באמריקא, ואין גם אחד אשר יגוע שמה ברעב, כי האוהב עבודה וחפץ במלאכת כפיים ימצא לחם לנפשו (המליץ, 9.5.1882, וכך גם בהצפירה, 7.3.1882).

דברים חיוביים מופיעים גם על עשר משפחות שאוליפנט²⁸ בחר להושיבן על אדמתו בניו יורק:

מצבם טוב, הם עובדים מרצון וטופלו בצורה מכובדת (המגיד, 8.11.1882).

גם במכתבים פרטיים באה לידי ביטוי התפיסה שארצות הברית היא פתרון מתאים יותר למהגרים, שמחפשים מקום שבו יוכלו להתקדם, מאשר ארץ ישראל. גרשון לייב הורביץ כותב אל לאון פינסקר באודסה כך:

נוכחתי כרבים אחרים שאין מקום ליהודים ברוסיה, שעליהם לעקור לארץ אשר יש בה יותר אור, יותר חופש, ועל כך שמחתי מאוד כאשר התחילו היהודים להגר בהמוניהם לאמריקה. התלהבתי מן הרעיון של ריכוז יהודי במספר ניכר במושבה עצמאית נרחבה במקום

²⁸ נולד ב-1829 בדרום אפריקה. היה סופר, חבר הפרלמנט הבריטי, עיתונאי וחובב ציונות בריטי.

שם יוכלו לפתח את כישוריהם הגופניים והרוחניים בחופשיות.²⁹ גם אני עצמי גמרתי בלבי לצאת לאמריקה וחיכיתי לשעת כושר.³⁰

גם קרל נטר³¹ חשב כך. את עמדתו זו תיאר במכתב גלוי לרבנים בתשרי תרמ"ב³², ואף חזר על עמדה זו בפנייה אל עורך הגיואיש כרוניקל:

בארצות הברית ימצאו מיד [המהגרים] שימוש לשכלם ופעילותם, שבארץ משגשגת זו אינה נמנעת לעולם מאדם המוכן לעבוד.³³

סיפורי ההצלחה של המהגרים התפשטו בקרב הנשואים, ואליעזר מרדכי אלטשולר כתב לזלמן לבונטין:

אין משפחה אשר לא ימצא להם אח, דוד ומסרף באמריקא, ואשר כבר שגבו ועשו חיל שם.³⁴

הקונפליקט האידאולוגי שתואר למעלה בין ארצות הברית לבין ישראל כפתרון למצוקת היהודים בא לידי ביטוי גם במכתבים פרטיים, ובדרך כלל הנטייה הייתה להעדיף את ארצות הברית כפתרון זמני ונוח. בביתו של צבי בראון ברוסיה התאספו אנשים רבים, "רובם בעלי מלאכה ועובדי אדמה אשר אינם חוששים מעבודה קשה, וגם כמה עשירים, והמה גמרו אומר לתרום לקופה משותפת שתי מאות רובל כסף, שיהיו בבנק עד מועד יציאתם, וגם בחרו בשני אנשים, ביניהם צבי בראון לשלחם ולנדונה לחברת כ"ח לבקש עזרה לכונן מושבות בארצנו הקדושה ולתמכם עד אשר הארץ תוציא לחמה להם ובכלל להיות להם לעיניים להוציא את החפץ הזה מן הכוח אל הפועל."

צבי בראון כתב כך לזלמן דוד לבונטין שהתגורר בארץ ישראל:

דעתי אני נוטה יותר לאמריקא מפני שני טעמים. האחד כי שם הציוויליזאציה מוכנה ועומדת היא ומחכה לאנשים שיבואו ויעשוה כלי למעשיהם, על כל מדרך כף רגל נפגוש שם בתי ספר, בתי מקרא,

²⁹ הכוונה כנראה לתכנית ריכוז 60 אלף יהודים במקום אחד בארצות הברית, עד שיוכלו להשתלב שם כאחת ממדינות הברית.

³⁰ דרויאנוב-לסקוב, 1982, תעודה 596, כרך שלישי, מיום 17/29 באפריל 1885, ורשה.

³¹ (1882–1826), הניח יסוד לחינוך החקלאי בארץ ישראל, הקים ב-1870 את מקווה ישראל. נמנה עם מייסדי "כל ישראל חברים".

³² דרויאנוב-לסקוב, 1982, תעודה 40, כרך ראשון, עמ' 185.

³³ דרויאנוב-לסקוב, 1982, תעודה 40, כרך ראשון, עמ' 185, מיום 15 במרץ 1882.

³⁴ דרויאנוב-לסקוב, 1982, תעודה 18, כרך ראשון, עמ' 127, מיום 31 בדצמבר 1881.

מכונות ממכונות שונות להקל משא האדם ועבודתו, גם העבודה עומדת שם על ראש הפסגה, איש לא יבוש בעבודתו ובמלאכתו ורק העצלות ורפיון ידיים המה לבושת ולחרפה, ולכן כל איש אשר יבוא שמה ויחפוץ לעבוד, בטוח הוא כי ימצא חיית ידו ואולי גם בשפע ובכבוד. בניו ילמדו בבתי הספר ויהיו מאושרים כאשר יגדלו וידעו ויבינו את השפה המתהלכת בארץ ויהיו רגילים בעבודה או במלאכה, ולכן על הבאים שמה רק לחקות מעשי תושבי הארץ ולעשות כמעשיהם. לא כן ארצנו הקדושה, אשר בה אין אף אחד מכל התנאים אשר חשבת.³⁵

אנחנו יכולים לראות שכל היתרונות הם לצד ארצות הברית, ואילו לארץ ישראל אין ולו יתרון אחד, פרט לכך שהיא מכונה "ארצנו הקדושה". אולי יותר מכול מסכם את הדיון המשפט הבא שכתב אליהו וולף ראבינוביץ מלונדון ב-13 באפריל 1883 אל יהל"ל בקיוב שבאוקראינה:³⁶

יודעים אנו כי אווירא דארץ ישראל מחכים, אבל הוא לא משביע, ומי כמוך יודע כמה קשה הוא צערו של רעב.³⁷

עם הדימוי החיובי הזה של ארצות הברית, הכמעט אגדתי בחלק מהכתובים, היו צריכים אנשי העלייה השנייה, הסוציאליסטים, שהגיעו ממזרח אירופה, להתמודד בבואם ארצה.

נקודת המבט הביקורתית כלפי ארצות הברית

את אורח החיים האמריקני ההדוניסטי, את מה שהוגדר כריקנות של התרבות האמריקנית, את מוסד העבדות ואת ההוויה האורבנית על תנאי החיים ועל תנאי העבודה הקשים שבה. בניגוד לתפיסה האידאליסטית, תפסה הגישה הביקורתית את ארצות הברית כגורם המנוגד לגאולה. העמדה נגד ההגירה

³⁵ דרויאנוב-לסקוב, תעודה 33, כרך ראשון, עמ' 159.

³⁶ אליהו וולף רבינוביץ היה תלמיד ישיבה שנתפס לסוציאליזם, ובמקום ללמוד בישיבה למד באוניברסיטה. הרבה לפרסם מאמרים בעיתונות הסוציאליסטית. נאלץ לעזוב את גרמניה בשל דעותיו ולעבור לפריז ומשם ללונדון, שם היה לחובב ציון פעיל. יהל"ל, יהודה ליב לוי, נולד במינסק ברוסיה הלבנה. סלד מדרך החיים של יהודי זמנו ופנה להשכלה. החל לכתוב עברית והיה מן הכותבים הקבועים בעיתון המליץ. היה משורר, סופר ומתרגם.

³⁷ דרויאנוב-לסקוב, תעודה 221, כרך שני, עמ' 106–107.

לשם באה לידי ביטוי בהקשרים שונים. היו שהציגו את ארצות הברית כעוד גולה, מקום לא בטוח, גורם המפריע לתיקון ולגאולה של העם היהודי, שצריכה להתקיים בארץ ישראל. כך כתב לדוגמה המגיד ב-18 בינואר 1882 תחת הכותרת "רוסלאנד":

על פי מכתבים פרטיים נראה כי הגולים לאמריקה הם שם בצרה גדולה, ועכשיו כולם יכירו ויודו כי אין דרך אחרת לישראל בלתי אם ללכת להתיישב בפלשתינה.

והכותב מוסיף:

הנוסעים לאמריקה עושים זאת לא משום שחישבו דרכם מראש, כי הנס מקול הפחד לא ייתן חשבון לנפשו. לא ישים לנגד עיניו חומרי המקום שילך לשם, כי אם חומרי המקום שיצא משם.

ב-7 ביולי 1882 פורסמו באותו עיתון דברים דומים, אך בטון חריף יותר: החסרת קברים היא עיר ברלין או ברעסלאוו כי תשלח את הגולים להמבורג ולאמריקה?

גם בעיתון האור יצאה קריאה נגד ההגירה. העורך זילבערבוש כתב מאמר בשם "סער מתחולל" שבו אמר כך:

גם ארץ אמריקה לא אי האושר היא לכל היהודים הבאים שמה. ורבים רבים אשר יבואו שמה ירעו וישחתו לנפשם וגם ליהודים אשר מכבר באו לגור שם (תרמ"ב, שנה ראשונה, גיליון ראשון).

דעה נחרצת פחות נשמעה בהיום, אבל גם כאן הנימה הייתה ספקנית כלפי התמונה הוורודה שצוירה בה אמריקה:

הימצאו בארץ החדשה את אשר הם מבקשים לשווא בארץ מולדתם? הבאמת היא אמעריקה ארץ ברוכה אשר כל תושביה מאושרים? על שאלות אלה לא נוכל לענות כעת תשובה ברורה ונכונה (היום, 18.7.1886).

עבודת המחקר של ה' ריצימן (Richman, 1971) חשפה גילויים של אנטישמיות גם באמריקה. עם זאת מהמחקר עלה כי ארצות הברית שונה מאירופה, שכן לגילויים אלה היה לפעמים סוף טוב בעזרת הגנתם של תושבי אמריקה הנוצרים. סוף טוב שכזה הוא מקרה שבו בעלי מלון הילטון התנצלו בפני משפחת זליגמן היהודית על כך שמנעו מהם להתארח במלון. מקרה אחר המתואר במחקר קשור לתקנה המשפילה של גנרל גרנט, שדרש מן

היהודים לפנות אזור מסוים תוך 24 שעות בתקופת מלחמת האזרחים. עניין זה עורר הדים רבים, וסופו היה חיובי: ביטול התקנה על ידי לינקולן והבעת חרטה מצד גרנט. למרות הבעת החרטה, יש לציין שהעניין הזה לא נשכח לגרנט כשהציג את מועמדותו לנשיאות.

ריצ'מן מספר כי האנטישמיות באמריקה לא מנעה מן היהודים לעסוק בפוליטיקה. למעשה בעיתונות התקופה – יותר מכפי שיש ידיעות על גילויים של אנטישמיות, יש ביטוי לחשש מפניהם. הפחד העמוק של היהודים מהגויים על סמך הניסיון המר אתם במזרח אירופה הקשה עליהם להאמין שאותה שנאה ליהודים חלפה מן העולם, גם אם באמריקה נקשרו יחסים יפים בין יהודים לנוצרים (המגיד, 14.8.1884).

רבים ראו באמריקה עוד גלות, וחששו שהפתרון הוא זמני ושהזמניות הזו מוגבלת מאוד. במכתב תלונה על חברת כל ישראל חברים (כ"ח), ששלחה יהודים לאמריקה, נאמר כך:

הלא גם שם גרים זרים אנחנו, ומי לידנו יתקע כי במשך חמש או עשר שנים לא יקומו אלה בני בלי שם גם באמריקה להתעלל בנו? (המליץ, 1.1.1882).

בניסוח חריף יותר נכתב באותה שנה:

גם פה גם שם בין עקרבים אנו יושבים. גם פה נפגוש גלגולי המן.

עוד פורסם בעיתונות האירופית כי היהודים באמריקה מעוררים את זעם הנוצרים, משום שהם עובדים ביום ראשון (המגיד, 18.3.1882), וכי הנוצרים יוצאים גם נגד השחיטה היהודית ומציעים לבטלה (המליץ, 12.6.1893). אולי יותר מכול מלמדים דברים שאמר אדם לכתו בעקבות הגבלות שהוטלו באמריקה על קבלת בנות יהודיות לבתי ספר גבוהים:

ככה עשו לנו הנוצרים אז בהיותנו על אדמת אירופה, ומפני זה באנו הנה למקום החירות, ומי יודע אם לא יהיו צאצאייך נאלצים להימלט גם מאמריקה ולשאוף אוויר חופשי באסיה (המגיד, 12.7.1882, בקטע "גלות אמריקא").

הביקורת על ארצות הברית לא התבטאה רק בכך שהצביעו עליה כעל עוד גולה וכעל מקום לא בטוח ליהודים בגלל שנאת יהודים, אלא הייתה ביקורת גם בעניינים פנימיים. החל מסוף שנות השישים ובשנות השבעים של המאה

ה-19 החלו לכתוב על מעשי שחיתות, ועל כך שאפילו מי שחטאו בשחיתות לא נענשו. תופעה זו גרמה לאכזבה מארצות הברית. החלו להתפרסם עוד דברים שנכתבו על ארצות הברית מתוך אכזבה, שכן היא לא מימשה את ציפיותיהם. המליץ מספר על אכזבה שנגרמה לאחת המשפחות, ודווקא בתחום שבו עוררה ארצות הברית במיוחד את תקוותיהם של היהודים – התחום הכלכלי. הוא מסכם בדברים אלה:

והננו להציע לפני הקוראים מקרה אחד למען ידעו עד כמה תגדל רעת אחים כאלה ויזהירו את מיודעיהם ומכיריהם המתאווים לנסוע הנה לבל ישענו בדברי שקר ע"ד [על דבר] ההצלחה הגדולה הנכונה להם בזה. כי פה כמו באירופה [...] המשתכר משתכר אל צרור נקוב (המליץ, 2.11.1885).

נושא נוסף שהטריד את העיתונות הביקורתית של אותן השנים היה היחס של הצעירים ליהדות והעובדה שהם יודעים מעט על ההיסטוריה ועל הדת שלהם. אפילו היחסים הטובים עם התושבים המקומיים עוררו פחד ביהודים, שכן הם הביאו לנישואי תערובת. המגיד מתריע על התרחקות מן היהדות ועל חוסר סולידריות בין היהודים (26.9.1901).

חינוך הבנים ברוח היהדות לא נחשב לכלום בעיני אחינו באמריקה. חובה על הילדים ללכת לבתי ספר נוצריים ושם ישאפו הילדים התמימים אל תוכם רוח זרה ליהדות, רוח הממיתה בקרבם כל שארית רגש חיבורם עם העם הישראלי. כל היהודים האמריקנים שגדלו וחונכו פה, נפשם ריקה מכל דעת דתנו ורוחנו.

עוד מתלונן המגיד (8.8.1899):

אין מקום בעולם, שהיהודים נפרדים איש לעברו ולבצעו כבאמריקה. אין חלה על צורכי הכלל ואין שם לבו לצרת רעהו. ועוד: ציבור יהודי אין פה כלל, והערבות שיש לישראל איש על אחיו הולכת ומשתכחת.

החשש הזה מההתרחקות מהדת בארצות הברית היה גם המניע לעלייה לארץ ישראל. כך למשל מתגלה ביומנו של חיים חיסין³⁸, אז תלמיד גימנסיה, שערך

³⁸ נולד ברוסיה. היה פעיל בתנועה המהפכנית הרוסית, אך לאחר פרעות 1881 הצטרף לביל"ו וב-1882 עלה ארצה והצטרף לביל"ויים בגדרה. בגלל התנאים הקשים בארץ חזר עם אשתו לרוסיה, שם למד ורקחות ואחר כך רפואה בשוויץ. גם כשישב באירופה המשיך בפעילותו הציונית, וכתב על החיים בארץ. שב ארצה ב-1905 והיה פעיל בעסקי ציבור בצד עבודתו כרופא.

רשימה של יתרונות החיים באמריקה אך החליט בשל פגישה עם יחיאל צ'לנוב³⁹, גם הוא תלמיד גימנסיה, לעלות לארץ ישראל.⁴⁰ צ'לנוב שכנע אותו שיוכל לעבוד את האדמה ביתר הצלחה דווקא תחת שלטון הטורקים, שכן התחרות בין החקלאים בארצות הברית גדולה מאוד. הוא שכנע אותו שגם אצל הטורקים יוכל ליהנות משוויון זכויות מלא. חיסין בחר בארץ ישראל, ואף שכנע את חבריו לפנות אליה.

ההתרחקות מן הדת נבעה מתוקף הנסיבות החדשות: מן התחרות הכלכלית הקשה שחייבה את היהודים לעבוד גם בשבת כדי לא לשבות יומיים בשבוע, ומן העבודה בתנאים החדשים במחיצת גויים או במרחק מן הבית, תנאים שחייבו אותם לעיתים קרובות לאכול אוכל לא כשר. כן מדווח המליץ על יהודים שאמנם יודעים את התפילות, אבל יסחרו בשבת ויאכלו מחוץ לביתם כל מאכל בלי לשאול אם כשר הוא (20.1.1883, בתוך "מצב היהודים באמריקה ומפעילותם").

תופעה זו של התרחקות מן הדת ניכרה כבר בשנות השבעים של המאה ה-19, והיא הלכה והתחזקה. אמנם ארצות הברית הייתה ארץ חופשית, אך היא גם הייתה חופשית מדת. הילדים למדו בבתי הספר את השפה האנגלית, לא דיברו יידיש ובזו לשפה העברית, משום שזו לא יכלה לסייע להם בחייהם בארצות הברית. המליץ מתלונן על כך שהילדים לומדים בבתי ספר כלליים, "אבל לימודי מוסר ודת לא ישמעו שמה כי חטא הוא נגד חוקי המדינה" (13.4.1883). הצעירים לא ביקרו בבתי הכנסת, ואלה היו זרים להם לגמרי. גם מי שהצטיינו בבתי הספר הציבוריים לא ידעו דבר על ההתנהגות בבתי הכנסת.

העיתונות באירופה דיווחה גם על האחראים לניהול הדתי של החברה היהודית באמריקה – שוחטים, רבנים ומורים – שרמתם אינה די גבוהה, ואינם מסוגלים לעצור את הסחף. המגיד (4.7.1883) מספר על מצב קשה של הקהילה מבחינה זו:

³⁹ נולד באוקראינה, קיבל חינוך דתי, ב-1882 הצטרף לתנועת חובבי ציון, למד רפואה ועסק בצד עבודתו בפעילות ציונית בגולה. היה מראשי המתנגדים לתכנית אוגנדה.

⁴⁰ דרויאנוב-לסקוב, 1982, תעודה 138, כרך ראשון, עמ' 425, מיום 14 במרץ עד 21 ביולי 1882.

אין לנו רב כולל, אליו ישמעון יתר הרבנים, רק כל קהילה וקהילה תבנה במה לעצמה ואשר יורה להם רבם יקדישו ויעריצו, כאילו נתנו מסיני. אמנם עוד רעה גדולה מזו, כי כל איש אשר ידע קרוא עברית ייקרא רבי או דאקטור אם ירצה, אף אם איננו רב או מטיף לאיזה קהילה, ויסדר גיטין או קידושין ואין ביד מי למחות בידו. אי לזאת רבו הפרצות אשר יפרצו הרבנים המולכים מעצמם האלה בחומת אש דת מאשר יהרסו הרבנים הנאורים, ורבה המכשלה.

[...] השוחטים מכינים בשר ביום השבת על מנת למוכרו ביום ראשון, ויש רבנים שמתירים לאכול בשר חזיר. בתי הכנסת אינם פתוחים בקביעות ומתפללים בהם נשים וגברים יחד ובגילוי ראש.

המליץ (24.12.1885) יוצא בשצף קצף כנגד הכנס של הרפורמים בפייטסבורג, שם התקבלו החלטות קיצוניות ביותר. הרפורמים יצאו נגד המילה, ונוסף לכך קבעו שטוב יותר לקיים את השבתון ביום א' מאשר בשבת. עוד טענו שאין לקוות לשיבת ישראל לארצו, ושכני ישראל אינם עם כי אם בני אמונה אחת (מאיר, 2007). כל התופעות האלה גרמו לעיתונות של סוף המאה ה-19 לדווח שיש מי שאינם יכולים עוד לעמוד בצער ההתרחקות מן הדת, בעיקר המבוגרים, והם מבקשים לחזור לרוסיה (**המגיד**, 15.3.1882) (על מיתוס ה"אין חזרה" ראו סרנה, 1992).⁴¹

אולם לא כולם היו מוטרדים מן ההתרחקות מן הדת, ואף היו מי שהתייחסו לכך בצורה חיובית. **המגיד** (17.5.1882) מפרסם מכתב של אדם המצהיר במפורש שעל מנת להתערו באמריקה יש לעזוב את מצוות הדת. מי שרוצה לשמור על הדת צריך לעלות לארץ ישראל:

מאוד תשגה במשפטך אם תאמין כי באמריקה נשמור פיקודי תורתנו, חלילה לנו מזה! אם היינו חפצים לחיות כאבותינו בענייני אמונתנו אז היינו בוחרים באה"ק, אשר שם כמעט אנוס כל איש יהודי באנוס מוסרי לישאר יהודי. אבל אנחנו מנויה וגמורה ידנו להיפטר מגלות הארצי ומגלות האמונה גם יחד. על כן הולכים אנחנו לאמריקה, אשר שם נוכל להיות בני חורין גמורים גם מן האמונה ואשר לפי הנשמע

⁴¹ אם כי בניגוד לבני עמים אחרים שהיגרו לארצות הברית, כמו האירים, שהייתה להם מולדת, ליהודים לא היה למעשה לאן לחזור.

נותנים בעלי הוועדים שם היתרון לאנשים כאלה אשר שמירת אמונתם לא תפריע מעבודתם!

ביטוי זה לא היה בודד. באותו גיליון מצוטט אדם מפילדלפיה שאמר דברים דומים:

אנחנו לא באנו הנה לשמור אמונתנו. אנחנו אין לנו כל אמונה, רק עבודתנו תהי אמונתנו! (המגיד, 17.5.1882).

במקום אחר מסכם את מצב האמונה אדם הנמצא בארצות הברית שבע שנים: עם חומות הגטו נפלו גם חומות הדת, ואי אפשר יהיה לעצור את נפילתן. אפילו יביאו לשם גאונים וצדיקים לא יוכלו לעצור את הסחף (הצפירה, 1.5.1887).

הביקורת הבליטה אפוא את העובדה שהחיים בארצות הברית אינם בטוחים. אין בהם להבטיח את קיומם של פרטים בעם, כלומר לפתור את שאלת היהודים, וודאי שאין בהם להבטיח את פתרון שאלת היהדות בגלל התרחקות היהודים מדתם ומתרבותם.

נקודת המבט הריאליסטית

היו גם כאלה שמסרו מידע על תופעות שונות במציאות האמריקנית, והביאו נתונים קונקרטיים על המסע לארצות הברית ועל האפשרויות לעבודה, לקבלת אדמה ולסיוע מגורמים שונים, וגם לא הסתירו את הקשיים הרבים והשונים המלווים את תהליך ההגירה והקליטה.⁴² תיאור ריאליסטי של ארצות הברית בלט בעיקר בדברים הנכתבים על המסע אליה ועל תהליכי הקליטה בה.

ההחלטה להגר כרוכה הייתה בפחד גדול מפני תלאות הדרך ומפני קבלת הפנים בארץ החדשה, והיו לכך סיבות מוצדקות כגון קשיים ביורוקרטיים, נוכלות ומעשי מרמה. על אלו דווח למשל **בהמליץ** (3.1.1883) ו**בהצפירה** (6.3.1887).

העיתונות דיווחה גם על כך שהיהודים מהגרים בהמוניהם. כך כותב **הצפירה** בעניין זה:

⁴² על הקשיים במימוש ההחלטה להגר עומד גור אלרואי בספרו "המהפכה השקטה", 2008, פרק רביעי.

מי שלא ראה את המסע הזה לא ראה מימיו תנועת עמיגראציאן טבעית, אשר לנגדה כל הוועדים בבראדי ובברלין כמעשי ילדים נחשבו (הצפירה, 5.5.1885).

ידיעות כאלה עוררו את הנשארים לצאת גם הם לדרך בהנחה שאם כולם נוסעים, כנראה שזה מה שצריך לעשות. מאידך גיסא הן עוררו חששות מפני הקשיים שנדידת אלפי מהגרים עלולה לגרום בדרך. כך או כך, יהודים רבים מאוד עזבו את מקומותיהם למרות השאלות הקשות המלוות אותם:

הימצאו בארץ החדשה את אשר הם מבקשים לשווא בארץ מולדתם? הבאמת היא אמריקה ארץ ברוכה אשר כל תושביה מאושרים וגם לגר הנלווה עליהם תעניק מברכותיה? (היום, 36, 18.7.1886).

העיתונות היהודית ברוסית, שהתנגדה ליציאה לארצות הברית, ראתה חובה לעצמה להילחם בתמונה החיובית מדי לטעמה שנוצרה אצל היהודים בעקבות דברים שהפיצו חברות הנסיעות, והיא תיארה בהרחבה את הקשיים בדרך. ב**ווסחוד** ב-22 במאי 1882 הופיע תיאור זוועה של תנאי החיים של המהגרים בדרך. הכתב תיאר כניסה לבניין שבו אישה מתחננת לכוס חלב לתינוקה הגוסס בן החודש, וכשזו ניתנת לה, מגיעות נשים רבות עם ילדים במצב קשה וכולן מתחננות לעזרה. ב**ראזסוויט** ב-18 בדצמבר 1881 מתוארים תנאי הנסיעה הקשים באניות, התאים הצרים והמלוכלכים, ההמתנה הממושכת בערי אירופה, הבכי והמחסור.

גם העיתונות בידיש הייתה מלאה סיפורים קשים. בדער יודישער עמיגראנט כותב אדם שהתנסה בחוויה של ההפלגה לאמריקה:

הנסיעה דרך גרמניה היא גרועה יותר ממאסר. השוטרים והמבקרים מתנהגים אליך כל כך בגסות ובעזות כזו, כמו אצלנו החוליגנים הגרועים ביותר ברחוב. הם לא מפסיקים לקלל את ה"פערפלוסטען יודען" [היהודי המזוהם] שממנו הם מוציאים את הפרוטות האחרונות שלו (גיליון 3, 1907).

גם הנסיעה באנייה תוארה בעיתונות בידיש כחוויה קשה. כך בהמשך הכתבה:

האנייה כשלעצמה היא לא כל כך רעה, אך היה בלתי אפשרי לסבול את המלחים המופרעים, שמתנהגים אל היהודים גרוע יותר מאשר

לאחרים. על האנייה היינו 70 יהודים. הנסיעה הייתה נוראה מאוד והאנייה הישבה להישבר.

אף שהדער יודישער עמיגראנט ידע לספר על צרות מצד המלחים באניות האנגליות והגרמניות, באותה כתבה עצמה שיבחה הכותב את האניות האיטלקיות, שבהן מתייחסים ליהודים כמו אל בני אדם:

כל אחד בטוח שאף אחד לא יגיד לו מילה גסה ואף אחד לא יעליב אותו, וכשהים רגוע אכן לא כל כך גרוע להפליג על אנייה איטלקית (1907, מכתב מגנואה, גיליון 4).

אולם הנקודות החיוביות שהבליטה העיתונות בידיש התייחסו בעיקר לעזרה שמושיטים היהודים זה לזה בדרך ובארץ החדשה, בארצות הברית.

שני העיתונים היהודים ברוסית ראזסוויט וווסחוד שומרים על איזון מסוים בכך שהם מפנים זרקור אל נקודת אור הקשורה בתופעת ההגירה: הלנדמנשאפטים. הלנדמנשאפטים היו ארגוני סיוע הדדי של מהגרים יהודים יוצאי אותו אזור, בדרך כלל בניו יורק, אך היו גם לנדמנשאפטים בערים נוספות בארצות הברית. ייתכן שהלנדמנשאפטים הוצגו באור חיובי, משום שהם שימרו את הקשרים עם רוסיה. ראזסוויט מספר ב-31 בנובמבר 1907 שיש מהגרים יהודים מכל עיר ומכל כפר ברוסיה, הנושאים את שם המקום שממנו באו (למשל "מוסקבאי"), מסייעים זה לזה ועוזרים בעיקר למהגרים חדשים להתאקלם במקום החדש, בעודם משמרים גם את תרבותם הרוסית. הם אפילו מסייעים לאותם יהודים שנותרו במקום שממנו באו.

שמעון ראסקין, שהתנסה בעצמו בחוויה של סיוע מצד אנשי המקום שממנו בא, מתאר את המצב בהצפירה (7.3.1883):

היו שנשאר שבעיים. יום הלכנו לראות את העיר הנהדרת, אשר אין כמוה ברוסיה.

אמנם הוא מספר שכינו אותם גרינער (ירוקים, חדשים), אבל נהגו בהם יפה. עוד הוא מספר שכאשר עבר לפילדלפיה לקחו אותו כדי שיבחר לו מלאכה מתאימה לו, ועכשיו הוא משתכר שלושים דולר לחודש ואף יכול לחסוך חלק מן הסכום:

הכלל מי שרוצה לעשות, לא ידע מחסור ועוד יאושר בארץ ההיא.

הנושא של מציאת עבודה טמן בחובו קשיים רבים שהעיתונות לא העלימה מן הקוראים: גם באמריקה נכונים להם ימי עמל ומצוקה, אולם על כל פנים שם יוכלו להתפרנס מיגיע כפיהם גם אם בדוחק.

הגישה הריאליסטית בולטת אפוא בראייה מפוכחת של המציאות: לעיתים הפרנסה תהיה בדוחק, אין לצפות לניסים וכדי להגיע להישגים יש לעבוד קשה. בעיקר עודדה העיתונות הליכה בקבוצות גדולות ופנייה לישיבה בקולוניות. על החיים בקולוניה בניו ג'רזי נאמר בעיתונות כך: כי מאז יסד הוועד לא שב אף עמיגראנט אחד לאירופה וכל העניים אשר באו לאמריקה מצאו שם מעון ומחסה (האור, 1882, שנה ראשונה).

עם זאת ההמלצה על ישיבה מרוכזת של יהודים רבים יחד לא תאמה את רצונם של היהודים האמריקנים הוותיקים. אלה חששו שכך ישמרו היהודים על אופיים הייחודי ולא ייטמעו בסביבה, ובכך יגבירו את הסתייגות הציבור הגויי מפני המהגרים ויעוררו רגשות שליליים גם כלפי היהודים הוותיקים.

עיתונות הפועלים בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20

בראשית המאה ה-20 פעלו בארץ ישראל שני עיתוני פועלים: **הפועל הצעיר**, שיצא לאור גם בשנים 1917–1948, התקופה שבה עוסק ספר זה, **והאחדות**, שיצא לאור עד 1915. ראשית נשווה בין העיתונות העברית במזרח אירופה לבין שני עיתוני פועלים אלה שיצאו לאור בארץ ישראל בראשית המאה העשרים. השוואה זו תשמש עבורנו תשתית ראשונית שממנה נוכל להמשיך עם התבוננות בעיתונות תנועת העבודה בארץ ויחסה לארצות הברית, נושאו של השער השלישי בספר זה.

הפועל הצעיר

העיתון **הפועל הצעיר** נוסד על ידי מפלגת "הפועל הצעיר" ב-1907.⁴³ העורך היה יוסף אהרונוביץ ואחר כך יצחק לופבן. העיתון הציג עמדות אידאולוגיות

⁴³ על "הפועל הצעיר" ראו בשער השלישי.

לא קיצוניות. ב-1920 הפך לביטאון הרשמי של מפא"י (מפלגת פועלי ארץ ישראל). הפועל הצעיר הופיע אחת לשבוע.

האחדות

העיתון האחדות היה ביטאונה של מפלגת "פועלי ציון". העיתון יצא לאור מיוני 1910 עד ינואר 1915, ואז נסגר בהוראת השלטון העות'מאני. עורכיו היו יצחק בן צבי, רחל ינאית בן צבי, דוד בן גוריון ויעקב זרובבל, והשתתפו בו יוצרים כמו חיים ברנר. המערכת הייתה ממוקמת בירושלים. העיתון היה בעל קו סוציאליסטי מהפכני. עורכיו היו מראשי מפלגת פועלי ציון, שראתה עצמה כמובילה הראשית של ציבור הפועלים היהודי. הם ביקשו לעצב עיתון חדש, שיתחרה בהפועל הצעיר. ב-1914, כשהעות'מאנים נכנסו למלחמה נגד בעלות הברית, נסגר העיתון ועורכיו נאסרו, לפחות לזמן-מה. גם האחדות, בדומה להפועל הצעיר, יצא לאור אחת לשבוע.

בדיקה של שני שבועוני הפועלים האלה, שהתפרסמו בארץ ישראל בראשית המאה ה-20, מראה שהם היו עסוקים בדיווח על הנעשה בארץ, וכמעט שלא כתבו דבר על ארצות הברית. זאת לעומת העיתונות במזרח אירופה, שהרבתה לעסוק באמריקה. התייחסות לאמריקה מופיעה ב-4 בנובמבר 1909 בהפועל הצעיר בגיליון מס' 2 בכתבה בשם "בירור המצב". יוסף אהרונוביץ כותב שם שהמהגרים לארצות הברית אינם מבכים את מר גורלם, ואילו בארץ ישראל הם מתלוננים מיד על הקשיים העומדים בדרכם. ב-2 במאי 1912 מופיעה בהפועל הצעיר כתבה נוספת. שמה: "מעשה יצירה באמריקה". כתבה זו מספרת על כתב עת בשם הדרור שהוציא בארצות הברית ראובן בריינין, ובכתבה אף מתואר כיצד מתחריו התנכלו לו (הפועל הצעיר, גיליון מס' 14–15). שתי הכתבות מציגות תמונה חיובית יחסית של הקליטה בארצות הברית גם מבחינה כלכלית, אבל גם מבחינה תרבותית, שהרי מתוארת הוצאה לאור של כתב עת.

לעומת זאת האחדות, בעל השקפת העולם המהפכנית, מביע בגיליון מס' 4 מג' חשוון תרע"ה, 1915, את התנגדותו לתרומות שמעניקים יהודי אמריקה לארץ ישראל. הוא מבקש שיימנעו מחלוקת כסף בנוסח שנהוג היה בעבר, ויתנו את הכסף רק לנציגי הציבור. הוא טוען שבארץ ישראל זקוקים לעזרה שבאה לידי ביטוי במעשים, ולא לעזרה כספית בלבד. נראה שהמאבק על העלייה לארץ ישראל אל מול ההגירה לארצות הברית גרם לעיתונים אלה

בעיקר להתעלם בצורה כולטת באותן השנים מן הנעשה בארצות הברית. עם זה ניכר הבדל בין הפועל הצעיר ביותר מתוך לבין העמדה הביקורתית של האחרות, שעורכיה דוד בן גוריון ויצחק בן צבי הופכים להיות מנהיגי היישוב.

פרק 4

ארצות הברית בספרות היפה

לא רק העיתונות משפיעה על יצירת דימוי ועל גיבוש עמדה כלפי מקום או תופעה. גם לטקסטים ספרותיים יש השפעה לא מעטה. יתר על כן, לעומת העיתונות שהשפעתה מידית, לטקסטים ספרותיים אורך חיים רב יותר, ולכן לעיתים השפעתם ממושכת יותר. העמדה המורכבת והדו-ערכית כלפי ארצות הברית שתוארה בפרק הקודם באה לידי ביטוי גם ביצירות ספרות שהיו פופולריות באותה התקופה. בפרק זה נראה ארבע יצירות ספרותיות, שיש להניח שהייתה להן השפעה על יצירת הדימוי של ארצות הברית בעולם היהודי ובארץ ישראל.

ספרות כמקור היסטורי

סופרים אמנם מתמקדים בדמויות, אבל לעיתים כישרונם רב גם בתיאור רוח התקופה. זו נמסרת בתיאורי החברה, בהתנהגות הדמויות הפועלות, במחשבותיהן, באכזבותיהן ובתקוותיהן. רוח התקופה משתקפת בעולמן הפנימי והחיצוני של הדמויות הבדיוניות, הנסמכות בדרך כלל על ראיית העולם של הסופר.⁴⁴ אין ספק שיצירת ספרות משקפת את השקפת עולמו של היוצר, את נסיבות חייו, את הדרך שבה הוא תופס את מציאות חייו ואת החברה שבתוכה הוא חי. אולם "החוויה האנושית היא תמיד חלק מן התהליכים העל אישיים" (שקד, 9.5.1978). מקובל אף לומר כי סופרים, בזכות רגישותם וראייתם המיוחדת, מסוגלים לאפיין כיווני התפתחות של חברה עוד לפני שהאנשים הרגילים חשים בכך. השאלה היא אם אפשר לראות את היצירה כמקור היסטורי, אף שלא נכתבה כהיסטוריה. ביצירות שנראה בפרק זה הזמן הוא זמן היסטורי, ואף אם העובדות אינן מתאימות

⁴⁴ עוד על ספרות והיסטוריה ראו מנחם ברניקר, 1999, ספרות והיסטוריה: הערות קטנות לנושא גדול, בתוך: ספרות והיסטוריה, עורכים רעיה כהן ויוסי מאל, מרכז זלמן שז"ר ירושלים, עמ' 33–43. על הקרבה בין כתיבה ספרותית לכתיבה היסטורית ראו אליעזר וינריב, 1987, חשיבה היסטורית, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, עמ' 391–445, וכן מאמרו של גור אלרואי, 2008, הסחר בנשים בחברה היהודית, בתוך: ביקורת ופרשנות, חוברת 40.

תמיד למציאות, הרי רוח הדברים נשמרת. הסופר משתמש באירועים מן המציאות כחומר גלם ליצירתו, "ואף שהוא חייב לשמור על חירות היוצר מול חופש הדמיון ולשעבד את חומרי הגלם שלו למעבדה הפנימית שלו, עם זאת הוא חייב בנאמנות לחוקיות היסודית של התקופה" (גוברין, 1983: 17).

יש הבדל בין עיתונות התקופה לבין ספרות התקופה. מאמרי העיתונות הם ישירים ומתמקדים בנושא הנדון, מכוונים אל ההיגיון ונאלצים לא אחת להתמודד עם בעיות של צנזורה או עם הצורך לשקף את עמדת כתב העת. המקום שניתן לכותב מאמר הוא מצומצם, וכפוף להיקף הגיליון כולו. הספרות, לעומת זאת, מאפשרת ליוצרים להעלות את דבריהם בהרחבה ולשקף את עמדתם גם בדרכים לא ישירות – בלשונם המיוחדת, בחזרה על מילים, בהבלטת צבעים, בשימוש באלטרציות מקראיות, באופי הדיאלוגים, בפירוט תיאורי המקום ועוד ועוד. הספרות מכוונת קודם כול לרגש את הקורא בכל האמצעים שיש בידה – בלשון, בדמויות ובמבנה היצירה. דווקא משום שיוצר הספרות אינו מציג עמדה בצורה מרוכזת ומכוונת, והדברים עולים בהדרגה, בין השיטין ובהקשר לסיפור רחב יותר שיש בו עניינים שונים, יכול הקורא להתרשם מן העמדה שלו בצורה חזקה הרבה יותר.

משום כך מן הראוי שנבחן לצד העיתונות גם יצירות ספרות, כדי לראות כיצד התייחסו היוצרים אל נושא ההגירה היהודית לארצות הברית ואל הקליטה בה.⁴⁵ ארבע יצירות הספרות שנתבונן בהן יצאו לאור בין השנים 1882 ו-1917 והתפרסמו במזרח אירופה, בארץ ישראל ובארצות הברית. הן זכו להצלחה רבה בקרב קהל הקוראים, ונקראו על ידי המונים רבים.

⁴⁵ בארצות הברית הייתה הספרות שנכתבה בידי יהודים בשיאה בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20. כמעט כל הסופרים חזו על בשרם את חוויית ההגירה, והם נתנו לה ביטוי ביצירותיהם. באותה תקופה כבר החל להיווצר מתח בינם לבין הדור הצעיר, שהלך והתרחק מן היידיש ועבר לכתוב אנגלית.

דימוי חיובי של ארצות הברית משתקף בשיר **אחותי רוחמה של יל"ג**⁴⁶ ובמוטל **בן פייסי החזן של שלום עליכם**, שהיה ללא ספק מוכר ופופולרי בקרב יהודי מזרח אירופה. עמדה מורכבת למדי כלפי ארצות הברית מביעות שתי היצירות האחרות שנעסוק בהן: **ילדי הגטו של ישראל זנגויל**, שזכה להצלחה רבה, ו**עלייתו של דוד לוינסקי של אברהם קאהן**⁴⁷, ספר שנכתב באנגלית, אך היה פופולרי מאוד בזכות הסופר, שהיה העורך של **הפארווערטס**⁴⁸. גם אם יהודי מזרח אירופה לא קראו את הספר הזה, סביר להניח שההתרשמות ממנו חלחלה אליהם באמצעות מכתבים מקרובי משפחה וחברים שהיגרו לאמריקה ונחשפו לספר.

ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות

שלושה מאפיינים עיקריים של ארצות הברית שתוארו גם בעיתונות מרכיבים את הדימוי החיובי בספרות היפה: היא ארץ החופש; ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות; ויש בה קהילה יהודית תומכת (פיינגולד, 1983: 91–104).

⁴⁶ המשורר י. ל. גורדון (1820–1892) הוא נציגה המובהק של ההשכלה בחברה היהודית הרוסית. הוא האמין שאפשר יהיה לפתור את בעיית היהודים באמצעות השכלה, והמשפט מתוך שירו "הקיצה עמי" היה לאחד מן המשפטים המפורסמים של התקופה: "היה אדם בצאתך ויהודי באוהלך". כך כתב בשנת 1863, אבל פרעות 1881, "סופות בנגב" כפי שכונו הפרעות שהחלו בדרום רוסיה והתפשטו לקהילות דרום רוסיה ואוקראינה, שכנעו אותו לשנות את האידאולוגיה, והוא פנה להגירה מרוסיה כדרך לפתרון בעיית היהודים. השיר מגלה אמפתיה והערכה רבה לעם היהודי. הדובר מוכן לשאת כל קושי: "כל צרה ומצוקה אתה מצאה/ כל חמס ושד נשאתי סבלתי/ ארצי לא זנחתי לטוב יחלתי/ אך בשתך לשאת רוח בי לא קמה/ קומי נלכה אחותי רחמה". הוא מתקשה לשאת את הבושה שמקורה בתחושת האשמה של העם, תחושה שאין לה כל הצדקה. הצרות שירדו על העם אינן נובעות מן העם. זו אינה בעייתו של העם, לדברי יל"ג, אלא של מי שפוגעים בו.

⁴⁷ הספר אמנם פורסם ב-1917, על גבול התקופה שבה נעסוק בספר זה, אך ודאי נכתב קודם לכן, ובעיקר הוא עוסק בדמות של יהודי המגיע לארצות הברית ממזרח אירופה. לכן כדאי לבחון אותו כאן. אברהם (אייב) קאהן (1860–1951), יליד רוסיה, נמלט מרוסיה בעקבות פעילות מהפכנית, היגר לארצות הברית והיה שם מראשי התנועה הסוציאליסטית. בשנת 1897 ייסד את כתב העת **פארווערטס**, העיתון הסוציאליסטי הנפוץ ביותר, והיה עורכו במשך 50 שנה. אייב קאהן ביקר בארץ ישראל בשנת 1925, אבל מעולם לא היה ציוני. את ספרו זה פרסם בשנת 1917.

⁴⁸ **הפארווערטס**, שפירושו קדימה באנגלית, הוא שבועון יהודי אמריקני, שנוסד בניו יורק ב-1897 על ידי סוציאליסטים יהודים, שלא היו מעוניינים ברעיונות לאומיים. התפוצה שלו הייתה גדולה מאוד והגיעה ב-1915 לכ-200 אלף גיליונות. לאחר שניתנה הצהרת בלפור ב-1917 התמתנה התנגדותו לציונות.

ארץ החופש והשוויון, פתרון זמני נוח לבעיית היהודים

נקודת החיוב העיקרית של ארצות הברית בעיני יהודי מזרח אירופה היא העובדה שזו ארץ החופש, המציעה שוויון לכל אזרחיה. נקודה זו משתקפת מן השיר **אחותי רוחמה** של י. ל. גורדון⁴⁹. השיר נכתב בעצם ימי הפרעות של 1881, והוא השפיע, קרוב לוודאי, על הקוראים בני התקופה (פינגולד, 1983).

שני הבתים האחרונים של השיר מציירים את ארצות הברית כארץ שבה מרגישים היהודים בטוחים. לדברי המשורר, אין הוא יכול לקחת את העם לארצו שלו, לארץ ישראל, אך הוא יכול להפנותו לאמריקה, שתשמש לו מקלט. הדימוי של ארצות הברית בשירו הוא חיובי ביותר: זהו מקום שבו חביב כל הנכרא בצלם, שם אין עושקים את הזר, איש אינו מתבייש שם בעמו ובאלוהיו, ולכן גם לא יגרמו שם ליהודים להתבייש בעצמם. עם זאת ברור לדובר שהמקלט שארצות הברית מספקת אינו אלא מלון אורחים זמני, ולא מקלט של קבע, שבו יוכלו ללון עד שאלוהים יחמול עליהם ויחזיר אותם לארצם שלהם, לציון.

דימוי דומה של ארצות הברית עולה גם מספרו של שלום עליכם, **מוטל בן פייסי החזן** (1962),⁵⁰ שנכתב בשנת חייו האחרונה, 1916. שלום עליכם היה סופר אהוב וידוע, ורבים קראו את ספריו, ולדימוי שנבנה בספר על החיים בארצות הברית ודאי הייתה השפעה על הקוראים במזרח אירופה ובארץ. הספר מספר את סיפור הגירתה של משפחה לארצות הברית, והדימוי החיובי של ארצות הברית נקבע ביצירה עוד טרם צאתה של המשפחה לשם. דימוי זה עולה מן היחס של המקורבים למשפחה המהגרת. הם יודעים מעט מאוד על ארצות הברית: רק שהיא רחוקה, ושכל מי שנוסע לשם אינו חוזר. אולם הדימוי שיש להם על הארץ הזו הוא חיובי ביותר, ונסיעתם של המהגרים מעוררת קנאה בלב הנשארים. דווקא חוסר הידע מאפשר אידאליזציה של המקום.

⁴⁹ השיר פורסם לראשונה ב-1883 בעיתון **המליץ** 3 בפטרבורג.

⁵⁰ שלום עליכם (1859–1916), יצא לארצות הברית ב-1906 וחזר לאירופה אחרי שבעה חודשים. במלחמת העולם הראשונה שב וחזר לארצות הברית, שם גם נפטר. יצירתו זו, האחרונה של שלום עליכם, נכתבה בארצות הברית, וסיומה נקטע בגלל מותו הפתאומי של המחבר.

גם הקליטה עצמה מתוארת באופן חיובי. אחד מגיבורי הספר הוא פני, חברו של אחי המספר, המהגר עם לארצות הברית. שני מאפיינים מתמצים עבור פני את ארצות הברית – ארץ החופש וארץ האושר והזהב:

שלום עליכם, קולומבוס! ברוכה תהי לנו, את ארץ החופש! את ארץ האושר והזהב, כך קידם חברנו פני בברכה את הארץ החדשה. מרוב רגשותיו הרים לכבודה את מגבעתו מעל ראשו, כיוון קידה לעומתה והשתחוה לה בענות חן (שלום עליכם, 1962: רכ"ט).

פני מאוהב בארץ זו לחלוטין ומעריך אותה. בהמשך למאפיינים של החופש והאפשרויות הכלכליות הוא מדגיש את השוויון הקיים באמריקה, והוא מאמין ש"כל האצבעות שוות, אין פה קטן וגדול. לא ניכר שוע לפני דל". גם כשהוא נתקל בקבלת פנים מאכזבת עם בואו לחופי ארצות הברית (עמ' רל"ב), ועליו להודות שהדימוי שהיה לו אינו תואם את המציאות – הוא מודה לאל על ההזדמנות שניתנת לו לחיות בארצות הברית.

עמדה פחות מתלהבת כלפי ארצות הברית מיוצגת על ידי אליהו, אחיו של המספר. הוא ביקורתי ואירוני יותר מחברו פני. אך גם הוא, שאינו מתלהב במיוחד, מוצא צד זכות בארץ החדשה ואומר: "באמריקה אין גנבים". מנחת זרועם של גנבים ורמאים הוא סבל דווקא באירופה במהלך נסיעתו לארצות הברית, ומידי יהודים דווקא.

גם מספרו של ישראל זנגויל, ילדי הגטו (1974), שפורסם ב-1892,⁵¹ מצטייר בשתי אפיזודות דימוי חיובי של ארצות הברית כארץ שבה מתקיים חופש דתי וכארץ שאין בה מעמדות. זאת בניגוד למצב באנגליה, שבה עניין המעמדות החברתיים מושרש מאוד.

⁵¹ ספרו של זנגויל (1864–1926) פורסם בשנת 1892 וזכה להצלחה רבה. זנגויל, בן ליוצאי רוסיה, מנהיג יהודי אנגלי, מספר בספרו על מהגרים יהודים המתישבים באנגליה ועל מאבק ההישרדות שלהם שם. הספר תורגם על ידי ש.ל. גורדון, והוא נקרא כיום בעיקר על ידי בני נוער. זנגויל הצטרף לתנועה חיבת ציון בשנות ה-90 והתחבר להרצל בייסוד ההסתדרות הציונית העולמית. הוא היה מן הטריטוריאליסטים – צידד בתכנית אוגנדה ופעל להפנות יהודים שהיגרו לארצות הברית לשטחים חדשים שם, שבהם לא הייתה צפיפות רבה של מהגרים יהודים. לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשהתברר שיש סיכויים ליישוב ארץ ישראל, חזר לפעילות במסגרת ציונית.

הדרך לאפשרויות הבלתי מוגבלות: חריצות ויוזמה

הספר מוטל בן פייסי החזן מתאר את תהליכי הקליטה של היהודים בארצות הברית. החידוש והשינוי בתחום זה לעומת מזרח אירופה מתבטאים בכך שהאנשים משנים את יחסם אל עולם העבודה. גם המעמדות אינם קבועים, והם משתנים בהתאם לחריצות וליוזמה שמגלים האנשים. מתברר שבארצות הברית מוכנים היהודים לעשות הכול כדי להתפרנס, וכל עבודה מכבדת את בעליה בתנאי שישתכר ממנה. זאת אף שהעיסוקים החדשים כלל אינם דומים לעיסוקים במקום שממנו באו, ולא תמיד קל למהגרים להסתגל אליהם. המעמדות החברתיים משתנים, ומי שהיה למעלה יורד למטה ולהפך. יתר על כן, ההתקדמות של המהגרים במעלה הריבוד החברתי כלכלי אינה קשורה כלל בעיסוקיהם הקודמים, ואין להתקדמותם דבר וחצי דבר עם השכלה, עם תרבות ועם ייחוס. גם תפקיד הרבנות, שהיה כל כך מרכזי ונכבד ביהדות מזרח אירופה, מקבל תפנית, ואנשים פחות ראויים משמשים בו:

הרבנות הלא בוודאי תורה עמוקה היא שלא כל מוסמך בהוראה יודע פרק בהלכות איסור והיתר, ואף על פי כן מוצאים אתם באמריקה מיני רבנים הקרואים רברנדים, שבעיר מולדתם, מעבר לים, היו קצבים (עמ' רפג).

הכול נתון ליוזמה ולחריצות. כך אומר אחד מגיבורי הספר על אמריקה: היא ארץ של חייטים. כאן באמריקה גדול כבודו של חייט כבודו של בעל בית חשוב בכתריאליבקה. באמריקה יד החייטים על העליונה. יש להם פה יוניה [איגוד] משלהם.

הצגה כזאת של הדברים יכלה אמנם להרתיע את מי שמעמדו היה מובטח בחיים הקודמים באירופה ואין בו כל נכונות להתנסות בדברים חדשים, אך היה בה כדי לעודד רבים לצאת לדרך.

הרומן עלייתו של דוד לוינסקי מאת אברהם קאהן (Cahan, 2002) מתאר עד כמה ארצות הברית היא ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, באמצעות תיאור מאבק ההישרדות הקשה של דוד לוינסקי, נער דתי יתום במזרח אירופה, שהחליט להגר לארצות הברית. הוא הגיע לארץ החדשה במטרה להצליח, ללמוד בקולג' ולהיות איש משכיל, אך החיים זימנו לו דרך אחרת. אירוע שולי כביכול גורם לו להחליט לפנות לעסקים, ומאחר שהוא בחור אינטליגנטי, נחוש ומוכשר, הוא משתלט במהירות יחסית על השפה האנגלית

ולומד את מנהגי הארץ המארחת. יש לו קסם אישי רב, והוא מצליח תוך שנים לא רבות לצבור הון רב ולהפוך לאחד מעשירי הקהילה.

הדימוי של ארצות הברית כארץ העושר, שהכול בה אפשרי, מופיע גם בסיום ספרו של שלום עליכם **מנחם מנדל**. הארץ החדשה נתפסת כארץ הזהב, שבה כל יהודי יכול להתעשר, ולזכות בה נוסף לכך לכבוד כאדם. הנהירה לאמריקה מתוארת כמין מחלה מדבקת, שסוחפת את כולם. תחילה נוסעים הגברים, ואלה, לאחר שהרוויחו כסף לכרטיס נסיעה, שולחים אותו לבני ביתם, כדי שיצטרפו אליהם. בסוף הספר מנחם מנדל מודיע לאשתו כך:

עיקר שכחתי. כמעט שכחתי לכתוב לך, זוגתי היקרה, לאן אני נוסע. נוסע אני לאמריקה. לא אני בלבד - חבורה רבה של יהודים נוסעת עמי. כלומר, לעת עתה אנו נוסעים עד האמבורג, ומשם נשים פנינו לאמריקה, למה לאמריקה דווקא? משום שבאמריקה זרחה שמשם של אחינו בני ישראל. הזהב מתגלגל שם בראש כל חוצות [...] כל העולם כולו נוסע עכשיו לאמריקה, מפני שכאן נסתתמו צינורות הפרנסה. תמו עסקים ואינם. ומאחר שהכול נוסעים, למה לא אסע גם אני, מה לי להפסיד (שלום עליכם, 1939: קצא-קצב).

הקהילה היהודית בארצות הברית תומכת במהגרים

מתיאוריו של שלום עליכם אפשר ללמוד על הקשרים ההדוקים ועל העזרה ההדדית בין היהודים יוצאי קהילות מזרח אירופה. כך, למשל, הם מנסים להכניס עמם לארצות הברית גם נזקקים – יתום שנותר בגפו או צעירה בודדה שהם משיאים אותה כמעט בעל כורחה לאיש, כדי שתוכל להתחיל את חייה בארץ החדשה בדרך קלה יותר, לדעתם. ליהודים יש מערכת סיוע משומנת היטב, ומהגרים שהם כבר ותיקים במקום – בני משפחה ומכרים מן היישוב היהודי במזרח אירופה – מסייעים לחדשים. הם ערבים להם בשנתיים הראשונות לחייהם, מלינים אותם בבתיהם בתקופת החיים הראשונה בניכר ומסייעים להם למצוא עבודה.

המהגרים מסגלים לעצמם במהירות את מנהגי המקום, והמספר מציג זאת באור חיובי – הם לומדים מילים אנגליות, לועסים מסטיק, מגלחים את זקנם, משנים את לבושם, לומדים לנסוע ברכבות ומתרגלים לרעש הגדול השורר בעיר. רבים עובדים בענף ההלבשה, עיסוק קשה. אמנם המשגיחים במקומות

העבודה נוהגים בעובדים בגסות ובתוקפנות, והשכר בהם מועט, אך לאט לאט מצטרפים המהגרים לאיגודים מקצועיים ולומדים להגן על זכויותיהם. תיאור חיי הקהילה של היהודים היושבים בערים הגדולות במוטל בן פייסי החזן יש בו כדי להרגיע את המהגרים הפוטנציאליים. היהודים מתיישבים בדרך כלל במקומות שבהם יש ציבור יהודי גדול, רבים מתוכו מוכרים להם מארצות מוצאם, והם מוצאים שם בתי כנסת ומוסדות תמיכה קהילתיים. אמנם לא רק יהודים מגיעים. גם בני עמים אחרים כמו איטלקים, אך אצל היהודים מתקיימת העזרה ההדדית בצורה המובהקת יותר.

ביקורת על ארצות הברית

בצד ההיבטים החיוביים שתוארו היה לארצות הברית גם צד שלילי. ארצות הברית נתפסה אמנם כארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, אבל גם כארץ מטריאליסטית שבה נבחן אדם רק על פי רכושו; יש בה חופש דת, ודווקא לכן היהודים מאבדים את ערכיהם ומתרחקים מדתם; יש אמנם קהילה יהודית תומכת, אבל מי שמתקדם לא פעם מתנכר לאחיו.

ברומן עלייתו של דוד לוינסקי, שבו מתוארת עלייתו הכלכלית של הגיבור למרום החברה, ניכר שחיי האישיים עלובים למדי, ואין הוא זוכה לאושר. בסופו של דבר הוא נותר רווק עשיר אך בודד. מצבו מעורר רושם של חיים עקרים, חסרי תוכן, חיים שעיקרם הצלחה כספית, ושנעדר מהם תוכן רוחני ורגשי. בדרכו במעלה הסולם החברתי כלכלי הוא גם פוגע בכמה קודים של התנהגות מוסרית.

דוד לוינסקי הופך לקפיטליסט מצליח. הוא אינו רגיש למאבקם של אחרים ואינו משתף פעולה עם האיגודים המקצועיים ועם המשכילים, וגם אנשי השמאל אינם מגלים כלפיו חיבה יתירה. בספר מתוארים החיים הקשים של הפועלים שאתם חי לוינסקי בתחילה, הרעבים ללחם, פשוטו כמשמעו. מתואר הקושי להיעזר באחרים גם בגלל העובדה שכולם עניים, וגם בגלל הניכור שלא היה דוגמתו במזרח אירופה.

דוד לוינסקי מתרחק מן הדת. הערה כביכול שולית מלמדת שבליל הסדר הוא נעדר משולחן החג, משום שהיה עסוק רחוק מן הבית בעסקים. אם כי יש בספר תיאור של משפחות שמקפידות לקיים את השבת ולשמור על המצוות,

לוינסקי עצמו אינו מקפיד על כך. העולם הישן הולך ומתרחק ממנו, ובעיקר הוא מצטער על כך שלא הגשים את תכניתו, לא למד בקולג' ולא זכה לחיות חיי אדם משכיל.

סיכום

הדימוי של ארצות הברית בעיני יהודי אירופה היה מורכב: דימוי חיובי במידה רבה, שיש בו לא מעט היבטים שליליים. הדימוי החיובי בלט אצל המוני העם, שביקשו לשפר את תנאי חייהם וידעו שבארצות הברית יוכלו לעשות זאת. בה בעת יצאו האליטות של החברה היהודית – הרבנים האורתודוקסים מחד גיסא והמנהיגים הציונים מאידך גיסא – נגד ההגירה לארצות הברית. אלה משום שחששו מהתפרקות העם מערכיו ומהתרחקות מן הדת, ואלה משום שראו בארצות הברית תחרות ליישוב הארץ. מתנגדים נוספים היו אנשי ההשכלה, שסברו שעל היהודים להילחם על השגת זכויות בארצות שבהן הם יושבים. גם בקרב השכבות הנמוכות נשמעו דברים קשים על ארצות הברית, אך אלה נשמעו מפי אנשים שלא הצליחו להגיע לשם או ידעו שלא יצליחו להגיע משום עוניים, בגלל מחלות או בשל סיבות אחרות שקשרו אותם לארצות מושבם.

למרות הדימוי השלילי בחלקו בחרו יהודי מזרח אירופה בהמוניהם לצאת אל הארץ החדשה, משום קשיי החיים במקום מושבם והסיכויים לחיים טובים יותר בארצות הברית. לולא היה לארץ זו דימוי חיובי בעיקרו שגרם להם לצאת לדרך בתקווה גדולה לשינוי בחייהם, לא היו עומדים בתלאות הדרך ובקשיי הקליטה בארץ החדשה.

האירופים עמדו על הצד החיובי שבחיים בארצות הברית, והיו מודעים לחופש, לשוויון הזכויות וליכולת של בני אדם להצליח בזכות העזרה וחריצות ובלי כל קשר לייחוסם המשפחתי. עם זאת הם ראו את החברה האמריקנית גם כחברה חסרת ערכים, מטריאליסטית, רודפת בצע ולא תרבותית. העמדה השלילית כלפי ארצות הברית רווחה בעיקר בחוגים האליטיסטיים של החברה האירופית. דפוס זה של דחייה ומשיכה אפיין את כלל האירופים, יהודים ולא יהודים, והוא מן הסתם הובא גם לארץ ישראל.

שלוש נקודות מבט באות לידי ביטוי בעיתונות במזרח אירופה – האידאליסטית, הביקורתית והריאליסטית. נקודת המבט האידאליסטית מציגה את ארצות הברית כמקום המאפשר פתרון מהיר ונוח לכל אדם המחפש חופש ושוויון זכויות. היא מציעה אפשרויות כלכליות שאינן מצויות בארץ ישראל, ומבטיחה את ההווה ואת העתיד לכל מי שמוכן להתאמץ ואיננו מבקש את הפתרון הלאומי. על פי גישה זו, החיים בארצות הברית אינם מפריעים לגאולה כשיגיע זמנה להתקיים בארץ ישראל. עם זאת העיתונות אינה מתעלמת מכך שהפתרון הזה מסכן את קיומו של העם, שכן נפגעת איכות החינוך היהודי של הדור הצעיר. בהרבה מקרים נמצא דיונים בשאלה איזו ארץ עדיפה כיעד הגירה: ארץ ישראל או ארצות הברית. עמדת העיתונות היא שארץ ישראל מתאימה להמשך קיומו של העם, אולם כמעט שלא נמצא בעיתונות שבין השנים 1917–1948 וגם לא בשנים הבאות התייחסות לארצות הברית כגלות הדומה לזו שבארצות אירופה, שבה אין ביטחון ליהודים אפילו כפרטים.

נקודת המבט הביקורתית מתבטאת בהזהרת הקוראים מפני חיים המרחיקים את היהודים מן הדת ומפני סכנה של אנטישמיות. על פי תפיסה זו, אמריקה היא עוד גלות מבחינת קיומו של העם היהודי, ולכן אין ביטחון בכך שהיהודים ימצאו בה מקלט בטוח לטווח ארוך. מכאן שהפתרון האפשרי היחיד הוא ארץ ישראל.

נקודת המבט הריאליסטית מתמקדת בעיקר בהצגת הקשיים שבהפלגה לארץ החדשה. אלה מובלטים בעיקר על ידי העיתונות הרוסית, בעוד העיתונות העבריים מבליטים גם את הסיוע שמושיטים היהודים לאחיהם העוברים במקומותיהם.

מול העיסוק האינטנסיבי של העיתונות במזרח אירופה בארצות הברית, בולטת ההתעלמות הכמעט מוחלטת ממנה בעיתונות הפועלים העברית בארץ ישראל. בשנים אלה שבהן מתחיל להתעצב היישוב העברי בארץ ישראל, הגירה לארצות הברית היא ללא ספק סוגיה בעייתית עבור העיתונות בארץ, שצריכה לעצב תודעה לאומית ולהתמודד עם הפיתוי שמציבים החיים בארצות הברית ליהודי מזרח אירופה. בהמשך נראה כיצד התמודדה העיתונות של תנועת העבודה מהצהרת בלפור ועד הקמת המדינה עם סוגיה זו.

היצירות שנדונו כאן נכתבו בשלוש שפות: בעברית, בידיש ובאנגלית. בעברית – אחותי רוחמה של יל"ג, בידיש – מוטל בן פייסי החזן של שלום עליכם, ובאנגלית – עלייתו של דוד לוינסקי של אברהם קאהן וילדי הגטו של ישראל זנגויל.

רוב היצירות באותה תקופה היו כתובות בסגנון ריאליסטי, והן יכולות לשמש מקור לידע היסטורי על התקופה. היצירות הללו ודומותיהן, ודאי אלה שנכתבו בעברית ובידיש, נקראו לא רק בארצות הברית ובמזרח אירופה אלא גם בארץ ישראל, והיו חלק מהגורמים שהשפיעו על דימויה של ארצות הברית ביישוב בארץ.

ביצירות הללו נבנה דימוי מורכב לחיים היהודיים בארצות הברית, דימוי שהיו בו היבטים חיוביים ושליילים גם יחד. הדימוי החיובי המבליט את העובדה שמי שמעז ומוכן להשקיע עבודה יכול להצליח בארצות הברית. היא אינה מצטיירת כגולה. להפך, היא מציעה חיים נוחים וטובים בארץ החדשה ועבודה מכובדת. גם החיים היהודיים מעוררים הערכה – יש בין היהודים עזרה הדדית, ומהגרים חדשים זוכים לסיוע מצד הוותיקים. ארצות הברית ובעיקר ניו יורק מצטיינת בתסיסה רבה, בפעילות רחבת היקף וביוזמות מסוגים שונים.

השלילה, לעומת זאת, בלטה בעיקר בצד הרוחני-דתי. ההצלחה הכלכלית כמעט תמיד כרוכה בהתרוקנות רוחנית ובהתרחקות מערכי המוסר שאתם מזוהה היהדות – נאמנות, יושר ושמירה על מצוות הדת. יש גם הרבה בדידות בחיים האלה. לא נתמלא החלל של המשפחה שאבדה, וכל אחד חי לעצמו בלבד.

שער שני

ההגירה לארצות הברית -
בריחה לארץ מקלט או יצירת
מרכז יהודי חדש?

פרק 5

ארצות הברית כפתרון למצוקת העם היהודי: תפיסות שונות

ניסיון להקמת מדינה ליהודים בארצות הברית

הדימוי של ארצות הברית בעיני היישוב בארץ ישראל הושפע, כפי שהוצג בשער הראשון, מן הדימוי שלה שרווח באירופה והגיע אל יהודי מזרח אירופה באמצעות מכתבים אישיים, עיתונים ויצירות ספרות. היו שהשלימו עם ההגירה לארצות הברית ואף ראו בה יתרונות, היו שהתנגדו להגירה וראו בה יריבה לפתרון הציוני של ארץ ישראל, והיו שראו בה פתרון ביניים עד שתתאפשר הגאולה בארץ ישראל. את הקוטב המחייב את הגולה ייצגו באופן טבעי מנהיגים והוגי דעות מארצות הברית, אך גם ממערב אירופה. הם אמנם אהדו את תכניתו של הרצל להקמת בית בארץ ישראל, אך לא חשבו שהיא מחייבת אותם אישית.

יהודי ארצות הברית, שנהנו מחיים של שוויון וחופש במדינתם, לא הזדהו כולם עם הציונות, מפני שחששו שיואשמו בנאמנות כפולה. עם זאת תמיד היה להם עניין בארץ ישראל, ותמיד סייעו ליישוב בארץ ישראל כפילנתרופים.

יהודי אמריקני אחד שחשב שארצות הברית יכולה לשמש מקלט ליהודים נרדפים, והאמין שאפשר להקים שם מדינה עבורם, היה מרדכי עמנואל נ'ח (1851–1785). נ'ח היה איש ציבור, קונסול ארצות הברית בטוניסיה. בשנת 1825 החליט לרכוש חבל ארץ בצפון מדינת ניו יורק, שקרא לו בשם אררט, כדי להושיב בו יהודים נרדפים מאירופה ולהכשיר אותם לחיי עבודה. הוא האמין שהיהודים, בעזרת הרוח האמריקנית, יוכלו ליהנות משפע של פרנסה ואושר. אך התכנית עוררה לעג ולא זכתה להגיע לכלל מימוש (סרנה, 2005: 77). לאחר שנים הגיע נ'ח למסקנה שמדינה ליהודים יכולה לקום רק בארץ ישראל.

הציונות האמריקנית: מענה לבעיות של זהות יהודית

הציונות האמריקנית נולדה לא מתוך ייאוש מן החברה הכללית וגם לא כנגד אמנציפציה שלא הצליחה במלואה כמו במזרח אירופה, אלא כמענה לבעיות של זהות יהודית, שהייתה קשורה בטבורה לזהות האמריקנית (גל, 2010: 111–166). מנהיגי יהדות ארצות הברית חשבו שלתפוצה האמריקנית יש תפקיד מיוחד בחיי העם היהודי, וכי הפתרון הציוני לא נועד עבורם. הזרמים הראשיים בציונות האמריקנית גרסו מתחילה, כי העלייה לארץ ישראל נועדה לקהילות הנתונות במצוקה או לאלה הסובלות מאפליה (גל, 2010: 113).

כמו רפורמים אחרים כך חשב גם יהודה לייב מאגנס (1877–1948), שלא שלל את הגלות אף על פי שהוא עצמו עלה ארצה. הוא סבר שציון היא ההשלמה להגשמת יהדות אמריקה, לא התחליף שלה. גם ריצ'רד גוטהיל (1862–1936), הנשיא הראשון של הפדרציה של ציוני אמריקה, קבע ברשימת המטרות של התנועה: "אנו מחזיקים בדעה שאין פירוש הדבר שכל היהודים חייבים לשוב לפלשתינה". הוא הסביר שהציונות עולה בקנה אחד עם תקדימים אמריקניים מקובלים, וציין כי אמריקנים רבים ובכללם יוצאי אירלנד, גרמניה וסקנדינביה, מקיימים זה כבר קשר עם קרוביהם ובני דתם שיש להם בית משלהם מעבר לאוקיינוס האטלנטי. המסקנה הייתה שהציונות לא תהיה שונה. גישה זו עוברת כחוט השני גם בדברי מנהיגים והוגים אחרים של יהדות ארצות הברית. ישראל פרידלנדר, עוד דמות חשובה בתנועה הציונית באמריקה, קבע את הסיסמה: "ציונות פלוס תפוצות, פלשתינה פלוס אמריקה". גם רוז הלפרין, מנהיגת הדסה בארצות הברית, קבעה שארצות הברית אינה גלות, כי המושג גלות מציין תנאי כפייה, ואלה אינם קיימים בארצות הברית (שמעוני, 2000: 56).

היהודים הרפורמיים ראו את עם ישראל כממלכת כוהנים וגוי קדוש, שמטרתו להביא את ההארה הדתית לאומות העולם. היו אמנם רבנים רפורמיים שהיה להם קשר לתנועה הציונית עוד בשלביה הראשונים, אך בכל הנוגע להצהרותיה הרשמיות הייתה היהדות הרפורמית הקלסית אנטי-ציונית. הדבר נבע מן התפיסה בדבר פזורה יהודית, המתקיימת ברצון האל ומאפשרת את השליחות הדתית של עם ישראל בקרב אומות העולם. אנשי רפורמה מסוימים ראו בארצות הברית את ציון של היהודים, שכן ארץ זו הציעה חירות בלתי מוגבלת לפרט ואפשרות בלתי מוגבלת להתפשטות היהדות. הציונות הייתה

חשובה להם, משום שחיזקה את החיים היהודיים הקהילתיים והעשירה את היהדות.

מנהיג רפורמי שהיה לאחד מן המנהיגים הציוניים הגדולים של יהדות אמריקה הוא לואיס ברנדייס (1856–1941). ברנדייס נולד בקנטאקי למשפחה ממוצא גרמני בעלת השקפות ליברליות, ונחשב ל"פרקליט העם", משום שנלחם למען אמריקנים ממעמד הפועלים. אל הציונות הגיע בגיל מבוגר יחסית בעקבות עיסוק בעניינים יהודיים: שביתה בתעשיית ההלבשה, שפרצה ב-1911. ברנדייס שימש כמתווך בין המעבידים לבין העובדים. כשהכיר כמה דמויות בולטות מקרב הציונים, הם שכנעו אותו להצטרף לפעילות ציונית. תחילה סירב בגלל חשש מניגוד עניינים, אך פתר את הדילמה בעקבות הוראס מ' קאלן, שפיתח את מושג "הפלורליזם התרבותי", בהשתמשו לשם כך במטפורה של תזמורת. לדעתו, תהליך האמריקניזציה חייב לכלול בעצם מהותו את טיפוח המאפיינים הייחודיים של הקבוצות האתניות השונות ואת שימורם.

המטאפורה של 'התזמורת', שבה כל קבוצת כלים מוזיקליים מייצגת קבוצה תרבותית מסוימת בתוך המכלול הכלל אמריקני, החליפה אצלו את מטפורת 'כור ההיתוך' והכתיבה הגדרה צולבת ואקטיבית של מושגי הפטריוטיזם האמריקני והיהודי: מצד אחד טיפוח המאפיינים היהודיים הייחודיים נתפס אצלו כתרומה חיובית לתזמורת הכלל אמריקאית, ולכן כמחויבות פטריוטית אמריקאית מהמעלה הראשונה, ומצד שני הפעולה למען אמריקה פלורליסטית ושוויונית נתפסה בעיניו כבסיס חיוני להבטחת המשכיות קיומה של היהדות בתוך ארצות הברית, ולכן כביטוי מובהק של סולידריות ופטריוטיזם יהודית (שיף, 2009: 41).

ברנדייס השתמש בתפיסה הזו על מנת לגשר בין היהדות לבין הציונות. לדבריו, "התברר לי שכדי להיות אמריקנים טובים, עלינו להיות יהודים טובים יותר, וכדי להיות יהודים טובים יותר עלינו להיות ציונים" (גל, 2010: 133). ב-1914 הוא קיבל עליו את ההנהגה הציונית, כדי לשמש תחליף להנהגה הציונית באירופה שנקלעה למלחמת העולם. הוא גייס תרומות בהיקף גדול וחיזק את התנועה הציונית בארצות הברית. ב-1916, כשמונה לשופט בבית המשפט העליון, פרש מן התנועה הציונית כדי למנוע ניגוד עניינים, אך עדיין נותר ברקע. בשלב מאוחר יותר פרץ ריב בינו לבין חיים

וויצמן. ברנדייס חשב שיש להימנע מפעילות פוליטית ולהתמקד בפיתוח המעשי-כלכלי של היישוב, אך הסיעה שלו נוצחה על ידי וויצמן בראשות ליפסקי. בכל זאת ברנדייס המשיך לסייע לתנועה הציונית עד סוף ימיו.

המנהיג הרפורמי שהיה מזוהה במידה הרבה ביותר עם מאבקו של העם היהודי להקמת מדינה יהודית היה אבא הלל סילבר (1893–1963). הגדרה צולבת זו של פטריוטיות יהודית ואמריקנית בנוסח של קאלן הייתה מוטיב קבוע גם אצל סילבר, והופיעה אצלו עוד בדרשה מוקדמת ב-1917 שנתן תחת הכותרת "התבוללות" (שיף, 2009: 41). משפחתו של סילבר היגרה בראשית המאה ה-20 מליטא לארצות הברית. הוא היה דור שלישי למשפחה של רבנים אורתודוקסים. סילבר לא מרד במשפחתו ובשורשיו אלא ראה בעצם היותו רב רפורמי דרך להמשיך מורשת זו. הוא לא סבר שהעלייה לישראל היא העיקר, אלא טיפוח החיים היהודיים בסביבה האמריקנית. גם הוא כרכים אחרים לא ראה בארצות הברית גולה, ולא ראה בהקמת מדינה יהודית מטרה כשלעצמה, אלא רק שלב לקראת מטרה חברתית-מוסרית גבוהה יותר. הוא סבר שהזיקה למרכז היהודי הריבוני הארץ-ישראלי צריכה להיות מותנית ביכולתה להיות כלי לטיפוח הקיום והיעוד היהודיים האוניברסליים בתפוצה ובישראל. לדעתו, המרכזיות של ישראל אסור לה שתמנע את התפתחותו של סדר יום יהודי וציוני נפרד ועומד בזכות עצמו. אסור שהיא תמנע דיאלוג של יהדות התפוצה עם סביבתה הלא יהודית ואת השתלבותם התרבותית החברתית של היהודים בסביבה זו. לאור תפיסה זו רצה לבנות גשרים וקשרי גומלין עם הסביבות הלא יהודיות, ואף סבר שליהודים אחריות חברתית ליצירת גשרים בין-קבוצתיים (על פי שיף, 2001).

בשנות השלושים היה סילבר מנהיג יהודי בדרג ארצי, כשהנהיג חרם נגד גרמניה הנאצית. לשיא כוחו הגיע בשנות הארבעים במאבקיו מול חוסר המעש להצלת יהודי אירופה. הוא הפך את יהדות ארצות הברית לכוח מוביל במאבק להקמת מדינת ישראל. ב-1943 הביא בנאומו לתמיכה בתכנית בילטמור, שקראה למנוע את הגבלת ההגירה ברוח הספר הלבן ובעד הקמת בית לאומי יהודי. ב-1946 התמנה לראש האגף האמריקני של הסוכנות היהודית, וב-1948 נבחר לראשות המגבית למען ארץ ישראל. סילבר כיהן בתפקידים נכבדים והיה מנהיג כול יכול של יהודי ארצות הברית במאבקם לגיוס ארצות הברית ומדינות האו"ם לתמיכה במהלך של הקמת מדינה

יהודית. הוא הוביל את המאבק שקדם להחלטת החלוקה בכ"ט בנובמבר, ונחשב כמי שמבטא את התביעה של היהודים לבית לאומי ריבוני.

הקמת המדינה הייתה חשובה בעיני סילבר כשלב ראשון וכאמצעי לסילוק מכשול מהותי של מנטליות יהודית מתגוננת וחדשנית, שהתפתחה בתקופת הרדיפות בגלות כלפי הסביבה הלא יהודית. לדעתו, עם הקמת המדינה יוכל העם להתפנות לעיקר: העפלה אל גבולות חדשים בעולם של אוניברסליזם, של חירות כלכלית, של אחווה ושל שלום. הוא האמין שדרך החיים האמריקנית מייצגת את ערכי הנאורות, וכי ייעודה של ארצות הברית להנהיג את העולם בדרך דמוקרטית ולא בגישה כוחנית. הוא ייחס משמעות דתית שליחותית אוניברסלית לדרך החיים האמריקנית, והאמין שהמאה ה-20 מבשרת תור זהב ליהדות ארצות הברית. אבל גם סבר שתהליך האמריקניזציה חייב לכלול טיפוח ושימור של המאפיינים הייחודיים של הקבוצות האתניות השונות. לדעתו, ללא טיפוח המורשת היהודית הייחודית לא תיתכן תרומה יהודית משמעותית למאבק הכלל אמריקני.

סילבר האמין בקיומם של שני מרכזים – בישראל ובארצות הברית. הוא יצא נגד התפיסות הרווחות בישראל של שלילת הגולה, שגרסו כי כל ניסיון לקיום יהודי קיבוצי בר קיימא מחוץ למדינת ישראל הוא מסוכן ונועד לכישלון. הוא סבר שיהדות ארצות הברית תוכל למלא את שליחותה אם תכיר בעצמה שהתשובות החברתיות והמוסריות היסודיות לבעיות האנושיות מצויות בתפיסת העולם הדתית היהודית המקורית, שהתעצבה בתקופת הנביאים (שיף, 2001).

גם מרדכי מנחם קפלן (1881–1983), יליד ליטא שהגיע לארצות הברית בגיל שמונה, מציג עמדה המשלבת את הציונות עם הצורך בחיים יהודיים בתפוצות. קפלן הוסמך לרבנות ב-1902, והוזמן לשמש כמנהל בית מדרש למורים. לימים היה מייסד "הרקונסטרוקציוניזם", התנועה לשיקום היהדות (התנועה ליהדות המתחדשת). גם הוא חשב שיש להקים מדינה יהודית, אבל גם קיומה של יהדות אמריקנית חיוני:

היהדות האמריקנית דרושה ותידרש עוד זמן רב ככוח המאציל השראה וצידוק להשתתפותנו בהקמת המדינה היהודית. תפקידה של יהדות אמריקה ביחס לארץ ישראל כמוהו כתפקיד שמילאה החזית הפנימית בארצות הברית ביחס לחזית הקרבות במלחמת העולם

השנייה. אלמלא התמיכה שנתנה החזית הפנימית, אלמלא העובדה שאמריקה נעשתה למבצר הדמוקרטיה, לא הייתה האסטרטגיה הנבונה ביותר או הגבורה הגדולה ביותר מעלה או מורידה, וכך גם תידרש היהדות האמריקנית עוד זמן רב לתת תמיכה מוסרית, פוליטית וכלכלית למפעל בארץ ישראל, שהוא הגורם המכריע במאבקו של עם ישראל על חייו בעולם המודרני (הרצברג, 1970: 409; על הרקונסטרוקציוניזם ראו גם עמיר, 2007: 228–232).

בהמשך אומר קפלן כך:

בהיותנו יהודים בעלי הכרה ואמריקנים נאמנים מצויים אנו לחתור למיזוג ערכיה האוניברסליים של היהדות בחיים האמריקנים ולראות במהותה המיוחדת של דת ישראל בחינת השראה לשמירת ערכים אלה.

גם מנהיגי הקונסרבטיבים התבטאו בצורה חיובית ביחס לציונות. סולומון שכטר כתב ב-1906: "רואה אני בציונות את חומת המגן העיקרית נגד הטמיעה" (גל, 2010: 118). דניאל פריש אמר: "הציונות היא זריקת חיוניות ליהדות, זריקה המורכבת מרוחם של הנביאים והמשוררים העבריים" (עמ' 119).

באורתודוקסיה האמריקנית לא התפתחה אנטי ציוניות כבמזרח אירופה. לדעת אלון גל (2010) נובע הדבר משני גורמים: (1) הנסיבות האמריקניות אינן נוחות לדוגמות אנטי ציוניות ולקיצוניות פוליטית; (2) הציונות האמריקנית הייתה ביסודה לא מהפכנית ופתוחה ומזומנה להשפעות דתיות.

ציוני אמריקה פעלו למען ארץ ישראל הן באפיק הפוליטי והן באפיק הפילנטרופי. הסיוע הפוליטי נעשה בפרהסיה, משום שהמבנה של הדמוקרטיה האמריקנית מאפשר זאת. העזרה הפילנטרופית נעשתה בשיתוף של כל היהודים, גם הלא ציונים, וב-1925 הוקמה מסגרת מיוחדת בשם "המגבית המאוחדת לארץ ישראל".

בצד העיקרון שראה בארץ ישראל את הארץ הנכספת, הייתה לעיתים השלמה עם המציאות. לכאן שייכות במידה זו אחרת כמה מן הגישות הציוניות.

הציונות המדינית – הרצל

הציונות המדינית שאפה להקים לעם היהודי בית ומולדת בארץ ישראל, שיובטח במשפט הפומבי:

זוהי תפיסה המקנה קדימות לאמצעים מדיניים, ובראש ובראשונה דיפלומטיים, המיועדים לרכוש הכרה בינלאומית ביהודים כישות לאומית ולהשיג גושפנקה להקמת ממשל לאומי יהודי זה או אחר בטריטוריה המוכרת ליהודים כ"ציון" או כ"ארץ ישראל" (שמעוני, 2007, כרך שני: 67).

וכך אומר הרצל על האנטישמיות:

בתום וביושר ניסינו בכל מקום להיטמע בכלל העם הסובב אותנו ולנצור רק את אמונת אבותינו. אין מניחים לנו לעשות זאת (הרצל, 1961: 3).

לכן צריך העם ארץ שבה תהיה לו ריבונות, בין אם ארץ ישראל ובין אם כל מקום אחר שבו יתאפשר העניין:

אנו ניקח מה שיינתן לנו ומה שיתקבל על דעת הציבור של עם היהודים.

ארגנטינה היא בטבעה אחת הארצות העשירות שבעולם. בעלת שטח עצום ואוכלוסייה דלילה (הרצל, 1961: 9).

עם זאת הבחירה בארץ ישראל כמקום מושבו של העם היהודי הייתה טבעית ביותר. ואכן הרצל באחד מנאומיו, "פתרונה של שאלת היהודים", אומר כך: "ארץ ישראל היא מולדתנו ההיסטורית הבלתי נשכחת. השם הזה בלבד יהיה לעמנו קול קריאה מזעיק, אדיר ומרגש" (הרצל, 1976: 9):

ואין ספק, כי חלק מכוח המשיכה של הסיפור הוא התיאור החי והרוטט של חידוש יישובה של ארץ ישראל - לא עוד ספקות באשר למקומה של המולדת החדשה, אלא השתכנעות כי תחייתו של עם ישראל תיתכן רק בארצו הישנה חדשה. זו גם תהיה חברת מופת של צדק חברתי.

אבל הרצל, שקבע כי "תחייתו של עם ישראל תיתכן רק בארצו הישנה חדשה" (אבינרי, 1980: 111), הוא גם זה שהסכים לתכנית אוגנדה בקונגרס הציוני השישי ב-1903, שנערך לאחר הפוגרום בקישינב. עם זאת ראה בהצעה

פתרון ביניים בלבד ובאוגנדה מקום מקלט זמני עד שיתאפשר ליהודים להתישב בארץ ישראל. הצעתו חוללה סערה גדולה, ולא התקבלה בסופו של דבר. אבל לאור הצעתו סביר להניח שראה בארצות הברית מקום ניטרלי – לא זה הדרוש לעם הכמה לגאולה בארץ ישראל, אך גם לא כזה שעשוי להפריע לו.

הרצל היה אדם פרגמטי, שהכיר בכוחה של יהדות ארצות הברית וביקש לגייס אותה לטובת הפעילות הציונית. לשם כך פנה אל יהודי ארצות הברית בבקשה לגייס כסף להקמת בנק, ואף פירט את מיקומו ואת דרך תפקודו (הרצל, 1978, כרך ב': 207–210). ביוני-יולי 1901 חזר הרצל והפציר ביהודי אמריקה, בעשירים ובהמוני העם, להתגייס ולתרום להקמת "אוצר התיישבות היהודים" (הרצל, 1978, כרך ב': 106–107). במכתב אל ציוני אמריקה הוא מדבר על חשיבות עזרתם למעשה הציוני (עמ' 108):

אמריקה עם אוכלוסייתה היהודית הגדולה הרבה יותר, עם עניינה הגדול הרבה יותר בפתרונה של שאלת היהודים, עניין המבוסס על תוספת ההגירה יום של יום של יהודים מיואשים לארץ זו, אמריקה זאת עדיין נשארה חייבת לנו בכל זאת החוב של השתתפות מתאימה בתנועה הציונית. דבר זה הכרח הוא שישתנה.

הרצל מקבל, אם כן, את קיומה של גלות יהודית בארצות הברית, ומבקש לגייס אותה לגאולה שאמורה להתרחש רק בארץ ישראל.

הציונות הרוחנית – אחד העם

אחד העם (1856–1927), הוא אשר גינצבורג, סבר שמדינתו של הרצל היא מדינת היהודים, ואילו הוא ביקש מדינה יהודית. ההבדל ביניהם היה בכך שברור היה לאחד העם שחלק גדול מן העם יישאר מחוץ לארץ ישראל, ולכן ארץ ישראל צריכה לדעתו לשמש כמרכז הרוחני של העם היהודי. הבעיה של העם היהודי לא תיפתר בעצם הקמת מדינה. רק מדינה בעלת תכנים תרבותיים יהודיים תוכל להיות מרכז לתפוצות ולתת פתרון מקיף להמוני היהודים בארץ ישראל ומחוצה לה (אבינרי, 1980: 136).

אחד העם מייצג ביחסו לגלות את קו האמצע. כליד אוקראינה, בן למשפחה מבוססת, שקיבל חינוך יהודי מסורתי ופנה להשכלה (לסקוב, 2000), חשב

שיש להמשיך בבניית האומה בגולה בד בבד עם בניין המרכז הרוחני בארץ ישראל. הוא אמנם רצה, כמו כל אחד מישראל, בביטול הגולה, אך סבר שאין הדבר מציאותי. הוא אומנם אהד את תנועת "חיבת ציון" שדגלה בהתיישבות בארץ ישראל, אבל חשב שיש להקים בארץ ישראל מרכז רוחני, שיאחד את העם כולו. ברור היה לו שרק חלק מן העם יגיע לארץ ישראל, ולא הרוב הגדול, גם אם כולם ירצו בכך. בהתייחסו לשאלת הישיבה בארץ ישראל או באמריקה, כתב אחד העם במאמרו "אמת מארץ ישראל" (אחד העם, 1962), ששתיהן גם יחד חיוניות לקיומו של העם, ולכל אחת מהן תפקיד שונה:

לארץ ישראל או לאמריקה? השאלה הזאת שהולידה בזמנה ספרות ויכוחית שלמה חדלה כמעט להתעורר עוד בשנים האחרונות, כי הטובים שבשתי הכיתות הוכרחו ברבות הימים להודות אלו לאלו במקצת. הדורשים בשבח ארץ ישראל הודו למתנגדיהם שאין ארץ ישראל יכולה עתה לקבל כל המון בני עמנו הנוודים מארץ מולדתם, בייחוד סוחרים ואומנים, המבקשים מקור למחייתם תיכף ואין בהם הכוח להכין את הדרוש לעבודת האדמה ולחכות לפרי עבודתם, והכת האחרת הוכרחה להודות גם היא שאין אמריקה מסוגלת לקבץ אל תוכה במקום אחד המון רב מבני ישראל ולהעמידם על הקרקע בשביל לייסד שם מרכז עברי. התשובה האמתית היא אפוא גם לאמריקה גם לארץ ישראל. הצד האקונומי שבשאלת היהודים צריך לבקש תשובתו באמריקה, בעוד שהצד האידיאלי, הצורך לברוא לנו מרכז קבוע על ידי יישוב המון גדול מאחינו במקום אחד על יסוד עבודת האדמה למען ידע ישראל וידעו גם אויביו כי יש מקום תחת השמים ולו גם צר מהכיל כל העם, אשר שם ירים ראש גם היהודי כאחד האדם בזיעת אפו יוציא לחמו מן הארץ וברוח לאומו יברא לו תנאי חייו בעצמו. הצורך הזה אם יש לו תקווה להימלא אין זה אלא בארץ ישראל.

גישתו של אחד העם מאפשרת את המשך קיומה של הגלות. הקריאה להקים מרכז רוחני, אין בה משום תביעה מיידית לחיסול הגלות. זו גישה שאינה רואה את התקופות הקדומות בהיסטוריה היהודית כתקופות חשוכות, אלא כחלק מן הרציפות ההיסטורית של העם. התרבות היהודית לא פסקה בגלות, והיא מתקיימת גם בה. למעשה אחד העם הציע פתרון לשאלת היהדות, ולא לשאלת היהודים.

הציונות הדתית

הממסד הדתי התייחס לתנועה הציונית בדרך כלל בספקנות אם לא באיבה גלויה. במקרא נתפסה הגלות כעונש על חטאי העם, אך בימי הבית השני יש כבר התייחסויות מגוונות אליה. הרואים ביהדות דת בלבד ולא לאום, חייבו את הגלות. לעיתים הם ראו בה חלק מתכנית אלוהית, שבמסגרתה אלוהים מתכוון לחזק את האנושות באמצעות עם ישראל, אך בדרך כלל ראו בגלות עונש.

האורתודוקסים התייחסו להגירה לארץ ישראל בשלילה, אף על פי שלכאורה האורתודוקסיה והציונות הן שתי תנועות אחיות. ההתנגדות לציונות נבעה מכך שהציונות ביקשה לבוא במקום היהדות המסורתית, ותכניתה היו קשורות בארץ ישראל, ארץ הקודש, שבה כרוכות התקוות המשיחיות המסורתיות (אבינרי, 1980: 216; פרידמן, 2007: 170–176; שלמון, 1994: 11–28, 252–314). לא רעיון יישוב ארץ ישראל כשלעצמו הוא שעורר את התנגדותם של האורתודוקסים, כי אם הרעיון שמונח ביסוד היישוב החדש, כי כוח ישראל וקיומו אינו תלוי בתורתו ובאמונתו אלא בקום בקרב איכרים המתנהגים ככל משפטי הגויים (לוז, 1985: 281).

האורתודוקסים האשימו את הציונים במתירנות ובפריצות, האשמות שהועלו נגד כל מי שביקשו לרכוש השכלה. בתחילה, בשנות השבעים ובראשית שנות השמונים, לא הייתה ההתנגדות לציונות בקרב האורתודוקסים גדולה, והיו אף שתמכו בה, כמו הרב דוד פרידמן. אך ההתנגדות גברה כששמעו הרבנים על ההתנהגות החופשית של הביל"ויים בגדרה, ועל כך שאינם שומרים מצוות. כלומר ההתנגדות של האורתודוקסים לא נבעה רק או בעיקר מן השאלה אם הגאולה תבוא בדרך נס או בדרך הטבע, אם כי גם זו ודאי הייתה סיבה לכך, שכן הפרשנות המסורתית כרכה את הגאולה בהתערבות ישירה של האל וביוזמתו. התנגדותם נבעה יותר מן השאלה אם לקבל את המודרנה, כלומר אם לקבל את הלאומיות היהודית בנוסח הציוני, שאינה מחויבת למסורת ההלכתית. לדעת האורתודוקסים, הציונות קלטה את המודרנה (ברטל, 1994), לא רק שינוי וחינוך אלא גם אוטונומיה של היחיד, חשיבה ביקורתית, יצירתיות וספונטניות, דהיינו את ההשכלה, את החילון ואת הלאומיות.

היו בין הרבנים כאלה שהיו מוכנים לקבל את רעיון ההתיישבות בארץ, אך לא את התפיסה בדבר זהות לאומית המחליפה את הזהות המסורתית, ואף לא את זיהוי מפעל ההתיישבות עם הגאולה. לאור התנגדות הערבים קבעו ב-1892: "טוב לשבת על אדמת נכר באמריקא מלדחוק את הקץ ולהתיישב בקולוניא בארץ הקודש, אשר אין רוח נקיי הדעת נוחה ממנו" (שלמון, 1994: 49). ר' שלום דב בער שניאורסון אף אמר: "מכיוון שהציונים פגעו בקדושת הארץ, לא רק שאין מצווה לישב בה, אלא אף מותר ליושבים לעזוב אותה" (עמ' 43). אמירות כאלה מסבירות מדוע רבנים רבים החלו מהגרים מאירופה לארצות הברית. אולם הם היגרו לאמריקה מסיבה נוספת. ככל שיהודי ארצות הברית התקרבו אל הדת וניסו למצוא את דרכם למסורת, הם חיפשו דרכים להביא אליהם רבנים מאירופה, והציעו להם הצעות מפתות ביותר.

התנגדות גדולה לציונות בסוף שנות השמונים רווחה גם בקרב אנשי היישוב הישן. הייתה אז הסתה חרדית בארץ נגד ההתיישבות החדשה, ולהנהגת חובבי ציון היה ברור שעל המתישבים בארץ ישראל לשמש דוגמה. אך זו הייתה דרישה שלא יכלה להתממש, כי רוב העולים וגם רבים בקרב בני המושבות הוותיקות היו חילוניים. למעשה כבר בסוף המאה ה-18 היו סימני משבר בחברה המסורתית, שהגיע לשיאו בסוף המאה ה-19 והתבטא בסחף גורף מאורח החיים הדתי-מסורתי אל החילוניות. דווקא הציונות המדינית של הרצל נתנה סיכוי להצטרפות החרדים, כי הטיעון המדיני הסיט את העיקר מן התרבות והרוח לתחום המעשה, לתחום המדיני. בכך לא הייתה סטייה מעולם הערכים המסורתי. אבל כבר אחרי הקונגרס השני נתמעטו התומכים בציונות המדינית בקרב הרבנים.

אך היו גם אורתודוקסים ציוניים. הראשונים מאנשי הציונות הדתית היו ר' יהודה אלקלעי (1798–1878) ור' צבי הירש קלישר (1795–1874). שניים אלה לא רק ביטאו עמדות ציוניות, אלא אף כתבו תכניות מפורטות להשגת המטרות. עם זאת מבחינות רבות הם הקדימו את זמנם, ופועלם לא עשה את הרושם הראוי. נציגה הבולט של הציונות הדתית היה ר' שמואל מוהליבר (1826–1909). הוא נולד בליטא, הוסמך לרבנות בגיל 18 ונמשך לעבודה הציונית בעקבות הפוגרומים של 1881. מוהליבר, שהיה מהבודדים ביהדות הדתית שהצטרף לחובבי ציון, חשב שהעם נתון בסכנה, ומבורך כל מי שמנסה להציל אותו. לדעתו, "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות

שבתורה. הקב"ה רוצה יותר שישבו בניו בארצו אף על פי שלא ישמרו את התורה כראוי ממה שישבו בחו"ל וישמרוה כראוי" (שלמון, 1994: 38). עם זאת הוא הפעיל לחץ על התנועה הציונית לגלות הבנה רבה יותר לדרישות הדת.

בהסתדרות הציונית ניהלו האורתודוקסים מאבק על עמדה של בכורה. לאחר שבועיית קטוביץ ב-1884 נמסרה ההנהגה לחילונים, החליטו חלק מן החרדים לעזוב את תנועת חובבי ציון. ב-1889 חל מהפך ונבחרו להנהגה רבנים מסורתיים, אך ב-1890 חזרה ההנהגה לאנשי אודסה, שהיו חילוניים ברובם. כתוצאה מכך הוקם ב-1893 בראשותו של מוהליבר האגף הדתי של חובבי ציון, שנקרא בשם "מזרחי", והוא זה שהשפיע על הברון רוטשילד לסייע למתיישבים הראשונים בארץ ישראל. מוהליבר פעל בשיתוף עם החילונים בעד יישוב הארץ, אך בד בבד הפעיל לחץ על התנועה לגלות הבנה לדרישות הדת.

מי שהציג תפיסה שיטתית, המשלבת את ארץ ישראל בתודעה הדתית עם פירוש חדש ומהפכני מבחינה דתית למעשה הציוני הפוליטי התיישבותי, היה הרב אברהם יצחק קוק, הרב האשכנזי הראשון בארץ ישראל בימי המנדט. הרב קוק סבר כי הניתוק מארץ ישראל הוא גם ניתוק משורשי היהדות. הוא ידע שהחלוצים הגיעו לארץ ישראל לא ממניעים דתיים אלא מאידאולוגיה לאומית חילונית. עם זאת חשב שבסופו של דבר הם מקרבים את הגאולה אפילו אם הם עצמם אינם מכירים בכך עדיין. לא השקפתם הסובייקטיבית של החלוצים היא שקובעת, אלא עשייתם האובייקטיבית (אבינרי, 1980: 221). לדבריו:

יישוב הארץ, ואפילו על ידי חלוצים חילוניים אוכלי טרפות ונבלות, שלב הוא בתהליך הגאולה. גם תחיית הלשון העברית, שהיהדות הדתית ראתה גם בה חילול השם מחמת שימושה של לשון הקודש לצורכי יומיום, אף היא שלב משלבי הגאולה (עמ' 222).

מקובל לחשוב שהאורתודוקסים במזרח אירופה התנגדו להגירה לאמריקה בטענה שזו ארץ טרפה (קפלן, 2002). ואכן הרבנים ראו בה ארץ לא מוסרית, שבה שולט הכסף והיא חסרת ערכים מוסריים. אך האמת מורכבת יותר, והאורתודוקסיה היהודית בתקופת ההגירה הגדולה לא הייתה חד-ממדית, קיצונית, בלתי מתפשרת ומאוחדת בדחייתה את אמריקה, אלא רבגונית. ניתן

למצוא בקרב רבנים גישות התומכות בהסתגלות לאמריקה לצד אלה המתנגדות להן. אפילו הרב סולובייצ'יק אמר:

היהודים ברוסיה ומנהיגיהם ורבניהם אינם יוצאים ידי חובתם לאחיהם באמריקה. יודע אני כי המצב שם הוא לקוי, אולם יש שם אפשרות מרובה, חופש גמור, מה שאין ברוסיה, ואם יבואו שמה אנשים חרוצים, יש בידם לתקן הרבה, ותמה אני כיצד אפשר לרבנינו ומנהיגינו לשבת במקומותיהם ולראות כבעל את הקודש בין מיליונים יהודים. גם אני אין בדעתי ללכת שמה. טעמים ונימוקים נפשיים יש בזה ומבין אני גם אם אחרים עושים כמוני ויושבים במקומותיהם, אולם אם רצוננו לעשות את חובתנו, חובת השעה, עלינו ללכת לאמריקה, לתקן שם את היהדות ולבנות שם מקלט בטוח לעמנו ולתורתנו עד אשר נשוב ציון (קפלן, 2002: 85).

הרבנים באירופה ראו בדרך כלל את אמריקה באור שלילי. הם ראו בה לא רק ארץ טרפה, אלא עולם הפוך. היא מבטאת את היפוך הסדרים החברתיים, המוסריים והדתיים, והערכים שלה הפוכים משל היהודים. הסיבה לערכים השליליים הייתה לדעתם החופש והפרדת הדת מהמדינה. הם הסבירו את ההידרדרות של היהדות באמריקה בעליית חשיבות הכסף. לדעת הרבנים, אי-קיום מצוות יביא את החורבן. הם ראו בכך מצב בלתי הפיך. הם כעסו על דור ההורים שלא השכילו ללמד את ילדיהם יהדות. בהשוותם את אירופה לאמריקה אמרו שבאירופה היה בית הכנסת מקום חי, ואילו באמריקה הוא המרכז החדשתי ומוקד הרכילות והמריבות. הרבנים באירופה אינם נראים יפה, אך תורתם מלאה, ואילו באמריקה חזותם נאה, אך הם כלים ריקים. הדרשות שנושאים הרבנים מעידות על טיבו של הקהל המאזין להם. באמריקה הן שונות מן הדרשות שנישאו במזרח אירופה, והשינויים מצביעים על ירידת הדורות. באמריקה יש חשיבות לרטוריקה: לצד החיצוני, לא לתכנים ולא למהות. זאת משום שהקהל פחות מעוניין בדרשות וצריך למשוך את לבו אליהן באמצעים חיצוניים.

למרות אזהרות הרבנים המשיכו יהודים להגר לארצות הברית, כי "גנותה של אמריקה בעיני שלומי אמוני ישראל היא שבתה בעיני מי שביקשו תיקון ושינוי של החברה היהודית המסורתית" (ברטל, 1997: 514). מעניינת גישתם של רבנים שחיו בארצות הברית. אחד מהם, הרב מרגליות, טען שגילוי אמריקה הצפונית הוא חלק מתכנון אלוהי, שמטרתו לספק ליהודים מקום

מפלט מ"חמת המצוק". כלומר ההגירה היהודית לאמריקה נועדה, מבריאתו של עולם, להציל את היהדות. והרב סילוורסטון, שראה אף הוא במעבר ממזרח אירופה לאמריקה ביטוי של רצף אלוהי מתוכנן היטב, העלה את האפשרות שעיקר שליחותה וייעודה של יהדות אמריקה הוא בהגשת עזרה כלכלית ליהודי הגולה וארץ ישראל (קפלן, 2002 : 241–242).

פרק 6

שלילת הגולה: ארץ ישראל כפתרון הבלעדי לבעיית העם היהודי

שלילת הגלות על ידי הוגי הדעות הציוניים שללה כל מקום שיהודים חיים בו כמיעוט, ומשום כך אינם יכולים לחיות חיים מלאים ולקיים בשלמות את הווייתם הלאומית: שפה, מנהגים, דת ותרבות. ואמנם פינסקר בספרו "אוטואמנציפציה", הרצל בספרו "מדינת היהודים" ויחזקאל קויפמן ב"גולה ונכר" ראו בגלות את מקור הצרות של העם. עם שאין לו מדינה משלו והוא חי כטפיל בארצם של אחרים, מעורר שנאה כלפיו. האנטישמיות, שהיא פרי אותה שנאה, מסכנת את קיומו של העם, והפתרון היחיד למצב זה הוא הקמת מדינה יהודית (שפירא, 2007: 64).

מבחינה זו הייתה התנועה הציונית המשכה של תנועת ההשכלה: הביקורת על חיי היהודים הייתה מרכיב מרכזי בסדר היום הציבורי של כל התנועות, שביקשו להביא מודרניזציה לרחוב היהודי ולפתוח אותו לפני הרוחות המנשבות בעולם הלא יהודי (שפירא: 66). העם היהודי החדש אמור היה להיות שונה מאבותיו בראיית העולם, בגישתו ליחסי יהודים-נוכרים, בהתייחסותו לעבודת כפיים וביכולתו להגן על עצמו. הוא צריך להיות נכון לצאת מגדר האינטרס הפרטי ולהתגייס למען הכלל – הקולקטיב או האומה (עמ' 67).

"שלילת הגולה" הייתה אידאולוגיה שבאה לגבש מוסר יהודי חדש, העומד על שלושה דברים: (1) ערך העוצמה הלאומית, שפירושו שהיהודי מחליט להיות חזק ולהחזיק בידיו גורמי כוח הדרושים להגנה על קיומו; (2) ערך העצמאות הלאומית, שפירושו שהיהודים נוטלים אחריות כוללת לקיומם כעם מכל הבחינות; (3) ערך העצמיות הלאומית, שפירושו שהעם יבטא את ייחודו ביצירתו התרבותית בלי לחקות את יצירות האחרים (שבייד, 1982: 161).

הסופר והוגה הדעות מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (1865–1921) שלל גם הוא את הגלות, אך לא את כל מה שנוצר בה. הוא אמנם יצא כנגד החיים בגולה, אבל

האשים בכך את "הרוחניות היתרה" שמקורה ברבנות המסורתית. הוא העלה על נס את הגבורה היהודית מימי בית שני והעדיף את אתוס הגבורה והלחימה על פני המוסר הרבני של יוחנן בן זכאי. הוא רצה באדם עברי מנותק מכבלי המסורת. לדעתו, לא ניתן להתייחס אל ההיסטוריה היהודית כבעלת רציפות אחת, מכיוון שיש תקופות בעלות חשיבות ויש כאלה שאינן חשובות. צריך לקבל מן העבר רק את אותם פרקים המתאימים להווה שלנו ואשר מסייעים לשאיפותינו כיום. לדעתו, צריך להרוס את עולם הגלות הרבני ולבנות במקומו עולם יהודי חדש ורענן (שמעוני, 2000 : 48, וכן דין, 2002).

לדעת ברדיצ'בסקי, שהיה ביקורתי מאוד ביחסו לגלות, היה דרוש סילוק היסודות הגלותיים מהזיכרון הקולקטיבי של העם. ברדיצ'בסקי תבע שינוי ערכים. הוא ראה ברוחניות היתרה את הסיבה לגלות, ובקטע בשם "לשאלת התרבות" כתב כך: "אנו מתיימרים לשווא בתרבות מוסרית נעלה העתידה להיות לאור גויים בעוד חושך באהלינו ואופל בחיינו" (ברדיצבסקי, 1983 : 270).

הציונות הרוויזיוניסטית

שתי הגישות שנראה להלן – הציונות הרוויזיוניסטית והציונות הסוציאליסטית – שוללות גם הן את הגולה ורואות את החיים בארץ ישראל כדרך הנכונה להתמודד עם בעיית היהודים בגולה. אבל בשתי הגישות הללו נמצא לעיתים גם ביטויים חיוביים כלפי ארצות הברית, ואין בהן שלילה מוחלטת שלה מצד כל הוגי הדעות. יתר על כן, גם אנשים שביטאו עמדה שלילית כלפי ארצות הברית הכירו במהלך השנים בחשיבותה לקיומו של היישוב בארץ ישראל.

הרוויזיוניזם היה תנועת ימין בראשותו של ז'בוטינסקי, ששימשה בשנות העשרים, השלושים והארבעים אופוזיציה לוויצמן ולתנועות הפועלים. הרוויזיוניסטים ראו בציון את התשובה לקשיים של יהדות אירופה, והתנועה התאפיינה ביסוד חזק של שלילת הגולה. תנועת הצה"ר (ברית הציונים הרוויזיוניסטים) הוקמה ב-1925, כשכבר נעצרה ההגירה לארצות הברית במידה רבה. במצע הצה"ר נקבעה תכנית פעולה המבוססת על שלבים. המצע תבע פירוש ציוני מקסימליסטי של הצהרת בלפור על ידי בריטניה, ודחה את

הספר הלבן משנת 1922, שקרע את עבר הירדן מתחומי המנדט (שביט, 1978: 37).

התנועה הרוויזיוניסטית ראתה אמנם בארץ ישראל את מולדתו המיוחדת של העם היהודי, אך הייתה ערה לצורך להתחשב בנטיות לבם של היהודים להגר גם למקומות אחרים. לתנועה היה אופי עממי שהתבטא בדחיית התפיסה הסלקטיבית האיכותית של העלייה, אולם עד שנות השלושים עדיין התחשבו במציאות הדמוגרפית-סוציולוגית של החברה היהודית המזרח אירופית, שלא גילתה נטייה להגר לארץ ישראל. רק בשנות השלושים החלה הפרספקטיבה להשתנות, וז'בוטינסקי חזר ל"תכנית נורדאו" שאותה דחה ב-1920, שדיברה על "עלייה המונית" בטווח זמן קצר (שביט, 1978: 47). משום כך אפשר לראות גם את הרוויזיוניסטים, בצד עמדתם כשוללי הגלות, גם כקבוצה הרואה את ארצות הברית כבעלת תפקיד זמני בעזרה לגאולה שמתרחשת רק בארץ ישראל.

שינוי חל כאמור בשנות השלושים. "תכנית האבקואציה" (פינוי) ו"תכנית העשור" משנת 1938, שתי תכניות שהעלה ז'בוטינסקי, שהיו תכניות לעלייה המונית – היו שינוי דרמטי מתפיסה אבולוציונית לתפיסה מהפכנית. העובדה שז'בוטינסקי היה ציוני ושגישתו הייתה ציונית וחתרה ליישוב היהודים בארץ ישראל ולא במקום אחר, לא ביטלה את יכולתו לראות את המציאות. לאור זאת הרוויזיוניזם לא חייב את חבריו לראות בעלייה לארץ ישראל חובה אישית שיש להגשימה בכל דרך. ההימנעות מחיוב אישי זה נבעה אף היא מהאופי העממי של הרוויזיוניזם, שראה בחיוב כזה הוראה שהרוב אינו יכול ממילא להגשימה (שביט, 1978: 48).

ז'בוטינסקי, מנהיגם של הרוויזיוניסטים, היה איש רחב אופקים, בעל ידע רב בתרבות הרוסית והאיטלקית. בגישתו המדינית הושפע מן הלאומיות האיטלקית וראה בלאומיות ערך עליון. לכן על פי תפיסתו, הכול חייב להיות מכוון להעצמת כוחו של הלאום, ואין לאפשר, למשל, התארגנות מעמדית, שמחלישה את התנועה הלאומית כולה. כך גם אין לתת עדיפות להתיישבות החקלאית או למאמץ הקואופרטיבי, ולמעשה אין צורך בשינוי המבנים החברתיים של העם היהודי ואין לבוז לפרנסות היהודים המסורתיות שבגולה. ז'בוטינסקי נאבק בעקיבות להקמת מדינה בארץ ישראל. הוא ביקש להיות

נוקשה ותקיף יותר כלפי השלטון הבריטי, וחשב שעל היישוב להיות חזק, כי העיקר במערכות בין לאומיות הוא בכוח.

יחסו של ז'בוטינסקי לארצות הברית

בשני מאמרים נתן ז'בוטינסקי ביטוי ליחסו לארצות הברית ולהשפעתה על אירופה. כך במאמר L'Amérique a un Metre ובמאמר "עוד על אמריקה". הוא מתייחס בעיקר לעניין התרבות האמריקנית ולהשפעה העצומה שהייתה לה על העולם המערבי. הסיפורים שעליהם גדלו ילדי אירופה עסקו בחוויית החלוציות, שהיא החוויה המרכזית של העולם האמריקני, חוויה של אנשים שיצאו אל מעבר לספר של אוכלוסייה מיושבת. הגיבורים היו אנשים שביקשו ליצאת אל מעבר לגדר, ובלשונו של ז'בוטינסקי:

דבר ראשון הוא [הגיבור] לא סתם שוחר הרפתקאות אלא חלוץ, אדם שהתרומם על בהונות רגליו והציץ אל מעבר לגדר. הדבר השני - לא סתם חלוץ, אלא חלוץ המוני, דמוקרטי, זכרו זאת, כי בזאת כמוסה כל אמריקה, כל המהות של רוחה המיוחד ברעיון החלוציות ההמונית (ז'בוטינסקי, 1958: 187).

גם באמצעות הקולנוע משפיעה ארצות הברית על העולם כולו. יש היבט מהפכני בסרטים האמריקניים. דווקא משום שהם מציגים את עולמם של העשירים, עולם שלא היה מוכר כלל לרבים, הם מלבים כך את הקנאה, וזו מניעה את הרצון לשינוי, למהפכה. אפילו הג'אז, הנפוץ כל כך בזכות אמריקה, הוא שינוי במוזיקה [...]. פריצה חדשה של חלוציות, הרחבת תחומים חדשה ואת הג'אז שותים בצמא מיליונים, וזה מבטא את רוחה של אמריקה, שהחלוציות שלה היא חלוציות המונית (עמ' 192).

אמריקה עומדת לתפוס תפקיד של מובילת העולם הרוחני בעולמנו. זה נובע מכך שהכוחות הרוחניים והחומריים מצטברים והולכים באמריקה במהירות ובהיקף שאין להם שום אח בהיסטוריה (עמ' 195).

במקום אחר מדבר ז'בוטינסקי על ההבדל בין היהדות והיוונות, ומוצא אותו הבדל בין אירופה לאמריקה. משהו מן הדבקות של היהדות ברעיון הצדק החברתי, בשנאת הדלות ושנאת העושר, הפאתוס הסוציאלי שכמעט שאין לו זכר אצל היוונים והרומאים, משהו מהבדל זה אולי ניכר בימינו בין אירופה

לכין אמריקה (ז'בוטינסקי: 78, וכן ראו בלע, 1972 : 76–78). כמי שראה כך את ארצות הברית, סביר שז'בוטינסקי התייחס אליה כאל מקום שיש לו תפקיד זמני בעזרה לגאולה, המתרחשת רק בארץ ישראל.

הציונות הסוציאליסטית

הזרם הגדול של הציונות הסוציאליסטית היה במהלך השנים לגורם חשוב ביותר בהתפתחות היישוב בארץ ישראל. על כן חשוב לעמוד על התפתחותו גם בארץ ישראל וגם בארצות הברית, שכן היו קשרים אידאולוגיים בין האנשים, וקשרים אלו קירבו ביניהם.

הסוציאליסטים במזרח אירופה ויחסם להגירה

ככלל התנגדו הסוציאליסטים במזרח אירופה גם להגירה לארץ ישראל וגם להגירה לארצות הברית, משום שחשבו שיש לעשות הכול כדי לשפר את תנאי חייהם של היהודים ברוסיה עצמה. בייחוד התנגדו לציונות, שכן זו ראתה ביהודים לאום, וחתרה להשיבם לארצם ההיסטורית. הרעיונות הסוציאליסטיים, שדיברו על יצירת עולם חדש מבחינה כלכלית וחברתית ועל גאולת האנושות כולה, התפשטו ברוסיה במהירות וכבשו את לב הצעירים ובעיקר את לב הסטודנטים, ורבים מן היהודים נתפסו להם. הרעיונות הסוציאליסטיים דיברו על שינוי אורח החיים של היהודים בכיוון יצרני יותר, על שוויון ועל שמירה על כבוד עצמי (פרנקל, 1989 : 76 ; פרנקל, 2007 : 18–29). אך משנוכחו לדעת שהמטרות אינן מושגות ברוסיה עצמה, החלה תנועת הגירה גם לארצות הברית וגם לארץ ישראל. רבים מן הבאים לשתי הארצות הללו היו סוציאליסטים, וכך התחזקה התנועה הסוציאליסטית היהודית בשתי המדינות בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20.

הפעילות הסוציאליסטית בארצות הברית

בארצות הברית קמו ארגוני פועלים וארגונים סוציאליסטיים יהודיים בין 1881 ל-1924. רובם הצטופפו בניו יורק. הם הגיעו לאמריקה לאחר שנחשפו לאידאולוגיה הסוציאליסטית במזרח אירופה, ורובם פעלו בארצות הברית בתעשיית הבגדים. המאבק לשיפור תנאי העבודה המחפירים התנהל בתוך המסגרת היהודית, שכן גם הפועלים וגם המעסיקים היו יהודים. רובם רצו

לשפר את תנאי חייהם, והיו פחות מעוניינים בצדק חברתי ובתיקון עולם. גם היידיש קישרה ביניהם. היו שביתות כבר בשנות השבעים, אבל בשנות השמונים, עם ההגירה ההמונית, נעשו ניסיונות התארגנות של רדיקלים יהודים מיליטנטיים. ב-1888 התאחדו כל האגודות המקצועיות היהודיות תחת קורת גג אחת.

בעוד תנועת הפועלים האמריקנית הכללית התפתחה מלמטה למעלה, נבנתה ההתארגנות המקצועית היהודית מלמעלה למטה, בחלקה על ידי סטודנטים רדיקליים, שקיוו לארגן את הפועלים היהודים כחלק מתכנית מהפכנית. הם התארגנו באיגודים יהודיים נפרדים, דבר שלא היה יוצא דופן באותם הימים, שכן איגודים מקצועיים על בסיס אתני רווחו באותה עת. היו להם עיתונים משלהם, וזו הייתה גם תקופה של פריחה לספרות הסוציאליסטית. גם נשים תפסו מקום בתנועה הסוציאליסטית בהנהגת האיגודים.

בשנת 1910 פרצה שביתה בניו יורק, שהייתה לנקודת מפנה ביחסי עובדים – מעסיקים. היא פרצה בעקבות דלקה במפעל טריאנגל במרכז ניו יורק, ונספו בה 146 פועלים, רובם צעירות יהודיות ואיטלקיות, שהבעלים סגרו עליהם את הדלת כדי שלא יתבטלו, והן נחנקו. זו הייתה שביתה בת שלושה חודשים של 60 אלף עובדים שייצרו מעילי גברות, והנושא המרכזי היה ההכרה בארגון עובדים כנציג היחיד של הפועלים. מי שגייש בין הבעלים לבין הפועלים בסופו של דבר היה לואיס ברנדייס, שקבע את "הפרוטוקול של שלום קבע" – מערכת של ועדים לטיפול בקובלנות. זה היה מאורע מכריע, שקבע את תנועת הפועלים היהודית ככלי רב השפעה.

הפארווערטס, שהיה העיתון הסוציאליסטי הנפוץ ביותר – כ-150 אלף מנויים – התנגד לציונות וראה בה אילוזה בורגנית. אייב קאהן עורך העיתון, שיצא בשפת היידיש, אמנם ביקר בארץ ישראל בשנת 1925 והתרשם מן המפעל הציוני, אך מעולם לא היה ציוני. כ-80 אלף יהודים השתייכו לארבייטער רינג (חוג הפועלים). זו הייתה אגודה של פועלים יהודים, שהוקמה כדי לדאוג לביטוח בריאות ולביטוח חיים, וסיפקה גם מזון ופעילות תרבותית.

ביקורת הסוציאליסטים הארצישראלים על החיים בארצות הברית

ההשקפה הסוציאליסטית מצאה ביטוי מעניין במאמר שהתפרסם באחד הגיליונות של הפועל הצעיר (22.8.1930). במאמר ששמו "על שליחי הפועלים היהודים באמריקה" (ללא שם מחבר) נאמר, כי קיימות שתי חברות יהודיות: האחת – פניה לקראת המפעל החלוצי לחדש ימי העם, לכבוש מחדש את חירותו הכלכלית, המדינית והתרבותית, ולהקים את חברת העבודה העברית החופשית על אדמת המולדת; והשנייה מבקשת מקלט לילה – למצוא ולהמציא הצלה פורתא לחלקי אומה רבים ודוויים ולקראת מלחמת הגנתו ושחרורו של האדם היהודי. מחבר הכתבה משווה זאת לסיפור עם על שלושה אחים שנפרדו דרכיהם, והם חוזרים ונפגשים אחרי עשרים שנה. לאחד – תרופה שמרפאה כל חולי; לשני – שטיח של קפיצת הדרך; ולשלישי – ראי קטן הצופה למרחקים, והוא החשוב מכול. "גם החברים מאמריקה שהגיעו ארצה מבינים זאת. בידינו הראי הקטן הצופה לעתידות האומה ולאחריתה". אם כן נראה כי כותב המאמר מאמין שהחיים בארץ ישראל ניתנו למי שידע לראות למרחוק ולצפות את העתיד. החיים בארצות הברית עם כל נוחותם, אין בהם ביטחון ליהודים.

הרעיון הסוציאליסטי במזרח אירופה התגבש בקרב היהודים בעיקר בתנועה לא ציונית בשם בונד, שהוקמה ב-1897, אך היו גם סוציאליסטים ציונים. בין הסוציאליסטים היהודים היו מחלוקות רבות. היו ביניהם ציונים ואנטי-ציונים, פרו-קומוניסטים ואנטי-קומוניסטים, אך כולם עסקו במצב היהודים וחיפשו פתרונות לקיום היהודי. הקבוצות השונות היו שותפות לאמונה, שהגיע הזמן לתמורה בחיי העם (פרנקל, 2007: 18–29).

הסוציאליסטים הציונים לא הסתפקו בהקמת מרכז בארץ ישראל, אלא העמידו תנאי נוסף, שהמרכז הזה גם יתנהל ברוח הסוציאליסטית, המבקשת לשנות את אורח החיים של היהודים בכיוון של עבודות פרודוקטיביות וחיים יצרניים. לדעתם, היעד האחד לא יושג ללא יישום אורח החיים הראוי לפי האידאולוגיה שלהם (שפירא, 2014: 127–142). מעניין לבחון כמה מן הדמויות הבולטות במחנה זה.

פרק 7

הדמויות היהודיות המרכזיות במחנה הסוציאליסטי ועמדתן כלפי ארץ ישראל וכלפי ארצות הברית

דב בר ברוכוב

דב בר ברוכוב (1881–1917) נחשב לנציגה המובהקת של הציונות הסוציאליסטית. הוא נולד באוקראינה וגדל בפולטובה. אביו היה מפעילי תנועת חיבת ציון, ואילו דב הבן נתפס לתורה המרקסיסטית, ובגישתו האידאולוגית חיבר את שני העולמות. בגלל רדיפות המשטרה הצארית, שהופעלה כדי להילחם ברעיונות אלו, עזב את רוסיה ונדד ברחבי אירופה. בראשית מלחמת העולם הראשונה הגיע לארצות הברית, שם שהו הוריו ואחיו. היה פעיל במפלגת פועלי ציון בארצות הברית, ואף יצא למסע הרצאות, אם כי גרם אכזבה לתומכיו שכן עמדתו הפוליטית הייתה שונה מזו של המפלגה. חזר לרוסיה בסוף יוני 1917, ושם נפטר בגיל 36. הוא אמנם ראה את ארצות הברית כמדבר אינטלקטואלי, אך בהגיעו לשם עבר בעריה, נאם וכתב בעיתונות המקומית, ואף מילא תפקיד של עורך העיתון **דער יידישער קעמפער**.

ברוכוב ראה את ארץ ישראל כמקום הנכון לעם היהודי. בוויכוח שבין ציון לטריטוריאליזם – כלומר בין המצדדים בארץ ישראל לבין אלה המוכנים לקבל טריטוריה אחרת, ובלבד שתשמש את העם היהודי ותהיה נקודת התחלה ליצירתה של אומה יהודית חדשה ומודרנית – ברוכוב עמד בצורה חד-משמעית לימין הפתרון של ארץ ישראל, והבהיר את דבריו באריכות במאמריו. הוא לא ראה בהגירה לארצות הברית פתרון, וכך הוא אומר במאמר "לשאלות התאוריה הציונית":

באותן הארצות שעדיין נותנים לנו להגר לשם, בארצות הברית ובאנגליה, כבר נעשינו בולטים למאוד, ופה ושם אנו מעוררים כלפינו שנאת ישראל לזהטת ביותר, אביונינו כבר מילאו כל כך את הגטו עד גדותיו, עד שהוא נאלץ להפקיר לשרירות הגורל את כל הבאים

מקורו, וכבר שמים סייגים לכניסתם לארצות האלה ועתידות הן להינעל בפנינו כליל בזמן הקרוב. ומי הוא שירצה לקלוט אנשים בני נכר מרוששים חסרי מקלט, אשר נוסף לכך אינם מסוגלים לעבודה יצרנית? (ברוכוב, 1955, כרך א': 15).

כלומר הנוכחות היהודית הבולטת בארצות הברית ובאנגליה יוצרת רק שנאה כלפי היהודים, כך שהן לא יוכלו עוד להמשיך לשמש מקלט ליהודים. כבר כעת כישוריהם של היהודים אינם מאפשרים להם להיות עובדים יצרניים. ההגירה לארצות הברית משמרת את צורות החיים הקודמות של היהודים, המעוררות התנגדות בקרב הגויים, צורות חיים שברוכוב מבקש לשנותן. וכך הוא אומר עוד:

זו אינה עשויה לפתור את בעיית מצוקתם של הפרולטריון היהודי והזעיר בורגנות המתרוששת [...]. דווקא משום שהמהגרים היהודים מצטופפים במספר ריכוזים עירוניים בארצות הברית - ניו יורק, שיקגו, פילדלפיה - צומח אנטגוניזם חדש בינם לבין האוכלוסייה הלא יהודית והוא מעורר את הגורם המבדיל, המשתק את ההסתגלות. המוני המהגרים מביאים עמם את השאלה היהודית גם לארצות, שבאורח מסורתי היא לא הייתה קיימת בהן. שם הם גוררים לסבכי הבעיה גם את הבורגנות הגדולה של אותן ארצות שבגלל מספר היהודים המועט שבהן, לא הייתה בהן אנטישמיות מסורתית (אבינרי, 1980: 17).

את הרעיון של אוגנדה הוא דוחה: "הרעיון של אוגנדה כמקלט לילה נראה עלוב ומגוחך". ואילו ארץ ישראל היא הפתרון הנכון:

ציון היא החזון הטבעי של תנועתנו, בעוד שהטריטוריאליזם המרומז תחילה עוד אצל פינסקר ואפילו אצל הד"ר הרצל עצמו לא יכול להיקלט באורח טבעי בהכרת המפלגה ולהוליד תנועה רחבה כלשהי, עד שבאו לעזרתנו מסיבות מאלצות חיצוניות בדמות הפרעות שתקפו עלינו וזרם ההגירה (ברוכוב, 1955, כרך א': 18).

עם זאת ברוכוב לא ראה את ההגירה לארצות הברית בשלילה מוחלטת, והתייחס אליה, כמו לארצות אחרות, כאל תפוצה המתקיימת במקביל לארץ ישראל. הוא אינו מתעלם מקשיי המציאות הדוחפים את היהודים לאמריקה, והוא מבהיר:

כי בשעה שהציונים הטיפו בתוקף רב כל כך לאהבת ארץ ישראל ולרעיון השיבה לארץ האבות, הוכיח העם היהודי בעליל, בבריחתו

הסטיכית לאמריקה, שלא המסורת ושרידי העבר מכוונים את מעשיו, כי אם כוחות ריאליים ואינטרסים של ההווה (ברוכוב, 1955, כרך א': 27).

אם כן ברוכוב ראה בהגירה לארצות הברית פתרון ביניים, וסבר שאורח חיי היהודים בארצות שאליהן היגרו, מועד לפורענות. לדעתו יש לעסוק באותן ארצות גם ב"עבודת ההווה", כלומר בשינוי אורח החיים של היהודים. דעתו על ההגירה בכלל הייתה כי אין בה משום פתרון מהותי לבעיית היהודים, אלא פתרון חלקי:

ההגירה אינה מחוללת מהפכה מבחינה כלכלית, אך קידמה יש עמה. מכל מקום [...] מותר לנו לחשוב שההגירה אינה מספקת פתרון מניח את הדעת לבעיית הכלכלה והעבודה היהודית. יכולים אנו להיות משוכנעים שהקרקע אשר יושבים עליה המהגרים היהודים - באמריקה, למשל, אינה קרקע מוצקה, ובסופו של דבר יאלצו גם אחינו האמריקנים לתת דעתם על מקומות חדשים לעצמם, לפי שסיכוייהם באמריקה יאזלו. בינתיים על כל פנים, ההגירה היא מעשה צדקה לעם היהודי. ההגירה מצילה חלק מסוים של המוני היהודים מרעב, מדחקות ואימה ומזמנת להם אפשרויות חיים נרחבות יותר. הרי זה חשוב מאוד לזכור כפילות אופי זו של ההגירה היהודית - ראשית שאין היא פתרון רדיקלי כי אם רק פתרון פאליאטיבי לבעיית העבודה היהודית, ושנית, שיש בה אף על פי כן פתרון משחרר מסוים לבעיה זו (ברוכוב, 1958, כרך ב': 322).

לפי ברוכוב, ההגירה לארצות הברית היא דרך המוצא הפסיבית של הפרולטריון היהודי במזרח אירופה, ואילו העלייה לארץ ישראל עתידה להיות דרך המוצא האקטיבית שלו. ההגירה לארצות הברית היא פסיבית, משום שהיא מקבלת את קיומה של החברה הבורגנית האמריקנית כנתון, ופירושה הוא השלמה עם המבנה המעמדי הקיים. לעומת זאת, העלייה לארץ ישראל תהא אקטיבית, כיוון שיש בה משום תחילתו של תהליך יצירתה של חברה מהפכנית חדשה בארץ ישראל.

ברל כצנלסון

ברל כצנלסון היה אחד המנהיגים הבולטים של התנועה הסוציאליסטית בארץ ישראל. הוא נשלח לארצות הברית ב-1921 כדי לאסוף כסף להקמת בנק הפועלים. במכתביו וביומן אמריקה שכתב, הוא מבטא עמדות שליליות כלפי ארצות הברית וכלפי אורח החיים של היהודים שם, ובעיקר הוא מבטא חוסר עניין בארץ זו, שהוא רואה אותה לראשונה. ייתכן שחוסר העניין שלו נבע מבריאותו הלקויה ומעבודתו הקשה, אך ייתכן, כפי שמסבירה אניטה שפירא: שהיה כאן יותר מזה: תנועת הפועלים הארץ ישראלית, כמו כל התנועה הציונית, ראתה באמריקה מקור לכסף, אך לא לעוצמה פוליטית. כאשר שהה ברל באנגליה טרח להיפגש עם מנהיגי ה'ליבור', בארצות הברית לא עשה שום ניסיון לקשור קשרים עם ראשי תנועת הפועלים האמריקנית (שפירא, 1980: 213).

בהקשר זה מעניין במיוחד לעמוד על עמדתו של ברל כצנלסון, משום חשיבותו כמנהיג ביישוב ומשום היותו עורך העיתונים קונטרס ודבר. יחסו לארצות הברית משתקף ממכתבים שכתב בעת ששהה בארצות הברית. יש להניח שהכתוב במכתבים זכה לפרסום, וכי עמדתו זו נודעה לציבור. במכתבים אלה יש הערות אחדות בנושא, שאינן בבחינת אמירות "גדולות" אלא הערות אגב קטנות המבטאות את יחסו כלפי ציבור היהודים האמריקנים. הביקורת אינה מפורשת ואינה מנוסחת בבוטות, אך קיימת בין השיטין, והיא מכוונת לכמה מאפיינים בהתנהגות החברתית של החברה היהודית האמריקנית, כפי שהוא תופס אותה:

ניכור. אין אצל ברל כצנלסון כלל התייחסות לקהילתיות שנוצרה בקרב יהודי ארצות הברית, והמאפיין את היחסים ביניהם, לפי התרשמותו, הוא ניכור:

אחדים נתאספו לכבודי ב'ערב' מיוחד. אין זו מילתא זוטרתא. באמריקה אין האנשים נפגשים במשך שנים. הם נשארו בעצם אותם האנשים המיותרים בעולמו של הקב"ה (כצנלסון, 1973, מכתב 165 אל לאה מירון כצנלסון מניו יורק מיום 2.12.1921).

נראה שאין לברל כצנלסון כלל ספקות. לגביו, מי שעלה לארץ ישראל יש טעם בחייו, ואילו בני עירו האחרים, שהיגרו לארצות הברית, עשו טעות.

חוסר יושר, חשדנות וביקורתיות. מן המכתבים עולה ביקורת גם על יושרם של אנשי המקום.

אגואיזם. ברל כצנלסון מביע סלידה מן האגואיזם המאפיין את התנהגות האנשים, הדואגים לעצמם וקופצים את ידם מלתרום לטובת הכלל. הוא אמנם מודע לכך שחלק מהם ירדו מנכסיהם, וגם מי שלא איבד את הונו חושש לרכושו וחש אי-ביטחון כלכלי, אך התמונה הכללית היא של חברה לא נדיבה, של איש לנפשו.

מלאכותיות. גם תכונה זו בולטת, לדעת כצנלסון, בחברה היהודית האמריקנית, והוא כותב כך:

פה רגילים לחנופה, ליחסים אישיים, לפרכוס, ואני בהתנהגותי, בדברי, במרה השחורה שאני מטיל עליהם רק מקומם נגדי, והעיקר - אין שום תוצאות. ארץ ישראל זהו רק עניין טוב לדבר עליו, לחיות ולהתפרנס ממנו, אבל העיקר - זוהי "במה" [הצגה, העמדת פנים]. (כצנלסון, 1973, מכתב 193 מבוססון אל לאה מירון כצנלסון, מיום 4.6.1922).

מתוך הלאו אפשר ללמוד על ההן: על האפיונים של החיים בארץ ישראל שברל אוהב ומעריך, והם היפוכם של אפיוני החיים של יהודי ארצות הברית. בשאלת שלילת הגלות הוא אומר כך:

הנה קיים אצלנו ויכוח מאוד לא הוגן, לדעתי, על המושג שלילת הגלות. אתם יודעים שבהרבה חוגים אנטי ציוניים וגם ציוניים מבטאים את המונח "שלילת הגלות" כמעט ברגש של בוז ורואים בו שוביניזם של שבט הרוצה להיפרד מעמו, אשר אינו אהוב עליו. הם אינם מבינים ששלילת הגלות אין פירושה שלילת יהודי הגולה והתעלמות מן הגולה היהודית, כי אם פירושה הכרה עמוקה שהגלות איננה נותנת דרך לאדם היהודי לזקוף את קומתו (כצנלסון, 1973, כרך ה': 351).

באותן השנים עדיין עסק ברל כצנלסון בשאלות הקשורות בסוציאליזם, ובעיקר בדרך הארגון של התנועה, אך באחד המאמרים שבהם הוא מתלונן על שנאת ציון ושנאת ההסתדרות, הוא מציב את ההיררכיה שבין הציונות לבין הסוציאליזם. קודם כול ציון, ואחר כך ההסתדרות. "מוטב שההסתדרות תספוג מכות ולא יינזק השורש של תנועתנו, שבלעדיו אין קיום להסתדרות

ואין שחר לקיום ההסתדרות" (כצנלסון, 1946, כרך ה': 47). הנושא הציוני מופיע בכתביו גם בשנות השלושים. כך הוא כותב על הרצל:

והשאלה האחת, אשר לדעתי חייב לשאול את עצמו כל ציוני בכ' בתמוז היא: המאמין אני בתורה המוזרה הזאת - בריכוז המוני היהודים בארץ ישראל? המאמין אני בהגשמת קיבוץ גלויות? ואל נתבייש ונודה: טובים וחכמים וגדולים לא האמינו. אולי רצו בדבר אבל לא האמינו, והוויכוח הגדול שהיה בין הרצל ואחד העם, בתכנון ההיסטורי והאמיתי, לא היה של מזרח ומערב, של יותר רוחניות ופחות רוחניות, של תרבות או חוסר תרבות וגם לא בשאלה של רוב ומיעוט. אלא - אחד העם ראה את ארץ ישראל כמקלט ליישוב היהודי בארץ ישראל, שיגיע כאן לעצמאות ולחיי חירות; בשביל הרצל הייתה ארץ ישראל מקלט לרוב העם העברי, לכל אלה ביהדות אשר יהיה להם צורך בארץ ישראל, וכאן, לדעתי, יש לראות את הנקודה העיקרית, אשר בה הייתה שונה הציונות המדינית מכל תנועות הגאולה שהיו לפני הרצל (כצנלסון, 1946, כרך ד': 121).

א. ד. גורדון

א. ד. גורדון, אחד ההוגים החשובים של תנועת העבודה בארץ ישראל, מדבר גם הוא על חשיבות הישיבה בארץ ישראל. גורדון היה חריג בתקופתו. הוא עלה ארצה בגיל 47, בעוד רוב אנשי העלייה השנייה היו צעירים מאוד. ברוסיה היה מנהל אחוזה. הוא אמנם היה נשוי, אך הגיע לארץ בגפו, ורק לאחר שנים הצליח להעלות את משפחתו. הוא לא הגדיר את עצמו כסוציאליסט, ובכל זאת צעירי העלייה השנייה נהו אחריו. הוא הדגיש את עבודת הכפיים כמרכיב מרכזי בתנועת התחייה היהודית, והפך לאחד ממורי הדרך של תנועת העבודה הציונית. הוא העמיד את דרך התחייה כניגוד לדרך החיים הגלובליים.

הגלות פירושה היה בעיני א. ד. גורדון אי-הסתמכות על עצמך, תלות בזולת וניתוק מחיים יצירתיים. הוא דיבר על "דת העבודה", על הצורך לשנות את אורח החיים של היהודים בכיוון של אי-הסתמכות על זרים ושל חיי עבודת אדמה ומלאכת כפיים. השינוי יכול להיעשות במקום שיש ליהודים אפשרות לקיים את חייהם באופן עצמאי, אם כי עצם הישיבה בארץ ישראל עדיין אינה

מבטיחה את השינוי הרדיקלי הדרוש בחיי היהודים: "הגירה שאין עמה מהפך רדיקלי באורחות הקיום היהודי אינה אלא העברת הגולה לארץ ישראל", כך כתב. (אבינרי, 1980: 176). גורדון ייחס חשיבות עצומה לעבודת האדמה:

אנחנו שנעקרנו משורשנו, מוכרחים להכיר את הקרקע ולהכשיר את הקרקע שאנחנו באים להיקלט בה. לדעת ולהבין את תנאי האקלים [...] אנחנו מוכרחים, אם חפצי חיים אנחנו, לבקש יחס חדש אל הטבע, להתחיל חשבון חדש עמו (עמ' 180).

עמדה כזאת משקפת דעה שלילית על הגירה לכל מקום שאיננו ארץ ישראל, גם אם הוא נוח ליהודים. בהקשר זה מעניין לציין, שאפילו התגייסותם של חבריו בהתנדבות לצבא הבריטי במסגרת הגדודים העבריים נראתה לו כבגידה בציונות (צור, 2007, כרך ראשון: 69–71).

נחמן סירקין

גישה סובלנית כלפי ארצות הברית מציג נחמן סירקין (1867–1920). מוצאו של סירקין היה ממשפחה אדוקה, אך הוא פנה להשכלה חילונית ולתנועת חיבת ציון. בברלין למד באוניברסיטה בעיקר תורות כלכליות וסוציאליסטיות, והושפע מן הדעות שרווחו שם. סירקין יצא נגד הרבנות המסורתית שכובלת את העם, ומכיוון שהניח שהיהודים ימשיכו לחיות בגולה, קיווה שיהיו מעורבים בארצות מושבם במאבקים חברתיים בד בבד עם פעולות שיעשו למען בניין הארץ: "ביטול מלחמת המעמדות מצד אחד והשאפה לכוח לאומי עצמאי מצד שני – באלה צפון בעיני היהודים סילוקה של שאלת היהודים".

סירקין דגל תחילה בטריטוריאליזם, כלומר ברעיון שיש להקים מדינה בכל מקום אפשרי, גם אם לא בארץ ישראל. ב-1882 הוא תמך בהגירה לאמריקה בשל היותה הארץ החופשית והדמוקרטית ביותר בעולם. בתו מרי סירקין כותבת, כי "תפארתו של החלום האמריקני חזקה הייתה משתיעלם מעיניו של חולם מושבע כנחמן סירקין". האתגר הטמון בדמוקרטיה הגדולה שבמערב היה גורם בעל משקל בהחלטתו לעזוב את אירופה (סירקין, 1970). הוא לא ראה עצמו כמהגר, אלא התייחס לאמריקה כאל קרש קפיצה בעתיד אל אותה

מדינה יהודית, אשר לגילוייה הקדיש את כל כוחותיו. הוא קבע שאם ארץ ישראל תישאר סגורה בפני היהודים, עליהם למצוא מקום אחר שיהיה שלהם. סירקין אמנם חזר מהתפיסה הטריטוריאליסטית אל הציונות כנציג של מפלגת פועלי ציון, אך ב-1907 עבר לארצות הברית, שם המשיך בפעילותו בכתיבה בנושאי הציונות הסוציאליסטית, ושם גם נפטר. לדבריו:

מדינת היהודים מן ההכרח שתהיה סוציאליסטית אם עתידה היא להתגשם בכלל. הציונות הכרח לה להזדווג לסוציאליזם אם מבקשת היא להיות לאידאל של כלל ישראל (הרצברג, 1970: 271).

גם בהיותו חלק מהמחנה הציוני טען סירקין ב-1909, שארץ ישראל צריכה להיות רק מרכז אחד להתיישבות במזרח התיכון, וכפי שניכר בדבריו שלעיל, דרש שהטריטוריה תיבנה על תשתית סוציאליסטית.

בשנים מאוחרות יותר ראה סירקין בארצות הברית עוד ארץ הגירה, וסבר שההגירה לא תוכל להימשך בלי קץ. גם בארצות החדשות, כתב, היהודים נשארים בתחומי המשק הקפיטליסטי ומסתפקים בענפי התעשייה הירודה. הוא התנבא כי שערי ארצות ההגירה יינעלו, ומדינות דמוקרטיות כאנגליה וכארצות הברית עתידות לחוקק חוקים נגד כניסתם של היהודים. אך גם אם יישארו השערים פתוחים וההגירה תימשך, טען, אין בכך משום פתרון היסטורי לשאלת היהודים, כי היהודי מביא אתו לארצות ההגירה החדשות את דרכי חייו המסורתיות, אלה שסירקין סלד מהן. דבריו היו בגדר נבואה קשה לעתיד בגולה:

שנאה, בוז ולעג היו שוב למנת חלקם כבימי הביניים, מבחינה חברתית הרי הם כבר בחזקת מנודים וגם מבחינה מדינית הולך ומתגבר הקול הקורא לבטל את שיווי זכויותיהם. קץ מטרתה של תנועת עם נגד היהודים הוא גירושם המוחלט מן הארץ (סירקין, 1944).

סירקין היה אדם ידוע בציבור הרחב, הוא עשה לו שם והשקפותיו נודעו ברבים. עם זאת הוא נתפס כחריג בדעותיו. הוא נכשל בארגון תנועה, דעותיו לא היו מקובלות, והוא לא זכה להשפעה של ממש בגופים הקיימים.

יוסף חיים ברנר

שלילת גלות קיצונית ומוחלטת מופיעה אצל יוסף חיים ברנר (1881–1921). ברנר חש תיעוב כלפי יהודי הגולה, וראה את חייהם כלא יצרניים; חיים של הולכי בטל. הוא היה סבור שבארץ ישראל צריכה לקום חברה יצרנית, עובדת אדמה. חברה כזאת תקנה לאזרחיה תחושה של ערך ושל כבוד, כמו זו שיש לשאר עמי העולם. הביקורת שביקר ברנר את חיי היהודים בגולה הייתה טוטלית, ברוח התפיסות הפסימיסטיות הקיצוניות. וכך הוא כותב:

כן, אנו מתקיימים, אנו חיים. - כן, אבל מה הם חיינו. ירושה אין לנו. דור לדור לא יוסיף כלום. ומה שהורישו - הספרות הרבנית - מוטב היה אלמלא נפלה לנו ירושה זו. אבל, בכל אופן עכשיו היא הולכת וכלה [...] כל חזיונות חיינו אומרים לנו, כי רק המונים יהודיים ישנם, החיים חיים ביולוגיים, נמליים, אבל עם יהודי קיים במובן הסוציולוגי, עם שדור דור בו הוא אריח נוסף על זה שקדם לו וכל חלק וחלק שבו מאוחד עם חברו - עם יהודי כזה כמעט שכבר אין בעולם (ברנר, 1967: 75).

שלילת הגולה של ברנר נבעה מראיית העולם שלו. הוא דן לשלילה את כל הארצות ללא הבדל ביניהן, "מרחובות ברדיטשב עד קרקוי ומרחובות קושטא עד בואנוס איירס". בשבילו גלות פירושה פיזור היהודים בין הארצות, שפלות מדינית, פיגור כלכלי וחוסר מעמד אזרחי. לפי ברנר, הציונות צריכה לעקור מן השורש את היסודות השליליים של הגולה, לנער אותו מתלישותו ולהפוך את היהודי לאדם נורמלי.

ברנר עצמו הגיע לציונות במהוסס, עם הרבה סימני שאלה ובתחושה של אי-ודאות. הוא אמנם יצא בחריפות נגד הגולה, אך מאחר שמטבעו התלבט בכל שאלה, התלבט גם בשאלת הציונות. במהלך שנים אחדות התכוון לעלות ארצה ובכל פעם דחה את בואו בנימוקים שונים. בסופו של דבר עלה לארץ ישראל, אך ביקש שהדבר לא יתפרסם, אולי משום שחשש שלא יוכל להישאר. במהלך חייו בארץ לא היה תמיד שלם עם המתרחש בה, ולא תמיד עודד את חבריו לבוא לכאן, ובכל זאת רצה שבנו יחיה בארץ, וכמורה היה חד-משמעי במסריו והטיף לציונות ברוח מפלגת "הפועל הצעיר" (על מפלגה זו ראו פרק 8) (שפירא, 2008). הוא נרצח בידי ערבים בפרעות של 1921.

חיים ארלוזורוב

חיים ארלוזורוב היה אחד המנהיגים הבולטים של תנועת העבודה בארץ ישראל וראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. הוא ביקר בארצות הברית וכתב על כך סדרת מכתבים שהתפרסמו תחילה תחת הכותרת "על היהדות האמריקאית" ואחר כך בשם "ניו יורק וירושלים".⁵² יש עניין מיוחד בהתרשמותו מארצות הברית ומן היהודים החיים בה, שכן ביקר שם מנובמבר 1926 ועד פברואר 1927, שנים אחדות לאחר ברל כצנלסון, והיו ביקורים נוספים. לארלוזורוב היה יתרון גדול: הוא ידע אנגלית, אם כי האנגלית שלו הייתה ספרותית מאוד, והוא עשה מאמצים ללמוד את שפת הדיבור. אולם עיקר הקושי שלו נבע מכך שלא ידע יידיש, מה שפגע ביכולתו ליצור קשר עם המהגרים המבוגרים שדיברו שפה זו. ארלוזורוב היה בעל ראייה כלכלית רחבה ביותר, אחד מן המומחים הבולטים בשטח זה ביישוב של אותן השנים. יוסף שפירא, בספרו על ארלוזורוב, אומר כך:

רבים ביקרו באמריקה, תיארו את הווי החיים בה ואף ניסו להתחקות על המבנה החברתי, הציבורי והכלכלי של יהדות זו. אך חיים ארלוזורוב, יותר מאחרים, חדר לשורשי הדברים, וניסיונו לראות את הצפוי בחיק העתיד ליהדות אמריקה היה אחד הראשונים והמעמיקים ביותר (שפירא, 1975: 197).

ארלוזורוב הבחין בכך שבארצות הברית יש תופעה שקרא לה "חילופי מערכות": כולם רוצים לצאת ממעמד של שכירים ולעבור למעמד של מנהלים או של בעלי חנויות ומפעלים. הוא אמנם שמע סוציולוגים יהודים שראו בכך ביטוי לעלייה כלכלית, אך הוא עצמו סבר שאין הם בהכרח מיטיבים את מצבם. הוא אמנם זיהה את החיוב שבתופעה – התקוות לעלייה חברתית וכלכלית בקרב הציבור היהודי, הניזונות מן הביטחון בכישרון היצירה – אך תפיסת עולמו הסוציאליסטית גרמה לו להתייחס בעיקר להיבטים השליליים שבתופעה. בצד הנטייה לחילופי מערכות הבחין בכמה תופעות שליליות: הזדקנות – היהודים נוטים לפרוש מן העבודה, וילדיהם, שרכשו השכלה, מסייעים להם בכך; דחיקה – יהודים מורחקים מעבודות

⁵² תשעת המכתבים הראשונים פורסמו בהתקופה כו-כז, ונוספו עליהם עוד שלושה והתחלת המכתב ה-13, שפורסמו בכתביו, 1934, כרך חמישי, עם הערת העורך בכרך החמישי: "כאן נפסק כתב היד שנשאר בעזבונו של ח"א".

שונות בגלל כניסת כוח עבודה זול מאוד; והסגר – ענפים שונים נסגרים בפני יהודים בגלל שנאה ואפליה גלויה, אף שזו אסורה לכאורה בארצות הברית.

עוד הבחין ארלוזורוב כי העושר הכלכלי של יהודי אמריקה רב, אך הוא קשור במקצועות השוליים בלבד. הציבור היהודי הוא הציבור הגדול והעשיר ביותר בכל תפוצות ישראל. הם עתידים לגדול ולמנות חמישה מיליוני איש. הם מצליחים כלכלית והם חלק ממשק אדיר, אשר לא היה כמוהו מעולם. עם זאת, לדעתו, ארצות הברית אינה מציעה שוויון מלא ליהודים, והיא אינה הפתרון לבעייתם. העושר הרב של יהודי אמריקה מטעה, כיוון שגם בתקופת הפריחה והגידול, העבודה היהודית באמריקה דחוקה ומצומצמת בתוך ענפי משק קבועים ומעטים, ובסוגי מלאכות שההתפתחות בהם פעוטה והשכר בהם זעום. לדוגמה, רבים מן היהודים עובדים בתעשיית הזיעה במלאכות עונתיות ולא בטוחות, ובאופן כללי כל המלאכות שבהן עוסקים היהודים הן בהיקף החיצוני של הכלכלה. ואילו במה שהוא מכנה "עמדות תוך כלכליות" אין ליהודים דריסת רגל כל שהיא: לא במכרות הפחם, לא במפעלי החשמל ולא במפעלי הפלדה. גם החקלאים היהודים, שהם בדרך כלל מיעוט קטן ביהדות האמריקנית, עוסקים לא בעבודת האדמה אלא בהחזקת נאות קיץ לנופשים. על כן שביטה בענפים היהודיים לא תשבש דבר.

לפי גישתו של ארלוזורוב, רק בארץ ישראל יש מקום לחיים לאומיים לעם היהודי – לא רק מבחינה תרבותית אלא גם מבחינה כלכלית. נוסף לכך היהודים לא יוכלו לחיות כגוף לאומי פוליטי בארצות הברית, שכן הדבר עומד בסתירה לחוק המדינה, כי שם מטפחים לאום אמריקני אחד, ואין מקום לתביעות מדיניות לאומיות. על כן ראה ארלוזורוב את יהודי ארצות הברית כגוף המחקק את סביבתו חיקוי מתוך התבוללות, בלשון אחד העם. הם מתלהבים מן העושר של ארצות הברית, ובזים למקום שממנו הגיעו הם או אבותיהם. חוסר הביטחון שלהם גורם להם להזדהות מופרזת עם סביבתם. הם נטולי קרקע וקרועים לשניים – בין העולם היהודי לבין עולם האמריקני. ובכל זאת הוא רואה גם חיוב ביהדות ארצות הברית, ובעיקר בייחודיות שבה בהשוואה לגלויות אחרות:

יש לדון על היהדות האמריקנית החדשה כעל תופעה היסטורית מיוחדת במינה, כעל מקרה יחיד שאין לו חבר בחיי עמנו. לשם כך יש להסתלק מקני המידה המצויים בידינו, אם אנו רוצים להסיק משפט

נכון וצודק על עתידה של היהדות האמריקנית. היהדות האמריקנית, בניגוד לזו האירופית, לא עברה בכור ההתפתחות האורגנית, ובה הופיעו כל התופעות היהודיות יחד, בערבוביה מוחלטת, זו בצד זו. אמריקה העניקה ליהודיה גאוות אזרח ורגש פטריוטי אמיתי, פרי הכרת התודה, ההערצה וההתלהבות למראה החופש הבלתי רגיל הזה, והם חשים עצמם שייכים לדמוקרטיה קוסמופוליטית אדירה אשר בה האדם ומפעלו הם הכול. את היהדות הזאת יש לבחון בכלים אחרים, לפי חייה היא, לפי התופעות הכלכליות החברתיות והתרבותיות, הכוחות ומגמות ההתפתחות המתגלים בה עצמה (ארלזורוב, 1934, ניו יורק וירושלים, מכתב שביעי).

אם כן, ארלזורוב היה אמנם מודע לעושר הרב של יהודי ארצות הברית ולייחודיות של הקהילה היהודית, אבל סבר שאין יהודי ארצות הברית זוכים להגיע לעמדות המפתח הכלכליות החשובות, ואף לא יזכו לכך אי פעם. עיקרי דבריו תואמים את דרך מחשבתם של מנהיגי הציונים באותה תקופה, שתפסו את ארצות הברית כארץ עשירה ונוחה, אך עדיין כגלות שלא תפתור את בעיותיו של העם היהודי.

דוד בן גוריון

עמדתו של דוד בן גוריון, מנהיגה של התנועה הסוציאליסטית בארץ ישראל, הייתה חד-משמעית: הבית היחידי לציונים הוא ארץ ישראל. עם זאת הכיר בחשיבותה של ארצות הברית להשגתה של המטרה החשובה מכול – הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. בהקשר זה הוא הכיר בכוחו של הציבור היהודי הגדול החי בארצות הברית לסייע בהשפעה על השלטון. עם צאתו לארצות הברית בשנת 1914 התכוון לפנות ראשית כול לאנשים צעירים שכבר היו בארץ ישראל ועזבו, כדי שיפעלו למען הפעילות הציונית בארץ ישראל. וכך הוא כותב ביומנו:

אני מהרהר מה אעשה באמריקה. ראשית - ריכוז צעירי ארץ ישראל. באמריקה נמצאים הרבה צעירים שעבדו בתור פועלים בארץ ישראל ונסעו משם מסיבות שונות, אך רובם לא נקרעו לגמרי מהארץ והם נושאים בלבם תקווה לשוב. אמנם לאט לאט חיי אמריקה בולעים אותם ומרופפים הנימים המקשרים אותם עם ארץ ישראל, [ועל כן]

יש ליצור מרכז שיאחד ויקרב את הגולים הפזורים, יחזק הקשרים ביניהם ובין הארץ ויכין אותם למלא התפקיד הגדול המוטל עלינו למען הגשמת האפשרויות ההיסטוריות העלולות לצאת לפועל (בן גוריון, 1971, כרך ראשון: 76).

דוד בן גוריון חשש מהנטייה של ארצות הברית להיבדלות, אך בראייתו המפוכחת חזה מראש את התפקיד המרכזי שיהיה לה בפוליטיקה העולמית. ב-7 במאי 1938 הוא אומר כך:

אין ברצוני להינבא שאמריקה תתמיד בהתבודדות בכל התנאים ובכל המקרים. ייתכנו מאורעות כאלה שיכריחו את אמריקה הכרח מוסרי או פוליטי להסתלק ממדיניות ההתבודדות וליהפך לגורם אקטיבי במדיניות הבין לאומית, אלא מי יודע אם, מתי ואיך יחול השינוי הזה בהלך הרוחות באמריקה. אפשר להגיד כמעט בביטחון מלא, שאחרי מלחמה זו לא תשוב עוד אמריקה לפוליטיקה של התבדלות, אלא להפך, תתערב באופן אקטיבי וברוב אונים, אם לא בכוח מכריע, בסידור העניינים בכל ארץ וארץ, בכל חמשת חלקי העולם על פני שבעת הימים.⁵³

דוד בן גוריון שהה לא אחת בארצות הברית, ידע אנגלית והכיר את הארץ, והיה נשוי לילידת ארצות הברית. קרוב לוודאי שכל אלה אפשרו לו להכיר מקרוב את ההוויה היהודית בארצות הברית. כוחה של ארצות הברית הלך והתבהר לו במהלך השנים, בייחוד כשזו נעשתה מעורבת במערכת הבינלאומית. במסיבת עיתונאים מן ה-9 באוקטובר 1942 נמסרו הדברים הללו מפיו:

אוצרותיה הטבעיים [של אמריקה] ועושרה העצום, כישרונה המעשי והארגוני והשכלול הטכני הראשון בעולם, הכוח הצבאי של 130 מיליון אמריקאים בעלי רמה תרבותית ופוליטית גבוהה. המעמד הגיאוגרפי של קונטיננט גדול מוקף בשני אוקיינוסים, והרצון הנחרץ של מנהיגי העם הזה הנשען על דעת הקהל של הרוב הגדול בעם להילחם עד חרמה, עד הניצחון המלא, אלה עושים את אמריקה לכוח המרכזי במלחמה הנוכחית, מלחמת עולם שנייה, שאינה אלא מלחמת

⁵³ תיק 987, 7.5.1938 במרכז למורשת בן גוריון במדרשת שדה בוקר.

אזרחים, המקפת את כל האנושיות על פני כדור ארץ (הארץ, 9.10.1942).⁵⁴

בנסיעותיו התכופות לארצות הברית ביקש דוד בן גוריון להגיע אל כל היהודים. מי שהחל את דרכו בארצות הברית בפנייה אל היורדים מן הארץ, הכיר במהלך השנים בחשיבותו של הציבור היהודי כולו בארצות הברית – ציונים ולא ציונים כאחד – להשגת מטרתו: כינון מדינה יהודית בארץ ישראל. לציבור זה יש עוצמה, כך האמין, גם מפני שהוא מונה למעלה מחמישה מיליונים, אך גם משום שבמדינה דמוקרטית כמו ארצות הברית, יש כוח לדעת הקהל. ציבור כזה, אם יאורגן כהלכה, יוכל להשפיע על הממשל. גם בשנים שלאחר מכן המשיך בן גוריון להחזיק בדעות אלה, וב-1942, כשהוא מציג בניו יורק את תכנית בילטמור שבמרכזה דרישה לעלייה יהודית חופשית לארץ ישראל והקמת מדינה יהודית (Jewish Commonwealth), הוא אומר כך:

עכשיו חשוב שהקיבוץ היהודי באמריקה ירכז סביבו את כל העם היהודי בשביל הפתרון הציוני לאחר המלחמה. היהודים יוכלו להשפיע על האומה ועל הממשל האמריקני שיפעל לטובתם (הארץ, 9.10.1942).⁵⁵

ב-31 במאי 1951, לאחר הקמת המדינה, נכתב בדבר בשמו של בן גוריון, ש"אין הוא מוכן לראות בציוני ארצות הברית את נציגי היהדות האמריקנית, הואיל ומדינת ישראל זקוקה גם לעזרתם המדינית והכספית של הלא ציונים (דבר, 31.5.1951).⁵⁶ היחס החיובי של בן גוריון לארצות הברית נבע גם מכך שראה דמיון בין שתי המדינות. הוא הרבה לדבר על הדמיון בין ההיסטוריה החדשה של עם ישראל לבין ההיסטוריה של ארצות הברית: "רוח החלוציות הייתה נחלת שני העמים שלנו" (בן גוריון, 1952, כרך ג': 137–138).⁵⁷ הוא דיבר על ירושה רוחנית משותפת לשני העמים ועל כך שבלב חלוצי אמריקה פעמה רוח נביאי ישראל (בן גוריון, 1952, כרך ג': 138–143).⁵⁸ עזרתה של

⁵⁴ תיק 3773 במרכז למורשת בן גוריון במדרשת שדה בוקר.

⁵⁵ תיק 1110 במרכז למורשת בן גוריון במדרשת שדה בוקר.

⁵⁶ תיק 11126 במרכז למורשת בן גוריון במדרשת שדה בוקר.

⁵⁷ תיק 664, 3.5.1951.

⁵⁸ תיק 671, 8.5.1951.

ארצות הברית נובעת לדעתו משורשים עמוקים במסורת רוחנית משותפת וגם "באופי החלוצי של מאבקכם להפריח ארצכם הרחבה, מאמץ דומה במהותו למאבק החלוצי שלנו לקומם הריסות ארצנו הקטנה והקדומה". בפנותו אל העיתונאים בארצות הברית הזכיר בן גוריון את המשטר של שתי המדינות, "המושרש במסורת ובאורח החיים המדיני של עמכם ומחוזק על ידי נכונותכם המרחיקה ראות להגיש עזרה לכל שאר הארצות הדמוקרטיות הזקוקות לעזרה זו למען קיום החירות בארצם."⁵⁹

לדעתו של בן גוריון, הציונות והמדינה אינן זהות, כי המדינה היא גם יותר וגם פחות מציונות: "המדינה היא נכס שהגביה קומתו, הרים כבודו וחזק מעמדו [של העם] בעיני הגויים, והוסיף לו משהו גדול ונאצל שחסר לו", והמדובר גם במי שכלל אינם מתכוונים לעלות ארצה. אבל המדינה היא גם פחות מציונות, כי הציונות היא חזון, והמדינה היא עובדה; אמנם עובדה מהפכנית, דינמית ועשירת תוצאות, אבל מוגבלת בשטח, בסמכות, ביכולת ובתנאי המציאות (בן גוריון, 1952, כרך ג': 150–160).⁶⁰

בן גוריון מודה, שמיום שעמד על דעתו היה סבור שלהיות ציוני פירושו קודם כול לחיות ולעבוד בארץ ישראל ולקשור את הגורל האישי עם גורל הארץ ועם גורל הגשמת הציונות. הוא יודע שכדי להיות ציוני, יש לחיות חיים יהודיים מלאים במולדת, בסביבה עברית, בלשון ובתרבות העברית, להשתתף יום בביניין המולדת, לחנך את הילדים לחיים במולדת ולבנייה, להגן עליה ולהזדהות אתה זהות מלאה ושלמה. אולם הוא מכיר בכך –

שיש גם תפיסה ציונית אחרת, הרואה בציונות תפיסה אידאולוגית מסוימת של עם ישראל, הרצופה רצון אמיתי וכן לעזור לבניין הארץ ולכל יהודי הרוצה לעלות ולהתיישב בארץ. אף זוהי ציונות כשרה ואני אהיה האחרון להפלות בין ציוני וציוני. אבל יש לדרוש מכל ציוני להיות נאמן לתפיסתו הציונית ולמלא החובות הציוניים, כפי שהוא מכיר בהם, וכל ציוני העושה חובתו הציונית הוא ציוני טוב (בן גוריון, 1952, כרך ג': 150–160).⁶¹

⁵⁹ מתוך דברים במועדון העיתונאים הלאומי בווינגטון. תיק 671, 8.5.1951.

⁶⁰ תיק 676, 19.5.1951.

⁶¹ תיק 676, 19.5.1951.

יש לזכור כמובן שבן גוריון היה סוציאליסט, ושהשקפת עולמו החברתית-כלכלית הייתה שונה מזו המקובלת בארצות הברית. לדבריו:

בארץ יצרו חלוצינו בונינו צורת חיים חדשה בקבוצות ובמושבים, בנויה על עבודה יוצרת בת חורין, קרקע הלאום, עזרה ואחריות הדדית, שוויון ושיתוף, שיש עמה גם מבנה סוציאלי משוכלל וגם מסד כלכלי איתן - צירוף אידאלי שלא נמצא עדיין בשום ארץ אחרת. טיפוס חדש זה של חברה עובדת עמד במבחן הזמן, ומאז הוקם, שש שנים לפני מלחמת העולם הקודמת, גדל ורחב והקיף אלפים ורבות והוכיח את עליונותו ויתרונו כלפי טיפוסים אחרים. גם מבחינה משקית, מפעל זה נושא בחובו בשורת עתיד חדש. קיומו וגידולו מעידים שאכן לא חלום שווא הוא דבר החברה החדשה, חברת השוויון והחירות, שאין בה התחרות וניצול, אלא עזרת אחים ואהבת רע (בן גוריון, 1950, במערכה, כרך רביעי: 41).

סיכום

גלות היא מצב של פיזור בארצות שהן קניין לאומי של עמים אחרים, כך טענו הרצל, פינסקר ואחרים. עם גולה יושב בקרב עמים אחרים כקבוצת מיעוט, ועל כן אין ביכולתו להחיל על סביבתו את סולם ערכיו, את סמליו ואורחותיו, את לשונו ואת מוסדותיו. כמו כן אין ביכולתו לגבש עוצמה כלכלית, חברתית או מדינית, שתהיה עוצמתו שלו. העדיפות בהקמת מדינה אצל שוללי הגלות היא כמובן בארץ ישראל, אך לגבי חלקם הישות המדינית חשובה מן המקום, והעיקר הוא בעצם הקמת מדינה לעם היהודי. הציונים כולם ראו את ארץ ישראל כמקום שבו תתחולל הגאולה, אך ביחס למקומה של ארצות הברית בתהליך הגשמת הציונות, לא הייתה תמימות דעים. היו שראו בה גורם שמפריע או מנוגד לגאולה של העם היהודי שהציונות צריכה לחולל, כמו ברנר, והיו שראו בה מקום ניטרלי שאינו מפריע לגאולה, כמו אחד העם. היו גם מי שראו בה מקום שיש לו תפקיד זמני בעזרה לגאולה, כמו בן גוריון, והיו אנשים, כמו הוגי הדעות היהודים אמריקנים, שסברו שלארצות הברית יש תפקיד פעיל ולגיטימי בתהליך הגאולה שמחוללת הציונות, לא רק בארץ ישראל אלא גם בתפוצה ותוך כדי השפעה הדדית בין ישראל לבין התפוצה.

שער שלישי

לגלות אהדה לאמריקה

וגם להילחם בקסמה

פרק 8

העיתונות העברית בארץ ישראל על רקע התקופה

המצב בארץ ישראל תחת השלטון העות'מאני והשפעתו על בחירת ארץ היעד להגירה

מאז התחילה העלייה לארץ ישראל התחיל למעשה מאבק על הישארותם של היהודים בארץ. היה צריך לחזק את רוחם של מי שהגיעו ארצה ולשכנעם שזהו הפתרון הנכון עבורם ועבור העם היהודי כולו. ארצות הברית ייצגה את הקוטב המנוגד, שבו בחרו רבים מן המהגרים ממזרח אירופה. העיתונות בארץ ישראל פנתה אל מי שהכריעו לחיות בארץ, אך אולי זקוקים היו לחיזוקים. אם בכלל נכתב בה על ארצות הברית, נדרש ממנה לכתוב עליה באופן שלא יעורר את הרצון להגר אליה. זה לא היה קל, משום שהמהגרים חיפשו גם פתרון למצוקות כלכליות בוערות, וארץ ישראל, שהייתה נתונה תחת שלטון האימפריה העות'מאנית, לא יכלה להציע להם פתרון מהיר ונוח.

ארץ ישראל לא הייתה מפותחת מבחינה כלכלית, וקשה היה למהגרים למצוא בה מקורות פרנסה. לפיכך כל עוד היו שערי ארצות הברית פתוחים לפני מהגרים יהודים, העדיפו רובם להגר לשם. מ-1881 עד 1914 הגיעו לארצות הברית כשניים וחצי מיליון יהודים (אלרואי, 2004: 13). באותן שנים, החופפות בערך את שנות העלייה הראשונה (1881–1904) וגם את שנות העלייה השנייה (1904–1914), הגיעו לארץ ישראל כ-30 אלף איש בעלייה הראשונה (ליפשיץ, 1992: 73), ועוד כ-35 אלף בעלייה השנייה. גם הכניסה לארץ ישראל לא הייתה פשוטה באותם ימים. הטורקים הגבילו את הכניסה לארץ מחשש שהתיישבות כזאת תגביר את המעורבות של מדינות אירופה במדיניותם,⁶² או שיתגבש גורם מרדני במרחבי הקיסרות העות'מאנית, אך הם היו חסרי יכולת לאכוף את המגבלות הללו. לכן, אף שמספר הבאים לא היה

⁶² ההגבלה התבצעה באמצעות הקפיטולציות, שהיו חוזים המקנים זכות שיפוט למדינה על נתיניה בתחומי מדינה אחרת.

גדול, הצליחו אנשי העלייה הראשונה לבנות בה מושבות חקלאיות ולהשתרש בה⁶³ (ליפשיץ, 1992: 70–90). מספר היהודים בארץ הגיע בעלייה הראשונה לכ-55,000.

בתקופת העלייה הראשונה הייתה גם ירידה גדולה מן הארץ. רבים מבני העלייה הראשונה עזבו את הארץ לארצות הברית ולאוסטרליה, וההתיישבות עמדה בפני כישלון. עם זאת הוקמו ערים ומושבות, וקרוב לוודאי שהיה בהן כדי לעודד אנשים לעלות ארצה ולהישאר בה. בד בבד פעלו גם כוחות שדחו את היהודים מלהגיע ארצה: כך פרשת אוגנדה בקונגרס הציוני של 1903, וכך מותו של הרצל ב-1904. סביר להניח שאירועים אלה פגעו בכוח המשיכה של ארץ ישראל ובעמדתה הבכירה בעיני אנשי הארץ, ואולי גם פגעו בנכונותם של יהודי מזרח אירופה להגר אליה.

המפנה חל עם העלייה השנייה, שראשונה הגיעו ב-1904. עשר השנים של העלייה השנייה הביאו לארץ ישראל מספר רב יותר של אנשים, רובם צעירים. אך העלייה הזאת פסקה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. בסוף התקופה היו בארץ 85 אלף איש. אמנם רוב הבאים עזבו את הארץ, אך הנשארים, בעיקר כ-1,500 איש, הכניסו שינויים משמעותיים בחיים בארץ ישראל.⁶⁴ רוב הבאים הושפעו מן הרעיונות הסוציאליסטיים שרווחו ברוסיה. אמנם הם לא היו מעוניינים במאבק מעמדות בנוסח המרקסיסטי, אך היה חשוב להם ערך השוויון בין בני האדם. הם בזו לרכוש, וראו בחומרנות עניין משחית ורע. במידה רבה הייתה האידאולוגיה שלהם מנוגדת לאידאולוגיה הליברלית-קפיטליסטית של ארצות הברית, שמעמידה את הצלחתו הכלכלית של היחיד במרכז.

אנשי העלייה השנייה הגיעו כבודדים, אך קשיי החיים בארץ הבהירו להם שהם חייבים לפעול בקבוצות כדי לשרוד. הם התחילו להתארגן בגלל הצורך

⁶³ הם הקימו את ראשון לציון, זיכרון יעקב, ראש פינה, עקרון וגדרה. כן חידשו את פתח תקווה ואת יסוד המעלה.

⁶⁴ רובם עלו כבודדים, לא בקבוצות. הם היו צעירים בגיל העשרה או ראשית העשרים – רווקים שבאו מתחום המושב במזרח אירופה, אזור שרק בו הורשו היהודים להתגורר ובו חיו כחמישה מיליון יהודים בצפיפות ובתנאים קשים. בדרך כלל הגיעו מעיירות קטנות, בלי מקצוע ובלי השכלה פורמלית. הם באו מרקע חילוני מובהק, אם כי רובם למדו בילדותם המוקדמת ב"חדר" והכירו את התנ"ך והגמרא, אך הם התפקרו והתמשכלו, והתנתקו מהקשר למוסדות הדת. הם ניסו להתערות בחברה הלא יהודית ולחיות על פי דפוסיים מקובלים בה.

המעשי, ויישמו את התאוריות הסוציאליסטיות: הקימו שורה של מוסדות חשובים – הוקמה חברת הכשרת היישוב בארץ ישראל ב-1908 במטרה לרכוש קרקעות ולהכשירן להתיישבות יהודים; הוקמו קבוצות הגנה כמו בר גיורא ב-1907 והשומר ב-1909; והוקמו מפלגות כמו "הפועל הצעיר" ב-1905 ו"פועלי ציון" ב-1906. שתי המפלגות אמנם היו קטנות, אך הן פרסמו עיתונים: **האחדות** של מפלגת פועלי ציון, ו**הפועל הצעיר** של מפלגת הפועל הצעיר. באמצעות הדברים שפרסמו ניסו למנוע ירידה מן הארץ ולחזק את לבם של אנשי היישוב על מנת שיעדיפו אותה על פני ארצות הברית, שקסמה לרבים. במהלך התקופה הזאת לא נפסק גם הפיתוח העירוני, ולמעשה רוב האוכלוסייה התגוררה בערים. הוקמה תעשייה, למשל בית החרושת שמן, והוכשר נמל חיפה.

רוב הבאים בעלייה השנייה לא היו אידאליסטים (אלרואי, 2004: 230), אך כ-1,500 איש הגיעו בכל זאת ממניעים אידאליסטיים. בכך היה ציבור זה שונה מן העלייה הראשונה. אותה קבוצה של אנשים אידאליסטים סוציאליסטים הטביעו את חותמם על החיים בארץ ישראל לשנים רבות – בתחום המפלגתי, התרבותי והכלכלי. כל אלה חיזקו את כוח המשיכה של הארץ בעיני המהגרים הפוטנציאליים ממזרח אירופה, בעיקר בעיני מהגרים בעלי דעות סוציאליסטיות.

אך היו גם תופעות פחות מעודדות, בעיקר במהלך מלחמת העולם הראשונה. בארץ שרר אז מצב כלכלי קשה מאוד. על האוכלוסייה הוטלו מסים כבדים על ידי הממשלה העות'מאנית, והטורקים גם גירשו את היהודים ממרכז הארץ. נוסף לכך בעקבות המלחמה נותק הקשר בין היהודים בארץ לבין יהודי הגולה, כך שכספי התרומות לא הגיעו ארצה. בארץ נעשו מאמצים להתמודד עם הקשיים. הוקם ועד להקלת המשבר, שביקש לאחד את הכוחות כדי לעמוד בקשר עם השלטון הטורקי, והוא אכן טיפל בבעיות חלוקת המזון. אך כשדרשו הטורקים מאנשי היישוב לקבל את האזרחות העות'מאנית ולהתגייס לצבא, עזבו רבים, שרצו בניצחונה של אנגליה, את הארץ. ניצחון הבריטים עורר תקוות חדשות, ובייחוד הצהרת בלפור מ-1917, שהכירה בזכותו של העם היהודי על ארץ ישראל. למרות הכישלונות והקשיים היו ביישוב העברי בארץ ב-1914 85,000 איש, 12,000 מהם במושבות חקלאיות. ב-1909 נוסדו גם תל אביב וגם דגניה (ליפשיץ, 1992: 151–190).

הפרסום בדבר ההצלחות הכלכליות וההתפתחות שחלה ביישוב בארץ, וכן התגבשות מוסדות שונים והגידול שחל במספר האנשים החיים בארץ, ודאי סייעו לחיזוק דבקותו של הציבור היהודי בפתרון הציוני ואולי אף להגברת העלייה ארצה. עם זאת בעתות משבר חלה ירידה במספר הבאים ארצה, ורבים עזבו את הארץ, בייחוד כל עוד היו שערי ארצות הברית פתוחים.

כיבוש הארץ ב-1917 והתחלת תקופת המנדט הבריטי עשו לקירוב היישוב בארץ לעולם המערבי, וזה קרוב לוודאי חיזק את ביטחונם של יושבי הארץ בבחירה שעשו בעצם עלייתם לארץ. השיח הפנימי בעיתונות על החיים בארצות הברית משקף תקופות של קשיים או של התחזקות שעוברות על אנשי ארץ ישראל. יש להוסיף לכך את העובדה ששערי ארצות הברית החלו להינעל בפני היהודים, עד שנסגרו סופית ב-1924 וב-1925, מה שהגביר קרוב לוודאי את כוח המשיכה של ארץ ישראל.

העיתונות העברית בארץ ישראל

העיתונות העברית בארץ ישראל עברה תהליך של שינוי בשנות העשרים של המאה ה-20. ראשית היא עברה מירושלים לתל אביב, שהייתה מרכז התרבות העירוני הארצישראלי, וגם הלכה ונעשתה מרובדת יותר – לפי מפלגות (שביט, 1999: 123–157). תהליך הריבוד של העיתונות היומית החל עם הקמתו של השבועון המפלגתי הראשון **הפועל הצעיר** בידי אנשי מפלגת "הפועל הצעיר". תהליך זה, שהתרחש כבר באמצע שנות העשרה, היה כרוך בכניסתם של מפלגות ושל גופים ציבוריים לתהליך הוצאה לאור של עיתונים. כמו במו"לות, כך גם בתחום העיתונות עבר המימון מידיים פרטיות לידיים מפלגתיות. אולם תהליך העברתה של העיתונות לידיים מפלגתיות היה מהיר בהשוואה לתהליך המקביל במו"לות, וכך גם תהליך הדיפרנציאציה שלה והפיכתה לעיתונות הטרוגנית מרובדת (עמ' 126). ב-1919 יצא העיתון היומי הראשון **חדשות הארץ** שהפך עם הזמן ל**הארץ**, בידי קבוצת עיתונאים בעלת כיוון אידאולוגי ליברלי, וב-1925 יצא לאור העיתון **דבר**, עיתון מפלגתי סוציאליסטי.

לפי התפיסה המקובלת היה לעיתונים הסוציאליסטיים, שיצאו לאור בראשית המאה ה-20, תפקיד מחנך בנוסח הסובייטי (שביט, 1999: 455). הם שימשו

בידי הנהגת היישוב ותנועת העבודה אמצעי לחינוך היהודי החדש, שהגיע לארץ להתיישב בה. עיקרון חשוב בסוציאליזם היה יצירת תנאים של שוויון. לפי השקפה זו, המדינה היא שצריכה לדאוג לאדם לרווחתו, לעבודה, לבריאות ולחינוך, ויש לעשות זאת תוך כדי יצירת תנאי שוויון בין האזרחים. זו השקפת עולם שסברה שיש להשאיר את אמצעי הייצור בידי המדינה, כדי לאפשר שליטה רבה בהם לטובת האזרחים. השקפת העולם הסוציאליסטית התאימה לאורח חייו של היישוב החדש בארץ. זה היה ציבור חילוני שנדרש לחיים של ויתור על רווחה חומרית, נדרש לתמוך בחלש ולעשות למען העם כולו, וזאת בחברה שאי-אפשר היה להתקיים בה ולהשיג את יעדיה הנשגבים אלא מתוך שיתוף פעולה. רעיון זה היה הבסיס לאידאולוגיה הסוציאליסטית.

בסוף שנות העשרה ובשנות העשרים פעלו כמה עיתונים בארץ, רובם במסגרת עיתונות הפועלים – הפועל הצעיר, קונטרס ודבר וכן משמר, שנקרא אחר כך על המשמר והחל לצאת לאור בשנת 1943, לכן התמונה בו שונה במקצת. כן יצאו לאור שני עיתונים יומיים שלא היו מזוהים עם תנועת הפועלים – דואר היום מ-1919 עד 1936, והארץ – כאמור משנת 1919. לעיתונים של תנועת הפועלים היה תפקיד מרכזי, כי הם שיקפו את הזרם המרכזי ביישוב ונתנו ביטוי להנהגתו. החברה בארץ הייתה מכוונת-אידאולוגיה, והעיתונות הבולטת בארץ הייתה מזוהה עם מפלגות וממומנת על ידן. בהמשך נראה עד כמה היו נוכחות בעיתונות עמדות המפלגות כלפי ארצות הברית וכלפי יהדות ארצות הברית.

הפועל הצעיר

השבועון הפועל הצעיר נוסד בשנת 1907. עורכו הראשון (עד שנת 1922) היה יוסף אהרונוביץ. לאחר מכן ערך אותו יצחק לופבן. השבועון יצא לאור עד שנת 1970. הוא אמנם יצא לאור במסגרת מפלגתית, אך הוגדר כעיתון "רך" מבחינה אידאולוגית, מכיוון שלא כפה את האידאולוגיה שלו על הכותבים. זה היה עיתונה של תנועת "הפועל הצעיר", שהוקמה על ידי אנשי העלייה השנייה. בעלייה השנייה בלטו שתי מפלגות: האחת הייתה "הפועל הצעיר", והשנייה – "פועלי ציון". אביה הרוחני של תנועת "הפועל הצעיר" היה א. ד. גורדון, שעלה ארצה ב-1904 והעמיד את העיקר על כיבוש העבודה.

אנשי "הפועל הצעיר" התמקדו בתחילה בכיבוש העבודה ובהקמת מערכת שתסייע לעולים להיקלט בארץ. אחר כך גובשה אידאולוגיה שהסתייגה מן המרקסיזם וממלחמת המעמדות, וקידשה את ערך העבודה ברוח תפיסתו של א. ד. גורדון. הם הושפעו מן התנועה נרודניה ווליה ברוסיה, תנועה של אינטלקטואלים שפנתה אל העם ובעיקר אל האיכרים. הם לא ראו דווקא במעמד הפועלים את נושא ההגשמה הציונית, אלא ראו ב"המון העובד" את הגורם העיקרי להתפתחות הארץ. לא הייתה להם מפלגת אם בגולה, אך הם היו קשורים ל"צעירי ציון", שתמכו בציונות המעשית. מ-1907 סייע להם שבועון המפלגה **הפועל הצעיר**, שעשה נפשות למפלגה החדשה. עם זאת התפרסמו בו גם מאמרים, המבטאים עמדות המנוגדות לקו הרשמי של המפלגה (ביילין, 1984).

רבים מהבאים בעלייה השנייה היו צעירים בשנות העשרים לחייהם, שראו בעבודה ערך מרכזי ושאפו לבסס את חיי היהודים בארץ ישראל על נורמליזציה, כלומר על עבודה פיזית פשוטה וקשה, על התמודדות עם הטבע ועל חיים ללא פינוק. רובם באו מן המעמד הבינוני, ומאחר שהגיעו ארצה לבדם וחסרו כאן תמיכה משפחתית ועזרה בקליטה, החליטו להקים מסגרת שתסייע לבאים. הם התכוונו לסיוע במציאת עבודה, בעזרה רפואית ובהקמת מטבחי פועלים, וכחלק מאותו סיוע גם הקימו עיתון, שיבטא את חוויותיהם ואת מחשבותיהם. דווקא חוסר המחויבות האידאולוגית משך רבים אל התנועה החדשה, והעיתון שלה סייע בכך.

תנועת "הפועל הצעיר" ראתה חשיבות בפועל רק בהקשר ציוני – היא התנגדה לתפיסה מעמדית בינלאומית, התנגדה לחוג את האחד במאי ודחתה את הדגל האדום. התנועה התנגדה גם להתיישבות על הקרקע, שאותה כינתה "התאכרות", מלשון "איכר", משום שחששה כי תהליך כזה יהיה כרוך במחויבות לגורם פרטי או ציבורי. אולם לאחר שנים מעטות, כאשר התברר שהמצב במושבות אינו משתנה וכי העבודה המזומנת לפועל היהודי במושבות אינה מספקת, התגבשה גישה שהייתה מוכנה לראות ב"כיבוש הקרקע" תחליף ל"כיבוש העבודה". באימוץ גישה זו היה משום ויתור כאוב מאוד על ההתמקדות בעבודה, אך הדבר היה מחויב המציאות. התנועה נטתה למדיניות מתונה בנוסח וייצמן, הסתייגה ממיליטריזם, וניכרה בה אף נטייה לפציפיזם. בעיתון שלה התפרסמו גם הרבה דברי ספרות. רבים מאנשי

“הפועל הצעיר” השתייכו בגולה למסגרת “צעירי ציון”, אך בארץ רצו להיבדל מהם ועל כן בחרו בשם חדש: הפועל הצעיר.

הקבוצה השנייה הייתה “פועלי ציון”, המפלגה החשובה ביותר בעלייה השנייה. הם הקימו את “מפלגת הפועלים הסוציאל-דמוקרטים פועלי ציון” ב-1905.⁶⁵ מנהיגיה ביקשו ליצור קשרים עם מפלגות דומות בעולם, אך היו פחות קיצוניים מהן בתפיסתם המרקסיסטית, ובמהלך השנים הותאמה גישתם למציאות הארצישראלית. הם עברו מסוציאליזם מהפכני המדגיש את מלחמת המעמדות נוסח דב בר ברוכוב, אל סוציאליזם בונה שהתאים יותר לצורכי הפועלים בארץ. עבורם הייתה מלחמת המעמדות בגדר סמל, ולא דווקא מציאות שאמורה להתממש. “פועלי ציון” הם אלה שהקימו את ארגון ההגנה של היישוב, “השומר”.

והיו גם “בלתי מפלגתיים”, שברל כצנלסון נמנה עמם. ה“בלתי מפלגתיים” עשו מאמצים רבים לאיחוד ציבור הפועלים על ידי פנייה למפלגות הפועלים, אלא ש“הפועל הצעיר” לא היה מוכן לוותר על ייחודו, והאיחוד שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה היה רק בין “פועלי ציון” לבין ה“בלתי מפלגתיים”. לא כולם ב“הפועל הצעיר” רצו להפוך את תנועתם למפלגה, אך התמורות הכלכליות והחברתיות שחלו ביישוב – המשבר הכלכלי, העלייה הרביעית ועליית כוחו של הימין – גרמו למנהיגים לחשבון נפש רעיוני, שבעקבותיו נוצר קשר בין “הפועל הצעיר” הלא סוציאליסטית לבין “אחדות העבודה” הסוציאליסטית. איחוד זה, שנעשה בשנת 1919, נקרא בשם “התאחדות ציונית סוציאליסטית של פועלי ארץ ישראל - אחדות העבודה”, והתקיים 11 שנים. “אחדות העבודה” ההיסטורית ראתה את עצמה חלק בלתי נפרד מן הסוציאליזם הבינלאומי, והעלתה על נס את ההתיישבות הקיבוצית. היא שילבה מיליטנטיות ציונית עם מיליטנטיות סוציאליסטית,⁶⁶ בעוד “הפועל הצעיר” המשיך לבטא מתינות חברתית ומתינות מדינית (ביילין, 1984: 106–110).

⁶⁵ אם כי אנשי “הפועל הצעיר” התנגדו לכל הגדרה סוציאליסטית, התגבשו במפלגה לאחר מלחמת העולם בהשפעת אינטלקטואלים מערביים כגון בובר, רעיונות של סוציאליזם אתי-אנטי-מרקסיסטי ואנטי-מדינתי. הדחף העיקרי לכיוון של הגדרה סוציאליסטית בא מארלוזורוב הצעיר, שביקש לראות את “הפועל הצעיר” כמפלגה סוציאליסטית עממית. עם זאת רוב אנשי “הפועל הצעיר” בארץ שללו באותה תקופה את השימוש במונח “סוציאליזם” (ברוך בן אברם, 1978: 16).

⁶⁶ היא התנגדה להקמת הסוכנות היהודית, משום שזו אמורה הייתה לשלב בתוכה יהודים לא ציונים.

במהלך שנות העשרים חלה התקרבות משמעותית בין שתי המפלגות – “הפועל הצעיר” ו”אחדות העבודה”. התקרבות זו היא שאפשרה את הקמתה של מפלגת משותפת בינואר 1930 – מפא”י, מפלגת פועלי ארץ ישראל (ביילין, 1984: 106–110).

אחר האיחוד בין מפלגת “אחדות העבודה” לבין מפלגת “הפועל הצעיר” בשנת 1930 והקמת המפלגה המאוחדת מפא”י, הפך **הפועל הצעיר** לעיתון הרשמי של מפא”י. היקפו לא היה גדול – עד 16 עמודים לגיליון – ועיסוקו העיקרי היה ענייני פנים בארץ ישראל. באופן טבעי הוא לא עסק הרבה בענייני ארצות הברית.

קונטרס

קונטרס היה ביטאון מפלגת אחדות העבודה. הוא החל להתפרסם ב-1919, ויצא לאור עד 1930 וכן בשנים 1943–1945. העורך הראשון היה ברל כצנלסון, ממנהיגי התנועה, ולדברי אניטה שפירא (1980: 197), היה אף הראשון בין שווים, בין שלושת מנהיגי התנועה, ברל כצנלסון, דוד בן גוריון ויצחק טבנקין. לאחר שהוקם דבר ב-1925 והוא היה לעורכו, ערכו את **קונטרס** דוד רמז, מרדכי קושניר ויצחק יציב. גיליונות אחדים נקראו בשמות אחרים כמו **אגרת**, **חוברת**, **פנקס** ו**מכתב לחברים**. בשנה הראשונה צורף ל**קונטרס** מוסף ספרותי בעריכת יוסף חיים ברנר, בשם “האדמה”.

קונטרס היה שבועון בעל פורמט צנוע, ובכל זאת הוצאתו לאור הטילה מעמסה כלכלית על תנועת אחדות העבודה. כדי לקיים את העיתון עשו כצנלסון ובן גוריון מאמצים להשיג כספים מיהודים מארצות המערב. ברל כצנלסון ערך את **קונטרס** כמעט ללא עזרה ובתנאים קשים, זה בנוסף לכל עיסוקיו הרבים האחרים. השנים הראשונות של העלייה השנייה היו קשות ליישוב כולו, וברל כצנלסון הפך את **קונטרס** לכלי הביטוי של הפועל הסובל מחוסר עבודה ומרעב. הוא נהג לעבור בארץ ולערוך שיחות חברים בלילות שבת, ולא נרתע מביקורת כלפי התנועה. **קונטרס** הופיעו מאמרים רציניים, אך בהשוואה לביטאון ההסתדרות **פנקס**, שפרסם רשימות של נתונים סטטיסטיים יבשים על הישגי ההסתדרות ומפעליה, היה **קונטרס** חומר קריאה מרתק (שפירא, 1980: 232). ברל התכוון להוציא את **קונטרס** כמה פעמים בשבוע, אך לא יכול היה לעשות זאת בשל קשיים תקציביים.

חברי המפלגה ששהו בחוץ לארץ היו לכתבי החוץ של קונטרס, לדוגמה משה שרת ששהה בלונדון ובלינסון ששהה ברומא. העיתון פרסם דוחות פעילות מפלגתיים והסתדרותיים, תיאר את הוועידות השונות ודן בדרכה האידאולוגית של הסתדרות העובדים. מתחרהו של קונטרס היה העיתון הפועל הצעיר, וביחס להפועל הצעיר היה קונטרס עיתון צנוע ולא קל לקריאה. ב-1943, כשמפא"י עמדה בפני פילוג, חידשו המזוהים עם רעיונות "אחדות העבודה" את הופעת קונטרס בעריכת יחיאל הלפרן, והעיתון המשיך להתפרסם עוד כשנה וחצי.

קונטרס כמעט שלא כתב דבר על ארצות הברית. בשנים הראשונות לא התייחס כמעט אל הנעשה בה, אלא רק בזיקה שלה לנעשה בארץ ישראל. התייחסויות מעטות לאמריקה היו במסגרת המדורים "בציונות הסוציאלית" או "בתפוצותינו", והן היו בדרך כלל בזיקה לעניינים יהודיים ולנעשה בארץ ישראל ובתנועת הפועלים, וגם זה בהיקף בטל ביחס לשאר הידיעות המובאות בו, לדוגמה, כשליש עמוד מתוך שניים.

דבר

דבר יצא לאור לראשונה ב-1 ביוני 1925, והפסיק להופיע בשנת 1996. מייסדיו היו משה בילינסון וברל כצנלסון. שניים אלה הטביעו את חותמם על העיתון. השקפתו של בילינסון הייתה כי "אין לאומה לא מקלט ולא מנוחה מלבד בארץ ישראל למרות כל הכישלונות" (בילינסון, 1936, תחת הכותרת "העם יענה"). ובעניין הסוציאליזם אמר:

הסוציאליזם - הוא השחרור. פירושו - שימת קץ לניצול אדם את חברו אם גדול ואם קטן הוא הניצול. אם רב ואם מעט הוא "העודף" הנשאר לבעלים: הכרה חדשה של הזכות והחובה המוטלת על האדם. רגש הכבוד לעבודה, חיי ישרים בעמל, דרך הפתוחה לפני כל חירות המחשבה, עקירת השקר משורשו, השקר האוכל בכל פה את החברה על שורשיה - כל שקר שהוא - כמעמדי, כמיני, כגזעי וכדתי. פירושו ראש זקוף גם לך החושב כמוני וגם לך החושב אחרת. הכשרת הלבבות וחינוח חינוכי של האדם למען ישנא את הממון והשררה, ואם יש הכרח בעוני יהיה זה העוני הגא! סוציאליזם פירושו שלום, אמת ואיש לרעהו אח (בילינסון, 1936, תחת הכותרת "חבלי תקופה").

ברל כצנלסון אמר כך על הקשר שבין ארץ ישראל לבין הסוציאליזם:

רצון אחד ברור ומוחלט פועם בקרב תנועה זו המתרכזת בהסתדרות, להימלט ולמלט את העם מחיי קלון, פרזיטיות, תלישות ושעבוד, לעבור ולהעביר את המוני ישראל לחיי עבודה וחירות, להתערות בקרקע המולדת ולקבץ פזורי ישראל ולהקים בכוח היצירה הקיבוצית החלוצית את העם העובד בארץ ולגשם על ידי כך בפועל ממש את התוכן הסוציאליסטי והמוסרי של רעיון הגאולה (כצנלסון, 1946, כרך ב': 143-144).

דבר היה עיתון יומי, בניגוד לשני כתבי העת הקודמים של תנועת הפועלים, **קונטרס והפועל הצעיר**, שהיו שבועונים. בין העורכים היה גם זלמן שז"ר, מי שהיה אחר כך נשיא המדינה. הוא התמנה לעורך לאחר מות ברל כצנלסון בשנת 1944. **דבר** היה כלי הביטוי של הנהגת היישוב, שתנועת העבודה עמדה בראשו. לעיתון הייתה השפעה רבה, ורבים ממנהיגי מפא"י, מפלגת השלטון, פרסמו בו את מאמריהם. **דבר השבוע**, שהיה שבועון עצמאי, הפך בשנת 1961 למוסף השבת של **דבר**, והיה בעיקר מגזין תרבותי. קרנו של **דבר** ירדה לאחר המהפך של 1977, כשהימין עלה לשלטון. בשנות השמונים נקלע העיתון לקשיים כספיים, והניסיונות להצילו לא צלחו.

בהקשר לארצות הברית נראה שבשנים הראשונות עסק העיתון יותר בנושא האידאולוגי-סוציאליסטי ותפקד בעיקר כעיתון פועלים, תוך הבלטת הזיקה שלו לסוציאליסטים בארצות הברית. בשנים מאוחרות יותר נעשה העיסוק ביהודים ובשאלות הגלות רחב יותר בעקבות מלחמת העולם השנייה והשואה, והעיתון התייחס לזיקה שבין היישוב הנבנה בארץ ישראל לבין החיים היהודיים בארצות הברית. קשה להפריד בין עמדת העיתון כלפי החברה האמריקנית הקפיטליסטית לבין עמדתו כלפי יהודי ארצות הברית. דומה ששתי העמדות הזינו זו את זו. ההסתייגות מארצות הברית כפתרון לשאלת היהדות התחזקה מן העמדה השלילית כלפי החיים החברתיים בארצות הברית, ולהפך.

משמר/על המשמר

העיתון **משמר** החל להופיע ביולי 1943 כביטאון של תנועת "השומר הצעיר" וככלי הביטוי הפוליטי של הקיבוץ הארצי שנוסד על ידי תנועה זו.⁶⁷ תנועת "השומר הצעיר" היא תנועת נוער יהודית, הפועלת בישראל ובעולם. התנועה מקיימת פעולות חינוכיות תוך הדגשת שיתוף הפעולה בין קבוצות ובתוך קבוצות. ראשית התנועה ב-1913 בלבוב שבגליציה. זו הייתה תנועת הנוער היהודית הראשונה. ראשיתה כתנועת צופים ובהמשך נקראה "השומר" בהשפעת ארגון השומר בארץ ישראל. בד בבד עם הפעילות בגליציה החלו אנשי התנועה בפעילות גם בפולין ובווינה. הרעיונות העיקריים שלה היו ציונות: שיבת ציון, שיתוף וחברותא. ב-1927 הוקם "הקיבוץ הארצי – השומר הארצי" כתנועה קיבוצית רעיונית. עדיין לא הייתה זו מפלגה אלא התארגנות חברים. בראשית שנות השלושים חלה השמאלה בתנועה, וניכרה מגמה לריכוזיות. באותה תקופה כבר היו בארץ חמישה קיבוצים, והקמת "הקיבוץ הארצי של השומר הארצי" נועדה לאחד ביניהם. ההנהגה עברה אז מפולין לארץ. ב-1924 סיגלה התנועה לעצמה גם רעיונות מרקסיסטיים.⁶⁸ השם "השומר הצעיר" הגדיר לא רק תנועת נוער ולא רק את התנועה הקיבוצית, אלא גם מסגרת פוליטית: מפלגת השומר הצעיר. מפלגת השומר הצעיר התאחדה ב-1948 עם מפלגה נוספת, המפלגה לאחדות העבודה-פועלי ציון שמאל, איחוד שהוליד את מפלגת מפ"ם.

אחד המנהיגים הבולטים של התנועה היה מאיר יערי. בוועידת היסוד של הקיבוץ הארצי, שנערכה ב-1927, דיבר יערי בעניין "שלילת הגולה". הוא חזר על דברים קודמים שלו בדבר קיומה של הסכמה בין כל הזרמים הלאומיים בהסתדרות הכללית של העובדים בנוגע לשלילת הגלות, וטען כי הדרך לתיקונו השלם של ההווי הלאומי והאנושי של העם העברי היא הקמת חברה סוציאליסטית בארץ ישראל. הוויכוח לשיטתו היה "רק סביב מתוד" ⁶⁹ ההגשמה וסביב הטמפו". הוא חזר והדגיש ש"רק שיטת ההגשמה היא אפוא

⁶⁷ הדברים על העיתון הם על פי פרסום של הספרייה הלאומית (תחת הכותרת "עיתונות יהודית היסטורית").

⁶⁸ "השומר הצעיר" האמין שאת הציונות במלוא משמעותה כתנועת שחרור לאומית סוציאלית ואנושית ניתן יהיה להגשים רק כאשר בעולם יקום משטר סוציאליסטי (בן אברם, 1978: 20).

⁶⁹ כך במקור.

המבדילה בינינו ובין שאר הזרמים והמבדילה גם בין שאר הזרמים, בינם לבין עצמם" (חלמיש, 2009: 100).

סביר להניח שיחסו של מאיר יערי לארצות הברית השפיע על התבטאות העיתון בעניינים אלה, ובאותה מידה אפשר לומר שדעתו של יערי מבטאת את דעת העיתון, כפי שהיא משתקפת בשנים הראשונות שלו. כך כותבת אביבה חלמיש (2009: 303) בביוגרפיה על יערי:

יחסו לארצות הברית עצמה היה שלילי. הוא ראה בה מחרחרת מלחמה, המוליכה לקראת מלחמת עולם שלישית, והציג אותה כאנטייתזה לברית המועצות, שהיא "מבצר השלום והסוציאליזם ואפילו - הדמוקרטיה, במובנה האמיתי של המילה - שלטון העם". החופש והדמוקרטיה באמריקה הם בעצם "חופש הפליה חברתית ביחס ליהודים, נידוי הכושים והסתה פרועה נגד ברית המועצות".

עם זאת בקונפליקט שבין האידאולוגיה לבין המעשה ניכר שיערי מבין את חשיבותה ואת ערכה של יהדות ארצות הברית, לא רק כיעד לגידול תנועתו אלא גם כציבור שיש להתחשב בו בעת קביעת המדיניות הציונית. כה חשוב היה העניין בעניו, עד כי היה שיקול בקביעת היחס לברית המועצות. "התנועה – [השומר הצעיר] לא קובעת אוריינטציה חד-צדדית לצד רוסיה, [כי] אי אפשר להתעלם מאמריקה, איפה שיש לנו שישה מיליון יהודים," אמר במרכז מפלגת השומר הצעיר באמצע 1946 (חלמיש, 2009: 302–303).

העיתון **משמר**, שנוסד בשנת 1943, הוקם עם ההחלטה על הקמת מפלגה עצמאית מיסודו של הקיבוץ הארצי, כעיתון יומי מיוחד למפלגה זו. העיתון הנציח בכותרתו את התמצית הרעיונית של התנועה: "לציונות, לסוציאליזם ולאחווה עמים". במקום מאמר מערכת הופיע מאמרו של מאיר יערי. הופעת העיתון עוררה חרדה בקרב המפלגות הדתיות, שראו באנשי התנועה מומרים להכעיס. במערכת היו אישים פוליטיים כמו מרדכי בנטוב, יעקב עמית ואליעזר פרי. את מדור הספרות ערך אברהם שלונסקי. זה היה עיתון בן ארבעה עמודים בלבד בגלל המגבלה על השימוש בנייר בזמן המלחמה. היה לו גם מדור לילדים, שהפך משנת 1945 לעיתון ילדים בשם **משמר לילדים**.

משנת 1946 היה **משמר** לביטאונה של מפלגת השומר הצעיר, אך זמן קצר לאחר מכן, בינואר 1948, שינה את שמו ל**על המשמר** בעקבות איחוד בין מפלגת השומר הצעיר, התנועה ל"אחדות העבודה" שרוב מנהיגיה הגיעו

מקיבוצי הקיבוץ המאוחד, ו"תנועת פועלי ציון שמאל", ובעקבות הקמת "מפלגת הפועלים המאוחדת" – מפ"ם. למערכת העיתון צורפו חברי הקיבוץ המאוחד. נוסף לעיתון היומי **על המשמר** הוציאה מפ"ם גם מוסף ספרותי בשם **משא**. המוסף היה לאכסניית הבית של קבוצת הסופרים הידועה בשם "דור תש"ח". **משא** היה מוספו של **על המשמר** עד לפילוגה של מפ"ם ב-1954, אז הפך למוספו של העיתון **למרחב**.

האוריינטציה של **על המשמר** הייתה פרו-סובייטית. בשם אוריינטציה זו סירבה המערכת לפרסם מאמר שדן בחיסול סופרי היידיש בברית המועצות. העיתון אף לא פרסם ויכוח פנימי בדבר כניסה לממשלה, והמערכת נהגה לפרסם את המידע על חיי המפלגה רק לאחר שזה אושר לפרסום בידי מוסדות מפ"ם. לאחר פילוג מפ"ם חזר העיתון לבטא את עמדות הנהגת הקיבוץ הארצי, אך תהליך ההתרחקות מהעמדות הפרו-סובייטיות של המפלגה אפשר הבעה של מגוון עמדות.

קוראי **על המשמר** היו בעיקר מקרב חברי קיבוצי הקיבוץ הארצי, אנשי השומר הצעיר ועירוניים מאנשי מפ"ם. חברי מערכת לאורך השנים היו אנשים ידועים כמו לאה גולדברג, אברהם שלונסקי, יהושע סובול, יצחק אורבך-אורפז ועיתונאים כמו יואל מרקוס, תום שגב, יעל לוטן, אמנון אברמוביץ, שלי יחימוביץ, מרדכי גילת, סבר פלוצקר, בנקו אדר, אבי בניהו ועוד.

ל**על המשמר** היו מוספים אחדים, ביניהם **חותם**, שבועון הקיבוצים הדף הירוק ו**קו למושב**, וכן כפי שהוזכר קודם, מדור לילדים שהפך לשבועון בשם **משמר לילדים**, שעם עורכיו נמנו בין השאר בנימין טנא, שלמה ניצן ועטרה אופק, בין המאירים היו רות שלוס, שמואל כץ, יעקב גוטרמן ודני קרוון, ופורסמו בו ענייני אקטואליה, חידות, שירים וסיפורים, ביניהם שירי לאה גולדברג ופניה ברגשטיין וסיפוריהם של יגאל מוסינזון, עמוס בר, יצחק חסון⁷⁰ ודבורה עומר. **משמר לילדים** התאחד ב-1985 עם **הארץ שלנו** ועם **דבר לילדים** לשבועון בשם **כולנו**. זה נסגר בשנת 2000. עם ירידתה הפוליטית

⁷⁰ שעמד באותה תקופה בראש התנועה החילונית ההומניסטית. סיפוריו רוכזו בספר "מסיפורי סבא איציק", 1997, הוצאת ירון גולן, מאייר יעקב גוטרמן.

של מפ"ם והיבלעותה במפלגות אחרות ירדה התפוצה של על המשמר,
והעיתון נסגר במרץ 1995.

פרק 9

יחס עיתונות הפועלים כלפי ארצות הברית וכלפי יהודיה: שלושה כיוונים

שלוש מגמות בולטות בעיתונות הפועלים: (1) הקונפליקט האידאולוגי-ציוני – השאלה היכן המקום הראוי לעם היהודי – ארץ ישראל או ארצות הברית; (2) הקונפליקט האידאולוגי-סוציאליסטי – השאלה מהו אורח החיים הראוי ליהודים מבחינה כלכלית וחברתית – סוציאליזם או קפיטליזם נוסח ארצות הברית; (3) הקונפליקט בין האידאולוגיה הציונית לבין ההכרה בכורח המציאות – כוחה הגובר של ארצות הברית והצורך לקחת אותו בחשבון. פרק זה והפרקים 10 ו-11 מבוססים על בדיקת כל מה שנכתב על ארצות הברית – ידיעות קצרות וגם כתבות ומאמרים ארוכים יותר.

הקונפליקט האידאולוגי-ציוני

הקונפליקט האידאולוגי-ציוני מתייחס לשאלת שלילת הגולה. האם העיתונות של תנועת העבודה ראתה את ארצות הברית ככל גלות או שמא ראתה אותה כמקום מקלט לפחות ליחידים מן העם, כפתרון לשאלת היהודים? השאלה המסקרנת היא האם העובדה שארצות הברית התחרתה במרכז היהודי בארץ ישראל, גרמה לעיתונות תנועת העבודה לפרסם חומרים הפוגעים בדימוי של ארצות הברית ושל הציבור היהודי החי בה. אף שברור שהכותבים בעיתונות תנועת העבודה היו ציונים שבחרו בחיים בארץ ישראל, כלומר אנשים ששללו את הגולה, הרי מעניין שבשנות העשרים לא היה בעיתונות ביטוי גלוי וברור לעמדה של שלילת הגולה, למשל באמצעות התנצחות עם עמדה אידאולוגית המצדדת בהגירה לארצות הברית. עמדה חד-משמעית השוללת את הגולה ידועה לנו מהתבטאויות של עורכי העיתונים ושל כותבים מרכזיים כמו ברל כצנלסון ומשה בילינסון בהקשרים אחרים, ובעיקר בשנים מאוחרות יותר (כצנלסון, 1946).

נשאלת השאלה מדוע לא כתבה העיתונות על כך בצורה ברורה בשנות העשרים. ייתכן שהדבר נובע מכך שקהל הקוראים היה יושבי ארץ ישראל,

ומשום שהיה קהל שביטא בעצם ישיבתו בארץ את הבחירה בציונות, לא היה צורך לחזור ולהסביר לו את הדברים. בכל זאת כנראה צריך היה להתמודד עם הדימוי האידאליסטי של ארצות הברית שהובא ארצה ממזרח אירופה. כדי לחזק את העמדה הציונית נראה שעורכי העיתונים העדיפו להתמודד עם הדימוי האידאליסטי הזה בדרכים עקיפות, ולא לתקוף ישירות את ארצות הברית ולתאר את החיים בה באור שלילי. זו גם הייתה דרך מכובדת ונאה להתמודד עם ציבור יהודי חזק ומצליח, שכאן בארץ זקוקים לעזרתו. סיבה נוספת עשויה להיות קשורה לכך ששערי ההגירה לארצות הברית נסגרו, ובה בעת בעקבות הצהרת בלפור והחלת המנדט הבריטי, נמצא היישוב במצב של פריחה ושל ביטחון עצמי. מכאן שייתכן שלפרק זמן מסוים לא נראתה ארצות הברית כגורם מתחרה ומאיים.

לעיתונים היו דרכים אחדות כדי לבטא את דעתם הביקורתית על ארצות הברית, המתחרה בארץ ישראל על ההגירה של יהודי אירופה: התעלמות מארצות הברית, הבלטת סגירת שעריה, התייחסות חוזרת ונשנית למשבר הכלכלי בה ותיאורים של גילויי אנטישמיות ואפליה. כן הובלטה בעיתונות בארץ העובדה שאורח החיים בארצות הברית נוגד את מהותה של היהדות. בשנים הראשונות בולטת בעיתונות הסוציאליסטית דווקא ההתמודדות עם האידאולוגיה הקפיטליסטית, השונה כל כך מן האידאולוגיה שאותה רצו להנהיג בארץ. בעיני אנשי תנועת העבודה רק אורח חיים יהודי סוציאליסטי בארץ ישראל היה הפתרון לשאלת היהדות.

התעלמות

בשנות העשרה אנחנו רואים שעיתונות הפועלים ממעיטה לעסוק בארצות הברית. כך הפועל הצעיר, שהיקפו לא היה גדול – עד 16 עמודים לגיליון – עוסק בעיקר בענייני פנים בארץ ישראל, וכמעט אין בו דבר על ארצות הברית. לדוגמה, בשנים 1909–1915 יש אך ורק ידיעה שולית אחת בשנת 1912 בחוברת 14–15. היא מופיעה בשם "מעשי יצירה באמריקה", ומספרת על עיתון "הדרור", שיצא לאור בידי ראובן טריינין והופעתו נפסקה. זהו מאמר ציני המנתח את הסיבות לכישלוננו של העורך בהוצאת העיתון לאור. כלומר אף כאשר יש ידיעה, היא מתמקדת ב"אין": בחוסר היכולת לקיים מעשי יצירה בארצות הברית. בשנים מאוחרות יותר מופיעים דיווחים של השליחים שבאו מארץ ישראל לארצות הברית, אך לעיתים קרובות הם

מתפרסמים בחלק התחתון של העמוד ובאותיות קטנות יותר. נראה שההתעלמות מארצות הברית הייתה דרך להתמודד עם היותה אפשרות לפתרון לבעיית הגלות. כמו כן ייתכן שההתעלמות נבעה מכך שבארץ ישראל הייתה אז תקופה של בנייה ושל התלהבות מהישגי הציונות והיישוב, וארצות הברית על שעריה הסגורים נתפסה בעיניהם פחות כאתגר וכתחרות לחיים היהודיים שבונה היישוב בארץ ישראל.

גם **קונטרס** נוקט גישה זו. עיתון זה כמעט שלא כתב על ארצות הברית בשנים הראשונות. ארץ זו כשלעצמה לא עניינה את כותבי העיתון. הגישה הייתה אינטרסנטית מאוד. התייחסויות מעטות לאמריקה היו במסגרת המדורים "בציונות הסוציאלית" או "בתפוצותינו", והיו בדרך כלל בזיקה לעניינים יהודיים ולנעשה בארץ ישראל ובתנועת הפועלים. לא הייתה הבחנה בין עניינים ציוניים לבין עניינים יהודיים. גם מה שנכתב הופיע בהיקף מצומצם ביחס לשאר הידיעות המובאות בעיתון: כשליש עמוד מתוך שניים.

דבר, שהחל לצאת לאור באמצע שנת 1925 והיה עיתון יומי מלכתחילה, לא התעלם מארצות הברית. נראה על פי מספר הידיעות, שחשיבותה עלתה. בשנת 1925 היו בעיתון כמאה התייחסויות אל ארצות הברית, אך רוב הידיעות עסקו בעולם היהודי, בנושאים ציוניים ובענייני פועלים, לדוגמה ועידת הציונות, ועידת הג'וינט, ועידת הנוער בניו יורק, הדרישה של ציוני אמריקה למילוי תנאי המנדט, רשמי ביקור בארץ ישראל של אייב קאהן עורך העיתון הסוציאליסטי **פארווערטס**, ומושב הקונגרס היהודי באמריקה. גם לידיעות שעסקו לכאורה בארצות הברית גופא כגון המסחר שלה עם פולין, היה קשר לנושא היהודי, שכן נכתב בכותרת: "פולין תסחר באמריקה בהסכם עם היהודים". רוב הידיעות היו טלגרמות או ידיעות קצרות, ורק כחמישה מאמרים ארוכים יותר מופיעים, וביניהם גם כאלה המשקפים עמדה אוהדת למדי ליהדות ארצות הברית.

צריך לומר כי מיעוט הכתיבה על ארצות הברית אינו מבטא בהכרח רק התעלמות מכוונת מתוך תפיסה אידאולוגית. לפחות בחלקו הוא מתקשר לעובדה שארצות הברית רחוקה, ושפתה לא הייתה מוכרת כל כך ליושבים בארץ, הבאים מארצות אירופה. האמצעים הטכנולוגיים לא היו עדיין מפותחים, וכנראה גם תרמה להתעלמות מארצות הברית העובדה שהעניין העיקרי של האנשים החיים בארץ היה בארצות שמהן באו, ולא בארצות

הברית שבה מעולם לא ביקרו. תרמה לכך גם ההתפתחות המואצת בעקבות המנדט הבריטי, שיצרה תחושה, כפי שציינו קודם, שיש עדיפות לחיים בארץ ישראל על פני החיים בארצות הברית.

הבלטת הצמצום בהגירה

דרך נוספת להבליט את השלילה שבארצות הברית הייתה להדגיש את הקשיים בחיים שם, בראש ובראשונה – את עצם האפשרות להגר אליה. למרות עוצמתה הרבה ומעורבותה בנעשה בעולם כולו, ארצות הברית סוגרת את שעריה. סגירת השערים התרחשה בתהליך של כמה שנים שהגיע לסיומו בשנת 1925, והציבור בארץ היה מודע לו.

קונטרס עסק בהגירה במדור "בתפוצותינו" (1919, תרע"ט, ה'). הוא דיווח על הצעת חוק, שימנע התיישבות של מהגרים בארצות הברית במשך כמה שנים. על נושא זה כתב גם נ' סירקין מאמר ארוך יחסית כבר ב-1921 (**קונטרס**, תרפ"א, ס"ה) תחת הכותרת "בעולם אמריקה", ובו הסבר על הכוחות המתנגדים למהגרים, בעיקר ליהודים. לדעתו צריך היה להיות לאמריקה עניין בהגירה של כוחות עבודה חדשים, כי עושרה תלוי בשפעת תושביה. אבל בעשר השנים האחרונות קמו סיעות מתנגדות להגירה החופשית הן מצד הסתדרות הפועלים המאורגנת והן מצד כוחות הריאקציה.

א. תנועת הריאקציה חשה תמיד כי ההגירה החופשית מביאה עמה לאמריקה המוני אדם חדשים בעלי מסורות אחרות ומצוקות – מאויים שונים. אכן המוני המהגרים הנם קרוצים מחומר אחר לגמרי מאשר ילידי המקום. ובייחוד היו היהודים הנכנסים לארץ לצנינים בעיני הריאקציונרים מצרי ההגירה.

ב. הריאקציונרים רואים באמריקה רכוש פרטי של האמריקנים. הם רוצים באמריקה רכושנית ומבקשים לשומרה בטהרתה, ועומדים ומטיפים כבר שנים לסגירת השערים בפני הזרים הבלתי שקטים והבלתי נוחים. עד כה לא הצליחו, אבל אחרי המלחמה כוחם גבר, וההגירה נפסקה.

ארצות הברית, על פי **הפועל הצעיר**, כבר אינה מקום מפלט ליהודים, כיוון שהשערים שלה נסגרים וההגירה אליה מצומצמת מאוד. לכן ברור שאין ליהודים בררה אלא לעלות לארץ ישראל. היא הפתרון עבורם. מאחר שהפועל

הצעיר עסק הרבה בספרות, הרי גם בנושא זה של בחירה באופציה הציונית הפעיל את השפעתו בדרך "ספרותית". סיפור של ש"ל בלוך בשם "אמריקה" שהתפרסם בעיתון (4.5.1923), עסק ברצונם של יהודים להגר לארצות הברית ובאכזבה מקרוביהם באמריקה, שאינם מסייעים להם בכך. אם כך דרכו של העיתון להילחם בנטייה להגר לארצות הברית, הייתה באמצעות פרסום סיפור נוגע ללב זה.

דבר לא התבייש להודות בכך שהפועלים באמריקה, עמיתיהם של אנשי **דבר**, הם אלה שמבקשים את צמצום ההגירה, כדי למנוע ממתחרים חדשים וזולים להגיע לארצות הברית. זאת מחשש שהמשך ההגירה תרע את תנאי חייהם. העיתון מעיד על כך בצורה ברורה:

הפועלים האמריקאים דורשים להגביל עוד יותר את כניסת המהגרים לארצם ולאסור בכלל את הכניסה למשך חמש שנים למען תת לפועלים האמריקאים את האפשרות להכיר את מתחריהם ולהטמיע בקרבם את האלמנטים הזרים הנמצאים מכבר באמריקה (דבר, 14.1.1925).

מעניין שלא היה גינוי **בדבר** לגישה הזאת, אולי משום שאחות הפועלים גוברת על האינטרסים היהודיים, ואולי משום שהישוב ביקש להפנות את המהגרים לארץ ישראל וראה את היתרון שבסגירת שערי ארצות הברית בפני יהודים בשלב זה.

נושא ההגירה העסיק לא מעט את עיתון **דבר**. הוא פרסם סקירה רחבה של ספר שהתפרסם בברלין מאת יעקב לנצ'ינסקי, על ההגירה היהודית לארצות הברית ב-25 השנים שקדמו להופעתו. הספר משווה בין הגירת יהודים להגירת לא יהודים. לדבריו, "ההגירה היהודית אינה אלא בריחה, עוזבים על מנת שלא לשוב, ואי אפשר לשוב ואין לאן לשוב. היהודי המהגר שורף אחריו את הגשרים" (דבר, 27.1.1928).

עוד נמסר **בדבר** כי בית הנבחרים באמריקה מתנגד למתן רשות כניסה לנשיהם ולבניהם של מי שאינם אזרחים בארצות הברית (20.4.1928). עם זאת נכתב כי השלטונות יתירו הגירה מרוסיה לכמה אלפים (דבר, 11.6.1928). נושא זה נעשה חשוב מאין כמוהו ככל שהמצב באירופה נעשה גרוע, והיהודים נאלצו להימלט ממנה. בשנות השלושים, כששערי ארצות הברית נסגרים, נעשית הבעיה קשה שבעתיים. ריבוי האזכורים על סגירת השערים אמור היה

להבליט את העובדה שארצות הברית אינה אפשרות טובה לפתרון שאלת היהודים.

בשנות השלושים המאוחרות, כשהמצב בעולם נעשה קשה מאוד, הציגו הכתבות בנושא זה את הצורך בעזרה למהגרים כתביעה, כמעשה שאמריקה חייבת לעשות. לדוגמה נמסר על תכניות להגירה המונית מאוסטרליה, והשאלה בכותרת הייתה "איה ארץ תפתח שעריה?" (דבר, 6.6.1938). "יש כוונה להושיב יהודים במחוזות בלתי צפופים בארצות הברית, ומדינות התרבות חייבות לפעול יחד", נאמר (דבר, 23.11.1938), כדי לאפשר הגירה של המוני יהודים לארצות הברית ולארצות מערב אירופה, ואפילו באופן זמני. אמנם מדובר על הצורך לפתוח את שערי ארץ ישראל בפני המהגרים, אך מדווח על מספר המהגרים שקלטה אמריקה (דבר, 1.2.1939). אם כן, גם אם לא הייתה ארצות הברית יעד הגירה מועדף ליהודים כעם, עדיין נתפסה כמדינה שיכולה לפתור את בעייתם של יחידים מקרב העם.

בשנות המלחמה נעשה הנושא כאוב ודוחק מאוד. מתברר כי ההתבוללות לא סייעה ליהודים. הם היו עדיין דחויים בכל מקום, והמדינות השונות לא רצו בהם (דבר, 28.7.1939). נכתב גם על סכנה להגירה היהודית מאירופה בגלל סגירת הקונסוליות לא רק בגרמניה, אלא בכל הארצות הכבושות (דבר, 20.6.1941). כל האזכורים האלה מתייחסים ליחידים בעם, שאפשר וצריך לפתור את מצוקתם בדרך של הגירה לכל מקום שהוא, אך אשר לשאלת העם היהודי אין בכך משום פתרון. באחר המאמרים נכתב במפורש: "הפרט רשאי להציל את עצמו בכל הדרכים הנמצאים בגבול יכולתו, אבל עם חייב, יחד עם מפעל ההצלה, לדאוג גם לחיי עולם". הבלטת העובדה שהשערים סגורים בעולם כולו, כולל ארצות הברית, ודאי חיזקה בקוראים את ההכרה שהפתרון לגאולת העם היהודי איננו מצוי בארצות הברית. אפשר לראות לפי דברים אלה, שהיחס לארצות הברית היה אמביוולנטי. מחד גיסא היו מודעים בארץ להיותה של ארצות הברית גלות נוספת שגם בה גילויי יחס שלילי כלפי יהודים, ולכך שאורח החיים הקפיטליסטי הנוהג בה מנוגד לאידאולוגיה הסוציאליסטית. עניין זה היה בעל חשיבות, שכן בארץ יוכל להתממש הפתרון לשאלת היהדות רק אם יתקיים אורח חיים סוציאליסטי. מאידך גיסא, הייתה הערכה אליה כאל ארץ מערבית, תרבותית והומנית, כזו שממנה יש ציפייה לסייע ליהודים בעולם כולו.

הבלטת המשבר הכלכלי

עוד דרך להציג את ארצות הברית באור שלילי הייתה באמצעות הצבעה על המשבר הכלכלי ששרר בה. המשבר הכלכלי נתפס כתוצאה של המשטר הקפיטליסטי. הבלטתו כוונה לעורר את דעת הקהל כנגד החיים הטובים והקלים כביכול שבארצות הברית, המושכים קרוב לוודאי את האנשים בארץ, המתענים בקשיים רבים, בחיי דחקות ועוני. הצורך להבליט את הקשיים שבאמריקה מדגיש דווקא את כוח המשיכה שלה, שכנראה נתפס בארץ כמסוכן. קונטרס מדווח על המשבר הכלכלי הקשה באמריקה. לדברי כתב עת זה, העיתונות שם מנסה להסתיר את ההיקף הגדול של האבטלה. היא אינה אוהבת לחשוף פצעים, כי הדבר אינו אסתטי וגם אינו מתאים לארץ החוק והסדר, אבל הדברים נודעו (קונטרס, 1921, תרפ"א, ה'). דרוש אפוא, לדעת הכותב, שינוי רדיקלי כדי לרפא את תחלואי הכלכלה האמריקנית, אך את זאת לא יעשו בווינינגטון.

גם בדבר נכתב הרבה על המשבר הכלכלי ועל השלכותיו (דבר, 29.4.1930), על האבטלה העצומה בארצות הברית ועל קיצור שעות העבודה כדרך להתמודדות עם הבעיה (דבר, 9.7.1930). נמסר על סגירת בנקים ועל פשיטות רגל (דבר, 1.1.1931, 21.1.1931). בכתבה ארוכה נאמר כך:

והנה בא יום הפקודה. תעלולי המשטר הקפיטליסטי אשר איבד אגב התחרות מטורפת את שיווי משקלו, הבשילו פירותיהם. מצב הביטחון של עם לבדד ישכון חלף (ההדגשה שלי, נ"פ).

מעניינת בחירת המילה "תעלולי", שמוסרת בעוצמה את הדעה השלילית על המשטר הקפיטליסטי.

בכתבה ארוכה אחרת נמסר על "סופה של אגדת אמריקה". הכתבה מספרת על כך שאמריקה הקסימה בעבר את אירופה והייתה "גדולה וכלילת חן כמו ארץ פלאים", ולכל מה שאפיין אותה כמו ג'ז וראינוע, נוסף חוט של חסד.

הערצת אמריקה היא תופעה פסיכולוגית ציבורית ומדינית כלכלית רווחת. אירופה נשאה פניה אל הארץ הרחוקה, הצעירה והרעננה כאל גואל ומושיע. אירופה האמינה בכוחות הרוחניים של אמריקה כמו שהאמינה ברוב עושרה ואושרה. והנה באה האכזבה. היום אין עוד הערצה לאמריקה. היום מבקרים אותה בגלוי. המשבר גרם לשינוי, כי ממדיו הדהימו את אנשי אירופה (דבר, 1.3.1931).

ועוד נאמר שם :

אירופה עולה על אמריקה בשיטת עזרתה למחוסרי העבודה, במאמצים הנעשים שם לשם הקלת עולם של ההמונים, בדאגתם לכל נפש. רגש האחריות הציבורית מפותח באירופה יותר מאשר באמריקה. האדם מאומד [מוערך] כאן יותר מן המכונה.

לדברי העיתון, ארצות הברית אינה מצליחה להתמודד עם המשבר. אחת הכותרות שואלת "ההוקל המשבר באמריקה?" (דבר, 9.11.1932), ומסופר על ציפיות ל"בום" בבורסה בעקבות כסף רב שהוזרם לשוק, ציפיות שהתבדו. כך נכתב:

העולם הבורגני מוכשר רק להוסיף **טלאים ותפרים**. כוחות הייצור של המשק זקוקים הם ללבושים כלכליים ולמשפטים חדשים, והמדינה הקפיטליסטית אינה מסוגלת להם. היא **עוצרת ומחניקה** את התפתחות הייצור והיצירה בעולם (דבר, 31.8.1932, כאן ובקטע הבא ההדגשות שלי, נ"פ).

גם כאן ניכר כי בחירת המילים מכוונת להצגה שלילית של העולם הבורגני. השקפת העולם הביקורתית של **הפועל הצעיר** באה לידי ביטוי במאמר שבו נאמר כך:

ספק אם יש עוד ארץ תעשייתית בעולם, אשר בה הטיפול בחוסר העבודה היה כה **מוזנח ובלתי מספיק** כבארצות הברית של אמריקה. האינדווידואליזם האמריקני שולל מהחברה את הרשות להתערב בענייני הפרט ובייחוד בשדה הכלכלה (**הפועל הצעיר**, 8.3.1935).

בחירת המילים מכוונת כמובן לעורר התנגדות כלפי ארצות הברית. **הפועל הצעיר** מדווח גם הוא על האבטלה באמריקה באותו מאמר. כותרת המאמר היא "מספרים על חוסר העבודה באמריקה", והיא בולטת מול מאמר אחר בעיתון, שכותרתו "משק ברית המועצות בפרק התפתחותו החדש". הדבר מלמד בבירור על העדפת השלטון הסובייטי בעיתון.

בשנות השלושים מרבה דבר לדווח על שביתות פועלים, למשל "על פשיטת הרגל של הבנק היהודי (9.1.1937) או "חצי מיליון יהודים מחוסרי פרנסה בניו יורק" (5.1.1937), וכן "אמריקה כמרקחה בגלל שביתת הפלדה" (16.6.1937). זה בצד סיפורים על פגעי טבע כמו "אימת השיטפון באמריקה" או "רעש בסן פרנציסקו". הסיפורים על פגעי הטבע מעידים על כך

שבעיתונות תנועת העבודה מבקשים לצייר את החברה האמריקנית כולה כמקום בעייתי ומסוכן. מנהל המשרד להכשרה מקצועית בלשכת בני ברית קבע כי האבטלה הזמנית, שתפרוץ אחרי המלחמה, תפגע ביהודים קשה יותר מאשר בכל קבוצה אחרת של אוכלוסיית ארצות הברית. העיסוק במשבר הכלכלי משקף את הקשר שבין הנושא האידאולוגי-ציוני לבין הנושא האידאולוגי-סוציאליסטי, שכן הצגת המשבר נועדה להרתיע מהגרים פוטנציאליים מהגירה לארצות הברית, שאיננה יכולה לספק את התנאים שהם מקווים להם בגלל אורח החיים הקפיטליסטי הנוהג בה.

דיווח על גילויים של אנטישמיות ואפליה

העיתונים בארץ דיווחו על המשך קיומה של אנטישמיות באמריקה, שאינה מושפעת כהוא זה מן העובדה שיהודים מקבלים אזרחות או זוכים בה לתפקיד נחשב. כהוכחה לכך מסופר על משלחת שהגיעה לפולין מארצות הברית, אך לא התקבלה באהדה מפאת מוצאו היהודי של העומד בראשה, מורגנטאו⁷¹ (הפועל הצעיר, אוגוסט 1919, כרך 23, חוברת 25–26). מקרה זה מלמד על היומרה ועל העיוורון של יהודי אמריקה שאינם מזהים את ארצות הברית כגלות, שהרי בסופו של דבר אם בעיני הגויים אין הבדל בין יהודי אמריקה לבין יהודי "העולם הישן", הרי שזו עדיין גלות לכל דבר.

העיתונים מספרים על גופים ריאקציוניים כמו הקו-קלוקס-קלאן. על גוף זה מדווח קונטרס תחת הכותרת הכללית "בעולם" עוד ב-1919. כת זו, נאמר, רודפת זרים, פועלים וסוציאליסטים, והממשלה יודעת אך אינה עושה דבר. כן נאמר שתנועת הפועלים באמריקה אין לה כמעט כל השפעה על החיים במדינה (קונטרס, 1922, תרפ"ב, צ"ח). מאמר בשם "תמורות בחיי יהודי ניו יורק" מספר על אירועים אנטישמיים – הסיפור הידוע על משפחת זליגמן, שלא הורשתה להיכנס למועדון מקומי, וסיפור על נתן שטראוס, שסירבו להכניסו למלון ובעקבות זאת הקים מלון מתחרה בקרבת מקום. גם על התקפות בריונים על יהודים נכתב במאמר. היהודים אמנם התמודדו היטב עם הבעיה, אך אין ספק שהיא קיימת גם בארצות הברית (הפועל הצעיר, 1.4.1943).

⁷¹ הכוונה למורגנטאו האב, 1856–1946, דיפלומט ואיש עסקים מצליח ממוצא יהודי, שהתפרסם כשגריר האמריקני באימפריה העות'מאנית במלחמת העולם הראשונה.

הדיווחים על תופעות אנטישמיות מתרבים בסוף שנות השלושים המאוחרות ובשנות הארבעים, ודווקא בעת המלחמה, כשהצורך של היהודים במקלט נעשה דוחק. גם ארצות הברית, מתברר, אינה יכולה להציע להם פתרון וגם בה מתפשטת האנטישמיות. לדוגמה העיתון מדווח על דליקות גדולות בבתי הכנסת בניו יורק, מעשי ידיהם של נאצים (דבר, 8.3.1937).

על גילויים של אנטישמיות שומעים רבות בעיתון **משמר**, משום שהתחיל לצאת לאור בשנות הארבעים, כאשר האנטישמיות מרימה ראש בארצות הברית. "אמריקה בסימן התפשטות האנטישמיות", נכתב בסדרת מאמרים על "יהדות אמריקה בצבת השניות". שם נקבע כי "לכאורה מצבם של היהודים טוב, אך נשללת מהם 'החירות החמישית'. ומהי אותה חירות? זו החירות מאנטישמיות. שום חוקים לא יצילו את היהודים באמריקה מן האנטישמיות", קובע העיתון. "אף על פי שאנטישמיות היא בלתי אמריקאית, איני מכיר שום חוק פורמלי או הוראה קונסטיטוציונית שאוסרת לדון בעניינים גזעיים ודתיים" (**משמר**, 21.2.1944).

הערה אנטישמית שהשמיע גנרל מורגן עוררה סערה באמריקה ונכתב עליה הרבה בעיתונות. נאמר עליה שעוררה גל התמרמרות שעוד לא היה כמוהו (דבר, 6.1.1946). במקום אחר מסופר שהחיילים האמריקנים "מתנאצים" בגרמניה (דבר, 11.1.1946), אבל כמשקל נגד מדווחים על משלחת חיילים יהודים שביקרה אצל הנשיא טרומן (דבר, 18.1.1946), ועל כך ש"30,000 יהודים מתו בשישה חדשים והם הטובים שבכולם". הלחימה של היהודים האמריקנים בגרמנים מציירת אותם כמי שחיים ב"מקום אחר", המאפשר להם להיות אקטיביים וחלק מהחברה הסובבת אותם, אך היא גם מעידה על כך שחיהם בארצות הברית אינם קלים ונוחים כל כך. גם ההידמות לעם שבתוכו הם יושבים לא עוזרת ליהודים, שכן אינם יכולים לשנות את טבעם. באחד המאמרים **בהפועל הצעיר** נכתב כך:

תורת ההתבוללות נתבדתה. הניסיון הורה "שאפילו בתנאים הטובים ביותר אין היהודי יכול להיות חלק אינטגרלי של האומה הזרה שבתוכה הוא חי ויוצר" (27.8.1943).

על יחסה של העיתונות בארץ כלפי יהדות ארצות הברית מתפרסמת כתבה (**משמר**, 10.1.1947) בשם "על התשכחות ועל חטא רגישותם של יהודי אמריקה". כך נאמר שם:

הם טוענים שיש שמחה לאיד בפרסומים בארץ. וודאי שסגנון דיבור זה שעליו קובלים יהודי אמריקה רווח למדי בעיתונות הארץ ישראלית ובתעמולה הציונית. לא מעטים בינינו מחבבים את הנוסח הזה בהסברה הציונית. האם זהו הטון שיש להשליטו בוויכוחנו עם יהדות הגולה? שאלה היא ושאלה נכבדה. אין ספק שחובה להזהיר ולהתרות. לצערנו אין יסוד לשאננות בגולה. אך כלום הועילה לנו בעבר הטלת האימה על ציבור היהודים בארצות הגולה? וכי יש סיכויים שיילמד אפילו כיום לקח משואת היהדות על ידי שנעלה תמיד לפנינו את צללי מיליוני נטבחינו, שיכריזו באוזניו בלי הרף: "מחר אתה ובניך עמי!"? לעת עתה התגובה היא או בריחה מן היהדות או אופטימיזם גלוי.

יש בדברים אלה כדי להעיד על קשרי גומלין בין יהודי ארצות הברית לבין אנשי היישוב בארץ ישראל. הרושם הוא שכל אחת מן הקבוצות הללו קוראת את הדברים שמתפרסמים בארץ האחרת.

הבלטת חוסר האפשרות לשמור על הרוח היהודית בארצות הברית

מן העיתונות בארץ עולה התפיסה שחיים יהודיים שונים במהותם מן החיים המקובלים בארצות הברית. היהדות רצינית, מייצגת עולם של חובה, של העדפת הכלל על הפרט, של חיים רוחניים עשירים ושל חיים לפי כללים ברורים. אורח חיים כזה דורש מסגרת שתאפשר אותו, ואורח החיים בארצות הברית, שהוא אינדיווידואליסטי ומכוון לחומר, מנוגד לאורח החיים היהודי. זו אמנם גלות נוחה, אך רחוקה מלאפשר חיים ברוח היהדות.

בהפועל הצעיר מתפרסם מאמרו של הנס כהן⁷² על שלושה ספרים בנושא היהודי. אחד מהם הוא ספרו של מוריס סמואל. כהן מצטט מספרו של סמואל "אתם העמים", המדבר על הניגוד שבין יהודים ללא יהודים, וכך הוא כותב:

הרגשתי עוד מתוך הדמדומים הראשונים של הכרת יהדותי העצמית, כי יהודי ולא יהודי הם שני עולמות נבדלים, כי ביניכם הלא יהודים ובינינו היהודים ישנה תהום שאינה נגשרת עולמית (הפועל הצעיר, 1915, תרע"ה, 1-2).

⁷² מאוחר יותר עבר לארצות הברית והפך לאחד ההוגים המרכזיים של הלאומיות התפוצצית.

ועוד הוא כותב:

החיים בשבילכם הם משחק ואבנטורה מעיזה, וכל מפעלי החיים משותפים ברוח העזה הזאת. אולם בשבילנו החיים הם חובה רצינית מאוד, המכוונת לתכלית מסוימת שאין מפלט ממנה. ייחוסים אתם לאלוהים ולאנשים יונקים מהשמחה ומהריתמוס של היהירות או ההתנגדות הרוחנית הזמנית, ובייחוסנו אנו לאלוהים ולאנשים שלטת ההכנעה נכאת הרוח לפרינציפ נצחי.

על שלושה ספרים נכתב גם בקונטרס:

הראשון פותח לפנינו את כל המרחב של העולם החדש. את המספרים הענקיים ואת האפשרויות הבלתי מוגבלות. השני מראה את ההמוניות הזאת בהשפעותיה על רוח העם היושב בו, והשלישי כתוב בידי סופר יהודי המגלה את כל הבדידות של הנפש היחידה מבין המוני העם ההומים ומרחבי הארץ שאין להם סוף (1925, תרפ"ה, ריא).

בכתבה בשם "יהודים אמריקנים" כותב הנס כהן על כמה ספרים שמתמודדים עם שאלת שמירת הזהות היהודית בארצות הברית, ועל סכנת ההתבוללות האורבת ליהודים שם. לענייננו חשובים כמה משפטים מאפיינים על מצב היהודים בארצות הברית, המלמדים כיצד היא נראתה בעיני אנשים שביקרו בה באותן השנים. הוא מטיל ספק באפשרות שארצות הברית תפתור את בעיית היהודים:

התהום שבין היהודי והאזרח האמריקני, שהיה נראה כאילו היא הולכת ומתמלאת ומתכסית לאט לאט - נפתחה דווקא ונתעמקה פתאום הרבה יותר מכפי ששיערו. היהודי נעשה באמריקה לפרובלימה מפחידה במקצת. הוא מפריע, בשעה שהוא מנסה לתת ביטוי לעצמיותו - מיד מתחילים להרגיש בו מעין איזה כוח מהרס. מחפשים דרכים למנוע בעד המשך הגירתו. החברה האמריקנית [...] הולכת וסוגרת על עצמה לשם הגנה עצמית (הפועל הצעיר, 2.10.1924, כרך 18).

הזיקה של הפרטים בעם אל כלל העם היהודי מעסיקה את הכותבים, והם מתנחמים בה. כך עולה ממכתבו של ג' חנוך, שליח מארץ ישראל. הזיקה הזאת אמנם קיימת, אך מאחורי ההערה החיובית מסתתרת דעתו השלילית של הכותב על החברה היהודית אמריקנית:

וכל מי שיסתכל [...] יראה עוד לפניו מתחת לכל אותן השכבות [...] של כיעור גלותי, מבהיל לפעמים, גם איזו שכינה, שכינת ישראל ערטילאית, השוכנת עדיין בנפשם של אלו, ופה, דווקא פה, אפשר עוד לשוב ולהאמין באיזה 'אתה בחרתנו', משובש יחד עם הניוול והירידה שבחיי בני הגולה.

[...] הנך מרגיש כאן גם באיזה כוח טמיר ופלאי, איזה כוח מיוחד בבני עם חי אלה, כוח שיכול לעמוד בפני הכול ועמיד גם לכבוש הכול (הפועל הצעיר, 23.4.1921, ההדגשות שלי, נ"פ).

אולי משום כך נענים היהודים בשעת צרה ומתגייסים לעזרת אחיהם. בכתבה בשם "אמריקה", מתמודד הנס כהן גם עם הדימוי של אמריקה, ומבטל למעשה את יכולתה של ארצות הברית לשמש בסיס לגאולתו של העם היהודי. כך הוא כותב:

אבותינו תיארו אותן [את ארצות הברית] כארץ הברכה, ארץ החופש הדמוקרטי, ארץ שבה יכול כל נער מוכר עיתונים להיעשות נשיא המדינה או בעל מיליונים. בימינו נתגלה הדבר שאין כל זאת אלא אגדה נאה. אמריקה הייתה לארץ שבה נהפך החופש למליצה קפואה, אשר כרוח של מת היא כורעת ומשתחוה לפגר עצמה. אין לך ארץ שבה ישלוט הכסף שלטון בלתי מוגבל ואיום כל כך כמו כאן, כי אין לך מקום ששם מצאו להם האנשים כל כך מעט מנוחה ופנאי למחשבה, להתבוננות וליצירה אמנותית חופשית כמו כאן (הפועל הצעיר, 13.11.1924).

שמעון קושניר, סופר שעלה ארצה בשנת 1905 מאוקראינה וכתב על ההתיישבות ועל ענייני היום בקונטרס, בהפועל הצעיר ובדבר,⁷³ מצא נחמה פורתא בכך שגם אם יחידים מצאו את הגאולה האישית בארצות הברית, הם אינם יכולים להתעלם מן הקשר שלהם לעם היהודי, ומתקיימת בהם עדיין הזיקה היהודית (הפועל הצעיר, 23.9.1931).

⁷³ היה ממתנדבי הגדוד העברי ובין מייסדי אחדות העבודה בפתח תקווה. יצא לשליחויות רבות בחוץ לארץ.

הקונפליקט האידאולוגי-סוציאליסטי

הקונפליקט האידאולוגי-סוציאליסטי עוסק בשאלה מהו אורח החיים הראוי ליהודים – סוציאליזם או קפיטליזם נוסח ארצות הברית? עניין זה מעלה שאלות נוספות: האם העמדה הסוציאליסטית, הרואה את החברה האמריקנית באור שלילי, מקרינה על חוסר נכונותם של הכותבים בעיתון לראות בארצות הברית פתרון לשאלת הגלות? האם לדעת הכותבים, ביטול הגלות יכול להיעשות רק בארץ ישראל? והאם הקמת מקלט לעם היהודי בארץ ישראל יכולה להצליח רק באמצעות העשייה החלוצית ברוח הסוציאליזם? שני נושאים יובלטו כאן בעניין הקונפליקט האידאולוגי-סוציאליסטי: (1) אורח חיים סוציאליסטי לעומת אורח חיים קפיטליסטי; (2) ביקורת על אורח החיים הקפיטליסטי של היהודים באמריקה בהשוואה לאורח החיים בארץ ישראל. בפרק זה נבחן את כל מה שפורסם בעיתונים בנושאים אלה.

בניגוד לנושא הראשון, האידאולוגי-ציוני, שבו ראינו התייחסות אמביוולנטית ועקיפה לאמריקה וליהדותה, בנושא האידאולוגי-סוציאליסטי קיימו הכותבים בעיתונות הפועלים התמודדות גלויה שעניינה אורח החיים הרצוי. נראה כי לדעתם עניין זה אינו משתמע מעצם הבחירה בחיים בארץ ישראל: הבחירה בארץ ישראל היא תנאי הכרחי לקיום יישוב יהודי בריא המתקיים על אדמתו, אבל לא מספיק; החיים בארץ דורשים גם הגשמה ברוח הסוציאליזם, כדי שאפשר יהיה להשיג מטרה נכספת זו. גם בארצות הברית הייתה פעילות סוציאליסטית, אך אין בכך כדי להביא את הפתרון הדרוש לבעיית העם היהודי, שכן רק החיבור בין השניים יכול להביא לכך. בהקשר זה מעניינים דבריו של עורך הפועל הצעיר, יצחק לופבן. הוא כותב: "התביעה ליישב עובד על הקרקע אינה תביעה 'מעמדית', כי אם תביעה לאומית. בדרך אחרת לא תיבנה הארץ ולא יהיה לה כוח קליטה" (הפועל הצעיר, 27.8.1943). משה ביילינסון, מעורכי דבר, אומר דברים אלה:

העלייה ארצה אינה פרוצס גאוגרפי בלבד. אינה אך שינוי מקום. היא קשורה גם בשינוי ערכין ובשינוי ההווי, בשינוי כל סדרי החיים. (ביילינסון, 1947, הפרק "הכשרה לחלוציות")

השאלה היא באיזו מידה הבחירה באידאולוגיה הסוציאליסטית, כלומר בחירה באורח חיים יצרני, בעבודת האדמה, באידאולוגיה של שוויון, של הסתפקות במועט, של דאגה לפרט ושל ערבות הדדית, עדיפה על אידאולוגיה

קפיטליסטית, הדוגלת בתחרות, ברדיפה אחרי העושר כדרך חיים ובראיית תכלית החיים בהישגים החומריים. באיזו מידה העמדה הסוציאליסטית קבעה את יחס היישוב לארצות הברית וליהודיה?

עיתונות הפועלים, העיתונות של תנועת העבודה, הרבתה לבקר את החיים היהודיים בארצות הברית בתחומים שונים:

משטר וכלכלה. בכתבה בדבר נכתב על הבחירות לנשיאות ארצות הברית (28.8.1928). נמסר ששתי המפלגות הנאבקות על השלטון מונהגות על ידי מדינאים מקצועיים, וכל אחת מהן משתדלת לנצח למען אנשיה, כדי שיהנו ממנעמי השלטון. המשטר התאפיין גם על ידי תיאור מצבם של האפרו-אמריקנים ("כושים", לפי ז'רגון התקופה), הנרדפים הן על ידי המעבידים והן על ידי הקו-קלוקס-קלאן. מסופר בדבר, כי המלחמה המתנהלת באפרו-אמריקנים במדינות הדרום-האמריקניות היא סמל לתהום הגדולה שבין התורה לבין המעשה, בין האידאות היפות לבין המציאות האכזרית המתקיימת בארץ הזאת (3.2.1930). במקום אחר נמסר כי הסנאט דחה סיוע ממשלתי ישיר למבוטחים (18.2.1932), מה שכמובן מנוגד לתפיסה הסוציאליסטית.

ביקורת על החיים הכלכליים במדינה הקפיטליסטית מתפרסמת **במשמר** גם בשנות הארבעים, במאמר ארוך בשם "אין סיכוי לגאות כלכלית באמריקה". מאמר זה מסתיים במילים אלה:

הקפיטליזם משול **לחולה** הסובל ממיעוט דם. עירוי דם מועילים לתקופות קצרות, ואף על פי כן הוא **מת**. הוא הדין לגבי הרפורמיזם שעבר זמנו. **הטלאות זמניות** אינן עשויות להציל את המשטר הקפיטליסטי ולתת להמוני העם האמריקני רמת חיים הוגנת או שלום ודמוקרטיה שהם משתוקקים להם בכל לבם ונפשם. משאות נפש אלה יושגו רק במשטר סוציאליסטי, וככל שההמונים והאינטלקטואלים האמריקנים יקדימו להודות בכך כן ייטב לכולנו (6.7.1945), ההדגשות שלי, נ"פ).

הפועל הצעיר מתייחס אל ענייני פנים בארצות הברית בביקורת רבה, ברוח הביקורת האופיינית לאירופה.⁷⁴ בעיתון התפרסמה רצוניה ארוכה בשם "נגד

⁷⁴ על כך ראו בשער הראשון, בפרק על הדימוי של ארצות הברית.

הזרם" מאת הנס כהן על ספרו של לודוויג לוינסון, שהיה מעין אוטוביוגרפיה של היוצר. זו הייתה כתבה מעריכה מאוד על הספר, אך היו שלובים בה משפטים שעשויים ללמד על היחס של הכותב לארצות הברית. לדוגמה: "הוא [הסופר] מנסה להשפיע על הביצה המקפאה של הברבריות האמריקנית, המתגלה לפנינו ב'מינסטרים' וב'באביט' של סינקלר לואיס"⁷⁵ (2.1.1924, כרך 17).

חינוך. העיתונות בארץ ביקרה את החינוך הניתן בבית הספר העממי הממשלתי האמריקני. חינוך זה הוא שמעצב את דמותו של האדם האמריקני, שאנשי הארץ סולדים ממנו. החינוך באמריקה דואג להקנות לילד השקפת עולם משוחררת מכל שמץ של אידאל חברתי, כפי שמבינים אותו בארץ ישראל. העיקר בחיי האדם הוא מלחמת הקיום. במלחמה זו אתה בודד, אתה מוכרח להישען רק על עצמך. דבר דיווח על האירוע שנודע בשם "משפט הקופים", שבו הועמד מורה לדין על שביאר בבית הספר לתלמידיו את גישתו של דרווין. אמריקה, נאמר שם, אמנם מפותחת טכנולוגית, אך לא מחשבתית (11.8.1925).

בקונטרס כתבו שיש להעלות את רמתם התרבותית של יהודי ארצות הברית ולהעניק לילדיהם חינוך יהודי וסוציאליסטי. הם מתלוננים על כך שרק מעטים מקבלים חינוך יהודי (1923, תרפ"ג, ק"ט).

אך העיתונות הסוציאליסטית בארץ לא הייתה קרוצה מעור אחד. נשמעו בה גם קולות אחרים. דוד רבלסקי כתב דווקא דברים חיוביים על יהודי אמריקה. הוא התמודד עם הדעות הקדומות הרווחות נגדם, ועם הטענות על כך שהם חסרי תרבות ומסורת יהודית, ושחייהם נעדרי צורה ללא הוד והם חדורים מטריאליזם. עליו הם עשו דווקא רושם של גוש לאומי חזק ורענן (דבר, 11.8.1925). אך אותו רבלסקי עצמו מתלונן כמה שנים אחר כך, שאין כוחות חדשים במחנה הסוציאליסטי. הסיבה לכך – קרקע אמריקה אינה מצמיחה

⁷⁵ סינקלר היה סופר אמריקני פורה. זכה בפרס נובל לספרות לשנת 1930, כנראה בעיקר בזכות ספרו "באביט", שהעמיד דמות כמעט מיתולוגית בספרות ובמסורת האמריקנית: דמות פרודית של איש המעמד הבינוני, רדוף תאוות הצלחה, איש מוגבל, אנטי-ליברל ומחוספס. הוא מבטא בספר את ביקורתו על כך שארצו בגדה באידאל החופש האישי, וחושף את המערכת הכלכלית הנוקשה, את הנוקשות המחשבתית ואת הצביעות של החברה. סינקלר האמין ביכולתו של האדם הקטן לכבוש את מגבלותיו ולהגיע לחופש בזכות כוח הרצון.

אידאלים לאומיים חברתיים. האידאל היחיד שאליו שואף הנוער שם הוא הצלחה, הצלחת הפרט. בכתבה זו הוא מדבר על האופי האמריקני, שאינו עושה דבר שאין בו רווח, והחינוך מכוון את הפרט להישען רק על עצמו (דבר, 18.12.1931).

עניינים כלל-עולמיים. ביקורת חריפה בעניינים כלל-עולמיים נמתחה בשנות הארבעים בעיתון **משמר**, האוהד את רוסיה, והייתה קשורה בעניינים כלכליים חברתיים. נמסר בו כי "אלי ההון בארצות הברית נגד שלום בינלאומי יציב" (17.1.1944). גם יחסם של אזרחי ארצות הברית לרוסיה העסיק את העיתון. ש' בן צבי אמנם כותב כי חל שינוי עצום ביחס של הציבוריות האמריקנית כלפי ברית המועצות, וכי זו הפעם הראשונה שניתן לקהל מידע בשפע על הניצחונות המזהירים של הצבא האדום (**משמר**, 2.5.1944), אך מתוך אזכור השינוי אפשר להבין מה היה המצב בדרך כלל, ומה הייתה עמדת הכותב בעניין זה.

ענייני פועלים. ענייני הפועלים העסיקו גם הם את העיתונות הסוציאליסטית. הם הרבו לעסוק בנושא השביתות באמריקה, לדוגמה נמסר ש"רוב כורי אמריקה שובתים" (**משמר**, 3.11.1943). כמו כן הם מציינים בחיוב כי "איגודי הפועלים בארצות הברית תובעים ביטול הספר הלבן". היה בכך כדי לבטא את תחושת הסולידריות של הפועלים האמריקנים עם היישוב (**משמר**, 7.4.1944).

דבר ביקר את היציאה ממעגל הפועלים, אך הביא גם את דבריו של אייב קאהן, שראה ביציאה של בני הדור השני ממעמד הפועלים תופעה טבעית ואף מוצדקת (16.10.1925). יוסף ברץ⁷⁶ מבכה בהפועל הצעיר את ההתבוללות של בני הדור השני (1.4.1931), ובד בבד הוא מבכה את העובדה שהעם היהודי לא הצליח להכות שורש בחקלאות בארצות הברית (6.2.1931), כאילו מדובר בשתי תופעות המשפיעות זו על זו. לדבריו, היו באמריקה ניסיונות חקלאיים לא מעטים של יהודים, אך הם לא הצליחו ברובם. היום יושבים באמריקה חקלאים יהודים קרוב לערים, וכורכים את העיסוק בחקלאות בפרנסות אחרות. נושא זה הופיע גם בעיתון **קונטרס**, אך

⁷⁶ יליד רוסיה, חלוץ ואיש ציבור, היה ציוני עוד ברוסיה, עלה ארצה לבדו בגיל 16, בין מייסדי דגניה א', פעיל בתנועת הפועל הצעיר, בין מייסדי ההסתדרות ופעיל בהגנה.

פחות מאשר **בהפועל הצעיר**. סופר בו על פעילות השליחים באמריקה. על עניין זה כתב י' בן צבי⁷⁷, ששהה שם לרגל שליחות. הוא מקונן על כך שבתחילת ההגירה היו רוב היהודים אנשים עובדים, ואילו עכשיו ההורים אינם מכניסים את בניהם לעבודה בבתי החרושת, ובמקום זאת עוסקים היהודים בספרות וב"עסקי אוויר":

ואילו עכשיו פרוצס זה חדל ואנו רואים שוב מעבר לחיי ספרות ואוויר. הגורם העיקרי לכך הוא הפסקת ההגירה, שהייתה מספיקה חומר אנושי לתעשייה, הגורם השני - הרווחה שבאה בחיי אמריקה. נפתח שער למעבר לחנוונות (קונטרס, 1927, תרפ"ז, כס"ט).

העמדה הביקורתית בעיתונות הסוציאליסטית בארץ על חיי היהודים בארצות הברית, הבנויים על הכסף, על הנהנתנות, על החיים הקלים והנוחים ועל הדאגה של האדם לעצמו בלבד, מאפיינים העומדים בניגוד לחיי החלוצים בארץ ישראל, השתקפו ב"מיטינגים" (meetings)⁷⁸, שעליהם דיווחו השליחים באריכות. מטרת המיטינגים הייתה להביא את דבר ארץ ישראל ליהודי ארצות הברית ולאסוף כסף למען ארץ ישראל. יוסף ברץ, למשל, דיווח באירוניה על המיטינגים הללו. הוא כותב בנימה של עליונות כך:

אכן חם לכם, ולי בכלל וכלל לא כל כך חם... בואו אלינו לעמק הירדן ותדעו מה זה חום, אבל אצלנו אוויר חופשי, אוויר מחיה נשמות, ואצלכם **מחנק ממות** (הפועל הצעיר, 10.2.1922, ההדגשה שלי, נ"פ).

יוסף ברץ גם מלעיג על העובדה שהשיר שזוכה להצלחה באותם מיטינגים הוא דווקא "אלי, אלי, למה עזבתני": "מה יש להם לקונן, ליהודים האמריקנים, על שעזב אותם. אלוהים – יודע אותם" (הפועל הצעיר, 5.5.1922). הצעירים, הוא מתלונן, אינם יודעים דבר על הנעשה בעולם וגם לא אכפת להם ממנו. בכתבה בשם "אמריקניות", מתמודד מחבר הכתבה, י' ל-ן, עם הטענות של הציבור היהודי בארצות הברית שארץ ישראל הפכה לסדום ועמורה. מתוך תיאוריו אפשר להבין כיצד הוא רואה את האמריקנים:

⁷⁷ מי שהיה אחר כך נשיא המדינה.

⁷⁸ מפגשים חברתיים של אנשי הקהילה היהודים, שנועדו לגיזס כספים ולווי בפעילות חברתית אמנותית כלשהי.

הטמפו של ההגזמה שם הוא כל כך גדול, שלנו, בני תמותה פשוטים דרי העולם הישן, אין אמצעים להדביק אותו. והכול משתקף בו בצורה הפוכה ומשונה.

זו יש לה שתי מטרות: לעורר את השנאה לברית המועצות ולהחליש את תנועת הפועלים האמריקנית עד שתוכה ולא תוסיף קום (הפועל הצעיר, 1912, תרע"ב, כרך 8, חוברת כ"ג).

בין העמדה האידאולוגית לבין הכרה בצורכי המציאות

בפרק זה נתבונן בכל הביטויים של גמישות אידאולוגית, הנובעים מהכרה בצורכי המציאות. כיצד משפיעים הצרכים של היישוב בארץ ישראל, בצד ההכרה ההולכת ומתחזקת בדבר מעמדה של ארצות הברית כמעצמה עולמית והכרה בכוחם של יהודי ארצות הברית להשפיע על ממשלתם, על הנכונות להתפשר, לבקש ואף לתבוע עזרה, ולנהל מערכת של קשרים ענפה עם היהודים בארצות הברית ועם הממשל שלה? שני סעיפים בפרק זה: (1) הכרה בכוחם הגובר של היהודים באמריקה והתעניינות גוברת בפעילותם למען יהודים בעולם ולמען ארץ ישראל; (2) הבלטת כוחה של ארצות הברית כמעצמה עולמית.

הכרה בכוח היהודים בארצות הברית והתעניינות בפעילותם למען יהודי העולם וארץ ישראל

לצד שלילת הגולה וביקורת על אורח החיים האמריקני הלכה וגברה המודעות לכוחה של אמריקה לסייע באופן ממש. על כך אפשר ללמוד מדבריו של מקס נורדאו, המספר בגיליון של הפועל הצעיר על הוועידה הכ"ב של ציוני אמריקה שבה השתתפו כאלף צירים, ועל השאלות שנדונו בה: "לאושרנו נוצרה באמריקה במשך ארבעים השנים האחרונות יהדות חדשה בת 3 מיליון נפש, שעליה הוטל התפקיד לדאוג לעתידו של עמנו" (27.10.1919).

נכתב גם על ההחלטות שנתקבלו בוועידה הציונית באמריקה ביחס לעבודה בארץ ישראל (הפועל הצעיר, 3.11.1919), ומדווח תחת הכותרת "בעולם היהודי" על איסוף כסף באמריקה לקרן הגאולה (הפועל הצעיר, 20.2.1920). הכותרת "בעולם היהודי" משמשת בעיתון לדיווח על המתרחש בעולם היהודי ובמסגרות הציוניות ועל כספים הנאספים למען יהודי אירופה ולמען

יהודי ארץ ישראל. קרן הגאולה הוקמה על ידי הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית, ונאמר עליה: "לא נדבות יביא העם לבניין ביתו הלאומי אלא קורבנות. איש איש כפי יכולתו ויותר מכפי יכולתו". גם השם "קרן הגאולה" וגם הגדרת התרומות כקורבנות, מושגים הלקוחים מתחום עבודת הקודש, הם ככל הנראה ניסיונות של השליחים, אלה שכתבו על כך בעיתונות בארץ, להתמודד עם הפער שבין היחס האמיתי שלהם כלפי יהודי ארצות הברית לבין ההבנה שלהם, שדווקא יהודים אלה יכולים לעזור ומותר לבקש מהם כסף. ואכן התמיכה הכלכלית האדירה של יהודי ארצות הברית ביישוב, לדוגמה ארגון הדסה, שנוסד ב-1912 כדי לעודד מוסדות ומפעלים בארץ ישראל ולחזק את האידאלים היהודיים, סייעה לו להחזיק מעמד בשעות קשות.

המבקרים הקשים ביותר של היהודים האמריקנים היו בדרך כלל השליחים שהגיעו לארצות הברית בתפקיד מפלגתי, וברור שהכתיבה שלהם על יהדות אמריקה בעיתונות בארץ נובעת מפעילותם. מן הדברים שכתבו עולה שלא אהבו את התנהגות הציבור היהודי האמריקני, אך ידעו היטב שציבור זה יכול לעזור להם, ולפיכך עשו הכול כדי ליצור עמו קשר למען המטרה החשובה מכול – יישוב ארץ ישראל. מתוך הכרה בחשיבות עבודת השליחים בהבאת סיוע כלכלי הוקצה בעיתונות מקום נרחב לתיאור פעילות זו. העיתוננים הסוציאליסטיים בארץ תיארו את היישוב בארץ כמי שעושה הכול למען יהודי העולם, ואת עזרתם של יהודי ארצות הברית הציגו כסיוע למאמץ הכללי הזה. לדוגמה, כך נאמר על הפועלים בארץ:

עושים מתוך תחושה שהם מכינים מקום בשביל עשרות אלפי יהודים חדשים, מחוסרי לחם ובית. ארץ ישראל הצילה עשרות אלפים מברלין, עכשיו כשארצות ההגירה נסגרות בזו אחר זו, כשהמלחמה העולמית והשלום האומלל והפוגרומים האיומים נישלו מאות אלפי יהודים מעל עמדותיהם הכלכליות, כשהיהודים המגורשים והמנוודים מבקשים מקום להניח שם את ראשיהם, עכשיו מוטל חוב קדוש על כל אחד ואחד מאתנו לסייע לחיזוק העמדות הקיימות מכבר ולעזור ליצירת עמדות חדשות בשביל היהודים המחפשים עבודה בארץ ישראל (קונטרס, 1924, תרפ"ד: קס"ה).

לכן פונים הפועלים בארץ לחבריהם בארצות הברית בבקשה לתת להם כלי עבודה ומכונות, כדי שאלפים יוכלו להיכנס לארץ ישראל.

יהודי אמריקה נתפסו אפוא כגורם בעל חשיבות מעשית בסיוע ליהודי העולם כולו. נאמר שהם יכולים ואף חייבים לסייע ליהודי העולם לשרוד, ואף ללחוץ על השגת הפתרון הלאומי בארץ ישראל. כל חלק בעם היהודי חייב לתרום את תרומתו למען העם כולו. אנשי ארץ ישראל, כך נכתב, עושים זאת בעבודה קשה בהכנסם מדינה ליהודים, ואילו יהודי ארצות הברית ובעיקר הפועלים שביניהם, צריכים להתגייס למשימה בדרכים שלהם. ברל כצנלסון מפרסם בהקשר זה דברים נוקבים תחת הכותרת "עבודת משלחתנו באמריקה":

הפועל העברי בארץ ישראל אינו זקוק לעזרה. הוא חי על עבודתו. הוא יוצר באמצעיו שלו את הסתדרויותיו ואת מוסדותיו. מלחמו שלח עזרה לנגועי הפרעות באירופה ובדמי עבודתו הוא שולח את חבריו לחוץ לארץ לעזרת העלייה. לא לשם עזרה לנו באנו אפוא אליכם, כי אם לשם עזרה לענייננו, לעבודה אשר אנו עושים [הכוונה לאלפי העולים המגיעים ארצה].

לשם כך צריכים להקים בנק פועלים. וכאן חשובה עזרתם של יהודי ארצות הברית. ועכשיו אנו פונים אליכם, פועלים יהודים שבאמריקה, אנו רואים את עצמנו רשאים לבוא אליכם בדברנו, בתביעתנו. אתם הנכם היחידים אשר ניצלתם מתוך החורבן האיום ולא לכם לשבת שאננים בחיבוק ידיים.

עיתון דבר מבליט את כוחה של יהדות ארצות הברית בתמיכה ביישוב בארץ ישראל, ומרבה לכתוב על מגביות למען ארץ ישראל, לדוגמה כסף נאסף למען האוניברסיטה העברית בירושלים (19.8.1925), נפתחה מגבית ההסתדרות באמריקה (6.5.1926), והעיתון מדווח על החלטות ועידת המגבית באמריקה. העיתון מדווח על 48 מיליון דולר שנתנו יהודי אמריקה בשנת 1936 ועל כספים שהם אוספים בעיצומה של המלחמה, בשנת 1940. נמסר שהם תורמים לא פחות מ-100 מיליון דולר כל שנה לעזרת יהודי אירופה, לקרנות הציוניות וגם עבור צורכי יהדות אמריקה. נשיא המגבית רואה את עזרתם כחלק ממאמץ יהודי כללי:

על יהודי אמריקה למלא תפקיד חיוני דחוף ביותר במאבק הזה. עליהם לספק חומרים וכסף לשם התיישבות, הקמת מפעלי תעשייה ושמירה על הביטחון הבסיסי לקליטתה של העלייה הגדולה שתבוא בקרוב מאירופה (דבר, 14.11.1930).

ש' רוזנפלד⁷⁹ כותב בכתבה בשם "אמריקה שתחיה" כך:

בשעה שפגעים רעים שוטפים אותנו, בשעה שרגש של יאוש ובדידות עמוקים תוקף אותנו, בשעה שענינו רואת איך על כל שעל ושעל נחשים זוחלים ושונאינו בנפש מתגברים והולכים - בשעה שכזו, טוב להם ליהודי אמריקה שתחיה, לדעת שבקרבתם נמצאים עדיין גם אנשים כנים [...] שצלם אלוהים טרם נמחה מעל פניהם וקול אלוהים טרם נכרת מפיהם (דבר, 4.1.1937).

התביעה מיהדות ארצות הברית אינה מסתכמת רק בעזרה כספית. דורשים מהם לסייע גם מבחינה פוליטית. ואכן מסופר שכמה בתי מחוקקים, ביניהם של ניו יורק, קיבלו החלטות "המכירות בזכות עם ישראל לכוונן לו בית לאומי בארץ ישראל ולפתח את חייו הלאומיים בכל ארצות פזוריו" (קונטרס, 1919, ה'). באותה שנה ובאותו עיתון מסופר שהוכרז אבל לאומי על מה שנעשה ליהודים בגולה, ויעקב שיף, ממנהיגי יהדות אמריקה, טען כנגד העיתונות האמריקנית שהיא עוברת בשתיקה על שחיטת יהודים (קונטרס ו'). כלומר הייתה הכרה בכוחם של יהודי אמריקה לשנות את פני המציאות ובכך שזקוקים להם בארץ ובעולם, אף שכאמור אורח החיים שלהם כל כך שונה מן הרצוי, לדעת הסוציאליסטים.

עיתוני תנועת העבודה העדיפו אם כן את העמדה המעשית, והמפלגות הסוציאליסטיות השתמשו בקרבה האידאולוגית שלהן אל הפועלים, כאשר פנו לפועלים היהודים והלא יהודים כדי להיעזר בהם בהפעלת לחצים על המדיניות של הממשלה הבריטית בארץ ישראל. בייחוד הייתה חשובה להם תגובת התאחדות פועלי אמריקה על הספר הלבן (דבר, 1.12.1930).

פועלי ארצות הברית שמחו לעובדה שהממשלה הבריטית התחייבה לפוליטיקה קונסטרוקטיבית, המכוונת לתמיכתם ולפיתוחם של החיים היהודיים הלאומיים בארץ ישראל. לכן נדהמו לשמוע על הספר הלבן, על מדיניות המשנה את הפוליטיקה שלה בארץ ישראל (דבר, 6.9.1929).

⁷⁹ שלום רוזנפלד, יליד פולין 1914, מבכירי העיתונאים בישראל, עורך מעריב שנים רבות. נחשב לעיתונאי המקפיד על האתיקה המקצועית ורואה בעבודתו שליחות חברתית. הקים את התכנית ללימודי עיתונאות באוניברסיטת תל אביב.

אם כן הפנייה לא הייתה רק אל היהודים כיהודים אלא גם אל היהודים כפועלים, כלומר בעלי אידאולוגיה משותפת, עם הדגשה שהעזרה נועדה עבור כלל היהודים. מעניין לראות שהדוברים פנו ליהודי ארצות הברית מתוך עמדה של כוח. נכתב, למשל, שמי שהתחייב ליישוב הארץ צריך עכשיו לסייע, כי "יצירת הבית הלאומי בארץ ישראל חדלה להיות עניין של ויכוח. ניגשים כבר לבניין" (קונטרס, 1919, תרע"ט, ב'). נימה זו שבה השתמשו בעיתונות, נימה תובענית, לא מתחננת, הייתה אולי דרך להתמודד עם הפער בין מה שחשבו כאן על אורח חייהם של יהודי ארצות הברית לבין הצורך להיעזר בהם.

ייתכן שהעיתונות התמודדה עם הצורך להיעזר ביהדות ארצות הברית בשנות המלחמה ואחריה גם באמצעות הבלטת העובדה שהיהודים מעורבים מאוד בנעשה בארץ, אוהדים מאוד את היישוב, מסורים לארץ ישראל, אוהבים אותה ומתעניינים בה (דבר, 23.8.1938). כך, כשעליונותו של היישוב בארץ ישראל ברורה (דבר, 3.9.1944), אולי קל יותר לקבל את העזרה החשובה כל כך של יהודי ארצות הברית.

ובכל זאת ניכר שהעיתונות לא הסתפקה בעזרתו הכלכלית ואף הפוליטית של הציבור היהודי בארצות הברית. לפעמים לא יכלה להימנע מביקורת, וביקשה הכרעה ציונית. לדוגמה אחד הכותבים בא חשבון עם "האינטליגנציה היהודית באמריקה" (דבר, 5.1.1944):

הציונות באמת זכתה להכרה באמריקה, אך אין בכך די. ציונות בזמננו אין פירושה הבהרת מושג שישיגהו המשיג בשכלו, אלא תפיסת חיים ונכונות לשנות את החיים, עקירה ממקום המולדת והליכה לארץ לא נודעת, לקראת חיים לא ידועים ולא קלים. זה קשה במיוחד ליהדות אמריקה, שחיה בצילה של קונסטיטוציה דמוקרטית המבטיחה חירות.

הבלטת כוחה של ארצות הברית כמעצמה עולמית

בעיתון דבר היו מודעים מאוד לכוחה של ארצות הברית. ידיעות קצרות ורבות, רובן בעמוד הראשון של העיתון, הופיעו באותה תקופה. דבר הבלט בבירור את ההגמוניה של ארצות הברית בעולם, את החשש של מדינות העולם מפניה ואת תלותן בה. יש לכך הרבה דוגמאות: נאמר כי בצ"ל התקבלה בהתלהבות הקריאה "אמריקה הלטינית לאמריקאים הלטינים". מזכרת תורת מונרו, הקוראת לאי-התערבות של ארצות הברית באירופה אך

משאירה בידיה את ההגמוניה על מדינות דרום אמריקה, תורה שבצ'ילה מתקשים לקבלה (21.6.1926). עוד נאמר שהחזזה עם פנמה מחייב אותה לשיתוף פעולה עם אמריקה, ובמקרה של סכסוך לאומי היא תהיה במלחמה עם כל מי שמתנגד לארצות הברית (26.12.1926). כן נמסר על עמדת ארצות הברית כלפי סין. נכתב שארצות הברית מביעה את אהדתה להתעוררות הלאומית של סין, והיא מבטיחה לשמור על ניטרליות גמורה בסכסוך הפנימי שבין הצדדים השונים בסין (28.1.1927). מדווח גם על ריב שהתעורר בין אנגליה לבין אמריקה על הקוטב הדרומי (8.4.1929).

הרבה ידיעות בעיתון דבר עוסקות בחוב של ארצות אירופה לאמריקה. הן אינן יכולות לשלם, ארצות הברית דורשת לפחות התחייבות לתשלום, ואילו ארצות אירופה רואות בחובות אלו כספים ששימשו להשגת מטרות מדיניות משותפות. מדווח על כך שארצות הברית וקנדה משתפות פעולה נגד הסכם מסחר עם רוסיה ומחרימות סחורות רוסיות, כי הן חוששות מן הסכנה הסובייטית (5.2.1930). ידיעות אחדות מוקדשות לנושא זה (2.5.1926). כן נמסר שאמריקה לא תצטרף לבית הדין הבינלאומי, אם כי מנסים לכפות זאת עליה (26.2.1928). נציג ארצות הברית מרגיע ואומר שאין לארצות הברית מזימות אימפריאליסטיות כלפי אמריקה הלטינית. מכאן שחשש כזה היה קיים במדינות אלה (6.4.1926, 19.12.1930).

מכל הידיעות הללו, שהן ברובן קצרות אך כאמור מופיעות בעמוד הראשון של העיתון, מתקבל הרושם, שארצות הברית מעורבת בנעשה בעולם כולו, ויש לה יכולת להשפיע על מהלכים כלל-עולמיים, וכן שהכותבים בעיתון מודעים לכך ומבליטים עניין זה. אין ספק שהדימוי של יהודי ארצות הברית הושפע מכוחה העולה של ארצם.

סיכום

לשלושה נושאים הקשורים לאמריקה וליהדותה יש ביטוי בעיתונות הסוציאליסטית בארץ בכל התקופות: הנושא האידאולוגי-ציוני, הנושא האידאולוגי-סוציאליסטי ועניינים הקשורים לכורח המציאות. המגמה האידאליסטית, שניכרה בצורה ברורה כל כך בעיתונות העברית במזרח אירופה, כמפורט בשער הראשון בספר זה, ואשר הציגה את ארצות הברית כאפשרות טובה וראויה להגירת יהודים, שכן היא מאפשרת להם חיים טובים

גם כלכלית וגם מבחינה יהודית, כמעט שלא הייתה קיימת בעיתונות תנועת העבודה שהתפרסמה בארץ ישראל. אולי דווקא משום שהכותבים היו מודעים לתפיסת ארצות הברית כאפשרות טובה, העדיפו להתייחס אל ארצות הברית ואל היהודים החיים בה רק בדרכים עקיפות. הם הבליטו את השלילה שבה לא באמצעות ויכוח ישיר אלא למשל על ידי כתיבה על סגירת השערים בפני המהגרים, על המשבר הכלכלי, על אנטישמיות או על הניגוד בין הרוח היהודית לבין אורח החיים האמריקני.

הנושא האידאולוגי-סוציאליסטי בולט בעיתונות הפועלים מאוד בשנים הראשונות, בשנות העשרים של המאה ה-20. אלה השנים שבהן מתעצב היישוב הארצישראלי, והעיתונות מבליטה את המגרעות שבקפיטליזם בתחום המשטר והחינוך, בתחום הכלכלי-חברתי ובתחום התרבות. זהו משטר שאינו דואג לחלש, לכלל. הוא גם לא יסייע לקיום אורח חיים יהודי, וודאי לא לשינוי באורח החיים בכיוון של עשייה יצרנית יותר וטפילית פחות. ואם הדברים נכונים לגבי הדור הראשון של המהגרים, הרי ברור שבני הדור השני יתרחקו עוד יותר גם מעולם העבודה, גם מעמם.

לפי העיתונות הסוציאליסטית בארץ, העולם האמריקני רחוק מאוד מזה הארצישראלי, הציוני. האתוס האמריקני הוא אינדיווידואליסטי, איש לנפשו. הוא מכוון כולו החוצה, לרושם, לראויות ולחומריות. כל אלה אינם מחזקים את אהדת היישוב לארצות הברית וליהודיה. הנושא האידאולוגי-ציוני בלט בייחוד בשנות השלושים והארבעים, עם סגירת שערי אמריקה בפני מהגרים והתגברות האנטישמיות והפשיזם באירופה, ובמקביל – התחזקות היישוב בארץ ישראל.

המגמה הפרגמטית-ריאליסטית בולטת בכל השנים, ומתייחסת לתפקידה של ארצות הברית ובעיקר של יהודיה בחיזוק היישוב בארץ ובתמיכה בו וביהודים בעולם כולו. העיתונים לאורך כל השנים ערים לכוחה של ארצות הברית ולכוחם של היהודים החיים בה, אף כי מן הדברים המתפרסמים ברור שאינם שלמים עם אורח חייהם. עם זאת הם יודעים עד כמה הם זקוקים לעזרת הציבור היהודי הגדול והעשיר שחי שם, לשם הקמת מדינה בארץ ישראל למען העם כולו, ולכן הם מקדישים לכך מקום בולט מעל דפי העיתונים.

פרק 10

ארצות הברית ויהודיה בדפי העיתונות הארצישראלית בשנים 1925, 1933, 1939, 1945, 1948

על בחירת השנים

העיתונות של תנועת העבודה בשנים 1917–1948 התייחסה לסוציאליזם כאל דת חדשה. דת זו דרשה התמסרות והקרבה, והדרישות מהאדם היו גדולות וקיצוניות. החיים בארץ ישראל היו קשים, והמעבר מאורח החיים שבו חיו רוב העולים באירופה לחיי עבודה פיזית קשה והסתפקות במועט דרש אמונה חזקה וויתור על הנטייה האנושית הטבעית לשפר את התנאים ולהתקדם לחיים נוחים וקלים יותר. המטרה הגדולה והמשותפת שלהם הייתה חשובה יותר מאשר האינטרסים האישיים. העיתונות גם היא תרמה את חלקה לחיזוק המאמינים: היא שיבחה אותם על מאמציהם ועל דבקותם במשימה, והקטינה את דמותם של השונים מהם. ויהודי אמריקה היו שונים.

נראה שהמשותף בין העיתונים של תנועת העבודה רב היה מן השונה. כולם היו מגויסים למען המטרה: הקמת מדינה יהודית בכוחות משותפים, למען העם כולו. ובכל זאת כל עיתון הדגיש דברים מסוימים, ובלשון האופיינית לו. מה אפיין כל אחד מהם, והאם חלו שינויים בעיתונים השונים במשך השנים? כדי לענות על שאלות אלו נבדקו עיתוני הפועלים שיצאו לאור בשנים 1925, 1933, 1939, 1945, 1948. על מנת להבליט את האופייני לעיתונות של תנועת העבודה נבדק גם עיתון הארץ באותן שנים לשם השוואה. מדוע נבחרו דווקא חמש השנים הללו?

- שנת 1925 היא השנה שבה נסגרו שערי ארצות הברית. עובדה זו הציבה בעיה בפני יהודי ארצות הברית, והעיתונות הסוציאליסטית צריכה הייתה להצביע על מורכבות היחס לארצות הברית. מצד אחד אמריקה נתפסה כארץ המאפשרת ליהודים שבה חיים נוחים וכוח רב, ואף יכולת לסייע לפתרון שאלת היהודים. מצד אחר היא עצמה סוגרת את שעריה

בפני מהגרים חדשים. עניין זה הבליט את העובדה שהפתרון הציוני הוא הפתרון הנכון לעם היהודי.

- שנת 1933 עמדה בסימן התגברות האנטישמיות והגזענות גם בגרמניה וגם בארצות הברית.
- בשנת 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה, ונגזר גורלם של היהודים. זו המלחמה שאליה הצטרפה גם ארצות הברית בסוף 1941, לאחר שנתיים של לחצים ושל התלבטויות. השאלה המעניינת מבחינתנו היא איך שפיעו מעורבותה הבינלאומית של ארצות הברית ועוצמתה וכן עזרתם של יהודי ארצות הברית על הדימוי שלהם בעיני היישוב בארץ.
- 1945 הייתה שנת סיום המלחמה, שעמדה בסימן הכרה בממדי השואה והציבה שאלות לציבור היהודי בארץ ישראל.
- שנת 1948 הייתה שנת המאבק עם העולם הערבי על הקמת המדינה היהודית והשנה שבה החלו צעדים ראשונים לביסוסה ולהכרה בה מצד ארצות הברית. מצד אחד בלטה בה ההכרה בכוחם של יהודי ארצות הברית, החיים בארץ דמוקרטית, להשפיע על הממשל בארצם, ומצד אחר ברורה הייתה התחושה שכוחם של היהודים, ואולי גם רצונם, בכל זאת מוגבלים.

באותן חמש שנים חלה התפתחות עצומה ביישוב בארץ ישראל, וההנחה הייתה שהתפתחות בתחום הכלכלי, שהתבטאה לדוגמה בגידולן של הערים, התפתחות התעשייה ובניית מערכות שלטון, יסייעו לחיזוק כוח המשיכה של הארץ ויקטינו את כוח המשיכה של החיים בארצות הברית.

בבחינת הידיעות העיתונאיות שפורסמו באותן חמש שנים בעיתונות הסוציאליסטית ועסקו ביחס לארצות הברית, ניתן לראות באופן בולט את המורכבות שבחיי היהודים בארצות הברית – גם את עובדת קיומו של גוף יהודי חזק ומסייע בארצות הברית, וגם את התרחקות בני הדור השני מן העם היהודי, מתרבותו ומדתו. עובדות אלה ואחרות השפיעו על הדימוי של ארצות הברית ושל יהדות ארצות הברית, כפי שהשתקף מן העיתונות הסוציאליסטית.

סביר להניח שנגלה שגישתם הבסיסית של כל העיתונים הללו תהיה דומה. נראה שעצם העובדה שהכותבים בעיתונות זו חיו בארץ ישראל, מלמדת

שראו בה את הפתרון לבעיית היהדות, וכי כולם הכירו בבכורתה של הארץ. אולם האם ייתכן שעיתון הארץ, שאינו עיתון פועלים ואינו מייצג את הגישה הסוציאליסטית, יציג את החיים בארצות הברית כפתרון אפשרי לבעיית היהודים, ואת המרכז היהודי שם כאפשרות שאין לבטלה, לפחות בחלק מן השנים שנבדוק? אם כך מעניין יהיה לבחון אם גם בעיתון זה חלו שינויים במהלך הזמן לאור ההתרחשויות בארץ ובעולם כולו במלחמת העולם השנייה ואחריה.

שנת 1925

האירועים העיקריים בשנת 1925

שנות העשרים היו השנים של העלייה הרביעית. זו נמשכה מאמצע שנת 1924 עד שנת 1928. כ-60 אלף איש הגיעו אז ארצה, רובם ממזרח אירופה. הייתה לעלייה זו השפעה עצומה על המתרחש בארץ. השיא של העלייה היה בשנת 1925: 35 אלף הגיעו אז, יותר מאשר בכל שנות העלייה השלישית. הסיבה העיקרית לעלייה הייתה הרפורמה הכלכלית שהנהיג שר האוצר הפולני גראבסקי, שיהודים רבים סבלו ממנה וכתוצאה מכך חיפשו פתרון בהגירה.

סיבה נוספת להתגברות העלייה לארץ הייתה שינויים שחלו בראשית שנות העשרים בתקנות ההגירה לארצות הברית, שבהן הוגבל מספר המהגרים מאירופה לארצות הברית. היו לכך סיבות שונות, אך כפי שנאמר קודם, הגבלת ההגירה נתמכה גם בידי הארגונים המקצועיים שהפעילו לחץ בכיוון זה. צירוף זה של גזרות ושל הגבלת מספר הנכנסים לארצות הברית הוליד את העלייה הרביעית, שכינוייה היה "עליית גראבסקי". רבים מאלה שהגיעו ארצה לא הגיעו אפוא משיקולים אידאולוגיים.

העלייה הרביעית נתפסה כעלייה בורגנית. רוב העולים באו מקרב המעמד הבינוני הנמוך, והיו בעלי משפחות. בארץ נפגשו עם ציבור פועלים עם השקפת עולם ברורה, והתגלעו מתחים ביניהם. היחסים המתוחים ביישוב עמדו גם במרכז הדיונים בקונגרס הציוני ה-14 בווינה ב-1925.

רבים מבין עולי העלייה הרביעית התיישבו בערים. בתקופה זו נוצר בארץ הגרעין של התעשייה העברית. זו נבנתה בהון פרטי, בניגוד לחקלאות שנבנתה מתמיכה של הון ציבורי ולאומי. ב-1925 העסיקה התעשייה כשליש

מכלל העובדים בעיר, אם כי רוב המפעלים היו קטנים – עסקים בתחומי המזון, הבנייה, האריגים והדפוס – ולרובם חסר היה ידע וניסיון. ההסתדרות הייתה באותה תקופה הארגון הציבורי הגדול והמאורגן ביותר ביישוב, והיא הצליחה ללכד את השורות ולארגן עזרה למובטלים בימים קשים. התפתח אז מאוד גם תחום ההדרים, וניכרה בארץ גאות כלכלית. ב-1925 הוקמה תנועת הצה"ר הרוויזיוניסטית על ידי זאב ז'בוטינסקי. בשנה זו גם החל להופיע עיתון דבר ונחנכו הטכניון, האוניברסיטה בירושלים ובית הספר בצלאל בירושלים.

שנת 1925 בעיתון דבר

בשנת 1925, השנה שבה החל דבר לצאת לאור. בולטת העובדה שלא היו בעיתון דיונים הסובבים סביב ארצות הברית, אלא בעיקר בהקשר ליהודים החיים בה, ומתוך הדגשת הקשר שלהם לנושאים יהודיים וליחסם ליישוב המתהווה בארץ. עיתונות תנועת העבודה צריכה הייתה להתמודד עם עמדה מורכבת. מצד אחד לא יכלה להתעלם מכך שיהודי ארצות הברית הם כוח חזק, שונה מזה של יהודי אירופה, גוף בעל הכרה, החי חיי חופש ושוויון, שיש לו זיקה חזקה לעמו וכן נכונות ואף יכולת לפעול למענו. היא גם לא יכלה להתעלם מכך שלארצות הברית הייתה יכולת לפתור את בעיית היהודים, לפחות לגבי מי שכבר נמצא באמריקה. עם זאת עיתונות תנועת העבודה ביקשה לעודד יהודים לעלות ארצה ולהישאר בארץ ישראל. לכן סביר להניח שבקריאת הידיעות והכתבות נמצא שהעיתונות דאגה להציג את הקשיים שבחיים היהודיים בארצות הברית, לדוגמה את הגזענות ואת ההתרחקות מן היהדות, את החזרה למקצועות הגלותיים ואת הפחד מפני "מה יגידו". בעיקר סביר שנראה ניסיונות להבליט את העובדה שאין בחיים בארצות הברית כדי לפתור את בעיית היהדות.

הדילמות הללו אכן מוצאות ביטוי בשנת 1925 בעיתון דבר בארבעה נושאים: (1) בתיאור הפעילות של יהודי ארצות הברית, (2) בעיסוק בהתיישבות היהודית בקרים, (3) בדיון בביקורו בארץ של אייב קאהן, עורך הפארווערטס, ו- (4) בדרישה של ארצות הברית מארצות אירופה לשלם לה את חובותיהן.

פעילות הציבור היהודי בארצות הברית

התמונה של יהודי ארצות הברית המצטיירת מעיתוני דבר היא שהם חיים בארץ שעל אף סגירת הגבולות נותנת פתרון לשאלת היהודים לגבי מי שחי בה. היא נותנת להם ביטחון, שוויון וחירות, ובעיקר היא מאפשרת להם גם לפעול למען בני עמם. לדברי העיתון, יהודי ארצות הברית הם "גוש לאומי חזק ורענן". דוד רבלסקי מכה על חטא הדימוי שיצרו ליהודי ארצות הברית, וכותב כך:

הצטברו דעות קדומות על יהודי אמריקה. מקובל היה שהם חסרי תרבות ומסורת יהודית, שחיהם נעדרי צורה ללא הוד וללא קומה, וכל חייהם חדורי מטריאליות גסה.

אבל הוא סבור שהדברים מופרזים לאין שיעור:

עלי עשו יהודי אמריקה רושם של גוש לאומי חזק ורענן עם שפע של פוטנציאל לאומיות. קרוב היום שהפוטנציאל הללו תהפכנה לכוח ממשי דינמי, שירוח את העולם היהודי, ואלה יהפכו יום אחד לכוח גדול. בהתייחסותנו ליהדות האמריקאית הייתה תמיד איזו עקמומיות (דבר, 30.10.1925).

אם כן, לכאורה ניתן בעיתון ביטוי לקיומו של ציבור דינמי, מעורר הערכה, שיכול בהחלט לפתור את בעיית היהודים. אך מחמאות אלה נשארו ללא פיתוח נוסף, ואולי לכן לא עוררו שום התפעלות. למעשה הצגה כזאת של יהודי ארצות הברית שירתה את הגישה הבסיסית של עיתונות תנועת העבודה, שלפיה יהודי אמריקה הם גוף יהודי חזק, שניתן להיעזר בו להשגת המטרה המשותפת לעם היהודי כולו: בניית מקלט ליהודים בארץ ישראל. כלומר התשובה הציונית, הארצישראלית, לבעיית היהדות היא עדיין התשובה היחידה, וכוחם של יהודי ארצות הברית המתגלה לעיניו של הכותב, הוא כוח משמעותי משום שהוא יכול לתרום להצלחת התשובה הציונית. רק ארץ ישראל יכולה לפתור את בעיית היהודים המחפשים מקלט, כי ליישוב ברור שיהודי ארצות הברית אינם יכולים לפעול למען פתיחת השערים של ארצם. למרות מגבלתם זו זכו הפועלים היהודים בארצות הברית להערכה, משום שבועידה שלהם במלאת 25 שנה לארגון ה"ארביטער רינג", השתתפו אלף צירים, שגילו עניין רב במצבם של היהודים בעולם והביעו את מחאתם נגד הגבלות ההגירה לארצות הברית (דבר, 4.6.1925).

גם ב-15.6 וגם ב-22.7 דיווחו בדבר על משלחת ראשונה של ועידת הסיוע העולמית שהגיעה באותה שנה, 1925, לאמריקה כדי לעורר את הלבבות לחידוש מעשי הסיוע של יהודי אמריקה למען יהדות מזרח אירופה. כל זה נכתב בתחושה של הכרת תודה. היהודים תוארו בצורה חיובית בעיקר כשהם מגלים עניין במפעל הציוני ומוכנים לעזור להצלחתו, מה שכמובן מבליט את בכורתו של היישוב היהודי בארץ ישראל. דבר הבלית את מרכזיותה של ארץ ישראל בחיי היהודים ואת העובדה שהוועידות היהודיות דנות בה ומייחסות לה חשיבות. לדוגמה בכתבה "מה היה בוועידת פילדלפיה" מדווח כך: "אין ספק, ארץ ישראל הייתה נקודת המרכז בוועידה שנתכנסה בפילדלפיה על ידי ועד הסיוע" (15.10.1925).

פעילותם של יהודי ארצות הברית למען בני עמם הייתה רבה, אבל מוגבלת למדי בכוח השפעתה. לדוגמה, הם פנו בבקשה לממשלת ארצות הברית שתתערב כדי לשים קץ למהומות האנטישמיות בווינה. על בקשתם קיבלו תשובה סתמית: "הציר האמריקני בווינה כבר הודיע על דבר האמצעים שאחז בהם ראש המשטרה ושאין כל ספק, שהממשלה האוסטרית תמנע בעד המהומות" (דבר, 23.8.1925). אמנם ניכר שמייחסים בעיתונות חשיבות לעצם הפנייה, לעצם המעורבות שלהם, שעוררה הערכה בקרב אנשי הארץ, אך מאידך גיסא ברור היה שהם אינם מסוגלים לשנות דבר. גם עובדה זאת מובלטת בעיתון. אין ספק אפוא שעזרתם של יהודי ארצות הברית זכתה להערכה ביישוב, אבל בשני תחומים הם ספגו ביקורת רבה בעיתונות: (1) הובלט המרחק בין האידאולוגיה הסוציאליסטית לבין אורח החיים של היהודים, אפילו של אלה שניסו לסגל לעצמם אורח חיים יצרני; (2) הובלט העולם הרוחני הדל שלהם.

המרחק בין האידאולוגיה הסוציאליסטית לבין אורח החיים של היהודים האמריקנים

היו אלו השנים הראשונות של היישוב, שנים של אמונה חזקה באידאולוגיה הסוציאליסטית. ביקורת העיתונות הסוציאליסטית בארץ על יהודי ארצות הברית התבטאה בכך שהציגה את אורח החיים של יהודי ארצות הברית כגלותי וכשונה מזה שמבקשים אנשי היישוב לגבש בארץ. אמנם העיתונות הכירה בעובדה שיש הרבה חברים יהודים בתנועת העבודה האמריקנית, אך ברור היה לה שיהדות ארצות הברית לא הייתה סוציאליסטית במובן המקובל

בארץ. הפועלים היהודים באמריקה, כך סופר, נוטשים את העבודות החדשות שלהם ופונים שוב לאותם מקצועות שאפיינו את יהדות הגולה בעבר. בחברה כמו החברה הארצישראלית, שחרתה על דגלה את שינוי אורחות החיים בכיוון יצרני, חזרה למקצועות העבר הגלותיים ודאי התפרשה ככישלון, והיה בה כדי להרחיק את תושבי הארץ מהזדהות עם יהודי ארצות הברית. החיים בארצות הברית, מתברר לפי העיתון, אינם מאפשרים את השינוי הנדרש באורחות החיים. כך לדוגמה, נאמר:

שהפועלים היהודים הביאו אתם הלך רוח רבולוציוני, אך זה השתנה במפגש עם המציאות באמריקה. הם נעשו לתעשיינים ולבעלי הון, ושוב אין ביניהם פועלים רבים, בעיקר לא בערי השדה (דבר, 11.6.1925).

לא זו בלבד שהתופעה של חזרה למקצועות העבר הלכה והתרחבה גם בדור האבות וגם בדור הבנים, אלא שאפילו אייב קאהן, עורך עיתון הפועלים הפארווערטס, סוציאליסט אמריקני, מצדיק אותה. כך הוא אומר בריאיון המתפרסם בדבר:

הפועלים היהודים מאורגנים היטב בתנועה המקצועית, יותר משלוש מאות אלף יהודים מאורגנים באמריקה. אך התנועה הזאת אינה גדלה, אדרבה, המצב גורם להתמעטות מספר הפועלים היהודים, והסיבה פשוטה. היהודים יוצאים מכלל פועלים ועוברים לפרנסה שיש בה עמידה ברשות עצמם ולא רק הדור החדש, אפילו האבות משתדלים בכל הזדמנות לעזוב את העבודה אצל אחרים ולעמוד ברשות עצמם (21.9.1925).

קאהן כסוציאליסט מכיר בעובדה שבארצות הברית אין תנועה סוציאליסטית. זאת משום "שאינן בין הפועלים הכרה מעמדית, והכרה מעמדית אינה נוצרת מפני האפשרות הרחבה שניתנה לכל בעלי הכישרון לצאת בהמון מתוך המעמד העובד ולעלות בשלבי המשק הקפיטליסטי." הוא הדין בנוגע ליהודים. "אם כי היהודי", לדבריו, "נשאר סוציאליסט גם כשהוא נהפך לבעל בית ומנצל, משום שהסוציאליזם שלו הוא דבר שברעיון." ואם עורך עיתון הפועלים חושב כך, הרי ברור שאין להתייחס לארצות הברית כאל ארץ שבה יכולה להתגשם האידאולוגיה הסוציאליסטית כדרך לפתרון בעיית היהדות. אם בעיני אנשי היישוב חברי התנועות הסוציאליסטיות דרך החיים הזאת היא היחידה שבאמצעותה אפשר להשיג את המטרה של יישוב הארץ ושל פתרון

שאלת היהדות, הרי מובן כי חזרה למקצועות התיווך הגלותיים המתקיימת בארצות הברית היא לדידם מסוכנת לקיומו של העם היהודי, אם כי אולי נוחה לפרט.

ביקורת על עולמם הרוחני הדל של היהודים האמריקנים

גם בכל הקשור לעומק העולם הרוחני ספגו ציוני אמריקה ביקורת קשה. על אחת מוועידות ציוני אמריקה דיווחו כך: אמנם רבים השתתפו בוועידה, אך הייתה אווירה גרועה. ובלשון הכותב, ששמו לא צוין:

הרבה ועידות של ציוני אמריקה ביקרתי, אך מעטות מהן הצטיינו בעלייה רוחנית, אולם זו האחרונה, אשר זה עתה ננעלה, הייתה יוצאת מן הכלל לרעה גם לגבי אמריקה. דווקא בשעה שהפרובלמות הציוניות דורשות התעמקות יתירה, הראתה הוועידה יחס של רפרוף ושטחיות גמורה, ואל נא יערבבו שטחיות זו במעשיות כביכול (דבר, 5.8.1925).

דבר הזכיר גם את החינוך הלקוי הניתן לצעירים, שבגללו קיימת לגביהם סכנה של התבוללות. כשהעיתון כתב על מצב החינוך של הצעירים היהודים, הוא דיבר על כך בנימה של התנשאות, כאילו גורל החינוך היהודי בארצות הברית תלוי במעשיו של היישוב בארץ ישראל:

לאמריקה צריך לשלוח את טובי מחנכינו על מנת שישבו שם וישקדו על החינוך העברי ועמיקו את המחשבה ויעוררו את הכוחות הנרדמים (דבר, 30.10.1925).

ההתיישבות היהודית בקרים⁸⁰

העיסוק בנושא ההתיישבות היהודית בקרים שברוסיה חשוב, מכיוון שהוא מאפשר לבחון את יחסם של יהודי ארצות הברית ליהודי העולם ולמפעל הציוני. באמצעותו אפשר לראות אם התמיכה בהתיישבות בקרים היא ביטוי לסולידריות יהודית או שהיא מבטאת בגידה ברעיון הציוני. מאחר שבתנועת העבודה בארץ אהדו מאוד את רוסיה, ראו דווקא כאן גם נקודות לחיוב

⁸⁰ ב-1920 יזמו חברי החלוץ תנועה להתיישבות חקלאית יהודית בקרים שלחוף הים השחור. ב-1924 יזמו השלטונות הסובייטיים מבצע התיישבות רחב באזור זה בסיוע כספי יהודי אמריקה, אך בשנות השלושים התברר שאין די קרקעות להקמת אזור יהודי עצמאי. ב-1938 כבר היו שם 86 קולחוזים יהודים ובהם כ-2,000 יהודים, אך עם הכיבוש הנאצי התבטל היישוב היהודי, והנאצים הרגו רבים מיהודי קרים.

בהתיישבות בקרים, וזאת משתי בחינות: (1) העיתונות הדגישה את העובדה שלא כולם יכולים להיכנס לארץ ישראל, וההתיישבות בקרים יכולה לסייע לפתור את שאלת היהודים, ו-(2) ההתיישבות היהודית בקרים עשויה להכין אותם לחיים בארץ ישראל, שבה צריכה להיפתר בעיית היהדות. למשל ב' צוקרמן כתב ב-15.10, את הדברים האלה:

אם יש סכנה ביישוב יהודים ברוסיה הרי מדוע דווקא ציונים צריכים להתנגד לכך? [...] התנגדות לפעולה כזו, כשהיא מתלבשת בנימוקים ציוניים, הרי היא מקבלת צורה של פחד ההתחרות והחשש לקיפוח הקרנות הציוניות.

והוא ממשיך:

דעה זו נראית לי מוטעית מעיקרה. מוטעית להלכה ומוטעית למעשה. מוטעית להלכה, כי לא תוכל אומה כאומתנו שלא להקדיש הרבה הרבה ממרצה להצלת חייה בארצות הגולה ולביצורה הכלכלי והתרבותי בכל מקום שאפשר. מוטעית למעשה, מפני שרק בשעה שיהיו לנו כוחות חיוניים בגולה תוכל להיבנות ארץ ישראל.

שונה הייתה התמונה בקרב יהודי ארצות הברית. דבר מסר שקיים ויכוח בנושא גם ביניהם. בדרך כלל התמיכה של יהודי ארצות הברית בהתיישבות יהודים בקרים שברוסיה נתפסה כתחרות להתיישבות בארץ ישראל (20.11.1925). בהסתייגות מספרים בעיתון על אחד מעשירי אמריקה, שהצהיר כי ייתן מיליון דולר אך ורק לשם ההתיישבות ברוסיה (29.11.1925). הצהרתו התפרשה כהתרסה כנגד ראיית ארץ ישראל כמקום היחיד לפתרון בעיית היהודים. אמנם הרוב הבינו שההתיישבות ברוסיה אינה הגאולה החדשה, אך היו מי שדחפו את הציבור לקבל אותה.

דבר מביא גם את דברי סטפן וייז, ממנהיגי הציונים בארצות הברית, שיצא בחריפות נגד המגבית של הג'וינט למען יישוב יהודים בקרים. העיתון בחר לצטט את דבריו אלה, משום שווייז סבר שהפתרון היחיד שיש כיום לשאלת היהודים הוא בניין הבית הלאומי בארץ ישראל, וכל הכוחות מחויבים להיות מכוונים לקראת המטרה העיקרית הזאת. כלומר, ציוני, ממנהיגי יהודי ארצות הברית, מכיר בבכורתה של ארץ ישראל.

ביקורו של אייב קאהן בארץ

ביקורו של אייב קאהן, עורך עיתון הפועלים היהודי הפארווערטס שיצא לאור בניו יורק, עורר בארץ עניין רב. יש עליו כעשר ידיעות. חלקן נכתבו במהלך ביקורו של אייב קאהן בארץ, וחלקן לאחר שובו לארצות הברית. אף שלא היה ציוני הגיע לארץ ישראל לביקור, והדברים שפרסם זכו לתהודה גדולה לא רק בארץ, אלא גם בארצות הברית שם גדלה מאוד תפוצת העיתון באותם הימים. מדווחים שהוא התרשם מאוד מן הביקור, וכתב דברים חמים על האנשים שפגש. נראה שבארץ חשו צורך עז לקבל אישור דווקא ממי שאינו מזוהה אתם, אבל עדיין סוציאליסט גם אם אינו מחזיק בדיוק באותן דעות כמו אנשי היישוב. אייב קאהן אומר על הביקור כך:

הנני מתייחס לציונות באופן בלתי מפלגתי לחלוטין. איני מאמין בה, אך שנאה אין בלבי אליה. איני מאמין בציונות, אך יכול אני להעריך את האידאולוגיה של הרבה ציונים, אשר עניינו אותי באופן אינדיווידואלי. אך הציונות לחוד, וההגירה הפונה ארצה ישראל - לחוד, הגירה שהיא עובדה שאין להכחישה.

לאחר ביקור בעמק יזרעאל כותב קאהן בהתלהבות:

הערב הוא אחד הערבים הכי מאושרים שהיו לי ב-65 שנות חיי. רק לשמו כדאי הייתה כל הנסיעה. הן אתם מגשימים במעשה את מיטב חלומותי וחלומות חברי מלפני ארבעים שנה. אני מרגיש כי מסביב קדושים וטהורים. אני מרכין ראשי לפניכם. אני מחבק ומנשק כל אחד מכם. בכל לבי הנני אתכם.

גם אם אין זה אלא אנושי לרצות במחמאות מן הזר, הדבר עשוי להעיד על חוסר ביטחון עצמי ואולי על ספקות בנוגע לדרך. אולי כדי לאזן את התמונה מוצא דבר לנכון לתת ביטוי גם לעמדתו של הבונד, המתנגד לציונות, שיוצא כנגד האהדה שגילה אייב קאהן למפעל הציוני. ייתכן שדווקא העובדה שאין העיתון חושש להציג עמדה זו, מעידה על ביטחון בדרכו. וכך נכתב בו:

אין אנו מאמינים שארץ ישראל עלולה להיות ביתו של העם היהודי. בדברים שמספר אייב קאהן מארץ ישראל אין ארגומנטים חדשים, שיכריחו אותנו לבחון מחדש את עמדתנו ביחס לציונות. ארץ ישראל היא עניין אחד, והציונות - עניין שני (25.11.1925).

עוד אומרים אנשי הבונד כי נכון אמנם שבעיתוננו של קאהן עצמו נכתב עליו כי "הוא אינו ציוני", אך מצד שני גם נכתב ש"הוא אינו אנטי ציוני מושבע, אשר ארץ ישראל טריפה כחזיר בעינו", ובסיכומו של דבר הם סבורים שקאהן נותן שינצלו אותו לטובת הבורגנות היהודית הריאקציונית.

בדבר גם ניתן ביטוי למה שהתפרסם בעיתון הבונד בפולין. שם כותב אחד ממנהיגי הבונד שביקר בארץ ישראל במשך שבוע ימים וכתב דברי שטנה עליה, כי אייב קאהן איננו בונדאי, כי "מה שכותב עתה אייב קאהן מארץ ישראל שום בונדאי בעולם לא היה יכול לכתוב, בלי הבדל באיזה מקום שיגור." מה שמרגיע את הכותב הוא שעם המברקים של אייב קאהן מן הארץ מדפיסים בעיתוננו גם מאמרים אנטי-ציוניים. בשבילו הציונות היא ריאקציה נוראה במובן המדיני והסוציאלי. לדעתו, רק באמריקה יכול היה להיווצר אצל סוציאליסטים יחס של סובלנות אל הציונות. דווקא הנימה הקיצונית של איש הבונד מעלה את האפשרות, שארץ ישראל נתפסה כנראה בקרב ציבור הקוראים היהודי כפתרון הנכון, גם אם רבים התווכחו עם הדעות שהביע אייב קאהן ועם הסימפתיה שביטא כלפי המפעל הציוני. דבר פרסם גם את תשובתו של אייב קאהן לדברים האלה:

כתבתי על פלשתינא מה שראיתי והרגשתי. היה זמן שחשבו כי סוציאליסט יהודי צריך לדבר נגד יהודים ולא - כלום לסוציאליסט ייחשב. מעולם לא הייתי סוציאליסט ממין זה (28.12.1925).

קאהן מתייחס גם לאנטישמיות בארצות הברית:

האנטישמיות דבר שברגש הוא שם, מפני שהיא קיימת באירופה. זהו מעין סנוביזם. יש שהיא לובשת צורה ממשית יותר, באוניברסיטאות למשל אין מקבלים מועמדים יהודים [...]. ההכרה הלאומית בקרב הנוער היהודי הולכת וגוברת. מתחילים להתעניין ביהדות, בדברי ימי ישראל, מייסדים אגודות יהודים למיניהן, אך כל זה באנגלית (דבר, 21.9.1925).

סיקור הביקור של אייב קאהן, יש בו אפוא גם כדי להבליט את הצורך של אנשי היישוב לראות בסוציאליסטים היהודים בארצות הברית בני ברית, וכדי בכך להצביע על חולשות בקרב יהודי ארצות הברית.

חובות מדינות אירופה לאמריקה

הנושא של חובות מדינות אירופה לאמריקה אינו קשור ליהודים, אך היה בו כדי ליצור לארצות הברית דימוי פחות חיובי. על כך הופיעו בדבר ידיעות אחדות. ארצות הברית תמכה באירופה באמצעות הלוואות בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ולאחריה ביקשה מהן לפרוע את חובותיהן. הדבר היה קשור למצב הכלכלי הקשה באמריקה. למשל בדבר נכתב שהממשלה האמריקנית רצתה לשכך את דעת הקהל המתקוממת כנגד כובד המיסים, ועל כן דרשה ממדינות אירופה לפרוע את חובן (23.8.1925). צרפת ואיטליה טענו שאין לראות את החובות כחובות רגילים אלא כחובות מדיניים, שנעשו לשם השגת מטרה משותפת לכל בעלות הברית, וביניהן גם אמריקה. בשורה האחרונה של החשבון צריך להכניס גם את סכום הקורבנות שהקריבה כל ארץ במלחמה. כעת, סופר בדבר, נטוש ויכוח על הסכום שישולם ועל המועדים לתשלום (1.7.1925).

גם המאמר "שעבודה של אירופה לאמריקה" מאת י.ב. –סקי (דבר, 16.12.1925), עסק בנושא זה, שסביר להניח שלא עורר אהדה כלפי ארצות הברית. הוא מצייר אותה כארץ שאין לצפות ממנה להתחשבות בחלש, וגם תיאור מצבה הכלכלי אינו אמור לעורר רצון לבחור בה כמקום מקלט.

הפועל הצעיר בשנת 1925

בשנת 1925 פורסמו בהפועל הצעיר, שהיה כאמור שבועון, רק חמש התייחסויות לארצות הברית. כתב עת זה עסק בעיקר בענייני פנים, והופיעו בו כותרות, כגון "מוועידת ההתאחדות", "ארבע שנות נהלל", "מיומן הקונגרס", "אל ציבור הפועלים", "בעבודה ובהסתדרות" וכדומה. גם התעלמות היא דרך להתמודד עם כוח המשיכה של ארצות הברית. בדומה לעיתון דבר היו בו כמה התייחסויות לעולם היהודי, להתיישבות בקרים ולביקור של אייב קאהן בארץ ישראל.

העולם היהודי

גם הפועל הצעיר הפגין עמדה ביקורתית כלפי עולמם הרוחני של יהודי אמריקה, בדומה לדבר. שלום שפיגל כתב על התרשמותו מיהודי ניו יורק בכתבה בשם "מאמריקה" (הפועל הצעיר, 16.1.1925). בראשית דבריו הוא מספר כי נפעם מן המספר הגדול של היהודים שם ומן היחס שלהם לארץ

ישראל, אך בהמשך מתגלה יחסו העויין לארצות הברית. הדימוי שהוא חושף כאן הוא של חברה ריקנית וחסרת ערכים, הניגוד המוחלט לחברה המתקיימת בארץ ישראל. וכך הוא כותב:

אני בן לאומה קטנה, לאומה בת 100,000 איש, יישובנו קטן, צעדנו איטי, תקציבנו זהיר, חשבוננו את העובדות חשבון פרוטות, כחשוב עם בן מאת ארץ, ופה אומה יהודית גדולה ועשירה, המבזבזת את כספה לכל קפריזי השעמום והשיגעון אשר לכל העמים, המפזרת מלוא חופניה לכל מותרות הצדקה והבטלה.

מידה של הערכה ליהדות זו הוא מגלה כמקובל בעיתונות בארץ, כאשר היא מגלה דבקות בערכים המקובלים עליו ועניין בנעשה בארץ ישראל. נראה שקיומה חשוב משום העזרה שהיא מושיטה ליהודי ארץ ישראל, המקיימים בחייהם את האופי היהודי המיוחד שיש בו מתינות ורצינות והתכוונות לעולם רוחני:

אין יהדות זאת אדישה לכל הנעשה בארץ ישראל, להפך, ארץ ישראל עומדת כעת במרכז התעניינותה של היהדות האמריקאית. הם רוצים שארץ ישראל תהיה אחרת, נעלה מן הקיים בארצות אחרות, שתהא מופת לעמים, שלא תהא כולה טרודה ובהולה בעסקים ובמסחר ובחרושת, פינת פלאים של אנשי מעלה שתכבד את שם ישראל בעמים.

היחס לארץ ישראל הוא פה לרוב דתי. לא רק במובן האדיקות הדתית, גם ממנה תמצא הרבה, אבל עקר היחס הזה אל ארץ ישראל נובע מתוך רגשי הערצה והתפעלות מן הנישא והמרומם, שהם בעצם דתיים. זיכרונות ילדות, גרסה דינקותא של לימוד תורה, אגדות חורבן ועבר היסטורי בארץ ישראל - כל זה מתמזג להרגשת פלא של ג'ודאיזם שקשה להגדירה. לכן הם טוענים שארץ ישראל צריכה להיות דתית יהודית, אף שהם אינם דתיים. לאנשים אלה יש יחס אידיאלי לדת. צורך אידיאלי בדת.

ההתיישבות בקרים

בהפועל הצעיר הדעות חלוקות בעניין ההתיישבות בקרים. י' לופבן, העורך, כותב ב-2.10.1925 דווקא דברים חיוביים על אותה התיישבות. וכך הוא אומר:

בפרוגרמות שלנו חרותות סיסמאות ומימרות שונות ע"ד פרודוקטיביזציה של ההמונים, ע"ד העברה למקצועות פרנסה אחרים, ע"ד אדמה ועבודת אדמה. לא רק בארץ ישראל כי אם גם בתפוצות ישראל.

והוא מוסיף, בדומה למה שנכתב בדבר:

ארץ ישראל איננה יכולה כיום הזה לקלוט ולפרנס את כל מיליוני היהודים המצוקים והנענים אשר ברוסיה, והנה נפתח פתח תקווה זה, אשר לשווא צפינו לו כל הימים.

ויש לו אפילו הסבר מעשי לתמיכה בהתיישבות זו: "יש כאן גם אינטרס לאומי ישר. המושבות החקלאיות של היהודים בכל מקום שהן צריכות להיות נחשבות בעינינו כחוות הכנה בשביל ארץ ישראל." אבל ש' רוזנפלד, שמדווח **בהפועל הצעיר** על הוועידה בפילדלפיה, שולל מכול וכול את ההתיישבות הזאת. לדבריו:

יסוד הציונות בהכרה שאין מולדת אלא אחת. לנו דרך אחרת ופינה אחרת, אחת ויחידה, להקמת אומתנו החרבה, הכול יודעים זאת, ולסכן הון עצום ועתידם של מיליוני יהודים אין אנחנו רשאים, ולכן אין אנחנו רוצים (21.10.1925).

מרבית המתווכחים מחזקים את העמדה הציונית. אפשר לגזור גזרה שווה מן היחס כלפי ההתיישבות בקרים על היחס כלפי ההתיישבות החקלאית של אותן שנים בארצות הברית. כלומר אפשר להבין מן הדברים הנאמרים על ההתיישבות בקרים, שגם ההתיישבות החקלאית היהודית בארצות הברית היא מעשה נכון אך רק כעניין המציע פתרון זמני לשאלת היהודים, ולא כפתרון לבעיית היהדות.

הביקור של אייב קאהן

יוצאת דופן היא התגובה על ביקורו של קאהן **בהפועל הצעיר**, שממעט מאוד לכתוב על ארצות הברית. בכתבה היחידה בשבועון בעניין זה מושמעת ביקורת על יחס היישוב כלפי קאהן. כך כותב י.ס-ר, המבקש לחנך את הציבור בארץ לגאווה ולכבוד עצמי:

מתקבל לפעמים רושם, כי אנחנו מגזימים הרבה ברדיפה אחרי השפעה ומגיעים בה לכדי התרפסות שאיננה לפי כבודנו, אנחנו מחייכים בשביעות רצון לכל קומפלימנט רפה, אשר עשרה שוברות

בצדו, ומקבלים במנוחת נפש ובסליחה של הכנעה דברים שהם בוטים כמדקרת חרב (21.10.1925).

עיתון הארץ בשנת 1925

היו אלו שנותיו הראשונות של עיתון הארץ, שהחל לצאת לאור ב-1919 והיה עיתון יומי כדבר הצעיר ממנו שאך זה יצא לאור באותה שנה, 1925. נראה כאן כיצד הארץ, שגישתו לא הייתה סוציאליסטית אלא ליברלית, התייחס באותה שנה לארצות הברית.

גם בהארץ הופיעו באותן שנים ידיעות על ארצות הברית. בשנה זו ארצות הברית עדיין לא מילאה תפקיד מרכזי בהתרחשויות בעולם, ואולי משום כך יש רק כחמישים ידיעות עליה בעיתון, בעוד בדבר, שהחל להופיע רק באמצע 1925, הופיע מספר כפול כמעט: כמאה התייחסויות. למעלה מעשרים התייחסויות לארצות הברית בעיתון הארץ עסקו בנעשה בעולם היהודי ובארץ ישראל, לדוגמה: "עבודתו של הד"ר מגנס באמריקה" (3.8.1925); "ציוני אמריקה דורשים זכות בחירה לנשים" (5.7.1925); "אייב קאהן על הביקור שלו בארץ ישראל" (21.9.1925); ו"על ועידת הג'וינט בפילדלפיה" (5.10.1925). ידיעות מעטות, כעשר בלבד, דנו ביחסי אמריקה עם ארצות אחרות, ובעיקר בחובות של אירופה לאמריקה. ידיעות אחדות עסקו בענייני פנים.

הארץ כמו דבר ראה את ארץ ישראל כמקום המתאים ליהודים, בעיקר בגלל הגבלת ההגירה לארצות הברית, אבל הוא הציג גם את ארצות הברית כאפשרות של מקום מתאים לפתרון שאלת העם היהודי. אמנם העיתון השתמש באירועים בולטים באותה השנה, כמו עניין ההתיישבות בקרים או ביקורו של אייב קאהן, כדי להבליט את בכורתה של ארץ ישראל ולהציגה כמקום הנכון לפתרון שאלת היהדות, עם זאת ניסה להתמודד עם התפיסה הסוציאליסטית ולהציג עמדה חברתית-כלכלית שונה כאפשרית.

העולם היהודי

בדרך כלל ייצג הארץ את העמדה המקובלת ביישוב, שראתה בארץ ישראל את המקום המתאים ליהודים. הוא עשה זאת באמצעות דברים ישירים שהציגו את ארץ ישראל כפתרון הנכון לשאלת היהודים. כך למשל הודפס בעיתון נאומו המלא של לואי מרשל, שהיה יהודי לא סוציאליסט, אלא אדם

עשיר, סמל ההצלחה של אמריקה הקפיטליסטית. הנאום נישא בוועידת קרן היסוד בניו יורק, ובו השמיע לואי מרשל דברים נלהבים בזכות המפעל בארץ ישראל כפתרון לבעיית היהודים:

שערי אמריקה סגורים, וימים רבים יעברו עד שייפתחו שוב. ולשם כך נוסד "ועד הצלה", שישתדל לסייע לא רק למהגרים הנמצאים כבר בדרך, אלא להציל גם אותם היהודים היושבים עוד במזרח אירופה ושתנאי החיים שם מכריחים אותם להגר. מובטחני שההצלה היחידה בשביל המהגרים האלה היא ארץ ישראל.

גם את דברי לואי ליפסקי על ארץ ישראל החדשה הביא העיתון בפירוט רב. דברים אלה, משום שנשמעו מפי בכירים מקרב יהודי אמריקה, היה בהם כדי לחזק את ההכרה של היושבים בארץ, שכאן הוא המקום לפתרון בעיית היהודים והיהדות. כך אמר ליפסקי לאחר ביקור בארץ:

בארץ ישראל הבינותי מה היא הסיבה, שכל הסכומים העצומים שבזבזו להתיישבות יהודים בארצות שונות לא הביאו תוצאות. אי אפשר ליצור באופן מלאכותי יחס נפשי של עם אל ארץ, אם נשמת העם איננה קשורה באותה ארץ ברגש, שאינו דועך לעולם. בזה אני רואה גם כן את הסוד מדוע עלה בזמן קצר כל כך להחיות בארץ ישראל את הלשון העברית. זהו אותו הכוח עצמו שהחיה את הארץ (הארץ, 4.1.1925).

גם בהארץ, כמו בדבר, בוטאה אהדה גדולה כלפי הציבור היהודי בארצות הברית בעת שזה גילה עניין במתרחש בארץ ישראל ואהדה כלפי המפעל הציוני. הדבר ניכר בכתבה גדולה ומרגשת במיוחד על חג פתיחת האוניברסיטה בניו יורק, וכך נאמר שם:

הציבור היהודי בניו יורק חגג את חג פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים בתהלוכה ענקית דרך רחובות איסט סייד. אלפי אנשים ונשים השתתפו בתהלוכה זו תחת צלילי "התקווה" וניגונים עבריים אחרים. הרחובות היו מקושטים יפה בדגלים עבריים ואמריקנים. המשתתפים בתהלוכה נשאו כולם דגלים עבריים, אמריקנים ואנגלים [...] לא הייתה עוד שמחה כללית כזו בניו יורק היהודית (הארץ, 21.4.1925).

מן התיאור בהארץ עולה התחושה, שאין ניגוד אצל החוגים היהודים בין היותם אמריקנים לבין היותם יהודים אוהדי היישוב בארץ ישראל. דבר זה

בהחלט הקנה עוצמה לציבור היהודי בארצות הברית בעיני תושבי הארץ. הוא נתפס כציבור שונה מן הציבור היהודי באירופה, ועל כן הקיום שלו בארצות הברית יכול להציג תשובה אפשרית לשאלת היהודים.

לואי מרשל ביקש לגייס את התורמים האמריקנים גם לפיתוח תעשייה בארץ ישראל, שכן סבר שפיתוח תעשייה חשוב למעמד הבינוני. מאחר שהאידיאולוגיה של הארץ אינה סוציאליסטית הוא מפרסם את הדברים התואמים את גישתו:

ואולם מתוך התמונות האלו למדתי גם כן מה שיש עוד לעשות בארץ ישראל. חסרים עוד נמלים ויערות. הארץ זקוקה ליותר אנשים ויותר בתי ספר. אם יהודי אמריקה ויהודי שאר הארצות יראו ויבינו מה שחסר עוד בארץ, אז ימלאו בלי ספק את החסר [...]. מה שחסר בארץ ישראל הוא הון מספיק לפיתוח המסחר, החקלאות והתעשייה (הארץ, 1.1.1925).

ההתיישבות בקרים

עמדת יהודי אמריקה כלפי ההתיישבות בקרים יכולה ללמד על יחסם להתיישבות הציונית בארץ ישראל. הארץ התנגד להתיישבות בקרים כנראה משני טעמים – הן משום שראה חשיבות בהתיישבות בארץ ישראל ולא ברוסיה, והן בשל חוסר האהדה שלו לרוסיה. המאמר העוסק בנושא מגדיר את ההצעה ליישב יהודים בקרים כ"פרי הברית הבלתי טבעית שבין 'אהודי' אמריקה והבולשביים מיהודי רוסיה". ההצעה גרועה בעיניו בגלל התנאים ברוסיה. מעניינים הדברים הקשים שהוא אומר על רוסיה:

בארצות אירופה המערבית ובייחוד באמריקה אין מושג נכון על החיים ברוסיה בזמן הנוכחי בכלל ועל האפשרויות לעבודה עצמית ציבורית ולעבודת יצירה איתנה במשטר הסובייטי [...]. רוסיה ותנאי חייה היו תמיד "טרא אינקוגניטה" ליתר חלקי תבל [...]. היהדות בעלת ההכרה, בהכירה בעיקר בהכרחיותה של עזרה פאליאטיבית ליהדות העיירה שנהדפה ממסלולה ואינה יכולה להסתגל למשטר המשקי החדש, אינה רואה את התשועה בהתיישבות קולוניזטורית ברוסיה, ואינה רוצה בניסיונות חדשים על ההמונים היהודיים, ניסיונות שנעשים על חשבון היהודים עצמם אולי לשם מטרות אחרות לגמרי. הציבוריות אינה יכולה כמו כן להסכים לזה שמנפחים עניין פעוט ונותנים לו צורה של התחלה גרנדיזית רבת התקוות והגדולות.

ראייה זו של רוסיה ושל כוונותיה הייתה שונה מזו שמצאה את ביטויה בעיתון דבר, ולא מצאה שום סיבה להתיישבות יהודית ברוסיה. הביקורת של העיתון כלפי עמדת יהודי ארצות הברית בנושא ההתיישבות בקרים הייתה חריפה אף יותר מאשר בדבר, בגלל ההתנגדות שלהם לרוסיה. לכן אף שהעיתון מקבל בברכה את תמיכתם של יהודי ארצות הברית ביישוב בארץ, הרי הוא משמיע גם דברי ביקורת כלפיהם, משום שאינם מבינים את הצורך לפעול מהר ובנחישות למען היישוב. כך הוא כותב:

האמריקאי אינו מרגיש ואיננו מבין את הצורך למהר בעבודתנו, בכדי שנוכל ליצור יישוב גדול או אפילו רוב יהודי בארץ במשך תקופה קצרה ביותר. הוא יש לו פנאי לחכות, כי אין "גגו בוער מעל לראשו", ומוטב לו שהתיישבותנו תתקדם לאט לאט וארצנו תהיה "יפה וטהורה" משתהיה התפתחותנו מהירה וקשורה בבניין ערים דומות לערי ארצו (הארץ, 29.9.1025).

ביקורו של אייב קאהן בארץ והיחס לאופי החיים הכלכליים בה
ביקורו של קאהן שימש בעקיפין כדי להבליט את בכורתה של ארץ ישראל. שני מאמרים ארוכים דנים בו. נכתב על תולדות חייו ועל פעילותו העיתונאית והספרותית. באחד מן המאמרים מספר אייב קאהן על מטרת בואו לארץ ישראל, והדברים מלמדים על הדרך שבה ראה את ארץ ישראל ואת ארצות הברית זו מול זו:

ראשית אני נוסע בתור עיתונאי, בתור עורך של עיתון יהודי. ארץ ישראל איננה עוד ציונית, היא קיבלה ערך אחר, חדש. עם סגירת השערים של אמריקה בפני המהגרים נהפכה ארץ ישראל למרכז הגירה בשביל היהודים. באים שמה יהודים חדשים, טיפוסים חדשים, אני רוצה לראות את זה בעיני. אם באמת יכולה ארץ ישראל לשמש בית בשביל אלפים רבים של יהודים - אכתוב על זה בהתלהבות (הארץ, 21.9.1925).

העיתון מבליט את העובדה שאייב קאהן מכיר במציאות החדשה שנוצרה בארצות הברית, שאינה מאפשרת ליהודים להגר לשם, ולפיכך הוא מבין את חשיבותה של ארץ ישראל כדרך לפתרון שאלת היהודים: היא אמורה לשמש מקום למחפשים מקלט. נראה שהעיתון שמח לכתוב על כך שסוציאליסט כמוהו, שעד היום ניהל מלחמה בלתי פוסקת בציונות ובנושאה, אומר את

הדברים הללו על תפקידה של ארץ ישראל. אבל בניגוד לדבר, הארץ מבליט את ביקורתו של אייב קאהן על התפתחותה של ארץ ישראל. ב-25.10.1925 מוסר העיתון את התלבוטותו בעניין התפתחותה העתידית של ארץ ישראל, ומוצא לנכון להביא את דבריו של סוציאליסט כאייב קאהן, שכן דברים אלו מחזקים את השקפת עולמו של העיתון. וכך נכתב מפי קאהן:

האם עתידה של ארץ ישראל הוא בבתי החרושת, שניגשים לבנות בתל אביב, או במושבות החקלאיות הקואופרטיביות, המתפתחות, כפי שאומרים, באופן מיוחד בעמק יזרעאל, אשר בקרבת חיפה? ואולי יש דרך לחבר את שני הזרמים יחד, זוהי השאלה העיקרית העומדת לפני האיש הבא לחקור את המצב בארץ לכל צדדי, ושאלה זו עומדת גם לפני.

העיתון מוסר אם כן את הדברים מנקודת מבטו של אדם המתנגד לגישתם הכלכלית. ואולם אולי דווקא התהיות שלו, הספקות וחוסר היכולת לענות תשובה חד-משמעית, שלא הובלטו בדבר, הם שגורמים להארץ להציג את עמדתו באריכות. בהקשר זה מן הראוי להביא מאמר אחר שפורסם בהארץ, שדן באופייני לציונות האמריקנית ובמבדיל בינה לבין הציונות האירופית. את הדברים אמר אייב גולדברג, מי שהיה נשיא הוועדה המתמדת בקונגרס הי"ד:

בשעה שבאירופה הולכת הציונות ונעשית לשאלה חיונית, שאלת החיים והקיום של המוני היהודים ברוסיה, בפולין, בליטה וברומניה ובארצות אחרות, הנה הציונים האמריקאים מוסיפים עוד לראות בה עניין אולי יותר מאיזו אגודת צדקה או איזה קלוב או "יוניון", אבל בכל זאת לא יותר "מתנועה אידיאלית" בארץ רחוקה מחופיהם ובעולם רחוק מעולמם. הם נוסעים בתור תיירים לארץ ישראל ורואים בשמחה את הכפר העברי, את הדור היהודי החדש ושומעים את צלצול הלשון הלאומית הזרה לרובם והם רואים בכל זאת כעין "כפרה" בעד חייהם הגלותיים, שעוברים בתוך רעש העיר האמריקאית, בתהום השאיפות החומריות. רחוק מאידיאלים, מניצוץ רוחניות, ומפני כך רוצה האמריקאי בארץ ישראל "יפה וטהורה", שונה בהחלט מארץ מגורו. הוא תומך בהתיישבות חקלאית כנגד התיישבות עירונית, כי דווקא בחקלאות הוא רואה את היופי והטהרה שבמפעלנו, והעיר הארצישראלית החדשה איננה מקסימה אותו כל כך בהיות שדי לו בערים כאלה במיצ'יגן או בויסקונסין. האמריקאי איננו מרגיש ואיננו מבין את הצורך למהר בעבודתנו בכדי שנוכל ליצור יישוב גדול או

אפילו רוב יהודי בארץ במשך תקופה קצרה ביותר. הוא יש לו פנאי לחכות (29.9.1925).

סביר להניח שגם אנשי הארץ ראו גישה זאת של יהודי אמריקה כמוטעית. הם ודאי סבורים היו שלא כך יש לבנות את ארץ ישראל, אלא שיש להקים בה גם ערים שבהן יתיישבו יהודים רבים ומהר, בדיוק כפי שהדבר קיים בארצות אחרות, ולפיכך הראייה של ציוני ארצות הברית לא הייתה ריאלית בעיניהם. החזון של הציונים האמריקנים, שלפיו החיים בארץ ישראל צריכים להיות שונים מחייהם שלהם, נראה להם לא מעשי לפתרון בעיית היהודים. ועם זאת בשנה זאת, 1925, היו שני הבדלים בולטים בין הארץ לבין העיתונים הסוציאליסטיים: הארץ ייחס חשיבות למרכז היהודי בארצות הברית, וגם התייחס בנימה סלחנית לגילויים של פגיעה ביהדות ארצות הברית.

ההבדלים בין העיתונים דבר והפועל הצעיר לבין עיתון הארץ

חשיבות המרכז היהודי בארצות הברית רבה יותר בעיני עיתון הארץ הארץ אמנם ראה בארץ ישראל את המקום המתאים ביותר ליהודים, אבל נראה שלא ראה בה את המקום היחיד. המאמר שנכתב בעקבות עלייתו ארצה של הסופר ראובן בריינין מארצות הברית, סיפק לו הזדמנות לדון בשאלה ביתר הרחבה (הארץ, 15.11.1925). בריינין הביע את שמחתו ואת אושרו על עלייתו, וסיפר שחלם על כך שנים רבות, אבל בד בבד הוא אומר כך:

בניו יורק הולך ונבנה מרכז תרבותי עברי גדול, המתפתח בדרך טבעית, בלתי מלאכותית. לפי דעתי, ואני מכיר היטב את היהדות האמריקאית לכל מפלגותיה וזרמיה - אין עוד מעצור להתפתחותם זו של החיים היהודיים. שני מרכזים יהודיים גדולים יהיו בעולם - ירושלים וניו יורק, ובין השניים יהיה יחס הדדי. אין האחד יכול לעמוד בלי עזרת השני.

בעיתון אין כל ביקורת או הסתייגות מן הדברים הללו, והכותרת שנבחרה – “שני מרכזים יהודיים” – מרמזת לכך שהעיתון מקבל את הדברים.

לארצות הברית היה תפקיד חשוב בחיי היישוב ובעיקר ליהודי ארצות הברית, ותפקיד זה היה ברור לכותבים בעיתון. הייתה על כך למשל ידיעה קצרה מן הסוג המקובל, המספרת על הכספים שנאספו לקרן היסוד (הארץ, 15.12.1925), אך התפרסם גם מאמר ארוך בשם “האמריקאים בקונגרס

הי"ד" (הארץ, 29.9.1925), שטיפל ביחסים שבין יהדות אמריקה ליהודי אירופה, יחסים מורכבים בעלי השלכות גם על הקשר בין יהודי אמריקה, הנותנים, לאנשי היישוב, המקבלים. מאמר זה נתן ביטוי לדימוי השלילי של יהודי אמריקה, שכמו כל האמריקנים נראו לאירופים – וכנראה גם לאנשי הארץ, שרובם יוצאי אירופה – כסוג של גזע מוזר ונחות:

גזע פראים, שנוסעים באבטומובילים, והאנגלי מוסיף "אפילו לא באבטומובילים אלא בפורדים", אבל הם מפחדים מפני היאנקי בהיות שבידו הכוח המכריע בעולם: "דולר המלך".

וגם יחסו של האמריקאי לאחיו באירופה איננו שונה מזה. גם כאן לפנינו ערבוביה של כבוד ובוז. כבוד לתרבות האירופית העתיקה, לאצילותו של איש אירופה, לירשתו הרוחנית, ויחד עם זה בוז של עשיר לאביון, של המלוה בריבית לדביטור הפושט את הרגל. כאילו קיר של זכוכית מתנוסס בין שני מחנות: רואים איש את רעהו אבל צד אחד איננו שומע ואיננו מבין את הצד השני.

לחוסר ההבנה בין הצדדים השלכות מזיקות על מצב היהודים, כך המשיך וטען הכותב. לדעתו יהיה המצב גרוע במיוחד כשיעלה הצורך לבחור מנהיג לארגון מבין מנהיגי הציונות באמריקה. מאחר שהכיר בעובדה שיהדות אמריקה עומדת לתפוס מקום מרכזי בהנהגת היהדות בעולם כולו, היה סבור שיש לתקן את המצב:

התקרבות והבנה הדדית בין ציוני אירופה ובין חברינו בארצות הברית - זוהי אחת השאלות החשובות ביותר שעומדות כעת על הפרק, ובל נפסיד את הזמן היקר.

אם נסכם את עמדתו של הארץ, נוכל לומר שבעיתון ראו את ארצות הברית כפתרון נוסף לשאלת היהדות בצד הפתרון הארצישראלי, וסברו שגם היא יכולה לשמש כמרכז שישפיע על החיים היהודיים.

עיתון הארץ מפגין סלחנות כלפי תופעות שליליות באמריקה

הארץ הציג עמדה סלחנית כלפי הבעיות של יהודי אמריקה. דבר זה בא לידי ביטוי ביחסו לסגירת השערים להגירה ולתופעות של גזענות. נראה לדוגמה מאמר אחד שעסק בהגירה לאמריקה בשנת 1925 (הארץ, 6.5.1925). המאמר מסר נתונים על המכסות שמקצה ארצות הברית לארצות השונות. בולטת העובדה שאין מקצים לארץ ישראל אלא זכות ל-100 מהגרים, בעוד אוסטריה

למשל מקבלת רשות להכניס 785 מהגרים, ופולין – 5,982. בכל המאמר מופיעים מספרים, ואין לצדם כל ביטוי לביקורת או לתחושה של הפליה שחש הכותב.

גם על הקו-קלוקס-קלאן נכתב בהארץ. א"ש ולרשטין כתב עליו ניתוח מפורט, והסביר את סיבות צמיחתו בארצות הברית. וכך כתב:

הקלן הוא בעיקר הסתדרות של תושבי עיירות. הוא מגייס את חבריו בעיקר מצאצאי הגזע האמריקאי הישן היושב בעיירות, ולפיכך כוחו של הקלן גדול בדרום, במקום שאחוז הגזע האמריקאי הישן הוא הגדול ביותר, ובמקומות דומים לו (30.1.1925).

ולרשטין מסביר שחברי הארגון עומדים על מדרגת השכלה נמוכה, וההשתייכות אליו מפצה אותם על תחושת הנחיתות שלהם. הדיון נשמע "מלומד", ללא מעורבות רגשית, והניסוח איננו מגלה כל הסתייגות בוטה ואף לא קלה מן הגוף הזה. הניסיון להנמיך את הפרופיל של אנשי הקו-קלוקס-קלאן היה דרך להקטין את הבעיות ולהנמיך את הלהבות.

שנת 1933

על התקופה שבין שנת 1925 ל-1933

ארץ ישראל

בשנים 1926–1927 פרץ בארץ משבר שגרם לפיטורים ולאבטלה. היו הרבה פשיטות רגל, ושליש מכוח העבודה סבל מאבטלה. ב-1927 גם "סולל בונה", חברת הבנייה הגדולה בארץ, פשטה את הרגל. הייתה הפסקה ארוכה בעלייה מן המחצית השנייה של 1926 עד סוף 1928, וב-1927 עזבו 5,000 איש את הארץ. המשבר נוצר במידה רבה מפני שתלותו של היישוב במקורות כספיים מבחוץ הייתה מוחלטת, ומקורות אלה הלכו והידלדלו. גם הקונגרס ה-15, שהתכנס בבזל ב-1927, התנהל באווירת נכאים בגלל המצב בארץ.

רק ב-1928 חל שיפור במצב בזכות עבודות ציבוריות ממשלתיות שיוזמה ממשלת המנדט. זו הייתה ראשית ההתאוששות מן המשבר. אבל בשנת 1929 פרצו פרעות שכונו מאורעות תרפ"ט. המהומות פרצו ביוזמת המופתי חג' אמין אל חוסייני, ואולי נבעו משום שהערבים קיבלו את התחושה שהממשלה

לצדם. ההגנה אמנם פעלה כארגון שמירה על היהודים, אך במקומות שבהם לא הייתה פעילה, כמו בקרב היישוב הישן, היו הרבה נפגעים. במשך שמונה ימים בלבד נהרגו 133 יהודים ומאות נפצעו. המאורעות פסקו רק כשתגבורת של הצבא הבריטי נכנסה ארצה והתערבה בנעשה (ליפשיץ, 1992).

גרמניה

בגרמניה התקיימה בשנים 1919–1933 הרפובליקה של ויימאר. זו הייתה דמוקרטיה לא יציבה, שגם נקלעה לקשיים כלכליים החל ב-1929. עלייתו של היטלר, שארגן את המפלגה הנציונל-סוציאליסטית, קשורה למשבר הכלכלי הגדול. הוא הבטיח להמונים שייתן להם לחם ועבודה, והפך את מפלגתו למפלגה השנייה בגודלה בגרמניה ב-1930, ושנתיים אחר כך לגדולה ביותר. בינואר 1933 הוטל עליו תפקיד ראש הממשלה, וכך קם "הרייך השלישי". היטלר הפך את הגזענות לנשק פוליטי, ואת השנאה ליהודים לגורם מלכד. הוא גיבש את תורת הגזע ועורר שנאה בממדים מפלצתיים כלפי היהודים (אטינגר, 1969).

האירועים העיקריים בשנת 1933

ארץ ישראל

לארץ ישראל התחילו להגיע בשנה זו אנשי העלייה החמישית. בראשיתה החלו להגיע לארץ עולים מפולין, אך בהמשכה מ-1933 והלאה הגיעו עולים רבים מגרמניה. עלייה זו נמשכה עד 1939, ובעקבותיה גדלה אוכלוסיית היהודים כמעט ברבע מיליון איש. זו הייתה עלייה שונה מקודמותיה. חלק ניכר ממנה היה מבני המעמד הבינוני וגם הגבוה. הם הגיעו ברובם מערים, היו בעלי השכלה גבוהה, ותפסו משרות חשובות בארצם. ליהודי גרמניה הוברר שעליהם לעזוב את ארצם אם חפצי חיים הם, ולעבור לארץ אחרת. אמנם מרבית יהודי גרמניה היגרו לארצות המערב, אבל חלקם הגיעו ארצה.

העולים מגרמניה היו מעורים מאוד בתרבות ארצם והזדהו אתה. המפגש ביניהם לבין היהודים ממזרח אירופה, שהגיעו לכאן לפנייהם, היה טעון, אך תרומתם של העולים מגרמניה להתפתחותו של היישוב אינה מוטלת בספק. העלייה הגרמנית הייתה בעלת אופי מיוחד. הם היו אנשים אמידים, שהביאו ארצה הון רב. הונם ניצל במידה רבה בזכות "הסכם ההעברה", שנחתם בין הסוכנות היהודית לבין השלטון הנאצי, ואפשר לסוכנות להמיר את רכושם

של היהודים בסחורות גרמניות שיוצאו לארץ ישראל. הסכם זה הביא לפריחה כלכלית בארץ. רבים מהם היו בעלי מקצועות חופשיים: רופאים, עורכי דין, מהנדסים ואנשי מדע. חלקם הצטרפו להתיישבות, ורק מעטים ירדו באותן השנים. ב-1933 מנה היישוב רבע מיליון יהודים.

המתחים שהתעוררו בין תנועת העבודה לתנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה בשנת 1925, פרצו במלוא עוצמתם עם רצח חיים ארלוזורוב ביוני 1933. ארלוזורוב היה מזוהה עם "הסכם ההעברה", שהרוויזיוניסטים התנגדו לו. עם זאת, שנה זאת עומדת בסימן הדומיננטיות של תנועת העבודה בארץ.

ארצות הברית

בשנת 1933 החלה ארצות הברית לצאת מן המשבר שפקד אותה ב-1929. המשבר הכלכלי הקשה בא לאחר שנים של התפתחות עצומה ברמת החיים ושל פריחה כלכלית, והוא נמשך עד בחירתו של רוזוולט לנשיאות בסוף 1932. שלטונו עמד בסימן של תכנית הניו דיל, שהחזירה את אמון הציבור בשלטון ואפשרה את שיפור המצב. אם המשבר יכול היה להרחיק מהגרים פוטנציאליים, הרי השיפור במצבה של ארצות הברית עשוי היה להחזיר את האמון של הציבור בשיטה הכלכלית הקפיטליסטית, בייחוד לאור העובדה שהוכנסו בה שינויים בכיוון של התערבות הממשל בכלכלה ובכיוון של יתר התחשבות ביחיד, למשל באמצעות ביטוח בריאות לכול. בחירתו של רוזוולט בסוף 1932 סימנה את ראשית השינוי. בקרב יהודי ארצות הברית החל להסתמן תהליך של יציאה מן הגטאות והתערות בחברה האמריקנית (נווה, 2000: 33–47).

לכל זה היה ודאי משקל בכתיבה על ארצות הברית בעיתונות הסוציאליסטית, ומעניין לעמוד על הדברים שבחירה להבליט בדבריה על ארצות הברית ועל היהודים החיים בה. האם השיפור במצב הכלכלי בארץ, התבססותה של אוכלוסייה שמצבה הכלכלי טוב ופתיחת אפשרויות קיום מגוונות, יקטינו את הפיתוי שמציבה ארצות הברית לפני אנשי היישוב בארץ ויגבירו את הנכונות לחיות בארץ, בייחוד לאור העובדה שארצות הברית עצמה מתמודדת עם קשיים כלכליים? האם עיתונות תנועת הפועלים תבליט את הגבלת ההגירה לארצות הברית ואת התגברות התופעות האנטישמיות בה, כדי לחזק את רצון הקוראים לראות בארץ ישראל את התשובה לבעיית היהודים והיהדות? עליית הנאציזם בגרמניה, שנחשבה עד אז לארץ מתקדמת מבחינת יחסה ליהודים,

יכולה לעורר חשש שכך יקרה גם בארצות הברית, ומאידך גיסא ארצות הברית בהנהגתו של רוזוולט נתפסת כמעוז הדמוקרטיזם, ועל כן נראה שהעיתונות בארץ תיזהר מפרסום ביקורת עליה.

יחסו של דבר לארצות הברית בשנת 1933

בשנת 1933 לא פורסמו ידיעות רבות בדבר על ארצות הברית. היא לא הייתה עדיין גורם מרכזי בעולם היהודי. בסך הכול הופיעו כ-140 ידיעות, רובן קצרות. שלושה נושאים בלטו בשנה זו בעיתון: (1) המשבר הכלכלי הקשה בארצות הברית והצעדים הננקטים כדי להיחלץ ממנו; (2) יהודי אמריקה – מצבם באמריקה ופעילותם למען יהודי אירופה ולמען היישוב בארץ ישראל; (3) יחסי החוץ של ארצות הברית.

המשבר הכלכלי

העיתונות בארץ התמודדה עם הפיתוי שהציבה לפניה ארצות הברית באמצעות הבלטת המשבר הכלכלי שם. דבר הבלט את דרכי ההתמודדות של הנשיא רוזוולט עם המשבר – דרכים שהן כמו סוציאליסטיות כגון ביטול עבודת ילדים, העלאת שכר העבודה וצמצום שעות העבודה. מאחר שהעיתון הבלט הן את המשבר הכלכלי והן את העובדה שהמאבק בקשיים הכלכליים נעשה בדרכים סוציאליסטיות, עניין זה חיזק את התחושה שהחיים בארץ אינם רחוקים כל כך מן החיים בארצות הברית, והיה בכך כדי לצמצם את הפיתוי שהם מציבים לפני אנשי ארץ ישראל.

על המשבר הכלכלי דיווח העיתון לאורך כל השנה: כ-60 ידיעות. מאחר שהמשבר היה גדול ומאחר שכולם משכו כספים מן הבנקים, הטיל הנשיא הקפאה על פיקדונות בסך 17 מיליארד דולר, והשתררה מהומה בארצות הברית. בדבר נתנו פומבי למאמר שהתפרסם באנגליה ב"אובזרבר". המאמר, של גאדווין, מגדולי העיתונאים הקפיטליסטים, הטיל ספק ביכולתו של רוזוולט לפתור את הבעיות הכלכליות בגלל חוסר ניסיונו כמדינאי. אבל האמת הייתה שרוזוולט נקט פעולות דרסטיות ומקוריות והצליח (9.4.1933).

מן הידיעות בדבר עלה כמובן הקושי שבפניו ניצבה ארצות הברית, אך העיתון דיווח בטון חיובי על הפעולות של רוזוולט. רוזוולט דרש סמכויות רחבות וארגון מחדש של שעות העבודה והשכר (18.4.1933). הוא הזרים סכומים גדולים כדי למנוע חוסר עבודה ופיטורים, ובד בבד צמצם גופים

ממשלתיים רבים וקיצץ בהם, והבטיח סיוע למובטלים (1.5.1933), רוזוולט דיבר על הצורך בשיתוף פעולה בין המעבידים והממשלה (7.5.1933), וב-10.5.1933 פורסם שהוא אכן רואה סימנים של שינוי. לדבריו, "קרוב לוודאי שאנו יכולים להגיע מחדש לשיעור הוגן של רווחה בארצות הברית, אבל הדבר לא יהיה יציב אם לא נגיע למצב רווחה בכל העולם." משפט זה לימד על האחריות שארצות הברית נטלה על עצמה.

רוזוולט אמנם לא היה מדינאי מנוסה, אך הוא הלך באומץ בדרכים משלו וברוח הגישה הסוציאליסטית, גם אם ודאי לא הגדיר את עצמו ככזה. אף שבשנת 1933 המצב לא התייצב לגמרי והיו עוד מכשולים רבים בדרך, הרי הכיוון היה חיובי. ואכן ב-19.7.1933 מודיעה כותרת בדבר כי "תכניתו של רוזוולט מתגשמת", "בתי חרושת מפחיתים את שעות העבודה ומרימים את השכר. היום הזה היה הגדול ביותר מאז החלה שיבת הרווחה לאמריקה". ועוד כותרת מתפרסמת: "אמריקה מתעוררת לתחייה כלכלית". עם זאת לתכנית נכוננו עוד עליות ומורדות, כמו שביתות והתנגדויות, למשל מצד התעשיין פורד, אך רוזוולט ואנשיו עמדו איתן מולם. כשבנקאים מכל קצות הארץ התקבצו כדי למתוח ביקורת על רוזוולט, נאמר להם שהממשלה לא תירתע לקבל לידיה את הנהלת הבנקים (דבר, 6.10.1933). וכך כתבו בדבר על רוזוולט: "רוזוולט מבקש להכניס את הקפיטליזם במסלול ידוע של חוקים וסייגים", "רוזוולט נקט כלל חשוב מאוד: בין הייצור והתצרוכת מוכרח להיות שיווי משקל. רק אז יוכל המשק להתנער" (10.8.1933). דבר כל כך מתרשם מפעילותו של רוזוולט בתחום הכלכלה, עד שכתב כך:

דומני כאילו אמריקה שואפת להקדים ולבוא לסוציאליזם למרות או דווקא בגלל זה - שאין בה סוציאליסטים. לאזרח הפשוט אין שם כל מושג מהו בעצם פירושה של המילה סוציאליזם. ייתכן אפוא כי ההיגיון שהשתלשלות המאורעות עלולה לקרבו לסוציאליזם טרם יתעשת לאחור ולהירתע אחור. וממילא יפלו שלא מדעת לתוך זרועות הסוציאליזם.

בסיכומו של דבר הצליח רוזוולט לחלץ את ארצו מן המשבר הכלכלי הקשה, וזכה לאהדה רבה בציבור.

מצבם של יהודי אמריקה - הבלטת מוגבלות כוחם למרות פעילותם הרבה
 כשהיהודים באמריקה מכירים בבכורתה של ארץ ישראל, כשהם רוצים לקשור את עתידם עם הארץ ומבקשים מידע על החיים בה, ניכרת אהדה אליהם בעיתון דבר. כלומר החיובי ביהדות ארצות הברית הוא בעיקר בנכונותם לעזור ליישוב ולעלות הם עצמם ארצה. עם זאת העיתון עדיין מותח ביקורת רבה על דרכי העבודה ועל החינוך העברי באמריקה, שעובר שם משבר קשה.

יהודי ארצות הברית מרבים לעסוק, על פי דבר, בניסיונות להפעיל השפעה על ממשלת ארצות הברית כדי שתלחץ על הגרמנים לרסן את הפעילות האנטישמית. למשל, בני ברית ביקשו להחתים מיליון יהודים על בקשה שתופנה אל הנשיא רוזוולט, כדי שיגיש לגרמניה מחאה רשמית על יחסה ליהודים (11.6.1933). עוד נמסר בעיתון כי 1,200 צירים השתתפו בוועידה שנקראה מטעם הקונגרס היהודי אמריקני, כדי לעורר בכל אמריקה תנועת מחאה נגד רדיפות היטלר נגד היהודים (22.3.1933).

התברר שהפעילות של היהודים בלבד אינה מספיקה. הם עצמם חשו שלא די בכוח היהודי, וכי הם נזקקים לתמיכת הגויים כדי לזכות בהשפעה. לכן הוחלט לקיים אספה גדולה עם נואמים מפורסמים, כדי לעורר את הממשלה האמריקנית להגיש לממשלה הגרמנית עצומות מחאה על יחסם ליהודים. היהודים גם גייסו את הסנטורים הרפובליקנים והדמוקרטים של ארצות הברית, ואלה קיבלו פה אחד החלטה המגנה את האנטישמיות בגרמניה. נאמר בהחלטה כי גרמניה תישא בתוצאות של יחסה כלפי המיעוט היהודי. לדעת מנהיג הדמוקרטים, "פוליטיקה כזאת של גרמניה צריכה לקבל את עונשה הראוי" (דבר, 26.6.1933).

היהודים פעלו בכל הכיוונים כדי לעזור ליהודי גרמניה. למשל הם פעלו כדי להחרים את תוצרת גרמניה, במטרה להפעיל לחץ על השלטונות לשנות את יחסם ליהודים. וכך נכתב:

שלוש מאות הסתדרויות היו מיוצגות בוועידת הליגה האמריקאית להגנת זכויות היהודים. הוועידה החליטה להכריז חרם על סחורות גרמניה, עד שיחזירו ליהודים בגרמניה את זכויותיהם" (דבר, 16.5.1933).

כמו כן נעשו פעולות של איסוף כספים למען הפליטים מגרמניה. לדוגמה פורסם כי ד"ר חיים ויצמן הודיע כי הוחלט לאסוף שמונה מיליון דולר למענם (דבר, 3.7.1933).

פעולות הציבור היהודי אמריקני מעוררות הערכה ואולי רצון להיות חלק מן הציבור הזה, אך העובדה שצריך להפעיל כל כך הרבה ערוצי השפעה מלמדת על הצלחתם המוגבלת. הציבור היהודי באמריקה אינו מצליח לשנות את המצב בגרמניה ולהושיע את הפליטים, וודאי אינו מצליח לפתור את בעייתם בארצות הברית. עובדה זו מאירה את יהודי ארצות הברית באור פחות מושך.

גם בארצות הברית עצמה היו גילויים של גזענות ואנטישמיות, והעיתונות הבליטה אותם. הידיעות, כ-20 במספר, תיארו את פעילות היהודים בניסיון לצמצם אותם, לדוגמה לשנות את תקנות ההגירה ולאפשר כניסת פליטים לארצות הברית או לחלופין לארץ ישראל. בהקשר לכך נכתב כי יו"ר ועדת ההגירה בבית הנבחרים האמריקני שמואל דיקשטיין הודיע כי גם בלי הכנסת שינויים בחוקי ההגירה הקיימים, יכולה להיות אפשרות למספר רב של יהודים מגרמניה לבוא לארצות הברית.

על פי הוראתו של הובר מ-1930 נהגו הקונסולים האמריקנים עד עתה ונוהגים גם כיום בקפדנות יתירה ובכל חומר הדין לגבי הפונים אליהם לקבל רישיון כניסה לאמריקה. למעשה, הגדישו הקונסולים את סאת החומרות וסירבו לתת ויזות אפילו לקרובים של אזרחים אמריקנים, הזכאים לקבל רשות כניסה לאמריקה. אילו נוסדה באמריקה חזית מאוחדת של ההסתדרויות היהודיות הראשיות לעזרת פליטי גרמניה היינו יכולים להשיג את ביטול הוראת הובר בזמן הקרוב (דבר, 18.7.1933).

אין זה תיאור מעורר אהדה לארצות הברית, שכן הוא מראה שהאפשרות לחיות שם חיים של כבוד כיהודים אינה גדולה.

גם הסוכנות היהודית באמריקה התייצבה לעזרת העלייה מגרמניה. היא החליטה לדרוש מאת ממשלת המנדט, ולא ממשלת ארצות הברית, שתאפשר למספר מקסימלי של יהודי גרמניה להיכנס לארץ ישראל (דבר, 10.5.1933).

ב-20.9.1933 התפרסם בדבר שיו"ר ועדת ההגירה בבית הנבחרים, מר דיקשטיין מבקש להרשות כניסת אלף ילדים יהודים מגרמניה לארצות הברית,

שיאומצו שם. הוא ציין כי בשל תקנות הובר לא הורשו 75,000 גרמנים להיכנס לארצות הברית, אם כי היו רשאים לכך לפי חוקי ההגירה הקבועים. נראה שיהודי ארצות הברית הבינו שמאבקם למען כניסת פליטים לארצות הברית לא יצליח, ועדיף להילחם על כניסתם לארץ ישראל. מובן שידיעות על כך יוצרות לארצות הברית וליהודים החיים בה דימוי פחות חיובי בעיני היישוב. הדבר מעיד על כך שארצות הברית אינה יכולה לפתור אפילו את בעיית היהודים כפרטים, קל וחומר אין היא מתאימה לקיומו של מרכז יהודי משמעותי.

פעילות היהודים בארצות הברית הייתה מעוררת הערכה. הם נאבקו בהתפשטות הדעות האנטישמיות בתוך ארצות הברית. לדוגמה ב-13.10.1933 נמסר כי הממשלה הגרמנית מכניסה את תועמלניה לאמריקה בצורת משרתים או נספחים לקונסולים, וכי דיקשטיין מתכוון לערוך חקירה בנושא.

ב-17.10.1933 פורסם כי בקרוב תודיע הממשלה האמריקנית על הקלות בכניסתם של יהודי גרמניה לארצות הברית. זאת על אף התנגדות של חוגים אנטישמיים, שהתרכזו סביב הקו-קלוקס-קלאן. למחרת, ב-18.10.1933, הודיע השר האמריקני לענייני חוץ כי יעזרו בחקירת האשמות על תעמולה נאצית באמריקה. עוד פורסם שהיהודים מתארגנים להפגנה גדולה נגד הנאצים. ב-27.10.1933 נכתב כי המועמד לראש העיר ניו יורק, לה גארדיא⁸¹, האשים את מועמד הדמוקרטים באהדה לאנטישמיות, שכן ב-1915 הביע דעות אנטישמיות, וב-2.11.1933 נמסר כי הנאצים באמריקה פעילים מאוד. הם, כך נכתב, מחכים לכישלון תכניתו של רוזוולט, כי אז יהיו האמריקנים מוכשרים לקלוט את הרעיונות הנאציים. בארצות הברית קיימות כמה אגודות וחברות בשמות שונים, השואפות לארגן חוגים רחבים של הציבור "על מנת לייצר שיווי משקל נגד השפעת היהודים על הפוליטיקה האמריקנית". העיתון

⁸¹ לה גוארדיה, פוליטיקאי ממוצא איטלקי יהודי, בן לאב קתולי ואם יהודייה, התחנך כאפיסקופלי, כיהן כראש עיריית ניו יורק בשנים 1934–1945. נבחר לקונגרס מטעם הרפובליקנים. עשה לו שם כרפורמטור נלהב ומסור, פעל לחקיקה בעניינים של תנאי עבודה ונלחם נגד מכסות הגירה. היה ראש העירייה הראשון ממוצא איטלקי. היה ציוני נלהב, ואפילו ידע עברית.

מספר שהם מסתייעים בפעילים בקונסוליות הגרמניות בערי אמריקה השונות, שסניפיה המרכזיים מצויים בערים המרכזיות כמו ניו יורק ושיקגו. אמנם יש בארצות הברית פעילות עצומה נגד האנטישמיות, אך תוצאותיה אינן ברורות. מתברר שגם ארצות הברית אינה מבטיחה ליהודים חיים בחופש ובכבוד.

מה שמעניין את הקוראים בארץ ישראל בהקשר ליהודי ארצות הברית הוא נכונותם וכוחם לסייע ליהודי אירופה שנזקקו לעזרתם בשל האנטישמיות הגוברת שם. מצד אחד הידיעות על פניית הציבור בארץ ליהודי אמריקה והתקווה שמטפחים בארץ לעזרה מצדם, מעוררות אהדה כלפי יהודי ארצות הברית, מצד אחר אין שום ביטוי לכך שהם מצליחים במעשיהם.

יחסי החוץ של ארצות הברית

הנושא של יחסי החוץ של ארצות הברית בולט במחצית הראשונה של השנה, על כך יש 23 ידיעות, ואילו במחצית השנייה של השנה עוסקות בנושא זה רק 12 ידיעות. במסגרת נושא זה דנים בעיקר בחובות של ארצות אירופה לארצות הברית. הדימוי של ארצות הברית שנוצר בעקבות דיווחים אלה הוא מורכב. מחד גיסא נמסר שאמריקה מעוררת זעם: "באירופה, בעיקר בגרמניה, קמה צעקה כנגד האמריקנים", כך כותב ויליאם צוקרמן (דבר, 9.1.1933), אבל הוא מציג גם את הצד האחר, החיובי, של ארצות הברית. לדבריו:

אירופה גועשת, אין איש מזכיר את חסד הנעורים של אמריקה, את כל פעליה הרבים לפני חמש עשרה שנה, אשר אז הוצא לה שם טוב רבים והייתה מוארת בקודש. אמריקה הגואלת מוקעת עתה כבריה שפלה ומנוולת, ורק באנגליה אין זכר לשיסוי ולניאוף הזה.

דווקא אנגליה, שהציבור הארצישראלי ודאי זועם עליה בשל ההגבלות על העלייה, הייתה מוכנה לשלם את חובותיה, והעיתון נתן לכך הסבר. באותו מאמר נכתב כך: "החלטתה של אנגליה לשלם היא תופעה פוליטית ממדרגה ראשונה, היא נובעת בעיקר מתוך נימוקים פוליטיים ולא כספיים", כלומר, אנגליה עושה את שיקולי טובתה. מקדונלד, שר החוץ, אומר במפורש כי "רצוננו להגיע לידי הסכם עם אמריקה, הסכם שיאפשר לנו להמשיך את הפוליטיקה האירופית שלנו" (דבר, 15.2.1933). דברים אלה וגם הידיעה שאמריקה סייעה לאירופה להשתקם מבחינה כלכלית לאחר מלחמת העולם הראשונה, בנו לה גם תדמית חיובית. תדמית זו התחזקה בעקבות העובדה שאמריקה מופיעה כמדינה שאיננה רודה בחייבים לה. לדוגמה הידיעה הזו:

"הנשיא הובר הודיע שארצות הברית מוכנות לדחות לשנה את התשלום בסך מיליארד פראנק. העיתונות העריכה את הדבר כצעד חדש להתקרבות בין הקונטיננטים האירופאי והאמריקני ולפתרון הפרובלמות הפיננסיות שנוצרו על ידי המלחמה" (דבר, 3.2.1933). עוד נמסר כי "האמריקאים אינם משלים את עצמם כי יצליחו לגבות את חובות המלחמה" (דבר, 19.3.1933).

הנושא של יחסי בריטניה וארצות הברית על רקע החובות חוזר ומופיע בעיתון פעמים רבות. כך ב-4.5, 12.6, 16.6 וב-3.10 ואפילו ב-6.11. נמסר כי "אנגליה ואמריקה לא הגיעו להסכם בעניין התשלום". עניין זה עשוי היה ליצור תחושה של חוסר ביטחון בקוראים, כאילו אין ארצות הברית יכולה לערוב לביטחונם של היהודים בגלל מצבה הכלכלי הקשה.

בה בעת היו היבטים ביחסי החוץ של ארצות הברית, שעשויים היו לעורר את אהדת הקוראים כלפיה. הקשרים בין ארצות הברית לבין רוסיה היו חשובים בבניית הדימוי שלה בעיתונות הסוציאליסטית. כשנמסר כי "אמריקה רוצה ביתר שיתוף פעולה עם אירופה" וכי היא גם מעוניינת בשיתוף פעולה עם ססס"ר (דבר, 5.1.1933), הרי זה ודאי מגביר את האהדה כלפיה בעיתון כמו דבר. מדווחים כי 800 פרופסורים פנו אל רוזוולט בדרישה להכיר ברוסיה הסובייטית. לדבריהם, "המשכת הפוליטיקה של ההתבודדות וההתנשאות כלפי רוסיה מסכנת את שלום העולם" (דבר, 2.2.1933). ואכן נמסר כי "אמריקה תכיר בססס"ר. ביולי תכיר אמריקה בממשלת רוסיה" (דבר, 20.6.1933). ועוד נכתב כי "הודאת אמריקה ברוסיה נחתמה: רוזוולט הודיע כי ממשלת ארצות הברית הסכימה לחדש יחסים תקינים עם הממשלה הסובייטית" (דבר, 12.11.1933). לדבר היה לכך הסבר משלו. הוא מודיע ש"הכול מודים, כי הסכם וושינגטון – ניצחון לרוסים" (דבר, 22.11.1933). כלומר גילויים חיוביים במדיניותה של ארצות הברית יש לזקוף למעשה לרוסיה הסובייטית.

יחסו של הפועל הצעיר לארצות הברית בשנת 1933

בכתב העת הפועל הצעיר הופיעו בשנת 1933 מעט מאוד כתבות ומאמרים על ארצות הברית. בסך הכול 11 התייחסויות, וכמעט כולן במסגרת המדור "בתנועת הפועלים הבין לאומית".

המשבר הכלכלי

גם הפועל הצעיר עסק הרבה במשבר הכלכלי, אך בו נוצרה תדמית הרבה יותר שלילית לארצות הברית מאשר בדבר. לא המאבק של רוזוולט הובלט כאן, אלא הנתונים הקשים של המשבר. למשל תחת הכותרת "בתנועת הפועלים הבין לאומית", סופר על מצבם הקשה של האיכרים, וההארה של סבלות המגזר הזה הייתה ודאי משמעותית במיוחד לקוראי הפועל הצעיר. כך סופר: "בויסקונסין השתמשו השלטונות במכונות ירייה, כדי לנשל משפחת פרמרים מביתה [...] האדם ידוע היה בתור איכר שקט, ונבחר אפילו לפני חודשים מעטים לשופט שלום במחוזו. מקרה זה אינו יחיד במינו" (הפועל הצעיר, 20.1.1933). גם בניו יורק, סופר במאמר, "הגיע מספר מקרי הנישול מבתים כמעט ל-160 אלף בגלל אי תשלום שכר דירה. בשכונה היהודית בברונקס הגיע מספר המגורשים ל-600,000 משפחות". תמונה מפורטת זו ודאי יצרה דימוי שלילי לארצות הברית, של מקום שאין בו אפילו ביטחון כלכלי. תחת אותה כותרת הופיעה ידיעה נוספת שסיפרה שמספר מחוסרי העבודה באמריקה הגיע ל-27 מיליון נפש (הפועל הצעיר, 28.4.1933). נכתב כך: "למרות התקוות בממשלת רוזוולט החדשה, המורכבת מאנשים הידועים בדעותיהם הפרוגרסיביות, נעשה מעט מאוד להקלת חוסר העבודה". גם בפרסום ידיעה כזו סביר שהיה כדי לעצור את הפיתוי שבחיים בארצות הברית.

הפועל הצעיר הגיב על המשבר הכלכלי באמריקה תגובה קשה וטען שהמשבר הנוכחי היה יכול להביא תועלת, אילו הייתה אמריקה משתדלת להבין את סיבותיו ולהשתמש באמצעי העזר הדרושים לכך. ב-19 במאי עמדו בכתב העת הזה על הקשיים שניצבו לפני רוזוולט, וקבעו כך:

היום כולם יודעים מה הפתרון, ואם אין עושים כך, הרי זה משום שכשאיילי ההון עומדים בפני ברירה של סוציאליזם או ברבריות, הרי הם בוחרים בלי היסוסים רבים בשיבה לברבריות.

יחסי החוץ

הפועל הצעיר היה הרבה יותר ביקורתי מדבר כלפי ארצות הברית גם בתחום יחסי החוץ. הדבר ניכר במאמרו של ר' קליינבייסיט על "אמריקה ופירוק זיונה של אירופה", ששיקף את טענותיה של צרפת כלפי אמריקה. בכתב העת צוטטו דברים שאמר בעניין זה ליאון בלום:

אמריקה היא נעדרת ונוכחת בבת אחת. היא משרה את רוחה על המערכות הגדולות מבלי שתחייב את עצמה במשהו למילוי ההחלטות המתקבלות שם. הריהי **מעיקה ולוחצת** בכל כובד כוחה החומרי והרוחני על החיים הבינלאומיים, מבלי להשתתף בעצמה בחבר הלאומים. לאחר שהשפיעה על אירופה שתתייחס באימון אליה, הרי היא מוציאה את עצמה מן המשחק ועוזבת את אירופה לנפשה (הפועל הצעיר, 3.2.1933, ההדגשות שלי, נ"פ).

יחסו של עיתון הארץ לארצות הברית בשנת 1933

יש כ-100 ידיעות בעיתון על ארצות הברית, רובן, כ-40 במספר, עוסקות בענייני כלכלה: בחובות מדינות אירופה לארצות הברית, בעזיבת בסיס הזהב, בשביתות ובקשיים כלכליים, וגם בסימנים ראשונים של התאוששות כלכלית. כ-30 ידיעות עוסקות בעניינים יהודיים ובקשר של אמריקה ושל יהודי אמריקה לארץ ישראל. גם בענייני פנים עוסק העיתון לעיתים. לדוגמה נכתב על רעש בקליפורניה, על מצוקת עורכי הדין בניו יורק או על ביטול האיסור על שתייה חריפה, והיה אפילו מאמר שעסק בסיפורי רכילות עסיסיים בשם "סחרחרת וואשינגטון" (הארץ, 19.2.1933), כשם שפיצא לאור בנושא.

השאלה היא איך יתייחס הארץ לחייהם של יהודי ארצות הברית לאור הרפורמות שהונהגו בה: האם הטון שלו יהיה דומה לזה של דבר הסוציאליסטי, או שיהיה ביקורתי יותר? איך יבחן תופעות שליליות בחייהם של יהודי ארצות הברית? האם יהיה ביקורתי או שמא הרבה יותר מתון ומקבל?

המשבר הכלכלי

המשבר הכלכלי העסיק מאוד את העיתון, והוא מרבה לכתוב על כך. המאמרים עוסקים בבעיה של עזיבת הזהב כבסיס כלכלי (הארץ, 26.12.1933, 20.12.1933) ובפתרונות אחרים שמוצעים בממשל של רוזוולט. מאמר בשם "לקח אמריקה בשביל ארץ ישראל" (הארץ, 29.6.1933) שיבחה את רוזוולט על הצעדים שנקט כדי להציל את כלכלת ארצות הברית, ועמד גם על כך שהציבור נותן אמון בצעדים אלה. עם זאת הארץ לא הביעה התפעלות מן המהלכים הסוציאליסטיים של הנשיא רוזוולט, מן המעורבות הממשלתית ומן הדאגה לפרט. הארץ ביכר שוק חופשי והתערבות מעטה של המדינה במהלכים כלכליים. מאמר בשם "המהפכה האמריקאית" של פרופסור מולי,

אחד מיועציו של הנשיא, שהתפרסם בעיתון, הזהיר את הציבור שלא יצפה לישועה רבה מן הוועידה הכלכלית העולמית. זאת משום ההתערבות הגדלה של המדינה בתעשייה ובקביעת המחירים ושכר העבודה, כי לדעת הכותב ולדעת מתנגדים אחרים, השותפות בין המדינה לבין בעלי המפעלים התעשייתיים הורסת לגמרי את השוק החופשי. אחת התוצאות הראשונות שלה תהיה בלי ספק ריבוי ההוצאות על התוצרת, שתגרור את המדינה להוצאות מיותרות ולא תפתור את המשבר (הארץ, 24.5.1933).

הנושא היהודי

הארץ הציב את ארץ ישראל בעמדה בכירה יותר מאשר את היישוב היהודי בארצות הברית. היישוב בארץ ישראל הוא שמעניק תחושה של כבוד ושל חשיבות ליהודי ארצות הברית. לכן מודגשות ידיעות המבטאות זאת. כך לדוגמה מסופר בעיתון על התרגשותם ועל התלהבותם של יהודי ארצות הברית מביקורו של חיים וייצמן (הארץ, 20.7.1933) או על המשתה שנערך למען האוניברסיטה העברית בניו יורק, שבו הביע איינשטיין, המוזמן המכובד ביותר, שמחה וגאון על הקמת האוניברסיטה בארץ ישראל. לדבריו, "המצוקה הרוחנית של היהודים אינה פחותה מן הגופנית. אחת המטרות החשובות של האוניברסיטה הירושלמית תהיה להקל על המצוקה הזאת."

לא זו בלבד שהיהודים האמריקנים גאים בנעשה בארץ ישראל, אלא שהם אף מבקשים להיות חלק מהנעשה בארץ. זאת למרות המשבר הכלכלי שפגע ביהדות אמריקה – ואולי בגללו. כך נאמר בדיווח על הוועידה השנתית לציוני אמריקה (הארץ, 1.8.1933):

ובמקום הביטחון העצמי וההעזה, שהיו בחיים היהודיים לפני כמה שנים, בא רפיון ידיים ואפס מעשה. אך זה לא פגע בציונות וברעיון ארץ ישראל. להפך, יש עלייה בתחום זה. רבים מטובי הציונים, אשר הביטו על השתקעות בארץ ישראל כעל הילכתא למשיחא והסתפקו באידאולוגיה ציונית ותרומות, משנים את יחסם ומתכוונים להיות ציונים בפועל.

גם הדיווח על ביקורו של הסופר היהודי אמיל לודיג (הארץ, 20.10.1933) בארצות הברית נתן ביטוי לחשיבות המיוחדת של ארץ ישראל בעיני יהודי העולם: "יש להם ליהודים ארץ, ואני יודע את הארץ. מאורע גדול היה בחיי כשראיתי את ארץ ישראל ואת אנשיה העובדים והבונים." אבל זו לא הייתה

הדעה היחידה שהעיתון נתן לה ביטוי. הוא פרסם גם דברים שהציבו את ארצות הברית כפתרון אפשרי לשאלת היהודים והיהדות גם יחד. הוא הביא גם דברים אחרים מפיו של אותו סופר עצמו, שלפיהם ארצות הברית יכולה לפתור את שאלת היהודים. לצדם של אותם דברים, לא הביא העיתון כל הערה של הסתייגות או של ביקורת:

אבל כלנו יודעים, כי העבודה הגדולה הזאת תיתן גאולה רק לחלק מועט של עמנו ולא עוד. אלא שגם אילו היה בארץ ישראל מקום לשישה עשר מיליונים יהודים, לא היה מן הראוי לשלוח אותם כולם לשם.

לא רק את שאלת היהודים יכולה ארצות הברית לפתור, לפי המתפרסם בעיתון, אלא גם את שאלת היהדות. בהמשך נאמר שלא מן הראוי שכולם יתקבצו בארץ ישראל, כי "זה היה גורם הפסד גדול לעולם, מפני שבגלל דברי ימינו היינו לנושאים של ידידות בין לאומית, של אחווה אנושית". כלומר, ליהודים תפקיד אוניברסלי, שבשלו לא כולם צריכים להתקבץ בארץ ישראל.

נראה כי העיתון התרשם מאוד מן הסיוע של יהודי ארצות הברית ליהודי אירופה, אך ניכר שביקש להנמיך את הלהבות ולהציג עמדה מתונה יותר, פחות לוחמנית; עמדה מקבלת כלפי ארצות הברית, שאינה מציבה לה דרישות קשות מדי. הדבר ניכר בשלושה תחומים: בנושא החרם, בנושא פתיחת שערי ארצות הברית לפליטים ובנושא האנטישמיות. לדוגמה במאמר בשם "במערכה היהודית באמריקה" (הארץ, 9.4.1933), המספר על הפגנה בניו יורק נגד הרדיפות על יהודי גרמניה, דיווח העיתון גם על הדרישה לחרם על סחורות גרמניות:

אחדים מטובי הפובליציסטים האמריקאים התנגדו לחרם, מתוך שלדעתם לא יביא הרבה תוצאות חיוביות. ראשית יסבלו על ידי כך יהודי גרמניה, שהנם בידי היטלר, והוא יכול להמיתם מיתה כלכלית בהכרזת חרם נקמה ומתוך שעל ידי כך יסבול גם האקספורט האמריקאי. מתוך חשבון כלכלי טהור הצדק עם מתנגדי החרם, באשר אמריקה מוכרת לגרמניה יותר משהיא קונה ממנה. ובתנאים כאלה יש סכנה בדבר. רבים ציינו גם את הקושי בארגון תנועת חרם שתסב נזק מעשי לתעשייה הגרמנית.

מכאן שלמרות המצב הקשה של היהודים בארצות אירופה, הטיל העיתון ספק באפשרות של יהודי ארצות הברית להיאבק למענם, אפילו באמצעות חרם על תוצרתה של גרמניה בארצם. הם רוצים בחרם, אך חוששים ממנו בה בעת. העמדה היא אמנם בעד חרם כלכלי על גרמניה, אך הטון אינו נחרץ ואינו מתלהם, אלא מנתח את היתרונות והחסרונות בצורה לכאורה מאוזנת. למעשה הוא כמעט מציג את חוסר התועלת שבחרם. בסופו של דבר נמסר שכל נימוקי ההתנגדות נפלו, והחרם אורגן. אך גם כאן העיתון אינו מביא נימוקים בעד החרם אלא רק מספר על ההתארגנות לקראת ביצועו. נראה שהארץ מנסה להרגיע את הרוחות, ולצייר תמונה הרבה יותר נוחה לגבי היהודים.

גם כשיהדות ארצות הברית הכירה במצבם ההולך ורע של יהודי גרמניה, וביקשה לפעול למענם באמצעות פתיחת שערי ארצות הברית לקרובי משפחה של מי שחיים שם, הגיב סטפן וייז, אחד המנהיגים הבולטים של יהדות ארצות הברית, בהתנגדות. אמנם ביקש לבטל חומרות מיוחדות בחוקי ההגירה, ובכל זאת הוא אומר כך:

ממשלת היטלר מחויבת להבין, כי שאלת היהודים בגרמניה צריכה להיפתר בתוך הארץ ההיא עצמה ולא על ידי דרישת תיקונים מיוחדים בחוקי ההגירה של אמריקה (הארץ, 9.4.1933).

אולי דברים אלה שהעיתון הבלטי, נבעו מכך שסטפן וייז לא ראה את המציאות נכוחה ולא עמד על הסכנה החמורה שבה היו שרויים יהודי אירופה, וייתכן שגם לא רצה להרגיז את האמריקנים בדרישות מיוחדות. כך או כך, ברור שסטפן וייז אינו משתף פעולה באופן שלם עם הדרישה לפתיחת שערי ארצות הברית לפני יהודים. הצגת עניין זה, אף שאינה מעוררת כבוד בקרב הקוראים בארץ כלפי יהודי ארצות הברית, הרי קרוב לוודאי שגם יצרה בקוראים תחושה שהדברים באירופה אינם חמורים כל כך.

עמדה כזאת המציגה את מצבם של היהודים בעולם כמצב סביר, ניכרה בהארץ גם בתמונה החיובית שצייר על היחסים שבין היהודים לבין הגויים בארצות הברית עצמה. כך עולה גם מדיווח שיהודים מתמנים לתפקידים שונים (הארץ, 17.1.1933). חמישה יהודים התמנו למושלי מדינות ושלושה עשר נבחרו לקונגרס. אף אחד, נאמר, לא נבחר בקולות של היהודים בלבד.

מכאן עולה כי יש הערכה ושיתוף פעולה בין היהודים לבין הגויים. ועוד נאמר באותה כתבה:

באמריקה אין אנטישמיות. אין באמריקה שום מיעוט שהגיע לידי פרסטיג' והשפעה עצומה כמו המיעוט היהודי, ואילו רק לא הייתה הפרנסה לקויה, אין להם ליהודים באמריקה להתאונן על מצבם הפוליטי.

נראה שהעיתון לא עודד תגובות חריפות, בוטות, על פגיעה בזכויות של יהודים, וניסה להציג תמונה מאוזנת, מתונה, שאיננה מקוממת ואינה דורשת תיקון.

ענייני פנים וחוץ

אחד המאמרים שפורסמו בהארץ ב-1933 דן בשינויים בחוקי ההגירה של ארצות הברית. מסופר בו על הנחיות המאפשרות קביעת מכסה לפי גזעים. הטון של המאמר הוא ענייני מאוד, אין בו מילה של מחאה, אלא סקירה במספרים ובעובדות בלבד של המציאות הקשה המתוארת בו (הארץ, 25.3.1933). מאמר כזה לא יכול היה שלא לעורר בקוראים בארץ ישראל תחושה שאין מקומם בארצות הברית, לא כעם, אף לא כיחידים.

ובכל זאת העיתון לא היה עשוי מעור אחד, ומאמר מעניין על פרנקלין רוזוולט (הארץ, 3.4.1933), שעסק במסורת האינדיווידואליזם, מעיד על כך. המאמר מסביר איך צמחה מסורת זו בתקופה שבה הייתה הארץ רחבת ידיים, גדולה, עשירה ופתוחה לפני כל אדם. אבל, ממשך וטוען המאמר, כמעט ברוח עיתון סוציאליסטי, את הטענות האלה:

באו ימים אחרים, והאינדיווידואליזם הבלתי מוגבל אין לו מקום. בחיינו פעולת כל אחד נוגעת בענייני האחרים, אם גם נימינה או נשמיאלה - ועם כל השינויים הכבירים עדיין סיסמת האינדיווידואליזם במקומה עומדת. ובכסות הסיסמה הזאת עדיין לא ניתנה עזרה לאומית למחוסרי העבודה, עדיין לא ניסתה הממשלה (עד הימים האלה) להכניס סדר במוסדות הכספיים המרובים של הארץ, בשם הסיסמה הזאת מנצלים נשים וילדים במשכורת מרעיבה, והממשלה האמתית היא לא בושינגטון כי אם בוואל סטריט של ניו יורק, והמושלים האמיתיים של אמריקה הם אילי התעשייה ואילי הכספים.

נושא נוסף שהופיע בשנה זו בהארץ בהקשר לענייני חוץ היה יחסי ארצות הברית-רוסיה. המאמר "רוסיה הסובייטית ואמריקה" טוען כי דווקא לרוסיה יש אינטרס כלכלי במערכת יחסים טובה עם ארצות הברית, כי אף מדינה אחרת אינה יכולה לסייע לה. משום כך נשואות עיני הסובייטים אל אמריקה. הממשלה הסובייטית מוכנה בחפץ לב לתת הנחות כלשהן ליהודי רוסיה כדי לשאת חן וחסד בעיני היהדות האמריקאית.

בענייני פנים של ארצות הברית נכתב בהארץ על עניינים שונים באמריקה. למשל סופר על רעש בקליפורניה או על מצוקת עורכי הדין בניו יורק (הארץ, 13.2.1933).

שנת 1939

על השנים שבין 1933 ל-1939

גרמניה

בשנים 1933–1939 חל שינוי דרמטי לרעה במצבו של העם היהודי באירופה. בגרמניה הוטל על היטלר תפקיד הקנצלר, באופן חוקי יש לומר, והנאצים החלו לפעול כנגד היהודים גם באופן חוקי וגם בדרכים אלימות. הם נושלו מעמדותיהם הכלכליות והופעל נגדם חרם חברתי. ב-1935 התפרסמו חוקי נירנברג, שבאמצעותם ניטלה מן היהודים כל הגנה חוקית. לאחריהם הייתה ההגירה מגרמניה קשה הרבה יותר מאשר קודם. אמנם גם אז ביקשו להיפטר מן היהודים, אך כעת דרשו שישאירו את רכושם בגרמניה. היו תקופות שבהן היה המצב רגוע יחסית, ורדיפות היהודים התמתנו. כך למשל בשנת 1936, שבה נערכה אולימפיאדה בברלין, ולגרמניה חשוב היה להקרין כלפי חוץ תמונה חיובית של ארצם. אך בדרך כלל הלך מצב היהודים והורע.

ב-1938 סופחה אוסטריה, ובהסכם מינכן נמסר לנאצים גם חבל הסודטים בצ'כוסלובקיה באמתלה שיש בו רוב גרמני. צ'כיה כולה נכבשה כמה חודשים לאחר פרוץ המלחמה. כל זה החמיר עוד יותר את מצב היהודים. ב-1938 אירע "ליל הבדולח", שבו התרחש פוגרום ביהודי גרמניה. בינואר 1939 השמיע היטלר נאום קשה על היהודים, שבו דיבר על השמדת הגזע היהודי באירופה. כל זה היה הרקע שהגיע לשיאו עם פרוץ המלחמה בראשית ספטמבר 1939. אז פלשו הנאצים לפולין, והחלו להפעיל את תכניתם כנגד

היהודים. במשך השנים היו מחאות רבות בעולם כנגד הנאצים, אך הן לא הצליחו להשפיע על הממשלות לנקוט פעולות של ממש נגד גרמניה.

ארץ ישראל

בשנות השלושים חלה מהפכה דמוגרפית ביישוב היהודי. רבע מיליון יהודים הגיעו ארצה תוך עשר שנים, והאוכלוסייה מנתה כחצי מיליון תושבים. הוקמו בארץ גופים שונים במטרה לסייע לחקלאים, כגון "תנובה" ו"מקורות". כן הוקמו בתי ספר חקלאיים. אך בעקבות היווצרות רוב יהודי בארץ גבר תהליך ההקצנה בקרב ערביי ישראל והחל "המרד הערבי".

הערבים הפעילו לחץ על ממשלת בריטניה לצמצם את עליית היהודים ולהגביל את המשק היהודי. כדי לשמר את שלטונם בארץ הקימו הבריטים בנובמבר 1937 את "ועדת פיל". זו החליטה על חלוקת הארץ, אלא ששני הצדדים לא קיבלו את ההמלצות. עם פרסום ההמלצות פרצו מהומות בארץ, שנמשכו עד סוף 1938. במהלך תקופה זו נרצחו 400 יהודים. הבריטים, שרצו להוכיח שליטה בארץ, בעיקר לאור המלחמה המתקרבת באירופה, מינו ועדה נוספת שהייתה צריכה למעשה לבטל את תכנית החלוקה ולקבוע שהיא אינה אפשרית. החלטותיה של ועדה זו צמצמו עוד יותר את השטח שאמור היה להינתן ליהודים.

במאי 1939 פורסם "הספר הלבן של מקדונלד", השלישי במספר של הבריטים, שבו התכחשו להתחייבויות קודמות שנתנו. בריטניה נסוגה מהצהרת בלפור, והערבים הרגישו שניצחו במאבק. ערב מלחמת העולם השנייה נסוגה בריטניה מכל מחויבויותיה לתנועה הציונית, ונקטה מדיניות פרו-ערבית ברורה. הציבור יצא נגד המדיניות הבריטית, אך עם פרוץ מלחמת העולם היה ברור שמלחמה בבריטים היא בבחינת עזרה של ממש לנאצים ופגיעה במאמץ המלחמתי הבריטי, דבר המנוגד לאינטרס של היישוב היהודי ושל התנועה הציונית. לכן נאחזו בדברים שניסח בן גוריון: "יש להילחם בהיטלר כאילו אין ספר לבן, ויש להילחם בספר הלבן כאילו אין היטלר".

האירועים העיקריים בשנת 1939

שנת 1939 היא השנה שבה פרצה מלחמת העולם השנייה. מרגע זה נישאו כל העיניים לארצות הברית כדי לראות אם תצטרף למלחמה בגרמניה לצד המדינות הדמוקרטיות. הנשיא רוזוולט נאבק כדי לקבל את הסכמת הסנט

למיתון ההתבדלות האמריקנית. ליהודי ארצות הברית, שפעלו בדרכים שונות כדי להשפיע על הנשיא, הייתה חשיבות רבה באותן השנים. היישוב ידע שאינו יכול להשפיע על התפתחות המצב אלא באמצעות יהדות אמריקה, וחשיבותה של זו גדלה.

השאלה לענייננו היא אם האירועים בגרמניה והמלחמה באירופה יגרמו ליהודים לראות בארצות הברית את מקום המקלט המבוקש, את הפתרון הנכון לבעיית העם היהודי; או שהאירועים האלה יגרמו להם לראות דווקא בארץ ישראל את הפתרון לבעיית העם היהודי. ועוד, האם העובדה, שבארץ ישראל מתחזקים הערכים ואין רואים התקדמות בתהליך הקמת מדינה יהודית, תרתיע את היהודים מן הפתרון הציוני ותעורר בהם רצון לראות בארצות הברית את האפשרות הנכונה לחיים יהודיים – או שמא להפך, יתעורר בהם רצון להיאבק במרץ רב יותר כדי להשיג את המטרה המבוקשת בארץ ישראל.

יחסו של דבר לארצות הברית בשנת 1939

שני נושאים בולטים בעיתון דבר בשנת 1939, והם שלובים זה בזה ומשפיעים זה על זה: מדיניות החוץ של ארצות הברית ומצב יהודי ארצות הברית. נושא מדיניות החוץ בדבר התייחס בעיקר להתייצבותה של ארצות הברית כנגד הפשיזם ולמאבק של הנשיא רוזוולט לשינוי חוק הניטרליות, כדי לאפשר לארצות הברית לסייע לבעלות בריתה. בעניין מצב יהודי ארצות הברית התייחס דבר בעיקר לשאלה אם יש בחיים בארצות הברית משום פתרון לבעיות העם היהודי. שני הנושאים כאמור קשורים. מצבם של היהודים היה קשור לעוצמתה הבינלאומית של ארצות הברית ולנכונותה להפעיל את השפעתה למען פתיחת שערי ארץ ישראל לעלייה חופשית. בצד נושאים אלה התייחס עיתון דבר גם לענייני פנים בארצות הברית, ובעיקר למעמדם של הפועלים ובייחוד של הפועלים היהודים.

מדיניות החוץ של ארצות הברית

על יחסי החוץ של ארצות הברית יש קרוב ל-100 ידיעות בעיתון דבר. מתוכן למעלה מ-60 עוסקות בהתנגדות של ארצות הברית לפשיזם ולהתייצבותה, לפחות בדיבורים, לצד היהודים. למעלה מ-20 ידיעות עוסקות בחוק הניטרליות ובמאבקו של הנשיא רוזוולט בחוק, שמונע ממנו לפעול ולסייע

לבעלות בריתו. הדימוי שנוצר לארצות הברית מורכב. מחד גיסא ארצות הברית ובעיקר נשיאה רוזוולט מעוררים הערכה, משום שהם מתייצבים כנגד המדינות הפשיסטיות ולצד היהודים, מאידך גיסא העובדה שיש צורך במאבק ממושך וקשה בחוק הניטרליות, קרוב לוודאי שעוררה פחדים ואי-נחת אצל קוראי העיתון.

יש הרבה ידיעות על התייצבותו של רוזוולט כנגד הפשיזם. הוא מודיע כי יתקוף בחריפות את הדיקטטורים, וימסור את ההודעה החשובה ביותר בדברי ימי הקריירה המדינית שלו. "חולשתה של גרמניה היא חוסר הבנתה לנפש העמים האחרים" (דבר, 3.1.1939). באותו מאמר נוספו עוד דברים שיוצרים זהות בין עמידתה של ארצות הברית כנגד גרמניה לבין עמידתה לצד היהודים:

התנגשות זו של אינטרסים בין ארצות הברית לגרמניה הנאצית השתלבה בניגוד אידאולוגי. רדיפות היהודים בגרמניה עוררו באמריקה סערת רוחות ורגשות עמוקים של בחילה ושאת נפש. שילוב זה של ניגוד אינטרסים כלכליים בניגוד אידאולוגי והרגשתי עמוק עלול להביא לידי מפנה מוחלט בפוליטיקה האמריקאית.

יומיים אחר כך נאם רוזוולט נאום מרשים בקונגרס על הסכנות לאנושות:

במקום שבו מוגרה הדמוקרטיה - אין גם מקום לרוח חופש התפילה.⁸² במקום שהדת והדמוקרטיה נעלמו ואינם - שם אין הגינות ושכל טוב גם בשטח היחסים הבינלאומיים, ואת מקומם תופסים אמביציות, הצורמות את האוזן, וכוח האלימות הברוטלי.

דבר הרבה לכתוב על התייצבותה של ארצות הברית לצד הכוחות החיוביים, הדמוקרטיים, כנגד המדינות הפשיסטיות, וכפועל יוצא מכך - לצד היהודים. רוזוולט רואה במלחמה בפשיזם את מאבקו שלו ולא רק את מאבקם של היהודים. דבר זה כמובן עורר הערכה כלפיו וכלפי ארצות הברית, אך העמדה הזו של האמריקנים לא היה לה ביטוי במעשה של ממש. בעיתון הבליטו את החששות ואת חוסר הנכונות של האמריקנים לצאת למלחמה, חששות שרוזוולט יישר אתן קו. לדוגמה מדווח כי רוזוולט אמר לוועדת הסנאט, כי

⁸² נושא הדת הוכנס לאחר שיחות בין רוזוולט לבין האפיפיור.

“עליהם להיות מוכנים לעזור לדמוקרטיה ולמכור להן כל מה שתבקשנה, כל עוד תשלמנה כסף, אך לא לשלוח שום צבא לאירופה” (דבר, 2.2.1939).

דרך אחת להתמודד עם אהדה גוברת זו של היישוב כלפי ארצות הברית הייתה להציג בעיתון בעקיבות את המאבק הקשה של רוזולט בהתבדלות ובחוק הניטרליות ובניסיונותיו לשנותו ולשפרו, כדי שיוכל לפעול בכיוון הרצוי לו. ידיעות רבות עוסקות בכך. למשל נמסר כי “הצעת רוזולט על ביטול חוק הניטרליות עוררה ויכוחים גדולים” (דבר, 11.1.1939). ועוד, “רוזולט חוזר ומצהיר שאינו רוצה במלחמה, אך אולי יאלץ לעשות זאת משום שיותקף” (דבר, 13.1.1939). כשהוא מגיש לקונגרס את תכנית הזיון המוגברת של ממשלתו, הוא מנסח את דבריו באופן מתון:

גם כיום אין פירושה של תכנית זו שאנו רוצים להשתתף במלחמה שתפרוץ באירופה, אבל גם בשנת 1914 לא היינו רוצים בכך יותר משהננו רוצים כיום, ומבחינה יחסית איננו מוכנים עכשיו למלחמה משהיינו אז, ואין לנו ביטחון לכך שתהיה לנו תקופה ממושכת, שבה לא נותקף ושבבה תהיה לנו שהות להתכונן.

מציינים בעיתון דבר שהעיתונות עומדת לצדו של רוזולט (15.1.1939), ואף מצטטים את דבריו של סופר אמריקני ותיק, ש“לא יהיה שלום עם בני אדם, אשר אלמלא התמרמרות העולם המרסנת אותם היו מחזירים אותו לברבריות ומשמידים את כל הקידמה המוסרית והשכלית שהתקדם מין האדם” (6.1.1939). אך דווקא אזכורם של אלה מבליט את ההתנגדות של כלל הציבור בארצות הברית לעמדתו הצודקת של הנשיא. המאבק של רוזולט למען שינוי חוק הניטרליות הלך וגבר לקראת סוף שנת 1939, ככל שסכנת המלחמה הלכה וגברה. נמסר כי “רוזולט חושש למלחמה באירופה. הוא סבור כי מעשהו של הקונגרס שסירב לאשר את התיקונים בחוק הניטרליות הגביר את סיכוי המלחמה” (דבר, 5.7.1939). גם ב-23.7.1939 חזר רוזולט והזהיר את המתבדלים: “הניטרליות מזיקה בהחלט לשלום ולמהלך העניינים הרצוי.” “החוגים המתבדלים הללו נטלו על עצמם את האחריות הכבדה לכל מה שעלול לקרות בגלל הדחייה הזאת.”

ב-20.8.1939 ניכר שינוי-מה. נאמר כי “הקונגרס לא ביטל את חוק הניטרליות, אולם לא מנע אפשרות למשלוח נשק.” מאבקו של הנשיא נמשך, ונמסר כי “עמדת רוזולט מתחזקת, ארצות הברית יגישו עזרה רבה לדמוקרטיה. גברו

הסיכויים לשינוי חוק הניטרליות" (דבר, 3.9.1939). בהמשך נמסר "שהוא מקווה שדעת הקהל באמריקה תתמוך בתכנית הניטרליות הליברלית שלו" (דבר, 7.9.1939). עשרה ימים אחר כך נמסר כי "בעוד שבוע תחליט אמריקה אם לשנות את חוק הנייטרליות". ב-18.10.1939 נאמר במפורש כי "העם האמריקאי רוצה להיות בלתי נייטרלי ככל האפשר, מבלי להיכנס למלחמה. רק דבר אחד ישנה את החלטתם, אם תהיה צפויה לאנגליה או לצרפת סכנת מפלה. אז תצטרף ארצות הברית למלחמה, כי קיומה קשור באופן גורלי עם קיום החופש ביבשת שלהן ובעולם כולו."

ב-29.10.1939 התפרסמו הסעיפים של חוק הניטרליות, שברובם הגנו על ארצות הברית מפני מעורבות רבה במלחמה, ועליהם היה המאבק הקשה. ב-5.11.1939 הופיעה הידיעה: "חוק הניטרליות המתוקן אושר ב-243 נגד 172". אולם סופר כי גם לאחר שניצח רוזוולט בעניין זה, אמריקה עדיין אינה מבטיחה סיוע לכוחות הלוחמים, אלא סיוע בנשק בלבד לבעלות הברית. מתיאור זה מתקבל הרושם שההצלחה נזקפת לזכותו של רוזוולט, בעוד העם האמריקני מעדיף שלא להיכנס למלחמה ולשמור על התבדלותו, ואי-אפשר לבנות על עזרתו.

דרך אחרת להתמודד עם הפיתוי של ארצות הברית היא להבליט את העובדה שארץ ישראל ולא ארצות הברית היא שקלטה פליטים רבים. בידיעה שהתפרסמה בדבר ב-30.11.1939 נאמר ש"ארץ ישראל ואמריקה שקולות בקליטת פליטים": שתיהן קלטו בשש השנים האחרונות כ-70 אלף איש מגרמניה הנאצית. אך חשוב לשים לב למה שנאמר בהמשך הידיעה, שם נמסר כי הפליטים מעדיפים את ארץ ישראל. למען האמת צריך לזכור שלא הייתה להם בררה:

ארץ ישראל היא ארץ הבחירה של הפליטים. אין ארץ שתמשוך כל כך את היהודים כמו ארץ ישראל. זה שנים מוקמים שם יישובים חדשים, ורבים מהם הגיעו לדרגת התפתחות גבוהה. הרבה הון הושקע בפיתוח הארץ, והמשפחות שהתיישבו מוכנות לעזור למשפחות חדשות.

הדברים האלה מצוטטים מדוח המנהל הבריטי של הוועדה הבינלאומית לפליטים פוליטיים, ולא מפי נציג כלשהו של היישוב העברי.

מצבם של יהודי ארצות הברית

התחזקות האנטישמיות. שנת 1939 עמדה בסימן עליית הפשיזם באירופה. התחזקות הפשיזם הביאה להתגברות האנטישמיות גם בארצות הברית. דבר הביא כעשרה מאמרים בנושא זה, ובכך יצר לציבור היהודי בארצות הברית דימוי של ציבור שקיומו אינו בטוח, והוא תלוי בחסדי המשטר. לדוגמה הובא מאמר בשם "על האנטישמיות בארצות הברית", שנסמך על מאמרו של מאיר בקרמן, שהופיע בירחון הנוער העברי באמריקה "ניב" (דבר, 8.1.1939). דבר הסתמך לעיתים קרובות על מאמרים שהתפרסמו בארצות הברית בנושאים יהודיים. כאשר עדויות על אנטישמיות באות מפייהם של יהודים אמריקנים, העוצמה שלהן עשויה להיות רבה יותר בעיני הקוראים בארץ. כך נאמר שם:

אותות בלתי בריאים של סימני אנטישמיות בזמן האחרון בארצות הברית, ואף על פי שקלילים הם אותות אלה, סכנה רבה צפונה בהם ואין לבטלם כלאחר יד [...]. ברור שקיימת באמריקה לא רק אפליה חברתית נגד היהודים אלא שהיא לובשת צורה עכורה יותר של דחיקת הרגל ממקומות פרנסה והגבלות שונות בשטח הכלכלי.

"אין מעוניינים בעובדים יהודים", מביא דבר מפי סטפן ויז, שאמר בציניות כי "המקצוע היחיד שאינו מפלה את היהודים לרעה הוא הרבנות". ומה תגובת היהודים הסובלים מהפליה זו? "לפעמים מגיעים לידי הסתרת יהדותם ונרשמים כחברים בכנסיות קתוליות או פרוטסטנטיות, כדי להיחשב כנוצרים". דרך זו לא תמיד מצליחה, מספר העיתון, אך בעיני הקוראים בארץ ישראל, היא ודאי מבזה.

לקראת סוף השנה הביאו במסגרת שכונתה "הדים" את המאמר "על הנגע האנטישמי המתפשט באמריקה" של מ' שושני, שהתפרסם ב"דואר" הניו יורקי (דבר, 10.8.1939):

כל החלאה והטירוף של שנאת ישראל הנאצית הועברו והובאו לכאן, והם מרעילים את דעת הקהל ומפיצים את חיידקי המחלה הממארת ששמה אנטישמיות [...]. השיגעון הגדול של האנטישמיות הולך וכובש עמדה אחרי עמדה והוא נעשה מטבע עובר לסוחר.

מן הדברים עולה שארצות הברית אמנם ארץ דמוקרטית, והערכים הדמוקרטיים מונעים קרוב לוודאי פגיעה ממוסדת ביהודים, אך דווקא הליברליות והפתיחות שלה והרצון לאפשר לכל אדם להביע דעתו הן אלה

שמסכנות את היהודים. דוגמה שמחזקת קביעה זו היא הסיפור הבא: שני בתי קולנוע אמריקנים החליטו להפסיק הצגת סרט אנטי-נאצי בשם "הייתי אסיר בגרמניה הנאצית", משום שלדברי המשטרה הסרטים עוררו מחאות מצד גרמנים, והמשטרה חששה ממהומות (דבר, 26.2.1939). עניין זה מלמד שגם בדמוקרטיה הקיום של היהודים כפרטים אינו בטוח, הם אינם שווים לשאר, ומצבם בארצות הברית מחייב עמידה מתמדת על המשמר.

הדימוי של היהודים כמי שאינם אנשים חופשיים כמו בני עמים אחרים ושהם חוששים מדעת הקהל בארצם, בא לידי ביטוי גם בחוסר המעש שלהם בעניין פליטי האנייה סנט לואיס⁸³, יהודים פליטי אירופה שלא קיבלו אישור לרדת לחופי ארצות הברית. במאמר בשם "יהדות אמריקה לאן?" (דבר, 7.7.1939) מסופר על מסיבה לרגל הוצאת גיליון ה-300 של **האידישער קעמפער**, שהוקדשה לדיון ביהדות האמריקנית. יעקב לישצ'ינסקי, עיתונאי וסופר יהודי אמריקני שכתב כמה ספרים על מצב היהודים בעולם, אמר שם כך:

דובר על 900 פליטים ששטים בלב ים. ואף על פי כן לא עלה על דעתנו לתבוע מרוזוולט, כי יוסיף ל-130 מיליון האנשים החיים בארצות הברית גם את 900 האומללים הללו. אין זאת כי אם צל הפשיזם והאנטישמיות מפיל פחד על הכול.

ואם אמריקני כותב כך, מה יאמרו אנשי הארץ הציונים? הדבר מלמד את קוראי **דבר**, שארצות הברית אינה הפתרון אף לדעת יהודי ארצות הברית עצמם. דבר בחר לצטט את המאמרים הללו, ובכך יצר ליהודי ארצות הברית דימוי של אנשים שאינם אמיצים דיים, שהחיים בארצות הברית אמנם נוחים להם, אך אינם מקנים להם חסינות ואינם גורמים להם לזקוף את קומתם. קיומם אמנם נוח, אך זהו קיום גלותי, בחסות המשטר שבו הם חיים ובחסות העם שבתוכו הם יושבים, קיום מנוגד לחלוטין לאידאולוגיה של העיתון על דמות היהודי שהם מבקשים לעצב בארץ ישראל.

⁸³ ספינת נוסעים גרמנית שהשיטה פליטים יהודים ב-1939 מנמל המבורג. 900 יהודים שטו לקובה לאחר שקיבלו אשרת כניסה לשם, אלא שקובה לא אפשרה להם לרדת בחופיה. לאחר מכן הפליגו לפלורידה, אך הנשיא רוזוולט חשש שייכנסו, ולא קיבל אותם. בסופו של דבר, לאחר ששטו זמן רב בים, אפשרו להם כמה מארצות אירופה לרדת בחופיהן.

גם ש' רוזנפלד, מי שהיה אחר כך מבכירי העיתונאים בישראל, מדווח (דבר, 24.8.1939) במאמר בשם "הבלגה" והגנה בניו יורק" על כך שהאנטישמיות מתחילה להיות מורגשת:

כל העולם כאילו יודע והיהודים מרגישים, שהאנטישמיות הארוכה החלה לבנות קן לה גם באמריקה ובניו יורק [...] הננו חוששים פן יום המחרת נושא עמו בשבילנו את אשר אמרנו היה לא יהיה.

האנטישמיות המילולית גדלה ומתפשטת, והשלטונות אינם מוחים בעד התפשטותה, ולא די שאינם מוחים אלא עוד מגינים עליה ומועילים לביסוסה, ולא משום אהדתם לאנטישמיות, אלא בגלל עודף דמוקרטיזם.

והיו שטענו שדווקא המהומה שמקימים היהודים מזיקה להם יותר מגילויי האנטישמיות. הכותבים ידעו שהאנטישמיות אינה קיצונית ואינה דומה לזו שבגרמניה, אך גם ידעו שהיא מעמידה את קיומם של היהודים בסכנה, ופוגעת בפרנסתם, בעיסוקיהם ובגאווה. מכאן שהאנטישמיות פוגעת ביהודים כפרטים, בפרנסתם, שהייתה הסיבה המרכזית להגירה לארצות הברית, והיא גם פוגעת בהם כבני העם היהודי. במילים אחרות – היא פוגעת בכל מה שהאידאולוגיה הציונית יצאה נגדו. לפיכך אין בה פתרון לא לבעיית היהודים ולא לבעיית היהדות.

יהודים אמנם פועלים למען יהודים, אך לא לקליטתם בארצות הברית. כיוון אחר של מאמרים בדבר מדבר באהדה על פעילותם של יהודי ארצות הברית. יש על כך למעלה מ-40 ידיעות, כולן עוסקות בפעילותם של יהודים אמריקנים למען יהודי אירופה ולמען היישוב בארץ ישראל. כותבים על פעילות "הדסה", על תרומתם של היהודים למגבית ועל הלחץ הפוליטי שהם מפעילים למען היישוב. לדוגמה מדווח על כינוס גדול של יהדות אמריקה למען ארץ ישראל, שהעניין המרכזי שלו הוא הצלת יהודי גרמניה. הצלה זו מבוססת על העיקרון כי ארץ ישראל היא הארץ היחידה שיש בה משום פתרון לבעיה היהודית בכלל ולבעיית יהודי גרמניה בפרט (דבר, 16.1.1939).

בעיקר מעניינת ההחלטה שהתקבלה עם נעילת הכינוס באמריקה: "נתקבלה החלטה המביעה הערצה ליישוב העברי בארץ ישראל על אומץ לבו ותקיפותו בהגנה על עמדותינו" (דבר, 17.1.1939). במסגרת זו גם נוסחה פנייה לצ'מברליין בדרישה לאפשר כניסת פליטים לארץ ישראל. וב-21.5.1939

נכתב: "כל היהדות האמריקאית, ללא הבדל סיעות והשקפות, תומכת בכל לכה ביישוב העברי בארץ ישראל". ברור אפוא שהפעילות הזאת מצביעה על מרכזיותה של ארץ ישראל כפתרון לבעיית היהודים. אין להם אפשרות למצוא מקלט אלא בה, וכאשר יהודי ארצות הברית מכירים בכך, הם זוכים לגילויים של אהדה מצד אנשי היישוב.

כמה ימים אחר כך מספרים על הצעה להכניס 20 אלף ילדים יהודים לאמריקה. אמנם הרוב התרגשו מן הדברים ותמכו בהם, אך היה אחד שהביע חשש שמא יציפו הילדים את קליפורניה, ודבר, לא במקרה, נותן לכך ביטוי (25.5.1939).

ועוד, העיתון נותן ביטוי לכך שמנהיגים יהודים אמריקנים שותפים לפעילות הפוליטית של אנשי ארץ ישראל. הדבר מעיד, קרוב לוודאי, שהם מייחסים חשיבות לארץ ישראל כמקום הנכון לעם היהודי. לדוגמה מסופר שווייז מצטרף לוויצמן ולבן גוריון לפגישה עם צ'מברליין (דבר, 17.2.1939). גם ב-28 במאי נמסר כי "יהודים ולא יהודים במדינות אמריקה ואירופה מזהירים את בריטניה מפני מדיניות הבגידה." נראה שהזכרת הלא יהודים איננה מקרית, כי מצד אחד עזרתם של היהודים האמריקנים ודאי מעוררת אהדה והערכה כלפיהם בארץ, אך הדגשת העניין של הלא יהודים במאבק היהודי ציוני מציגה את היהודים באור פחות חיובי ופחות מושך, המעיד על חוסר הביטחון שלהם בכוחם ללא תמיכת הלא יהודים, על חולשתם ועל תחושה גלותית של תלות בגויים.

הקונגרס היהודי האמריקני פרסם בשנה זו הצהרה, שבה הוא דורש מממשלת אמריקה לעמוד בראש האומות כדי למנוע בגידה בעם היהודי. מיניסטריון החוץ מוסר למגבית הארצישראלית המאוחדת כי "לאומה האמריקאית יש עניין במתרחש בארץ ישראל [...] אתם יכולים להיות סמוכים ובטוחים שנוסיף לשים לב במידה הנכונה לגורמים השונים הכרוכים בשאלה הארץ ישראלית" (דבר, 8.2.1939).

לכאורה יש בכך גילוי נפלא של סולידריות יהודית, אך אפשר לראות זאת גם בדרך אחרת. ריבוי האזכורים על הלחצים של היהודים יכול לעורר בארץ גם את השאלה: מדוע אין היהודים משפיעים על השלטון בארצם לקלוט את הפליטים בארצם? מדוע אין הם רואים בארצות הברית מקום מקלט מתאים לפליטים היהודים? שאלה זו בולטת בייחוד לאור העובדה שאחת הכותרות

מוסרת כי "אמריקה זקוקה ל-13 מיליון מהגרים" (דבר, 2.3.1939). אולי נובע הדבר מכך שהם מבינים שבארצות הברית לא יתקבלו היהודים ברצון? יתר על כן, נהירה המונית של יהודים לארצות הברית עלולה אף לסכן אותם עצמם, ולעורר דעת קהל נגדם. ואולי גם הם מבינים, כמו אנשי הארץ, שהמקום הנכון ביותר לפליטים הוא בארץ ישראל. במילים אחרות, דווקא העיסוק האינטנסיבי בהפניית יהודי אירופה לארץ ישראל יוצר לארצות הברית – בצד הכרת התודה – גם תדמית של ארץ שאינה יכולה לספק פתרון לא לשאלת היהודים ולא לשאלת היהדות.

עולמם הרוחני-תרבותי של היהודים. כיוון שלישי של מאמרים בנושא היהודים מדבר על התמורות התרבותיות בחייהם בעקבות ההתרחשויות בעולם. יש על כך כעשרה מאמרים. מן המאמרים האלה מצטיירת חברה יהודית מתבוללת, שאין לה זיקה לסמלים שנתפסים ביישוב כביטויים ליהדות החדשה. זה ודאי יצר לה דימוי שלילי בעיני הקוראים בארץ. דיברו על ירידה בלימוד העברית: "הזנחת העברית מתנקמת במזניחיה", נאמר בוועידת ההסתדרות העברית באמריקה, שהתקיימה בקליבלנד. "אין תרבות עברית בגולה אפשרית בלי התאמצות יוצאת מן הכלל של יחידי סגולה". בחברה הארצישראלית, שראתה בשימוש בעברית ערך חשוב, הדבר נתפס כעניין שלילי. מצד אחר אומר אייב גולדברג כי "נשתנה היחס לעברית. זכינו בימינו לתחיית הלשון והתרבות בארץ ישראל, אבל גם הגולה זקוקה למרכז עצמי משלה, מרכז שהיה נודד והולך במשך אלפיים השנים ועתה מקומו באמריקה" (דבר, 13.3.1939).

מציינים בעיתון את התגברות העניין של היהודים בתרבות עמם. סיפרו שיהדות אמריקה לומדת יידיש, וכי התופעה הפכה לרחבה. יש לא רק עיתון עברי בשם "דואר", היוצא לאור כבר 18 שנה, אלא גם "דואר" לנוער, וגם הוצאת ספרים "העוגן" לספרים עבריים, ויש פעילות בשדה החינוך והתרבות (דבר, 2.3.1939). במכתב של אליעזר לבינשטיין הוא כותב שהחינוך היהודי אמנם בשפל המדרגה, כי האווירה והסביבה הן נגד החינוך היהודי, אך דווקא בגלל ההיטלריזם התחילו בני נוער לחפש דרכים ליהדות, ואולי יש תקווה שהנוער יבנה לו צורות תרבותיות משלו במסגרת האמריקנית הכללית (דבר, 10.10.1939).

אבל דווקא משום שהדגישו בדבר את הקשר בין האירועים הבינלאומיים לבין התגברות הפעילות התרבותית יהודית, הצביעו למעשה על כך שהפעילות הזאת אינה אלא ביטוי לפחדים הנובעים מאירועי הזמן ומחשש לפגיעה ביהדות. בניגוד לאנשי היישוב, שהאידאולוגיה שלהם ברורה וחד-משמעית ואינה תלויה באירועים חיצוניים בלבד, השינויים שחלים אצל יהודי ארצות הברית הם פרי האירועים, ולא בטוח כלל שיתמידו בהם כשיירגעו הרוחות. על הקשר בין האירועים לבין החיפוש אחר הדת והתרבות היהודית נכתב במפורש גם במאמר בשם "יהודי אמריקה לאן". נאמר בו בין השאר כך:

הרושם הראשון שעושה אמריקה על יהודי שבא זה מקום משמח, חיובי, ביטחון פיסי, חופש. היהודי אינו חושש ואינו מתבייש לדבר אידיש. בפולין עסוקים היהודים בצרותיהם הם בלבד. יהודי אמריקה חרדים ודואגים לכלל התפוצות. אולם אם מוסיפים להתבונן כאן למציאות היהודית רואים מה עמוקה התהום בין ההווה והעתיד. הדור הצעיר מנותק לחלוטין מהעבר ואף מההווה הלאומי הכולל [...]. יש אמנם רצון לחזור לדת, אך לא בגלל המצוקה הפיסית, כי אם בגלל הדאגה לעתידנו הלאומי. החשש הוא שהיהודים ייבלעו בעם החדש שנוצר [...]. לא ההתבוללות המוחלטת היא המאיימת עלינו כיום, כי אם דנאציונליזציה, כלומר, טשטוש הפרצוף, ויתור על דמות תרבותית עצמית, יחד עם שמירת היהדות שבלב (דבר, 7.7.1939).

אם דברים אלה יוצרים דימוי לא חיובי ליהדות ארצות הברית, יש להוסיף לכך גם את הדברים שאומרים מנהיגי היהדות האמריקנית. אלה הצהירו בבירור שהציונות היא הפתרון הנכון לבעיית היהודים והיהדות. לדוגמה ב-9.4.1939 נמסר מפי סולומון גולדמן, נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה, כך: "עלינו לחזור ולפנות לציונות, לחינוך יום יומי, לחינוך תמידי, בלתי פוסק, בכל מקום ובכל עת בבית הכנסת, בבית הספר, בבית ובחברה, בכל מקום שנמצא יהודי ובכל שעה שמתאספים יהודים." השאלה המתבקשת אצל קוראי דבר היא קרוב לוודאי למה לעשות זאת בארצות הברית, ולא בארץ ישראל. תהייה זו מתחזקת לאור הדברים שאומר נשיא ההסתדרות הציונית גולדמן, שנותן ביטוי לספקותיו ולתהיותיו בנוגע לנושא היהודי (דבר, 28.7.1939):

השאלה היא האפשר לה לקהילה היהודית להמשיך את הטיפוסיות היהודית ולחיות חיים פוריים, תרבותיים, גם במובן הדתי וגם במובן

הלאומי בסביבה דינמית. לפי עניות דעתי עוד לא נעשה בדברי ימינו ניסיון כזה.

עולה מן הדברים שגם נשיא ההסתדרות הציונית כנראה אינו מאמין בכך שארצות הברית יכולה לשמש פתרון לשאלת היהדות. הוא אומר את הדברים האלה אף שהוא מאמין גדול באמריקה: "העם האמריקני הוא עם דמוקרטי, הוא מסור לדמוקרטיה, דבוק בה והוא רוצה בקיומה ובשכלולה." "האמריקאים רובם שונאים את הנאציזם ואת מנהיגי האוטוקרטיות באירופה בתכלית השנאה." "מה שאני מעוניין בזה הוא להסיר את החשד, אם יש חשד כזה, שגם הממשלה האמריקאית והנשיא שלה גרמו לנו אכזבה. אין כל אכזבה. מצב המדינות בעולם בורא תנאים, שהם למעלה גם מכוחו של הנשיא עצמו." מן הדברים האלה עולה, כי קיומם של היהודים כעם תלוי במצב המדינה שבה הם נמצאים. הם אינם אדונים לגורלם במדינות שבהן הם יושבים.

בעיתון מביאים את דבריו של ברוך צוקרמן, שכותב בדער אידישער קעמפער ב-6.8.1939 כך:

הציונות אינה תנועה להגשמת תכנית. הציונות יונקת ממקורות הנפש הכי עמוקים [...]. אין ציונות למחצה לשליש ולרבע. יש רק ציונות אחת, שמשמעה קיבוץ גלויות, כל הגלויות.

וא' גורלי כותב מפורשות:

ארץ ישראל צריכה לעמוד בראש ארצות הקליטה ליהודים. עם עקירתם של היהודים ממרכזיהם ויישובם בארצות גולה חדשות וישנות לא תיפתר השאלה היהודית. יש הכרח לחזק ולהאדיר את המרכז הטבעי של היהדות, את ארץ ישראל היהודית, אשר הייתה תמיד והווה הסמל של הגדלות המוסרית והרוחנית של היהדות (דבר, 15.10.1939).

הנושא הסוציאליסטי

גם לנושא הסוציאליסטי היה ביטוי בדבר של שנת 1939 בכמה ידיעות שהיו קשורות לפועלי ארצות הברית, ונכתבו בנימה חיובית בדרך כלל. נכתב שמפלגת הפועלים בארץ ישראל מנצלת את קשריה עם מפלגת הפועלים בארצות הברית וודאי עם הפועלים היהודים שם למען השגת מטרותיו של היישוב. למשל נמסר שפועלי אמריקה הם בעד הכנסת 20 אלף יהודים

לאמריקה. הכוונה לילדים. אין חשש לדעתם שהגירה של ילדים תגרור אחריה זרם גדול של פליטים לארצות הברית, נכתב (דבר, 13.3.1939). ההתגייסות של הפועלים אמנם מעוררת הערכה, אך הניסוח המתפתל של ההודעה מלמד על כך שאין נכונות רבה לקלוט פליטים יהודים בארצות הברית. עוד נמסר תחת הכותרת "הפועלים היהודים באמריקה למען ארץ ישראל" על "שיתוף פעולה נדיר בין כל הזרמים בתנועת הפועלים":

זו הפעם הראשונה במשך עשרות השנים האחרונות נתכנסו בוועידה אחת כל האגפים של הפועלים היהודים החל מפועלי ציון צעירי ציון ועד להסתדרות הסוציאליסטית האנטיציונית על פי מסורתה, ואף על פי שאף זרם אחד לא ויתר על עקרונותיו העצמיים, סיכמו בהחלטה שנתקבלה פה אחד שאכן על ידי החלטה זו לא נעשו כולם ציונים. אולם גם הלא ציונים מוכרחים היו להודות, שנוצרו בארץ ישראל אפשרויות כלכליות הנותנות יסוד לקליטת יהודים נוספים. צרכי ההגירה והסבל של התפוצות גדלים מיום ליום, ועל כן מחייב ה"שכל הישר ושכל היושר" כי ייעשה מיד הכול כדי לבטל את ההגבלות ולפתוח את שערי ארץ ישראל. אם בארץ ישראל קמה בינתיים תנועת פועלים יהודית גדולה, ששמה נודע לתהילה מחוץ לגבולות הארץ, ותנועה זו היא חוט השדרה של היישוב ומטביעה את הגושפנקה שלה על היישוב - ודאי שאין זה חיסרון מנקודת ראות פועלית (דבר, 30.8.1939).

בהקשר לדמותו של רוזוולט, שאליו התייחסו בהערכה רבה, הבליתו את קרבתו האידאולוגית לסוציאליזם. למשל בידיעה בשם "חיבת ההמונים לרוזוולט" הסביר אייב קאהן, עורך פארווערטס, מדוע הציבור כל כך אוהד את הנשיא, בייחוד בתנועת הפועלים:

אפילו מתנגדיו של רוזוולט מחויבים להודות בחיבה הגדולה שרוחשים ההמונים אליו [...]. רוזוולט אינו משתמש במושגים סוציאליסטיים, אולם הוא מתריע נגד זה ששליש העם האמריקני חי בעוני ודחקות, שאלה שיש להם פחות מדי אינם יכולים להגן על עצמם בכוחותיהם הם בלבד נגד אלה שיש להם יותר מדי, והעם מבין שפה זו, מאמין בכנות דבריו (דבר, 8.8.1939).

בתנועה הסוציאליסטית היו מחולקות הדעות בשאלה אם רוזוולט הוא סוציאליסט. אייב קאהן סבר שרוזוולט מילא תפקיד עצום בקידום התנועה

המקצועית הסוציאליסטית של המוני העם באמריקה. אין ספק שהצגה כזו של נשיא ארצות הברית עוררה הערכה רבה כלפי ארצות הברית, וסייעה לה להיראות שותפה אידאולוגית למפלגת הפועלים הארצישראלית. עם זאת סוציאליזם מסוג זה ודאי לא כוון לשנות את אורחות החיים של העם היהודי ולפתור את בעיותיו. בשנת 1939 תפס הנושא הסוציאליסטי מקום פחות בולט בעיתון מאשר בשנת 1925 בגלל האירועים בעולם ובגלל התפקיד החשוב שארצות הברית מילאה בתקופה זו עבור היהודים.

יחסו של הפועל הצעיר לארצות הברית בשנת 1939

בשנת 1939, השנה שבה החלה המלחמה העולמית, לא נכתב בשבועון **הפועל הצעיר** כמעט מאומה על ארצות הברית. אולי היה זה משום שעדיין לא נטלה חלק במלחמה, והיה בכך משום ביקורת עליה. לברית המועצות יוחסה חשיבות רבה יותר. שלושה מאמרים עסקו בעניינים מעשיים: ביחסים של אמריקה עם אירופה ובעיקר עם גרמניה, וכן ביחסיה עם יפן ועם סין, במאבקו של רוזוולט בהתבדלות של אמריקה, ובאנטישמיות שפושטת בה. בתחילת השנה כותב 'לופבן מאמר בשם "קול אנוש" ובו הוא משבח את נאומו של רוזוולט, שגרם לרבים התרגשות רבה. כולם מבינים שעתיד הציוויליזציה בעולם תלוי כיום במידה רבה באמריקה. הנימה בעיתון משתנה: "רוזוולט נתן בנאומו זו הפעם הראשונה אחיזה ממשית ונכבדה להתגבשות הכוחות ההומניים והדמוקרטיים באמריקה עצמה ובעולם כולו" (**הפועל הצעיר**, 13.1.1939). 'לופבן גם מדבר על כך שיהדות אמריקה צריכה להפעיל את השפעתה למען אחיהם בעולם כולו.

גם הנושא הכלכלי זוכה לכתבה. 'בון מספר על ההתפתחות הכלכלית של ארצות הברית, על המאבקים שהיא מנהלת ממניעים כלכליים עם גורמים אחרים, על השפעתה בעולם ועל הקשרים המתהדקים שלה עם אנגליה (**הפועל הצעיר**, 10.2.1939).⁸⁴

⁸⁴ הסכם ריבנטרופ מולוטוב, שנחתם בין שר החוץ הגרמני לבין שר החוץ של ברית המועצות באוגוסט 1939 לתקופה של עשר שנים, ואשר קבע את חלוקת אירופה, גרם כנראה קשיים לעיתונות הסוציאליסטית. אולי זה היה אחד הגורמים למיעוט הכתיבה הביקורתית על ארצות הברית.

יחסו של עיתון הארץ לארצות הברית בשנת 1939

בשנת 1939 התפרסמו כ-130 ידיעות בעיתון הארץ. רובן היו קצרות, אך הופיעו בו גם כ-30 מאמרים ארוכים. כ-50 ידיעות עסקו ביחסים של אמריקה עם מדינות העולם ובעיקר עם גרמניה. למשל, "המלחמה תיגמר באביב" (26.1.1939); "רוזוולט מקדש מלחמה על ההתבדלות" (16.7.1939); "רוזוולט על אפשרות מלחמה" (13.8.1939); "גרמניה רוגזת שוב על רוזוולט" (2.2.1939); או "רוזוולט מכחיש את השמועה על הכרזתו כאילו גבולות ארצו הן בצרפת" (7.2.1939). בניגוד לדבר, שבו אפשר לראות בשנה זו הרבה ידיעות קצרות, רובן טלגרמות, בעמוד הראשון של העיתון, בהארץ התפרסמו כתבות ומאמרים ארוכים, רבים מהם בעמוד השני של העיתון, והם מנתחים תופעות שונות בצורה יסודית.

עוד הבדל בולט בין הארץ לבין דבר: בהארץ גם בשנת 1939 בלטה נימת הביקורת פחות מאשר בעיתונים של תנועת העבודה. הדיווח היה אוהד וענייני. נתמקד בכמה מן המאמרים הארוכים כדי לבחון בהם את עמדת העיתון כלפי החברה היהודית בארצות הברית, ובעיקר נבחן את התכנים ואת טון הכתיבה בשלושה מן הנושאים הבולטים בעיתון: (1) אנטישמיות, אפליה ועולמם הרוחני-תרבותי של יהודי ארצות הברית, (2) האידאולוגיה הסוציאליסטית כפי שהיא משתקפת בחיים החברתיים-כלכליים של יהודי ארצות הברית, (3) יחסם של יהודי ארצות הברית ליישוב הארצישראלי.

אנטישמיות, אפליה ועולמם הרוחני-תרבותי של יהודי ארצות הברית
הטון הבלתי ביקורתי כלפי יהדות ארצות הברית בא לידי ביטוי בהארץ אפילו בנושאים שאמורים היו לעורר רגשות קשים בקוראים, למשל כאשר אמריקה מוצגת כגלות שיש בה אפליה ואנטישמיות. כך למשל מתפרסם בעיתון מכתב מאמריקה בשם "כנגד הפליה", ובו ניתוח התופעה המתפשטת בארצות הברית של גילויי אנטישמיות. העיתון מספר על הדרך שבה מתמודדים היהודים עם הבעיה. "פעמים שעולה בידי העושים לפרוץ קצת את חומת ההפליות ופעמים שהקשיים גדולים מאוד, עד כי אין עצה ואין תחבולה" (הארץ, 13.1.1939). הניסוח מתון, אינו תקיף, אינו ביקורתי וכמעט משלים עם המציאות הקשה.

מסופר על אגודה יהודית מיוחדת שהוקמה בשיקגו כדי להילחם באפליה. הם מטפלים בכל מקרה כזה, משפיעים על המעסיקים כדי שיבינו שהיהודים אינם

גרועים, ואף נפגשים אתם כדי לשמוע את טענותיהם כלפי יהודים. יש משהו מן ההתרפסות בהתנהגותם, אך העיתון אינו מבקר אותה. הוא מספר על כך שהמשרד אינו עוסק בפעולה כללית נגד הפליה, אלא מתאמץ להגיע לתוצאות מעשיות בכל מקרה ומקרה. הסיפורים האישיים, שחלקם מסתיים בהצלחה, יוצרים תמונה מאיימת פחות. מתברר שאפילו יהודים אינם מעסיקים יהודים. בעיתון קוראים לכך "חיזיון מדאיב" ותו לא, ואפילו נימה של הומור מתלווה לתיאור פרטי סיפורה של בחורה יהודייה, שניגשה לקבלת תפקיד ולא זכתה בו. כפי שהדברים מתוארים בהארץ, לא נראה שהיה בהם כדי לעורר זעם וביקורת בקוראים.

ועוד בעניין אפליה. בכתבה בשם "שוב בעניין הפליה" מספרים כי התברר לכמה חוקרים יהודים, כי מודעות ובהן המילים "רק נוצרים" פורסמו על ידי סוכנויות פרסום בלא ידיעתן של החברות עצמן. כשהעניין נודע להן, איימו לבטל את החוזה עם הסוכנויות המפרסמות (הארץ, 27.1.1939). בחירת העובדות הללו נועדה ודאי להרגיע את הרוחות בארץ ולתאר מציאות פחות קשה מזו שהורגשה בארצות הברית. אף שהיו מקרים אחדים כאלה, הרי לא שיקפו את המצב לאשורו של התפשטות התופעה של אנטישמיות והפליה.

בכתבה בשם "קהילה יהודית קטנה באמריקה" מדווחים על חייהם של יהודים בעיירות קטנות באמריקה. והלשון מרגיעה:

בדרך כלל, מצבם של היהודים בעיירה נוח יותר. אנטישמיות גלויה אין לראות, אף כי האוכלוסייה הנכרית אינה רואה את היהודים כשותפים גמורים בחברה. אבל בעיניי משא ומתן היחס הוא קורקטי, גם באגודות פטריוטיות רגילות אין מבדילים בין יהודים ללא יהודים. לעומת זאת לא קיבלו אל הקלוב המיוחס שבעיירה אלא שניים שלושה יהודים מן המפורסמים ביותר (הארץ, 7.8.1939).

העובדות קשות, אך הטון מקבל ומשלים עם המציאות. נראה שהצורך של הציונות בעיצוב דמות אדם חדש, גאה ביהדותו, אינו בא כלל לידי ביטוי במאמרי העיתון. הוא כנראה ביקש לשמור על האפשרות העקרונית של קיום יהודי בגולה, ולכן האיר את המצב של חיים בגולה כאפשרית ואפילו כטובה.

נושא ההגירה טופל אף הוא בכפפות של משי. אמנם סופר כי הממשלה לא הרחיבה במאומה את מכסת המהגרים, ופרט ל-20 אלף מילדי היהודים הגרמנים והאוסטרים לא הותרה כניסתם של מהגרים למשך חמש שנים, אבל

לשון הכתיבה הייתה עניינית, אם כי לא מצדיקה את ההתנהגות של האמריקנים.

אחרי ההתמוטטות הכלכלית הגדולה שעברה על אמריקה לפני תשע שנים נעשה האמריקאי, היאך להגדיר זאת, פילוסופי יותר. שוב אין הוא מאליל, כמו קודם, את הזמן, את הזמן שהוא ממון [...], לאחר שראה במו עיניו כיצד נעשה הממון עפר ואפר, כיצד הוא נמס והולך כאותה גלידה שהוא קונה. אבל כאז כן עתה מאוהב האמריקאי ביומו, בחיי שעה שלו, ואין להפריז במידת התעניינותו בעסקי אירופה. לפעמים מתחמץ בו לבו, אבל רגע יעבור ורווח לו. אין לזוף בו על כך, אבל יש להישמר מאשליות (הארץ, 17.7.1939).

עם זאת עולה מהדברים שנכתבו בעיתון בשנה זו דימוי של ארץ הומנית ודמוקרטית. כך מתגלה ב"מכתב מאמריקה" שבו סופר על המחאות בארצות הברית כנגד עליית הפשיזם בגרמניה. כך נכתב בו:

במשך שתי השנים שעברו אירעו כמה דברים נוראים. היטלר פורש את מכמתו על כל ארצות אירופה - וגם צרפת ואנגליה עלולות ליפול בה [...]. הסימנים מעידים, כי היטלר זומם מזימות לאלח בנאציזם את כל העולם, ואשר על כן קרא לממשלת השמד על היהודים שבכל העולם [...]. הקונגרס הפאן אמריקאי בראשותה של מדינת ארצות הברית לא אמר עדיין כראוי למשחית: אסוף ידוך! אבל בקונגרס היה מכל מקום מן האזהרה (הארץ, 16.1.1939).

בקטע שלעיל נמסרות אמנם עובדות קשות, אך הסיום מרכז אותן. בהמשך מתוארות תופעות של פשיזם עולה בארצות הברית עצמה, אך מודגשות ההתארגנויות כנגדן, למשל התארגנות של 5,000 גרמנים, שהתכנסו לרגל יום הגרמנים, והם מאשרים את עמדתו של רוזוולט נגד הברברים הנאצים ומחליטים לפנות אל הנשיא בבקשה לאסור את עגינת האניות של הממשל הנאצי בחופי אמריקה.

לתעמולה האנטישמית כנגד היהודים מתלווה הצגתם כקומוניסטים, כלומר כאויבי ארצות הברית. נוסף לכך בכתבה בשם "התנועה האנטישמית באמריקה" מסופר כי היהודים מוצגים כמי שמעוניינים לסכסך: הם רוצים לערב את אמריקה במלחמה עם היטלר ומוסוליני. אולם גם כאן הטון אינו לוחמני (הארץ, 18.4.1939).

גם בנושא ההתבדלות, החשוב כל כך ליהודים, לא היה הטון מתלהם. המאמר "הסתייגותה של אמריקה", אף שביקר את התנגדותם של האמריקנים לשינוי בחוקי הניטרליות, הציג ניתוח של אופיים בלשון מתחשבת.

לגבי המוכני שבחיים, הריהו [האמריקני] מהפכני ונטול יראת הכבוד [...] ברגע שנודע לו כי הדוגמה נתיישנה כבר אין בו אהבה לדברים ואין בו יחס פנימי אליהם. אבל הוא נעשה שמרני ואין להזיזו ממקומו או שקשה מאוד להזיזו, כשהמדובר בכמה עקרונות פוליטיים ולאומיים, שמצאו להם ישיבת קבע במוח עצמותיו ובלבו. משום כך קשה יהיו לו לדיקטטור לשלול מן האמריקאי הצפוני את חירותו האישית, אבל קשה יהיה גם למדינאי המרחיק ראות להוכיח לו כמה דמיון שווא יש בתורת מונרו וב"בדידות המזהירה" של אמריקה (הארץ, 17.7.1939).

מן הנכתב בעיתון הארץ בשנת 1939 עולה כי העיתון התייחס ליהודי ארצות הברית כאל גלות חשובה ומשמעותית ביותר עבור העם היהודי. למשל הדבר התבטא במאמר בשם "ספר השנה ליהודי אמריקה", שבו נכתב על יהודי אמריקה בהערכה רבה:

אמריקה היא עכשיו התפוצה היחידה המביאה לנו פרי הלולים בעברית [...] בין בכמות ובין באיכות אין כתנובה זאת בשום גולה אחרת. ולא עוד אלא שיש גם משום חן מקום על יושביו, וניכר בספרות העברית באמריקה גוון מקומי, יותר מאשר ביצירה ספרותית של קיבוץ עברי אחר בגולה בהווה (הארץ, 2.6.1939, ההדגשות שלי, נ"פ).

א' גולדברג, נשיא ההסתדרות העברית, אמר בוועידה הי"ט של ההסתדרות העברית בארצות הברית כך:

היהדות האמריקאית צריכה להציל את שארית ישראל בתפוצות לא רק בשדה הצדקה והעזרה החומרית בלבד, אלא גם בספירת הרוח והתרבות (הארץ, 12.3.1939).

עולה מדבריו שהוא מייחס חשיבות מרובה למרכז היהודי בארצות הברית, שלדעתו אינו נופל בחשיבותו מן המרכז בארץ ישראל.

אם כן מן הדברים האלה משתמע שהארץ רואה בחיים בארצות הברית אפשרות לגיטימית לחיים יהודיים ואף לקיום מרכז נוח לחיים יהודיים,

ומכאן שזו אפשרות לפתרון שאלת היהדות. אולי משום כך לא היה מעוניין למתוח מדי את החבל ולעורר מדנים, ולא להצביע על תופעות שליליות ולהתריע על קיומן. להפך, נראה שהוא מבקש להרגיע ולמתן. אמנם נראה שהארץ עדיין ראה את ארצות הברית כגולה, אבל לנוכח הסכנה העולמית מצד הנאציזם, מיתן את ביקורתו.

האידיאולוגיה הסוציאליסטית כפי שהיא משתקפת בחייהם החברתיים-כלכליים של יהודי ארצות הברית

גם בנושא של השתקפות האידיאולוגיה הסוציאליסטית בחייהם החברתיים-כלכליים של היהודים האמריקנים היה הבדל בין העיתונים. בכתבה בשם "האמנם כה גדושת אוכלוסין היא אמריקה?" מסופר על הנרי פורד, שהיה ידוע ביחסו העוין ליהודים. אך כאן הבליטו דברים אחרים. מצטטים אותו כמי שאומר דברי שבח ליהודים העובדים בבית החרושת שלו. אמנם אין היהודים מאריכים ימים בעבודה זו, אך הוא, פורד, מבין לרוחם ואינו מקטרג עליהם, שכן טבע הוא באדם שהוא מבקש לעלות ולא לקפוא במעמד מסוים. אנשים שיש להם אמביציות וכוח פנימי הדוחפים לעלייה, סימן הוא להם שהם בעלי מרץ ויזמה. ואנשים כאלה ברכה הם לכל ארץ האוצרת בה אפשרויות המחכות לגאולה ולמימוש בכוח ההעפלה והיזמה (הארץ, 7.2.1939).

טוב אפוא, סובר פורד, שאמריקה תפתח את שעריה בפני מהגרים יהודים ולא יהודים.

עמדה זו שונה מהעמדה של העיתונים הסוציאליסטיים, שראו בעזיבת מעמד הפועלים נטישה של כיוון התפתחות חשוב בחיי היהודים: תיקון עולם ומעבר מחיי תיווך לחיי עשייה פיזית. האידיאולוגיה של עיתון הארץ הייתה קרובה יותר להשקפה הקפיטליסטית האמריקנית, ולמרבה הפלא היא נסמכת כאן על פורד, קפיטליסט שנוי במחלוקת. עמדה זו של הארץ באה לידי ביטוי במאמר שהוזכר לעיל, "קהילה יהודית קטנה באמריקה", שבו ניתח הכותב את מצבם הכלכלי של היהודים. הוא מספר ללא כל ביקורת, שהם נמצאים באחוז ניכר בין אנשי העסקים, ולא בין הפועלים, ומצבם הכלכלי בדרך כלל טוב. עוד הוא כותב שהצעירים מתרחקים מן היהדות, וגם כאן אין בדבריו נימה של ביקורת או של אכזבה.

יחסם של יהודי ארצות הברית ליישוב הארצישראלי

בנושא יחסם של היהודים האמריקנים ליישוב בארץ ישראל לא ניכר הבדל בין העיתונים. גם הארץ ראה את יהודי אמריקה כגורם שבו יוכלו תושבי הארץ להיעזר, הן בתרומות והן בהשפעה על הממשל האמריקני, והוא דרש מהיהודים האמריקנים עמדה תקיפה, לדוגמה "אם תפר בריטניה התחייבויותיה, יהיו ציוני אמריקה נאלצים לנקוט פעולה נמרצת נגד בגידה זו" (הארץ, 11.5.1939, ההדגשה שלי, נ"פ).

הארץ מוצא לנכון להביא מדבריו של הרצל, שכתב בזיכרונותיו שנים רבות קודם לכן, כי הסיוע של ארצות הברית איננו רק עניין של אחווה בין בני עם אחד, אלא יש בו גם משום תבונה פוליטית. כך נאמר במאמר זה, ששמו "הרצל וציוני אמריקה":

לארצות הברית יש עניין פוליטי רב לסייע לציונות בהקמת ארץ מקלט לאומללים הללו [היהודים המהגרים ממזרח אירופה]. בייחוד שומה על יהודי אמריקה לשרת שירות לאומי זה את מולדתם האמריקאית ולעזור לנו, כי אם לא יעלה בידינו להטות את ההגירה למקום אחר, יוסיפו ארצות הברית להיות מטרת הזרם ההמוני. ומה יעשו? הישלו את העלובים הללו חזרה אל העיניים ואולי אל המוות? או יטילו על עצמם את נטל ההגירה הזאת? יש רק מוצא אחד: עזרו לציונות. הנה כן פונה אני לא אל רגשות הרחמים אלא אל התבונה הפוליטית (הארץ, 9.7.1939).

שנת 1945**על התקופה שבין שנת 1939 ל-1945****ארץ ישראל**

ערב מלחמת העולם נסוגה בריטניה מכל מחויבויותיה לתנועה הציונית ונקטה מדיניות פרו-ערבית ברורה. בתגובה פתח היישוב בפעולות מחאה נגד הבריטים. אולם כשפרצה מלחמת העולם היה ברור ליישוב שאי-אפשר להילחם בבריטים, ויש לעזור להם בכל מה שקשור למלחמה בנאצים. שנים אלה התאפיינו, לסירוגין, בשיתוף פעולה בין היישוב לבין הבריטים ובמאבק ביניהם.

כשהנאצים התקרבו לארץ ישראל הלך שיתוף הפעולה עם הבריטים והתחזק. רבים התגייסו אז לצבא הבריטי ולחמו בשורותיו. ב-1941 הוקם הפלמ"ח, שיועד לתפקידי קומנדו. הפלמ"ח קיבל בתחילה אימון, הדרכה וציוד מהבריטים, ואף מילא כמה משימות לחימה בשיתוף עמם. אפילו עם האצ"ל, שגישתו כלפי הבריטים הייתה לוחמנית, שיתפו הבריטים פעולה במשימות מסוימות. אולם מ-1942, כשנבלמו הגרמנים באל-עלמין ובחזיתות האחרות, הייתה עזרת היישוב בארץ פחות חשובה לבריטים, ושיתוף הפעולה אתו הלך והצטמצם. הבריטים לא רצו להרגיז את הציבור הערבי בעודם נאבקים בגרמנים. הם והאמריקנים אמנם לחמו בגרמנים, אך השתדלו שלא לצייר את המלחמה כמלחמה יהודית, והבליטו בכך את חוסר האונים של הציבור היהודי בארץ ובעולם. הבריטים החלו במאבק קשה ביישוב, ובעיקר ניסו לעצור את ההעפלה הבלתי לגאלית. בתגובה פתח היישוב במאבק גלוי בבריטים, והיו גופים כמו האצ"ל והלח"י שלחמו בהם בדרכים קיצוניות ואלימות. למרות מאמצייהם של הבריטים המשיכו היהודים להביא עולים ארצה, לקנות קרקעות, לאסוף נשק, להתאמן לקראת המלחמה ולבנות יישובים חדשים.

מבחינה כלכלית גרמה המלחמה לפריחה בארץ. מבחינה מדינית עבר מרכז הכובד של הפעילות המדינית מבריטניה לארצות הברית, ויהדות ארצות הברית הפכה לגורם מרכזי בעם היהודי. בארצות הברית התקיימה ועידת בילטמור ב-1942, שאישרה את התכנית של הנהלת הסוכנות היהודית. התכנית קראה לבטל את ההגבלות על העלייה ארצה, ולאפשר רכישת קרקעות ואת פיתוח הארץ. בעיקר קראה להפוך את ארץ ישראל לקומונוולט⁸⁵, שיקנה אוטונומיה ריבונית לקהילה היהודית בארץ ישראל. תכנית בילטמור בצירוף השינוי במצב בחזית גרמו לשינוי ביחס הבריטים ליישוב היהודי בארץ, ונוצר נתק מוחלט בין הצדדים. בעיקר רדפו הבריטים את אנשי הלח"י ואת אנשי האצ"ל, שלחמו בהם מלחמה עיקשת (ליפשיץ, 1992; שגב, 1999).

⁸⁵ commonwealth, קהילייה, חֵבֶר-מדינות. נכתב גם קומונוולט.

אירופה

בראשית ספטמבר 1939 פלשה גרמניה לפולין, וזו חולקה בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב לשלושה חלקים. שלושה ימים אחר כך הכריזו בריטניה וצרפת מלחמה על גרמניה. בשנים הבאות כבשו הגרמנים כמעט את כל אירופה. גם איטליה הצטרפה לכוחות הלוחמים נגד צרפת ובריטניה. בפולין החלו בביצוע מעשי אכזריות ביהודים. בשלב הראשון, בשנים 1939–1941 ריכזו את היהודים בגטאות. שם עוד יכלו היהודים לחיות, אף כי בתנאים איומים, ואפילו להמשיך בפעולות חינוך ותרבות. אבל בוועידת ונזה ב-1942 הגיעה ההחלטה על הפתרון הסופי – על השמדת כל היהודים – והמצב השתנה. ארצות הברית הצטרפה למלחמה בגרמניה בסוף שנת 1941 בעקבות המתקפה היפנית נגדה בפרל הרבור, והדבר שינה את תמונת הלחימה באירופה (אטינגר, 1969).

האירועים העיקריים בשנת 1945

המלחמה הסתיימה ב-1945, ועם סיומה התבררו הממדים הנוראים של השואה. המטרה של הקמת מדינה ליהודים נעשתה ברורה מתמיד, מכיוון שהיה צורך דחוף בקליטת פליטים מאירופה. בבריטניה אמנם עלתה לשלטון מפלגת העבודה, אך גם היא לא פתחה את שערי הארץ.

העולם כולו הכיר עתה בכך שארצות הברית היא המעצמה הגדולה והחזקה בעולם, והופעל לחץ על הנשיא טרומן לסייע ליהודים להיכנס לארץ ישראל. בעוד אירופה, אף שכוחותיה ניצחו, מוכה והרוסה, הרי ארצות הברית לא נפגעה קשות מן המלחמה, וההפצצה האטומית שלה על יפן קבעה ללא ספק את עליונותה. אמריקנים רבים אמנם נהרגו במלחמה, אך המלחמה לא הגיעה אל עריה. להפך, בשנות המלחמה ואף קודם לכן היגרו לארצות הברית הרבה אינטלקטואלים ומדענים, רבים מהם יהודים, והם העלו את רמתה המדעית והתרבותית. אם קודם לכן היה לה דימוי של ארץ חזקה אך ירודה מבחינה תרבותית, הרי עכשיו גם בתחום זה חל שיפור רב. זו הייתה גם תקופה של התפתחות כלכלית אדירה ושל שינויים חברתיים בכיוון של יתר ניעות חברתית. לאנשים בארצות הברית הייתה גם תחושה של צדקת הדרך. הם הצליחו במעשיהם ואף סייעו לעולם כולו, ולטובים שבהם. אין ספק שתחושה זו הקרינה גם על הדימוי שנוצר לארצות הברית.

בצד ההכרה שיהדות אירופה כמעט נמחקה, התגבשה ההבנה שהמרכז היהודי עבר לאמריקה. מנהיגי היישוב נסעו עכשיו בקביעות לארצות הברית לגייס כספים ותמיכה בהקמת המדינה. חשיבותה של ארצות הברית בעולם גדלה, וכך בכך גברה יכולתה להשפיע על בריטניה לשנות את עמדתה כלפי עליית יהודים ארצה. הוחלט לצאת למאבק נגד הבריטים, החלטה שנבעה בין השאר מהכרה בכוחה הגובר של ארצות הברית, שתמיכתה חיזקה את המחנה הציוני. המאבק נגד הבריטים החל באוקטובר 1945. בעיקר עסקו בעלייה הבלתי לגאלית. הוקם ארגון גג, שנקרא "תנועת המרי העברי", והוא החל בפעולות כנגד הבריטים.

ארצות הברית התחרתה עם הפתרון שהציעה הציונות ליהודים, לחזור לארץ ישראל. ההבדל הגדול ביניהן היה שארצות הברית סיפקה פתרון יעיל ונוח לפרטים מן העם, ואילו ארץ ישראל ביקשה לספק את הפתרון להמשך קיומו של העם. שנת 1945 חידדה את ההבדלים בין שני הפתרונות הללו, שכן עמדה בסימן סיום המלחמה העולמית והכרה בהיקף השואה היהודית. דווקא המלחמה הבלטיה את העובדה שארצות הברית סיפקה ליהודים החיים בה הגנה. הם לא הושמדו כפי שהושמדו יהודי אירופה. היא סיפקה להם מקלט בטוח, ובכך הפכה למתחרה בפתרון הציוני על לבם של היהודים. עוצמתה של ארצות הברית היא הערובה לביטחונם, וניכר שעוצמה זו הייתה עניין מקובל על כולם. אם להיתלות בדבריו של אחד העם, המבחיין בין צרת היהודים לצרת היהדות, הרי השאלה הייתה עכשיו, בסיום המלחמה, כשהמרכז היהודי עובר לארצות הברית, אם ארץ זו יכולה לספק ליהודים גם אפשרות להשתלבות מלאה תוך כדי ביטחון בחיים האמריקניים, ועם זאת לשמור על לאומיותם מבלי שיחושו צורך להתבולל. כלומר האם ארצות הברית פותרת רק את שאלת היהודים כפרטים או גם את שאלת היהדות.

החברה הארצישראלית, שזקוקה הייתה לעולים כדי להתקיים, שביקשה להפנות אליה את המחפשים מקלט מדיני וגם למנוע ירידה מן הארץ לארצות שנוח יותר לחיות בהן מבחינה כלכלית, חייבת הייתה להתמודד עם הדימוי של ארצות הברית, שהייתה בשנת 1945 המעצמה הגדולה והחזקה מכולן, שגם יכולה לפתור את הבעיה הכלכלית של היהודים. החברה בארץ הייתה צריכה להתמודד גם עם הדימוי של ארצות הברית כחברה דמוקרטית, המאפשרת ליהודים להיות נאמנים לזהותם הדתית לאומית, ובכך לספק

פתרון לא רק לשאלת היהודים כפרטים אלא גם לשאלת היהדות. עיתונות בחברה כמו זו שפעלה בארץ ישראל, בהנחה שהייתה מודעת לכל זאת, חייבת הייתה מחד גיסא להציג את העובדות הנכונות על ארצות הברית, אך גם להיזהר מלגרום לה להיות מושכת מדי: אולי להציג אותה כמדינה שמאפשרת בעיקר פתרון לשאלת היהודים אך פחות לשאלת היהדות.

יחסו של דבר לארצות הברית בשנת 1945

בבדיקת עיתוני דבר שהתפרסמו בשנת 1945 עולה שדובר בארצות הברית בנושאים האלה: (1) עוצמתה של ארצות הברית, (2) דמותם של יהודי ארצות הברית, (3) מצבה הכלכלי של ארצות הברית ו-(4) אורח החיים הקפיטליסטי.

עוצמתה של ארצות הברית

עוצמתה של ארצות הברית התבטאה בדבר ב-1945 בעיקר בתיאור הלחימה שלה באירופה, בפעולותיהם של נשיאי ארצות הברית ובתפקיד החשוב שארצות הברית מילאה בוועידת סן פרנסיסקו.

הלחימה. דיווחים מפורטים על התקדמות הכוחות באירופה ובמזרח הרחוק הופיעו מדי יום ביומו בידיעות קצרות בעמוד הראשון של העיתון (למשל בדבר, 5.1.1945). הדיווחים היו כאלה שמעוררים אהדה לארצות הברית: "הסתערות הנגד של הברית במערב מתקדמת" (דבר, 18.1.1945), "האמריקאים חדרו שוב לאגן הסאר", ובאותו תאריך – "האמריקאים עולים על מאנילה". העוצמה ניכרת אפילו בניסוח הכותרות. כך לדוגמה נאמר באחת מהן: "הסתערות הרסנית על מכונת המלחמה של היטלר". בהמשך נמסר ש-2,000 אווירונים אמריקניים השתתפו בקרב, ובמשך החודש הטילו 40 אלף טון פצצות על גרמניה (דבר, 1.1.1945). עוצמת אש כזאת מעידה על כוחם של האמריקנים ועל נחישותם.

מאידך גיסא ניכר מן העיתון שאין זיקה בין העוצמה האמריקנית לבין היהודים. בדרך כלל כתבו על הצבא האמריקני כמעט בלי כל קשר ליחסו ליהודים ולארץ ישראל. אמנם הציבור בארץ ידע בדיוק מי נלחם במי ולאיזה צד הוא שייך, אך לא היה בעיתון ביטוי ברור לזיקה שבין הלחימה של האמריקנים לבין העניין היהודי אלא בהקשר ללחימה של החיילים היהודים. למשל מסופר על חייל אמריקני יליד ארץ ישראל, שפגש את הניצולים בפרנקפורט ושמע מפיהם כך: "אמור להם שיחושו להצלחנו ולגילוי

קרובינו" (דבר, 19.3.1945). הוא סיפר שהחיילים היהודים בצבא האמריקני אספו תרומות ושיכנו את הפליטים בחדרים במלון, וכך דאגו להשיג להם עבודה בשירותי הצבא האמריקני תמורת אוכל. הם אף החרימו דירות של גרמנים כשלא נמצא די מקום עבור הפליטים. מדווח כי דברי הניצולים על מה שעבר עליהם עשו רושם מזעזע על קצינים אמריקנים:

כיצד הוכרחו לשרוף במשרפות שבמחנות הריכוז את גופות הוריהם. כיצד רצו להפיל את עצמם לתוך תנורי השרפה יחד עם הוריהם, אך הרוצחים הנאצים מנעו מכך. כיצד ראו בעיניהם שהרוצחים תפסו תינוקות יהודים ורוצצו את גולגולותיהם בחובטם אותם זה בזה.

על חיילים יהודים בצבא האמריקני כותב בהרחבה י' יארבלום מ-30.5.1945 תחת הכותרת "דמותם של יהודי ארצות הברית". דוגמה נוספת להתייחסות לנושא היהודי היא מן ה-18.4.1945. תחת הכותרת "בין המשוחררים גולים יהודים" נמסר כך:

האמריקאים עצרו רכבת מלאה פועלים זרים, שגויסו לעבודת כפייה. 48 קרונות בהמות ובהן 2,400 גברים ונשים, מהם יהודים רבים. בקרונות נמצאו מתים רבים. רבים מהאומללים היו חלשים מכדי לעמוד על רגליהם. הם היו כלואים בקרונות 6 ימים, צפופים, בלי אוכל ומים.

חשיפה כזאת יצרה קשר בין פעילות הצבא האמריקני, שתוארה במילים "נפרצה חגורת הגנה של ברלין", לבין היהודים. קשר זה, היוצר דימוי חיובי לאמריקנים, נעשה בעיתון דבר במקרים בודדים בלבד.

אזכורם של חיילים יהודים בעיתון העניק ליהודי ארצות הברית דימוי חדש, שונה מזה המקובל לגבי יהודי הגלות. מתברר שגם יהודי ארצות הברית מסוגלים להילחם, להגן על עצמם ולגלות כבוד עצמי. הדבר הציב אתגר לגבי היישוב בארץ, שכן הראה שגם בארצות הברית יהודים יכולים לחיות אורח חיים דומה לזה שמבקשים הסוציאליסטים לקיים בארץ. הדבר דרש מהעיתונות להתמודד עם דימוי זה. אולי משום כך נמסר שיש אמנם בין הניצולים מי שרוצים להגר לארצות הברית ולהצטרף לקרוביהם באמריקה, אך הפניות הרבות ביותר הן לעלות לארץ ישראל. תופעה זו נועדה לומר שמי שעברו את התופת הם אלה שיודעים מה התשובה הנכונה: שהמקום המתאים

ליהודים הוא בארץ ישראל, ושרק החיים בארץ ישראל יבטיחו את חייהם ואת כבודם.

פעולות הנשיאים רוזוולט וטרומן. בעיתוני דבר של 1945 ניכרה הערכה רבה ואפילו מידה של הערצה לנשיא רוזוולט, שממנו ציפה היישוב לתמיכה המשמעותית ביותר. הדימוי החיובי של רוזוולט נבע לא רק מכך שנתפס כנציג המדינה החזקה, וכמי שיכול ואף מוכן לסייע ליהודים וליישוב, אלא גם כבעל השקפות הקרובות לאלה של הסוציאליסטים, אף שלא הגדיר את עצמו ככזה. לדוגמה בשלהי המלחמה הוא כבר מדבר על כך שצריך יהיה לדאוג לתעסוקה מלאה לחיילים המשוחררים, ולשם כך, הוא אומר, יצטרכו לשתף פעולה הממשלה ובעלי העסקים הפרטיים (דבר, 10.1.1945).

לאחר מותו של רוזוולט מתפרסם בדבר מאמר בשם "על אגדת רוזוולט", ובין השאר נאמר שם, כי רוזוולט היה ער לגורלם של הפועלים ולגורלם של ההמונים המנוצלים, וגם הבין את חשיבות הרפורמות לכלכלת ארצות הברית (דבר, 13.6.1945). ידיעות כאלה בעיתון סוציאליסטי ודאי יצרו אצל קוראיו דימוי חיובי לארצות הברית, שהרי זה היה מנהיגה הנערץ, אבל מנגד הבלטו בעיתון את גבולות כוחו של הנשיא, שצריך להתחשב באינטרסים של ארצות הברית. הוא תמיד יהיה קודם כול אמריקני, מי שצריך לדאוג לאזרחי מדינתו, וככזה ודאי שלא יעמיד את טובת היהודים במקום הראשון. דבר זה מבהיר כמובן ששאלת היהודים או היהדות לא תיפתר בארצות הברית.

העיתון מוסר שלא תמיד תמך רוזוולט בעמדות הציוניות, לדוגמה בפגישתו עם אבן סעוד הבטיח לו שארצות הברית לא תנקוט מדיניות עוינת לערבים, וגם פגישתו עם צ'רצ'יל וסטלין לא הולידה הצהרה ברורה וחד-משמעית מצדו בזכות דרישות הציונים. בכך אכזב את היישוב בארץ. ובכל זאת הוא נתפס כאוהד הציונות, הנה כך נאמר עליו:

לעומת מורת הרוח מאיטיות המעשים למען ארץ ישראל היהודית, דחיית ההחלטות הסופיות למען ארץ ישראל יהודית בלתי מחולקת, שתקלוט מיד המוני עולים, בולטת הבטחתו של הנשיא, העומדת על הגשמת ההכרזות הקובעות בהקדם הרב ביותר (דבר, 19.3.1945).

העיתון יצר אם כן הבחנה בין רוזוולט כאדם חיובי, הרגיש לנושא היהודי, לבין רוזוולט הנשיא, שיש לו גם מחויבויות למדינתו. רוזוולט נתפס לא רק כאוהד הציונות אלא גם כאוהד היהודים, וזאת בשל הלחימה שלו בנאצים

ומשום שפעל בנחישות להכניס את ארצות הברית למלחמה. בתקופתו גם שימש היהודי הנרי מורגנטאו בתפקיד שר האוצר. הוא גם התערב לטובת יהודי הונגריה והציל רבבות יהודים, כך מסופר לאחר מותו (דבר, 16.9.1945). לאור כל זאת ברור מדוע נתפס מותו ב-12.4.1945 כאסון גדול ליהודים, והביא לשפע של מאמרי הספד שניתחו את אישיותו ואת פעילותו למען העם היהודי.

עם זאת העיתון נתן ביטוי גם לדברי ביקורת על רוזוולט. הרולד לאסקי, שהיה הוגה דעות יהודי בריטי שנחשב אוהד הציונות, כתב עליו בדבר תחת הכותרת "שעת כושר לרוזוולט" כך:

גוברים החששות, כי מידת ההכרה באחריותה של אמריקה להקמת עולם חדש לאחר הניצחון אינה מעידה שאמנם למדו לקח מתולדות התקופה שבין שתי המלחמות. כולנו רוחשים רגש תודה והוקרה לאמריקה על תפקידה במאבק אימים זה, אך אין כל ודאות שהנשיא רוזוולט - על אף דבריו הנאצלים - או הסנט האמריקאי, הגיעו לעומקן של המסקנות הכרוכות בבעיית השלום (דבר, 18.3.1945).

שוב אנחנו רואים שפעולתו של הנשיא רוזוולט, חיובית ככל שתהיה, אינה מעידה על דאגה לציבור היהודי. הוא נאמן קודם כול לעמו ולמדינתו, ובמקרה של התנגשות אינטרסים, יעדיף את אלה של מדינתו.

ספקות רבים יותר מתגלים בנוגע לעוצמה של ארצות הברית בתקופתו של טרומן, אף שגם הרקע שלו היה חיובי בעיני הסוציאליסטים. הכתבה הראשונה על אודותיו מספרת שמוצאו ממשפחה ענייה ושהוא אדם בעל אופי טוב ויושר ציבורי, מה שיצר לו כמובן דימוי חיובי בעיתון סוציאליסטי כמו דבר. אולם בעוד הנשיא רוזוולט הוגדר כ"משהו משמאל למרכז", הרי רוב המשקיפים הפוליטיים סברו כי הנשיא טרומן יהיה "משהו מימין למרכז" (דבר, 15.4.1945), וזה כבר מעורר פחות אהדה כלפיו. בצד הסימפתיה לטרומן מובלטות בעיתון ידיעות בעמוד הראשון, המגלות גם ראייה מפוכחת שלו כנשיא אמריקני בעל מחויבות אידאולוגית קודם כול לארצו שלו, שיש לה אינטרסים משלה במזרח התיכון, הקשורים בנפט. נוסף לכך הובאו בעיתון ידיעות בעמוד הראשון על הלחצים שמפעילים על טרומן מי שאינם שותפים לאהדתו כלפי היהודים והציונות. לדוגמה מיניסטרונין החוץ, כך סופר, נמצא ברשות סטטיניוס, שממנו בעיקר חוששים בארץ (דבר,

22.11.1945). הידיעות האלה הציגו את טרומן באור אוהד פחות מאשר את קודמו.

טרומן נבחן על פי יחסו ליישוב. כשאהדתו הייתה נתונה לנושא הציוני זכה ליחס חיובי ואף לגיבוי של ראשי הציבור היהודי ציוני. כך היה כשהביע בלשון ברורה ושאינה משתמעת לשתי פנים את תמיכתו במדיניות הנשיא רוזוולט בנוגע לארץ ישראל. אלא שב-1945 כבר עוקבים בעיתון כמעט מדי יום ביומו אחר פעילותו, כדי לבדוק אם הוא עומד בדיבורו. למשל ב-9.6.1945 מתפרסמת ידיעה המספרת שטרומן מאיץ בממשלת בריטניה לפתוח את שערי הארץ ולספק ליהודים מאה אלף אישורי כניסה לארץ⁸⁶. הוא מפרסם הצהרה אוהדת מאוד, שלפיה "תהיה מה שתהיה ההחלטה על המעמד החוקי של ארץ ישראל, ממשלת ארצות הברית באמריקה תעמוד על שתי הדרישות והן: 1. לפתוח את שערי ארץ ישראל ליהודים חסרי הישע באירופה; 2. על בריטניה לסייע בהעברת היהודים האלה לארץ ישראל".

ברור לקוראים מכל הידיעות הללו, כי כדי שטרומן ילך בכיוון הרצוי יש להפעיל עליו לחץ. כך לדוגמה מסופר תחת הכותרת "לוחצים על טרומן בעניין ארץ ישראל" (דבר, 22.4.1945 וכן 19.7.1945), כי שני סנטורים רפובליקנים דורשים במכתב מהנשיא טרומן, שישפיע על בריטניה להרשות עלייה יהודית בלתי מוגבלת לארץ ישראל. נראה שהיו ערים לכך שאין לו העוצמה הדרושה להפגין נחישות כלפי בריטניה.

עם זאת מעניין שבידיעה דרמטית למדי על גירוש אלף פליטים יהודים שהיו כלואים באמריקה והעברתם המתוכננת לאפריקה, לא הוזכר כלל שמו של הנשיא. הידיעה התפרסמה תחת הכותרת "גם האלף האחד יגורש מאמריקה" מ-23.7.1945. בעקבות פרסום ידיעה זו נאלץ מנהל מחנה הפליטים להתפטר ממשרתו, משום פגיעה בשמו הטוב של העם האמריקני ושל ממשלתו. ייתכן שהעובדה ששמו של הנשיא לא הוזכר, מעידה יותר מכול על הדימוי החיובי שלו.

⁸⁶ שנקראו סרטיפיקטים.

ב-30.9.1945 מבקש טרומן, כך נכתב בדבר, לאפשר את כניסת יהודי המחנות בגרמניה לארץ ישראל. זהו ביטוי לכך שהוא דואג הן ליהודים והן ליישוב בארץ ישראל, אך יש להבהיר שהוא אינו מכניס פליטים לארצו שלו.

קריאת הידיעות הללו יוצרת רושם, שלמרות אהדתם של הנשיאים רוזוולט וטרומן ליהודים ולארץ ישראל צריך לחזור וללחוץ עליהם כדי שיסייעו ליהודים. מכאן שיכולתם מוטלת בספק, עזרתם אינה מובטחת, ולפיכך למרות יתרונותיה הרבים של ארצות הברית, לא היא המקלט האולטימטיבי שהיהודים כה זקוקים לו.

ועידת סן פרנציסקו. מחודש מרץ מתמקד העיתון דבר בוועידת השלום בסן פרנציסקו, שהניחה את היסוד להקמת האו"ם. עוצמתה של ארצות הברית היא שאפשרה את קיום הוועידה, שהייתה הסיכוי לייסוד עולם חדש של שלום ושל שיתוף פעולה בין האומות. עוצמתה של ארצות הברית עוררה תקווה בקרב היהודים ובקרב אנשי היישוב בארץ. הם האמינו שבאמצעות הוועידה, שארצות הברית יזמה וארגנה, יוכלו להגשים את שאיפותיהם להעלאת הפליטים היהודים מאירופה לארץ ישראל.

בגלל חשיבות הוועידה לגורל היישוב בארץ ישראל דווח בדבר לעיתים קרובות על המתרחש בה. בעמוד הראשון פורסמו ידיעות על כך ללא שם מחבר. עשר התייחסויות לוועידת סן פרנציסקו הופיעו בחודשים מרץ–יוני, שהציגו שאלות כגון "האם היהודים יקבלו נציגות?" (דבר, 12.3.1945), "האם יכירו בארץ ישראל כמדינה לעם היהודי?", ו"האם יתערבו בעלייה לארץ ישראל?". ליהודים היה ברור שעליהם להפעיל את כל הכוחות כדי להשיג את מטרת הוועידה. בהקשר זה מפרסם דבר את דבריו של גולדמן, שאמר בסן פרנציסקו כך: "אסור לנו לסמוך על הניצחון הדמוקרטי ועל הכוונות הטובות של צ'רטר סן פרנציסקו. רק יהדות עולמית מאוחדת ומאורגנת יש לה סיכויים לפתוח תקופה חדשה בחיי היהודים." מדברים אלה עשוי להתגבש דימוי שאיננו חיובי ביותר לארצות הברית: עם כל ההערכה לכוחה ולכוונות הטובות של מנהיגיה, אין בהם כדי לפתור את בעיית העם היהודי. על כן התשובה לפתרון הבעיה היא בידי היהודים עצמם. ארצות הברית יכולה לסייע בפתרון הבעיה, אך לא לפתור אותה בכוחות עצמה.

גם לא יהודים, כך פורסם בדבר ב-1945, נרתמים להפעלת לחצים על מנהיגי העולם. נמסר כי משלחת מוושנינגטון המייצגת חמשת אלפים כמרים פרוטסטנטיים פנתה אל הבית הלבן בקריאה לפתוח את ארץ ישראל למחסה ליהודים. הוגשו עצומות גם לצ'רצ'יל ולסטלין, שבהן נאמר "לא ייתכן שיהיה שלום בעולם, אם לא יהיה שלום צודק ליהודים." סביר להניח שידיעה כזאת, המבטאת את אהדת הציבור האמריקני ליהודים, התקבלה באופן חיובי בקרב קוראי דבר, שכן היהודים היו זקוקים לכל עזרה לאחר שנודעו התוצאות הנוראות של המלחמה. אהדת הציבור האמריקני הייתה דבר נחוץ וחיובי, גם אם הייתה בה מידה כלשהי של השפלה, שכן היהודים מוצגים כמי שאינם יכולים להשיג דברים בכוחות עצמם.

בארץ ראו הן את החיוב והן את השלילה שבוועידה. ב-16.3.1945 כתב בדבר ישראל מרמינסקי כך:

התנועה הציונית מקווה, כי הקהל היהודי ישמע בשבוע הבא דברים ברורים יותר על המצב בעניין ארץ ישראל, ממקורות גבוהים ביותר, דבר שישים קץ למבוכה ולוויכוחים בין הפסימיסטים מדי והאופטימיסטים מדי.

יהודה גוטהלף, מבכירי העיתונאים של דבר, כתב כך לקראת סיום הוועידה: ועידת סן פרנסיסקו רחוקה משלמות, רחוקה מדמוקרטיה עולמית, היא לא גילתה הגינות כלשהי כלפי העם העברי, הקרבן הראשי של הפשיזם, אך יש לברך על עצם יסודה, על השאנסה הניתנת על ידי כך לדחות את סכנת המלחמה (דבר, 15.6.1945).

נראה שהעניין הרב בוועידה, מקורו באינטרס ברור של הציבור בארץ שארצות הברית החזקה תאפשר ליהודים להציג את בעייתם בה, ולנסות לפתור אותה לשביעות רצונם. אבל העיתון מפרסם גם דברים אחרים, המעמידים את התקוות האלה באור אחר. למשל הוא מפרסם מאמר של יעקב ליסצ'ינסקי היהודי אמריקני תחת הכותרת "היהודי בארצות החופש". לכאורה כותרת מעודדת, אך הכותב מתאר בצורה ביקורתית ביותר את אותם יהודים, המאמינים שניתן לפתור את בעיית היהודים בארצות הברית. לדבריו: אין לי עניין להתווכח עם האופטימיסטים המושבעים שלנו [...]. בעלי המשקפים הוורודים מופתעים מכך ש-46 אחוז אמריקאים הביעו את דעתם לטובת הגירה יהודית [...]. הפסיכולוגיה הגלותית המושרשת

אצלם נכונה תמיד לכל מה שרע ביותר, והיא מזומנה לקבל כל יריקה בפניה כמחמאה, שהרי יריקה נוחה וקלה ממקל ומסכין [...]. ואמנם לא כדאי אולי להתווכח עם חסידי הגלות ועבדי הגלות. אבל מה לעשות, והשאלות הן שאלות חיים ומוות לעם היהודי, ואין להתעלם מהן (דבר, 9.5.1945).

אבל אף לישיבניסקי יודע כי "גם הציונים יודעים כי עוד במשך שנים רבות יהיו בגולה יותר יהודים מאשר בארץ ישראל". זהו האתגר הקשה ביותר, כי ברור לקוראים שיש קושי לפתור את בעיית היהודים כולם בארץ ישראל בתקופה קצרה. קרוב לוודאי שגם הם חושבים, כמו הכותב, שהגלות תימשך לפחות לגבי חלק מן העם היהודי. עם זאת ברור שהעיתון מציג את ארצות הברית כארץ שאינה יכולה להציע פתרון לבעיית היהדות, כפי שמציעה האידאולוגיה הסוציאליסטית המבקשת לעצב יהודי חדש, שחי חיים שיש בהם עצמאות וכבוד.

דמותם של יהודי ארצות הברית

דבר מציג בשנת 1945 תמונה מורכבת של יהדות ארצות הברית, הן את ההיבטים החיוביים – היהודים כשותפים בלחימה, העניין הגובר בנושא היהודי בארצות הברית והעלייה בכבודם של יהודי ארצות הברית בזכות הפעילות למען ארץ ישראל – והן את ההיבטים השליליים – האנטישמיות וההתבוללות, אובדן הכבוד העצמי ועשייה מועטה מדי למען היישוב.

היהודים שותפים בלחימה. ארצות הברית הוצגה בשנת 1945 בעיתון דבר לא רק כמי שהגנה על היהודים כעל מבקשי חסות, אלא גם כמי שנעזרה בהם כחלק מן הכוחות הלוחמים, וכך הפכה אותם לאזרחים שווים במלוא מובן המילה והעניקה להם גם כבוד, שלא היה מנת חלקם בעבר. עמדה כזאת, שיש בה גם ביטחון, גם תחושת שותפות, עוררה ודאי רגשות מורכבים אצל יושבי הארץ: מחד גיסא שמחה והערכה, ומאידך גיסא תחושה של תחרות, שכן הם עצמם בחרו בישיבה בארץ ישראל ממניעים דומים. ארצות הברית עבור אותם לוחמים יכולה להיות גם התשובה לשאלת היהדות, ויש בכך משום אתגר ליישוב הארצישראלי.

הרבה קווים חיוביים לגבי יהדות ארצות הברית אפשר לראות במה שהתפרסם בדבר בשנה זו, מה שנבע קרוב לוודאי מעוצמתה של ארצם. זו הקרינה גם על החיילים היהודים שהשתתפו בלחימה. לאחר סיום המלחמה, היא עת

הסיכומים, הרבה העיתון לדווח על השתתפותם של יהודים בכוחות הלוחמים. התברר שכחצי מיליון יהודים השתתפו בלחימה מתוך 11 מיליון לוחמים, ו-10,500 נהרגו בקרבות. בעיתון כתבו על הלוחמים בעיקר כאשר גילו זיקה ליהודי אירופה ורגישות לגורל עמם.⁸⁷ העיתונאי מ' יארלוב מציין שמצא אצלם פטריוטיזם אמריקני תוך הרמוניה עם נאמנות לעניין היהודי: יש רושם שהם רואים עצמם כמגויסים למלחמה כפולה ומכופלת - נגד אויב ארצם שהם אזרחיה הנאמנים ונגד צורר עמם ישראל. לא מצאתי אצלם אותה הרגשת סתירה המצויה בקרב יהודים מתבוללים מארצות אחרות.

עוד מדווח כי 3,000 יהודים אמריקנים קיבלו אותות הצטיינות (דבר, 3.8.1945). הצגה כזאת של החיים בארצות הברית מן הסתם מעוררת קושי לציבור בארץ ישראל. לכאורה הזדהותם של יהודים עם הצבא האמריקני החזק אמורה לעורר הסתייגות אצל בני היישוב הארצישראלי, שכן הם עלולים לראות מצב כזה כמתחרה על לבם של יהודים, עולים פוטנציאליים לארץ, וכדרך להתבוללות, אך התברר שדווקא ראו לוחמים יהודים אלה בעין טובה, משום שלא התנכרו לעמם. הצגה כזו של יהודי ארצות הברית, שהבליטה את העובדה, שאין סתירה בין היותם אמריקנים לבין היותם יהודים, היה בה כדי לחזק את הדימוי החיובי של יהדות אמריקה בעיני קוראי דבר. יהודי אמריקה נתפסו כשונים מיהודי אירופה, משום שהם שייכים ללוחמים, למנצחים, לארץ שרואה בהם שווים, ולפיכך הם בעלי כבוד עצמי ודומים לאנשי היישוב. לכן, אולי כדי להתמודד עם האתגר הזה, הודגשה בעיתון הזיקה של החיילים היהודים לעמם ולרעיון הציוני. לדוגמה נמסר ש"אלפי חיילים יהודים בצבא האמריקאי, שהיו מקודם רחוקים מבעיות יהודיות, מגלים עתה התעניינות רבה ברעיון הציוני בכלל ובעתידה של ארץ ישראל בפרט". זיקה כזאת מעוררת אהדה מיוחדת כלפי החיילים היהודים, כי יש בה ביטוי לא רק לתחושה של שותפות גורל אלא גם להכרה בעליונותו של הפתרון הארצישראלי.

עניין גובר בנושא היהודי בארצות הברית. הדימוי החיובי של היהודים האמריקנים התחזק משום שהתברר שיש לאמריקנים עניין ביהודים בכלל

⁸⁷ כך, לדוגמה דבר ב-30.5.1945 בכתבה "עם חיילים יהודים אמריקאים" (מכתב מפאריס).

ובנעשה בארץ ישראל. מצטייר הרושם שנושאים אלה לא היו מוקצים עוד בחברה האמריקנית, מה שמחזק את מעמדם של היהודים החיים בה. דבר סיפר על כתבה שהתפרסמה בפארווערטס, עיתון הפועלים היהודי, על כך ש"הוליווד מחפשת בדיחות אצל שלום עליכם" (דבר, 23.2.1945). לכאורה זהו עניין שולי, אך יש לו חשיבות מרובה, שכן יש בו כדי להעיד שמקבלים באמריקה את התרבות היהודית, ואין סיבה להתבייש בה. שינוי זה כמובן מחמיא ליהודים, ויוצר להם דימוי חיובי גם ביישוב הארצישראלי. הוא אמנם מתמקד ביהודי מפורסם, בסופר גדול, אך קרוב לוודאי שיוקרתו של הציבור היהודי כולו עולה בזכותו. עוד מתפרסמת ידיעה בעמוד הראשון על כך ש"חברה אמריקאית מכינה סרט על ארץ ישראל עקב העניין שארץ ישראל מעוררת בעולם" (דבר, 8.1.1945). ביום האחרון של השנה מדווחים על מאמר שכתב עיתונאי אמריקני, ג'ראלד פראנק, שלפיו "ארץ ישראל נעשית בלגיה שנייה". הוא מספר על כך שארץ ישראל הפכה מארץ חקלאית לארץ תעשייתית, וכי התרחשה בה בן לילה מהפכה תעשייתית. הצגה מחמיאה כזאת של היישוב בידי עיתונאי אמריקני ודאי יצרה תדמית חיובית מאוד לארצות הברית בעיני קוראי דבר בארץ, שכן עולה ממנה כי מה שקשור ליהודים אינו מעורר מראש ביקורת והסתייגות, אלא אפשרי שיעורר גם הערכה וכבוד. ואולם בד בבד הדבר גם מגביר את החשש שארצות הברית תצטייר בעיני אנשי ארץ ישראל כארץ בעלת דימוי חיובי ומושך, שהיישוב בארץ יתקשה להתמודד אתו.

בעיתון דבר בשנת 1945 מדווחים שנושאים יהודיים לא זכו להתייחסות במהלך המלחמה. כך יוצרים בקוראים את התחושה כי ייתכן שהיהודים לא העלו נושאים אלה לדיון, משום שחששו שהדבר יתפרש כניסיון להשפיע על הממשל להילחם למען עניינים יהודיים, מה שעלול היה לעורר תגובות שליליות כלפיהם בקרב הציבור האמריקני. יעקב ליסצ'ינסקי מניו יורק הוא מן הבודדים שכתב על כך במפורש. הוא דיבר בחריפות על כך שאותו חלק בציבור היהודי שהיה רב-השפעה במערב, ברמה כלכלית ורוחנית גבוהה ובעל קשרים רבים בעולם המערבי, ושעזב את גרמניה והיגר, פחד מהזדהות פומבית עם המוכים והמעונים כי חשש לגלות בפני העולם את שייכותו לחלשים. ואיך יכבדוהו אחרים (דבר, 9.5.1945)? העיתון בחר לפרסם דברים אלו של ליסצ'ינסקי, ככל הנראה משום שהם בדיוק אותם דברים העשויים

ליצור אצל קוראים בארץ את התחושה שארצות הברית אינה המקום הראוי ליהודים, אף שמצבם שם טוב לאין ערוך מזה של יהודי אירופה. אפילו ב-1944, בעצם ימי המלחמה, התברר במשאל שנערך בארצות הברית כי 28% רואים ביהודים סכנה. רק עם סיום המלחמה עלו הנושאים הללו באופן גלוי.

עוד דרך להתמודד עם הדימוי החיובי של ארצות הברית לאחר המלחמה, דימוי של ארץ שבה היהודים יכולים לדבר ללא מבוכה וחשש, שבה נושאים יהודיים וארצישראליים נעשים מבוקשים ומעוררי עניין, דימוי שעשוי לעזור ביושבים בארץ רצון לראות בארצות הברית את הארץ שתפתור את בעיית העם היהודי – היא להציג את המצב כנתון במידה רבה לחסדי הגויים. לשם כך מביאים את הסיפור על ראש העיר ניו יורק לה גוארדיה, המסייע ליהודים. כך מבליטים בעיתון, ולא בפעם הראשונה, את הדימוי של היהודים כמי שאינם יכולים להצליח במלחמה בכוחות עצמם בלבד, והם זקוקים לסיוע רב. העיתון נותן ביטוי לכך שהיהודים חייבים הרבה לראש העיר, שהכה על חטא בפומבי על כך שבעת המלחמה זנחה מפלגתו את היהודים לגורלם. עכשיו הוא דורש, לא מבקש, שיינתן להם להיכנס לארץ ישראל ולבנות בה את ביתם. על כך כותב סופר דבר בארצות הברית ישראל מרמינסקי בכתבה שנושאת את הכותרת: "גדולי היהודים והאמריקאים בהפגנה עצומה של 60 אלף בעד עלייה מידית ועלייה יהודית" (דבר, 2.5.1945). עזרתו של לה גוארדיה מחזקת את ביטחונם של היהודים ואת כבודם.

כבודם של היהודים עולה בזכות הפעילות למען ארץ ישראל. עיתונות תנועת העבודה ניסתה לפנות אל היהודים החיים בארצות הברית, כדי שיפעלו בגבולות יכולתם למען בני עמם. אם הם עצמם אינם רוצים לעקור ממקומם ולהיות חלק מן המפעל הציוני, הרי הם יכולים ואף נדרשים להושיט עזרה ליהודי אירופה וליישוב בארץ ישראל בדרכים אחרות: באמצעות איסוף כספים וסיוע כלכלי, אך לא פחות מכך באמצעות השפעה על דעת הקהל בארצם, כדי שזו תסייע ליישוב להשיג את מטרותיו בארץ ישראל.

יש זיקה בין הפעילות למען ארץ ישראל לבין הפעילות למען יהודים בארצות הברית עצמה. על כך עומד יעקב ליסצ'ינסקי במאמרו "היהודי בארצות החופש" מנקודת מבט מעניינת: "לא נוותר על שוויון זכויות ושוויון ערך של היהודים בגולה, כי בלי יהדות גולה חופשית לא יהיה מי שיקים ארץ יהודית חופשית" (דבר, 9.5.1945). כלומר אף שהכותב לא ראה את ארצות הברית

כפתרון לבעיית היהודים, ראה את הקיום הראוי של יהודים בארצות הברית כערוכה לחיים ראויים גם בארץ ישראל. תפקידם הוא לאפשר את החיים היהודיים בארץ ישראל.

המצב החדש של יהודים גאים בארץ גלות יכול להעלות מחשבות על ארצות הברית כפתרון לשאלת היהדות, אך העיתון מביא דוגמאות שממחישות את התשובה האחת: הם זוכים לזקיפות קומה בגלל הפעילות הציונית; בגלל קיומו של ציבור ציוני בארץ ישראל. על כך מסופר לדוגמה בכתבה של ג' סלומון, יהודי אמריקני, שעיתון דבר בחר להשמיע את דבריו. הוא מספר על יחסו השלילי בעבר לאיסוף כספים בסאבֶנוי (הרכבת התחתית), יחס שאפשר לכנותו "גלותי", שהיה כנראה משותף ליהודים רבים באותה התקופה:

את חטאי אני מזכיר: לפני שנים אחדות כתבתי מאמר נגד אסיפת כספים אלה לטובת הקק"ל בסאבווי. באותו זמן התחלנו להרגיש היטב באוויר את הרעל האנטישמי, ולא אחד מאתנו שאל את עצמו האם זה מן היושר כי בגלל דולארים אחדים לטובת הקק"ל נטיל על אחינו בני ישראל כל מיני אי נעימויות. נגביל את אסיפת הכספים במקומות שבהם נמצאים רק יהודים (דבר, 6.4.1945).

אבל התברר בסיום המלחמה שהתמונה שונה. המלחמה עוררה בציבור היהודי רגשות חמים כלפי בני עמם ובעיקר כלפי הציונות. המחבר שינה את דעתו, ואיסוף הכספים למען הקק"ל עורר בו התרגשות, ולדעתו "הפתרון הטוב והרדיקלי ביותר לשאלת היהודים הוא לבנות את ארץ ישראל כמדינה יהודית חופשית ודמוקרטית". כלומר לא רק המלחמה שינתה את גישתו, אלא גם ההזדהות עם הפעילות הציונית מאפשרת לו זקיפות קומה, שאין לחיים בארצות הברית נותנים לו כשהם לעצמם.

בארץ מתפעלים מדבריו של הרב הדר, נשיא המגבית הארצישראלית באמריקה, שהגיע לביקור ראשון בארץ כדי לראות כמו עיניו את התקדמות המפעל הציוני: "כל שתרמה יהדות אמריקה הוחזר לה בשפע" (דבר, 29.5.1945). משפט כזה ודאי בא כשמן בעצמותיהם של הקוראים. הוא אמנם מחזק את התדמית החיובית של יהדות אמריקה, אך קובע את בכורתה של ארץ ישראל.

עד כה הובלטו הדרכים העקיפות שבהן ניסו להתמודד ב-1945 בעיתון דבר עם הדימוי החדש והמאתגר של אמריקה: הצביעו על ההזדקקות של יהודי ארצות הברית לסיוע של הגויים או על כך שהציונות היא שזקפה את קומתם, וכן הבליטו את העובדה שבשנים עברו, דווקא כשצריך היה לעסוק בעניינים יהודיים, לא העזו היהודים להעלותם. אבל הייתה גם דרך הביקורת הישירה: הצגת העולם היהודי בארצות הברית כבלתי בטוח, כנתון לאנטישמיות וכמסוכן לקיום הלאומי היהודי. העיתונות הבליטה את הסכנות הצפויות ליהודים בארצות הברית בעקבות האנטישמיות וההתבוללות.

החשש מאנטישמיות בארצות הברית ואובדן הכבוד העצמי. בסקירת מצבם של יהודי ארצות הברית הובלטה האנטישמיות, שסכנותיה כבר היו ידועות במלוא היקפן, והובלטו ההתבוללות ואובדן הכבוד העצמי כיהודים. כפי שראינו גם לפני כן, לדעת העיתונות הסוציאליסטית, אפשר לשמור על קיום בכבוד של העם היהודי רק בארץ ישראל, במקום שיהודים אחראים לגורלם ומקיימים אורח חיים יהודי. מי שביטא את הדברים בצורה ברורה היה יעקב ליסצ'ינסקי במאמרו "גלות אמריקה". הוא כותב בצורה ברורה וחד-משמעית, שאמריקה עבורו היא גלות (דבר, 10.1.1945): "התפארותם של יהודי אמריקה, כי אינם בגלות, אין לה כל יסוד. העיתונות האנטישמית והתעמולה האנטישמית עולות כפורחות – זה ידוע לכול."

מאמר זה הופיע ביום שבו התפרסמה בעיתון כתבה על שואת יהודי פולין. זומרשטיין, החבר היהודי בוועד הלאומי, מסר כי בפולין נרצחו 98% מן היהודים, כי עדיין יש בה אנטישמיות גלויה ויחס של איבה כלפי שרידי היהודים שנשארו שם, וכי הפולנים מתנגדים לשובם של היהודים. התיאור הזה, על הפחדים שעורר, שימש רקע לעמדה שנמסרה בידי ליסצ'ינסקי בכתבה על מצבם של יהודי אמריקה. הכתבה עסקה בין השאר בתופעות קשות של אנטישמיות. הוא תיאר בהרחבה כיצד טוענים באמריקה נגד יהודים, שהם השתלטו על מקצועות שונים כמו רפואה, עיתונות, תיאטרון וקולנוע. הוא סיפר איך הונהגה בהרווארד מכסה של 10% ליהודים, והתמרמר בעיקר על תגובת היהודים על ההגבלות האלה. לדבריו, במקום לצאת נגדן החלו היהודים לשלוח את ילדיהם ללמוד באוניברסיטאות האירופיות. כך הוא מסיים בטון כואב:

יהודי אמריקה הם בגלות, יתר על כן הם יהודי גלות. הם פגועים מבחינה זו יותר מפילוי מיהודי אירופה. את יהודי אירופה הכו והם השיבו. ואילו יהודי אמריקה מרכינים את ראשם ונכנעים עוד לפני שמכים אותם.

גם י' יציב מבקר את יהודי אמריקה בחריפות על כך שאינם שומרים על כבודם, ודווקא בארץ שמאפשרת זאת. נמיכות הרוח שלהם רק מבליטה את העובדה שלא ארצות הברית היא הפתרון הנכון ליהודי שמכבד את עצמו. את הדברים הללו הוא כותב ב-1 בפברואר 1945, כלומר עוד לפני סיום המלחמה, תחת הכותרת "ממחשבת הציבוריות היהודית באמריקה". הוא מספר על אותו ליסצ'ינסקי, "המאוכזב מן היהודי האמריקאי. בשבתו בפולין ריחפה לפני עיניו תמונה אחרת לגמרי מן היהודי באמריקה. הוא ראה בדמיונו יהודי שהתחנך במדינה חופשית, יהודי גא שאין בו מתסביכי הנחיתות של יהודי (אולי בדומה לדימוי של היהודי הארצישראלי), כי על כן אמריקה היא ארץ חופשית וכל בניה בני חורין במידה שווה. והנה הוא נתקל בתופעה הפוכה. בארץ חופשית זו גדל יהודי הפוחד מפני יהדותו ואינו מעז לשאת אותה בראש מורם. הישיבה בארצות הברית אינה מחסנת את היהודים מפני השפלה ונמיכות רוח."

אך חשוב לציין שיש בדבר גם מאמרים אחרים. ל' יפה, למשל, מספר על אפשרויות עצומות ביהדות אמריקה. הוא אמנם מצביע על סכנת התבוללות, המתבטאת בכך שהדור הצעיר אינו מבין יידיש – סכנה שמן הסתם לא זעזעה כל כך את קוראי העיתון, שגם הם רחקו מן היידיש – אך אשר לסכנה של האנטישמיות, לדעתו יש הגזמה רבה. אמריקה דמוקרטית מכדי שתפתח בה תנועה אנטישמית חזקה. חיזוק לדבריו ניתן למצוא בכך שגם הנוצרים בניו יורק פנו לנשיא טרומן, כדי שיפעל למען העם היהודי (דבר, 26.6.1945). דברים חיוביים אלה על ארצות הברית הנשמעים מפי יהודי ארצישראלי, קרוב לוודאי גרמו חשש ביישוב שמא יהיו כאלה שיראו בארצות הברית פתרון לשאלת היהדות. בקרב אלה צריך העיתון לעורר ספקות. האנטישמיות אמנם פוגעת קודם כול ביהודים, אך לא רק בהם. היא גם מאירה את המשטר של ארצות הברית באור אחר, שונה לגמרי מן החלום שעליו הוקמה. זו אינה מדינה של שוויון ושל חופש, למרות הדימוי החיובי שלה.

היהודים אינם עושים די למען הציונות. הטענה העיקרית כלפי יהדות ארצות הברית הייתה שאיננה עושה די למען הציונות. היחס אליהם היה מורכב. מצד אחד עוררו בארץ הערכה והכרת תודה, ומצד אחר הייתה התחושה שאין די במעשיהם וכי עליהם להפעיל כוח רב יותר על מנת להשיג את המטרות הנדרשות. הם עוררו הערכה, משום שלאורך כל שנת 1945 הפעילו הארגונים הציוניים לחץ למען השגת מטרותיהם. למשל ב-4.7.1945 נמסר על "דרישת הסוכנות היהודית מוועידת האומות המאוחדות להכריז על ארץ ישראל כקהילייה יהודית", דרישה שהוגשה לוועידה בסן פרנציסקו. ב-10.7.1945 נמסר כי "דרישות הציונות הוגשו על ידי פועלי אמריקה" לנשיא טרומן בעניין ארץ ישראל, וב-22.7.1945 נכתב ש"הקונגרס היהודי העולמי דורש מוועידת השלושה למצוא תקנה ליחס הרע אל רבבות יהודים בגרמניה". הידיעות האלה על פניות של גופים יהודיים שונים אל מקבלי ההחלטות, בניסיון להשפיע עליהם לשפר את מצבם של היהודים באירופה או לקדם את דרישותיו של היישוב בארץ, יצרו ליהודי ארצות הברית דימוי חיובי, דימוי של ציבור שאכפת לו. מן הפרסומים בעיתון דבר עולה שיהודי ארצות הברית פועלים בכל הדרכים הלגיטימיות כדי להשפיע על רוזוולט ואחר כך על טרומן לקבל את עמדתם: עצומות, הפגנות, מכתבים ומשלחות של רבנים. לחצים מופעלים גם באמצעות מפלגות פועלים, ובארץ פונים למפלגות הפועלים בארצות הברית כדי שישמיעו את דברן (דבר, 1.10.1945, 2.10.1945, 7.10.1945).

הלחץ של הגורמים הציוניים השונים מגיע לאחד משיאיו בכתבה שכותרתה "אני מאשים" של ציוני אמריקה" (דבר, 21.11.1945), שמהדהדת בו כמובן כותרת המאמר המפורסם של אמיל זולה. כתבה זו מאשימה את ממשלת בריטניה במעשים המכוונים לגזול מהעם היהודי במרמה את זכויותיו בארץ ישראל ולהתכחש להתחייבויות בינלאומיות (דבר, 20.11.1945). את הדברים האלה כתב אבא הלל סילבר, שנבחר לנשיא ההסתדרות הציונית באמריקה ברוב גדול. בחירתו נבעה מן ההנחה שיש צורך באיחוד הכוחות ובמדיניות ציונית לוחצת ומקיפה. סילבר האשים במפורש את בריטניה בבגידה. היא בגדה לדבריו בעם היהודי, והיא משתמשת באמריקה כסוכן שתפקידו לחפות על בגידה זו.

בוועידת ציוני אמריקה השתתפו אלף צירים, שייצגו חצי מיליון חברים בארצות הברית. למרות העוצמה המופגנת ביקשו בעיתון להבליט את העובדה שהתשובה איננה בחיים בארצות הברית אלא בארץ ישראל. מגמה זו ניכרת לדוגמה במאמר חריף של ל' סיגאל מניו יורק, שהתפרסם בדבר, שסיפר על שאננות הגופים המרכזיים של היהדות האמריקנית, שלא עשו די למען היהודים ששרדו לאחר המלחמה והם סובלים באירופה מהתנכלויות. המאמר נכתב על רקע הידיעות, שמחמת ייאוש ומצוקה פשתה מגפת השֶׁמֶד בין יהודים באירופה, ורבים מהם התנצרו. מאמר כזה גם הוא היה אחת הדרכים שבהן התמודדו בארץ עם הדימוי החיובי של יהודי ארצות הברית.

הטענה העיקרית כלפי יהודי ארצות הברית הייתה שאינם עולים ארצה. נראה שהישוב מעוניין בעולים מארצות הברית דווקא, משום שכבר יודעים את תוצאות המלחמה באירופה. ברוך צוקרמן הביע חשש מפני מי שעתידיים להגיע לארץ מ"שם", מאירופה שלאחר המלחמה. עוד לפני סיום המלחמה, ב-4.2.1945, זועקת הכותרת: "נקים תנועת חלוצים גדולה באמריקה". במאמר נכתב כי זו הדרך להתמודד עם מי שעומדים להגיע לארץ, שיהיו, כלשון המאמר, "אנשים רצוצים בגוף וברוח, ונכונות לנו הפתעות מרות מעלייה כזו, אם לא יהיה בה כוח חלוצי גדול, שיכניס בה את המשמעת הלאומית החלוצית." כוח כזה יכול לבוא מארצות הברית, וההצעה הזו מעידה על הדימוי החדש של יהודי ארצות הברית, דימוי של יהודים עזים וחזקים, שיכולים לבנות מדינה; לא יהודים מן הסוג הגלותי הישן. כך נאמר שם:

אם בעבר נתנה יהדות אירופה אנשים בונים, ויהדות אמריקה - אמצעים, יהודי אמריקה יצטרכו עכשיו לתרום לא רק כספים רבים יותר אלא גם אנשים חלוצים, ואפשר שחלוצים יגיעו ארצה, כי הפעילות הציונית זרעה את זרעיה ובמקביל צמחי האנטישמיות גדלו, וחלק מן הנוער היהודי בוודאי לא יסתפק בהרגשה שהוא נסבל וירצה לעלות לארץ ישראל, והם יתפסו את הרעיון הפשוט, שחוסר מולדת אפשר לרפא על ידי בניין מולדת. הם ירצו לקחת חלק במעשה.

מחבר המאמר, ברוך צוקרמן, הוסיף כי יש הכרח בהקמת מסגרת חלוצית גדולה, וכי הוא תולה תקווה גדולה גם בחיילים היהודים שלחמו במלחמה. ניכר כי אלה עוררו באנשי העיתון דבר רגשי גאוה, וכי תקוותם הייתה כתקוות כותב המאמר, שלפחות חלק מהם "תתקפהו רוח של חלוציות" (דבר,

1945.4.2). נראה כי בצד הטענה כלפי היהודים על כך שאינם עולים ארצה, משתמעת מן הדברים נימה של כבוד כלפי היהודי החדש שהתגבש בארצות הברית. מתברר שלא רק בארץ מתקיימים חיים יהודיים זקופי קומה, בעלי כבוד עצמי, אלא גם בארצות הברית. זהו ודאי אתגר שהיה על עורכי העיתון להתמודד אתו.

העיתונות הסוציאליסטית בשנת 1945 התמודדה עם המצב החדש הזה גם על ידי הדגשה מחודשת של העובדה שיהודים מתרחקים ממקצועות יצרניים. אורח חייהם בארצות הברית נשאר גלותי כשהיה. אם האידאולוגיה הסוציאליסטית ביקשה לשנות את אורח החיים של היהודים, ולכוונם לעבודות יצרניות ולעבודת אדמה, הרי הטענה שמעלה עכשיו העיתונות היא שדבר לא השתנה באמת בארצות הברית. אם בשנים הראשונות לשיבתם שם שינו היהודים את אורח חייהם בכיוון יצרני יותר, והמקצועות שבהם עסקו השתנו לטובה על פי השקפת העולם הסוציאליסטית הציונית, הרי מתברר שעצם הישיבה בגולה כנראה גוזרת על היהודים חזרה לאורח החיים שאפיין אותם כל שנותיהם בגולה. נראה שרק החיים בארץ מאפשרים שינוי של ממש. גם זו הדרך של דבר להתמודד עם הדימוי החיובי של יהודי ארצות הברית, חיובי ככל הנראה עד גבול מסוים.

העמדה הסוציאליסטית באה לידי ביטוי גם בביקורת שהופנתה כלפי האידאולוגיה השלטת בארצות הברית, העמדה שהיהודים שם מזדהים אתה או לפחות אינם מעזים לצאת נגדה. באחד המאמרים נאמר כך:

טרגדיה היא שאין באמריקה מפלגה סוציאליסטית שאפשר היה להזמינה להתייעצויות פועלים בינלאומיות. מעולם לא היה למפלגה הסוציאליסטית באמריקה פחות ערך משיש לה היום (דבר, 20.1.1945).

כן מצוטט בעיתון דבר אחד ממנהיגי התנועה הסוציאליסטית בארץ, שאומר במפורש:

הסוציאליסטים האמריקאים כמפלגה אשמים - בשעת אחריות איזמה
 ז - בפשע אשר לא יינקו ממנו במשפט ההיסטוריה (דבר, 9.1.1945).

ביקורת קשה במיוחד ספגו פועלי ארצות הברית היהודים, משום שלא עמדו בציפיות. דווקא מהם ציפו אנשי הארץ לסיוע משום הקרבה האידאולוגית, ציפיות שכאמור נתבדו. עמדה שלילית כלפיהם מציג דוד פינסקי בכתבה

בשם "ועד הפועלים היהודי באמריקה". הוא מבקר קשות את ציבור הפועלים היהודי בארצות הברית, שהציג בוועידת סן פרנסיסקו עמדה השוללת את זכותם של היהודים לבית לאומי. לדבריו נובע הדבר מכך שיש בקרב ציבור זה הרבה בונדאים, שנשארה בהם גרסא דינקותא של שנאה כלפי הציונות, והם לא למדו מאומה מן השואה של יהודי פולין. עליהם הוא כותב כך:

האדונים היושבים באמריקן ג'ואיש קומיטי כופרים במציאות עם יהודי. אין עם יהודי. יש רק אידיאה עתיקת יומין, שיהודים חייבים להפיצה בין העמים. תעודה גדולה ונשגבה. להצהיר גלוי מפורש שהיהודים הם עם ככל העמים ודרושה להם ארץ מיוחדת הרי זה הניגוד הגמור לרעיון התעודה הנצחית של היהודים ולזאת אין להסכים בשום פנים (דבר, 27.6.1945).

מן הדברים האלה אפשר לראות שהפועלים האמריקנים, שזו האידאולוגיה שלהם גם לאחר האירועים הקשים של מלחמת העולם והשואה, ממירים רעיון חי של חיים לאומיים נורמליים ברעיון חסר חיים, שרואה ביהודים יצורים שונים מכל עם אחר. אם ב-1925 היה הנושא הסוציאליסטי מרכזי בכתיבה על ארצות הברית, הרי בשנת 1939 וגם ב-1945 היה לו תפקיד חשוב פחות, ונראה שהסולידריות היהודית ריככה את הביקורת מנקודת מבט סוציאליסטית.

מצבה הכלכלי של ארצות הברית ואורח החיים הקפיטליסטי. בעיתון דבר הופיעו ב-1945 למעלה מעשר כתבות על מצבה הכלכלי של ארצות הברית ועל אורח החיים הקפיטליסטי הנוהג בה. הכתבות עסקו בחששות משביתות ומאבטלה קשה עם שובם של החיילים המשוחררים הביתה, ובכל זאת העיתון אינו משדר תחושה שהמצב קשה, להפך – נראה שארצות הברית עדיין מבוססת כלכלית ויכולה לעזור גם ליישוב בארץ ישראל. כך נכתב, לדוגמה, ב-1.4.1945:

העבודה בשפע, ההכנסה עלתה וכוח הקנייה של הדולר ירד ב-26% בלבד לעומת 76% במלחמת הקודמת.

המצב הכלכלי בארצות הברית טוב מאוד, ואין ספק שאפשר עתה לגייס סכומים גדולים למימוש תכנית ממשית להצלת שארית הפליטה ולבניית ארץ ישראל.

העוצמה הכלכלית יצרה דימוי חיובי לארצות הברית בעיני קוראי העיתון, שבחנו את המצב מנקודת מבטו של היישוב.

יחסו של על המשמר לארצות הברית בשנת 1945

ארצות הברית כמעצמה עולמית

בדומה לדבר, הציג על המשמר את ארצות הברית כמעצמה חזקה מבחינה צבאית, מדעית וטכנולוגית, אך בניגוד לדבר, לא הציג אותה כמעצמה היחידה. גם ברית המועצות היא מעצמה, והיחס אליה היה חיובי מאשר כלפי ארצות הברית, משום שארצות הברית משתמשת בהגזמה בכוחה הצבאי, לפי על המשמר, ויש מתיחות ביחסיה עם בעלות בריתה. עם זאת הכיר העיתון בעובדה שארצות הברית היא היחידה שיכולה לסייע כלכלית למדינות העולם.

גם על המשמר דיווח בחודשים הראשונים של שנת 1945, חודשי המלחמה האחרונים, על התקדמות כוחות הברית, בעיקר באירופה אך גם במזרח הרחוק. על כך פורסמו כ-30 ידיעות. מן הדיווחים האלה עולה כי ארצות הברית היא מעצמה חזקה ביותר. הדבר משתמע מעצם ההחלטה לפרסם ידיעות על ארצות הברית, וגם מאופן ניסוח הידיעות. עוצמה זו יצרה לה דימוי חיובי, שכן היה ברור לקוראים שיש סיכוי שתוכל לסייע ליהודים וליישוב בארץ ישראל. מבחינה זו לא היה הבדל בין העיתונים. גם בעל המשמר הופיעו ידיעות רבות בעמוד הראשון של העיתון ובאותיות גדולות, והן סיפרו על התקדמות הצבא לעבר הניצחון. כך לדוגמה נכתב: "30 ערים וכפרים כבשו האמריקאים בלוזון" (20.1.1945, 5.1.1945), ו"האמריקאים בשערי העיר סינט וייט" (22.1.1945).

בידיעות אלה על הצבא האמריקני כמעט שלא היה שום ביטוי הקשור לעניינים יהודיים, להוציא אחת. ב-25.2.1945 נכתב כך בעל המשמר תחת הכותרת "מיגור הצבא הגרמני במערב, מטרת האופנסיבה החדשה": "צבא הברית כבש עשרות ערים בהתקפה על קלן". ההתעלמות של האמריקנים מגורל העם היהודי בולטת לאור ידיעה אחרת, שבה נכתב כך: "3 וחצי מיליון יהודים שרדו בכל אירופה". בידיעה שהגיעה מניו יורק נמסר כי ד"ר יעקב ליצ'ינסקי, הסטטיסטיקאי היהודי הנודע, הביע את הערכתו כי מתוך 9.5 מיליון יהודים שהיו באירופה ב-1939 שרדו רק 3.5. העובדה שאין מרבים

להזכיר את היהודים בהקשר למלחמה, אף שנפגעו ממנה כל כך, לכל הדעות יותר מכל עם אחר, יוצרת לארצות הברית דימוי של ארץ שאינה רגישה דיה לנושא היהודי, ומכאן אפשר שיש בידיעה על כך כדי ליצור דימוי לא חיובי לארצות הברית.

על המשמר דומה לדבר בכך שהבליט את התעלמות ארצות הברית מגורל היהודים באירופה, אך בניגוד לדבר הבליט את הקשר בין הלחימה של הצבא הסובייטי לבין היהודים, קישור שעשוי להגביר את הדימוי החיובי של הסובייטים בעיני הקוראים בארץ ישראל. כך למשל נמסר באותיות גדולות בצד ימין כי "הצבא האדום חדר למרכז פוזנא", ובצד, במשבצת קטנה, נכתב: "לווין, כץ, קושניר מגיבורי הצבא האדום. שלושה לווינים, מלבד שמות יהודיים אחרים, נזכרו בפקודת היום שפרסם המרשל סטלין אמש על כיבוש הערים לנדסברג וברטנשטיין בפרוסיה המזרחית. ואלה שמות הקצינים היהודים שפורשו בין המפקדים שחטיבותיהם הצטיינו ביותר בכיבוש שתי הערים" (על המשמר, 7.2.1945). גם ב-16.2.1945, מתחת לכותרת "קונייב משתלט על שלזיה כולה", נכתב במסגרת "אשווייציים" – עקידה לנשים יהודיות", ונכתב כי בלובלין נמסר בשידור הרדיו היהודי תיאור של ההתעללות האיומה ביהודים.

דוגמאות נוספות: דווח על "יהודייה גיבורת ברית המועצות", וכתוב כי "השריד היחיד ממשפחה שלמה נוקמת בגרמנים" (על המשמר, 4.1.1945). מסופר על יהודייה, סרג'נט במשמר האדום, הטנקיסטית הראשונה בברית המועצות שזכתה באות הצטיינות. בעת קרב עז ליד לנינגרד היא הייתה הראשונה שפרצה את קו ההגנה הגרמני, אחרי שהרסה תותח גרמני. אולם היא נותקה מפלוגתה, והטנק שלה נפגע מפגז גרמני. על אף אש התותחים של האויב הצליחה לתקן את הטנק וחזרה לחטיבתה. באותו חודש נכתב באותיות גדולות בעמוד הראשון, כי "וארשה וקרקוב שוחררו. הצבא האדום חוצה את הווארטה". מתחת לידיעה זו נכתב על "נתיב הייסורים והגבורה של ורשה ויהודיה", ומסופר איך "טיפין טיפין הגיעו אל העולם החופשי הידיעות על ההרג שעשו הגרמנים ביהודי ורשה ועל קצה הנמרה, אך העוטה הוד גבורה של קהילת ישראל בעיר" (על המשמר, 18.1.1945). עוד דוגמה שהובלטה גם היא במסגרת, הופיעה תחת הכותרת הזועקת "זוקוב במחצית הדרך וארשה ברלין":

אל המכבים של הצבא האדום. אתם דורכים על אדמת רוצחי עמכם, חייל יהודי, מכבי הנלחם בצבא האדום, רגלך תדרוך עתה על אדמת גרמניה. זכור את אשר נעשה שם, זכור את מאיידנק, אושווינצ'ים, טרבלינקה ואת הגטאות שהקימו הגרמנים ברוסיה, ברלין ובמדינות הבריטיות. אחוז ברובך בעוז, כי אתה בא היום אל ארץ רוצחי עמך.

קישור זה בין ידיעות על הלחימה לבין ידיעות על היהודים יצר דווקא לרוסיה הסובייטית דימוי חיובי ביותר. המגמה הזו צפויה כמובן לאור האידאולוגיה של העיתון, אך הניגוד שבין האזכורים היהודיים בהקשר לרוסיה הסובייטית לבין היעדרם בהקשר לארצות הברית פגם בדימוי של ארצות הברית כארץ שתפתור את בעיית העם היהודי.

אין ספק שדברים כאלה, שפורסמו ברוסיה הסובייטית, נועדו להלהיב את רוח הלוחמים, ולעורר בהם את רצון הנקמה ואת הרצון להילחם בעוז, אך החשוב לענייננו הוא שעל המשמר מפרסם אותם. כנראה הוא מבקש להדגיש באמצעותם שהצבא האדום ער לבעייתם של היהודים הלוחמים בשורות הצבא. הדבר בולט בעיקר משום שהעיתון אינו מביא ידיעות כאלה לגבי צבא ארצות הברית. יותר מכך, בעל המשמר דווקא מבליטים את העובדה שארצות הברית אינה מתייחסת ברצינות לסבלותיהם של יהודי אירופה. מסופר כי הרברט פל, הנציג האמריקני בוועדה הבינלאומית לחקירת פשעי המלחמה, הודח משליחותו. הוא הצהיר בוועדה שכמה אישים אמריקנים התנגדו להטלת עונשים על הפשעים שביצעו הנאצים נגד יהודי גרמניה, ומנעו בעדו מלמלא את שליחותו.

לעומת זאת נראה שבעיתון מבקשים להבליט קשר חיובי של הצבא האמריקני לאנשי ארץ ישראל. ידיעה אחת מתייחסת לאהדה של חיילי ארצות הברית ליישוב. הכותרת היא "החיילים האמריקאים המבקרים בארץ ישראל נהיים ציונים", וכך מסופר שם:

הדבר הראשון שתייר אמריקני מגלה בארץ ישראל הוא שליחסה ועמדתה של אמריקה תהיה נודעת השפעה עצומה על הכרעת עתידה של ארץ ישראל. כך כותבת אני מק קורמוק ב"ניו יורק טיימס". הסופרת מפליגה בשבח היישוב העברי בארץ ישראל בגלל היחס הידידותי היוצא מן הכלל אל החיילים האמריקאים מן המזרח התיכון, הסרים לארץ ישראל לבלות בה ימי נפש קצרים. חיילים

אמריקאים לא יהודים אמרו לה כי מיום עזבם את אמריקה לא ראו מקום טוב ויפה מתל אביב. התוצאה מחוויה ורשמים אלה תהיה שהחילים האמריקאים יהיו ציונים מסורים בשוכם לאמריקה (על המשמר, 8.1.1945).

נראה שהעיתון יצר אבחנה בין היחס של האמריקנים ליהודים לבין היחס שלהם לאנשי ארץ ישראל.

על המשמר נהג להשוות בין עוצמתה של ארצות הברית לבין עוצמתה של ברית המועצות, ומן ההשוואות נראה כי בעיתון העדיפו את האחרונה גם ב-1945. הדבר בא לידי ביטוי בכותרות הגדולות המוקדשות להתקדמות הרוסים ולכותרות הקטנות יותר, שבהן מתוארת התקדמות ארצות הברית. יש לכך דוגמאות רבות. אחת מהן היא זו: באותיות גדולות נכתב "סטאלין פתח באופנסיבת החורף", ובאותיות קטנות יותר נאמר "המחנה האמריקני הראשון פתח בהסתערות" (14.1.1945). אפילו הכותרת "הגרמנים רוצים שהאמריקנים יגיעו ראשונים לברלין?" (1.4.1945) המנוסחת כשאלה, מעוררת את המחשבה שהגרמנים חוששים כנראה יותר מן הסובייטים מאשר מן האמריקנים. יש בכך כדי לבטא בעקיפין הסתייגות מחוסר המחויבות הטוטלית של האמריקנים למלחמה בפשיזם, המאפיינת כנראה רק את ברית המועצות. במאי הסתיימה המלחמה, ואחד המאמרים מסכם ואומר, שסוד הצלחתה של ארצות הברית בציוד הרב שלה. אולי גם כאן יש השוואה סמויה לברית המועצות, שכוחה בגבורת לוחמיה. ביוני נמסר בעל המשמר כי ארצות הברית כבר מוציאה חלק מצבאה מגרמניה, עוד עובדה העשויה לבנות את הדימוי הבלתי חיובי של ארצות הברית בעיני קוראי העיתון.

גם כשעל המשמר כותב על ועידת סן פרנסיסקו, הוא מתייחס אליה ללא התלהבות יתר, אולי משום שהיא נערכת בארצות הברית, ואולי משום שהיא נערכת ביוזמה אמריקנית. כך נאמר ב-26.2.1945:

גוברת כאן ההרגשה, שתקופת ההתנצחות האידיאולוגית סביב הנוסחות השונות מתקרבת לקיצה, והציונות תיכנס עוד מעט לתקופת המציאות הפוליטית והמאבק הריאליסטי.

בעל המשמר התייחסו לוועידת סן פרנסיסקו בהקשר למאבקים שבין ברית המועצות לבין ארצות הברית. הוועידה נתפסה כנראה כעניין בין-מעצמתי, שאין סיכוי שישפיע על מצב היהודים: "הגדולים לא גילו גדולה לגבי

היהודים בסן פרנציסקו". בוועידה הוחלט שלא להעלות את הבעיה הארצישראלית, זאת על אף הלחץ הכבד מצד חמש משלחות יהודיות שונות. "רואים בכך סימן שחמשת הגדולים אינם רוצים להסתכן כאן בוויכוח ממושך עם היהודים והקבוצות הפאן ערביות" (על המשמר, 1.6.1945).

על המשמר ביקר את ארצות הברית, ברוח האידאולוגיה שלו, גם על השימוש המוגזם שהיא עושה בכוחה הצבאי, כך בעקבות השימוש בפצצת האטום, שרק ארצות הברית ידעה את סודה. נושא זה עורר חילוקי דעות בעולם כולו, ו**על המשמר**, שלא כמו דבר, נתן להם ביטוי. חילוקי הדעות הללו הציגו את ארצות הברית באור שלילי למדי. מחד גיסא הייתה הערכה לכוחה של ארצות הברית ותקווה שהפצצה תביא לקץ המלחמות (על המשמר, 23.8.1945), כך כתב ר"ר לב, אך מאידך גיסא נטען נגדה שאפשר היה להכניע את יפן גם בלי הפצצה, שתוצאותיה הרסניות ביותר.

על הצורך שאמריקה תשתף פעולה עם ברית המועצות עמד המאמר "מה למדה הדיפלומטיה האמריקנית", שם נכתב כך:

אמריקה לומדת ששלוש המעצמות הגדולות הן עמוד התווך של ארגון האומות המאוחדות. שיתוף פעולה בין שלוש המעצמות הגדולות אין פירושו פיוס ברית המועצות, אלא מעשה המתיישב עם האינטרסים העולמיים של ארצות הברית.

אמריקה מעוניינת בפתרונים גלובליים כלל עולמיים, ואין לה פתרון גלובלי בלעדי ברית המועצות (על המשמר, 28.12.1945).

כאשר נראה שארצות הברית מוכנה לשיתוף פעולה עם הסובייטים, היא זוכה להערכה, ואילו כשנדמה שאין הדבר כך, נכתב על כך בביקורת. הדימוי החיובי של ארצות הברית נסדק בעל המשמר, גם משום שהעיתון אינו מחמיץ כותרות המצביעות על חילוקי דעות בין בעלות הברית, לדוגמה: "האמריקאים מחפשים שעיר לעזאזל". לדברי האמריקנים, כך נכתב, הייתה המלחמה צריכה להסתיים בשנת 1944, והם מטילים בין השאר על הבריטים את האחריות לדחייה. דוגמה נוספת היא כשמוסרים את דבריו של רוזוולט כי "תבוסת גרמניה עוד השנה", נוספות לכותרת המילים "על אף חילוקי הדעות".

סדקים נוספים בתמונת כוחה העצום של ארצות הברית עשויים להיגרם אם יתברר שהיא מעוררת הסתייגויות אפילו בקרב בעלות בריתה. ואכן בעל המשמר נמסר כי "אוסטרליה חוששת מאימפריאליזם אמריקאי" ומהשתלטות כלכלית של אמריקה עליה:

הצהרותיהם של אנשי העסקים האמריקאים על המסחר ועל הרחבת תחומיו אחרי המלחמה זוכות כאן לתשומת לב זהירה, ולעתים קרובות משתמשים בהן כבאותות אזהרה - אזהרה מפני הנטיות האימפריאליסטיות של אמריקה (9.2.1945).

כלומר עוצמתה של ארצות הברית היא לא רק גורם חיובי. יש לה גם היבטים המעוררים הסתייגות וחששות, ואי-אפשר לבנות על עזרתה. הצגה כזאת של ארצות הברית, כחלק ממערך בינלאומי מורכב, אינה מאפשרת לקוראים לראות בה את מי שתפתור את בעיית העם היהודי.

ארצות הברית מוצגת בעיתון כבעלת יכולת כלכלית ייחודית: בניגוד לברית המועצות כמעט לא נפגעה במלחמה, ונתרה ארץ עשירה. האהדה וההערכה כלפיה נבעו מכך שנטלה על עצמה לסייע למדינות אירופה בסיום המלחמה (על המשמר, 8.1.1945), ונראה שגם בעל המשמר מכירים בכך. הם מבליטים את התחשבותה של ארצות הברית במדינות אחרות, למרות עוצמתה. ארצות הברית אמנם נוהגת כשליט חזק, אך כשליט מתחשב. כך למשל היא אמנם תובעת את האיים האסטרטגיים באוקיינוס השקט (על המשמר, 13.8.1945), אך מוכנה לגלות רוחב לב ולשמור על בית המלוכה היפני. היא גם מכירה בחובתה לסייע לבריטניה ולצרפת בהלוואות, וטרומן אף מוכן להתעמת עם הציבור האמריקני שאינו שש לממן את העזרה, ולהבהיר לו שחובתה של ארצות הברית לסייע לארצות אירופה, לא רק לטובתן אלא גם לטובת ארצות הברית עצמה, שכן אם לא תעשה כך, יגרום הדבר לתוהו ובוהו כלכלי שיוביל למלחמה. מצד אחד סביר להניח שהתנהלות כזאת מעוררת הערכה ובעיקר ציפייה לכך שארצות הברית תסייע גם ליהודים ובעיקר ליישוב בארץ בהשגת מטרותיו, ומצד אחר, העובדה שהעיתון מצייר את ארצות הברית כמעצמה בעלת אינטרסים בינלאומיים עצומים יכולה להטיל ספק בקרב היהודים אם בקשותיהם יתמלאו.

העולם היהודי אמריקני

את יחסו של **על המשמר** ב-1945 כלפי יהודי ארצות הברית ניתן לחלק להיבטים שליליים ולהיבטים חיוביים.

חזרה למקצועות הגלותיים, אנטישמיות ואובדן כבוד עצמי. מצבם של יהודי ארצות הברית עורר ביקורת וחוסר הערכה בעל המשמר כמו בדבר. ניכר דמיון רב בין שני העיתונים בטיפול בנושא זה, אם כי הביקורת של **על המשמר** הייתה חריפה יותר. גם **על המשמר** עסק בחזרה של היהודים האמריקנים למקצועות הגלותיים, הטפיליים, ובהתרחקות מעולם העבודה. גם הוא תיאר באריכות את האנטישמיות שפשטה בארצות הברית וגרמה ליהודים לאבד את כבודם העצמי. אובדן הכבוד העצמי בולט בסדרת מאמרים על חיי היהודים שכתב ישראל רוזנצוויג. הוא צייר תמונה של היהודי כ"איש שוליים", המלא בהערכה עצמית המשולבת ברגשי נחיתות. תיאור כזה מעמיד באור שלילי לא רק את החברה היהודית, אלא את החברה האמריקנית כולה, והדבר משתלב בביקורת האידאולוגית של העיתון על ארצות הברית.

רוזנצוויג, במאמר נוסף שלו, ביקר את החברה האמריקנית שאינה מקבלת ברצון את היהודים לתוכה, עד כדי כך שיש הנאלצים "להסתגל" לחברה הנוצרית תוך כדי העלמת מוצאם (**על המשמר**, 9.3.1945). בנושא זה עסקו כאמור שני העיתונים, אך **על המשמר** הקדיש לכך מאמרים רבים יותר: כעשר כתבות לעומת שלוש בדבר. הדברים הללו לא רק רבים יותר בעל המשמר אלא גם חמורים הרבה יותר מאשר בדבר. **על המשמר** מצטט לדוגמה באריכות מאמר של מרצה מכובד מהאוניברסיטה היוקרתית ייל, שמנתח את השנאה כלפי העם היהודי. הקשר של הכותב לאוניברסיטה הנחשבת נותן משקל רב לדבריו הקשים על היהודים, שכן הם נראים כאילו הם מעוגנים במחקר מדעי. כך הוא מציג את היהודים:

היהודים בארצות הברית הם קבוצה נפרדת ושונה במבנה מן האומה האמריקנית, הם קאסטה, משהו בין הגזעים הצבעוניים - כושים, סינים, הודים, ובין שאר הגזעים הלבנים. [...] חלק גדול מן האמריקאים חושבים את מעמדם של היהודים כקבוע ובלתי משתנה. לגבי היהודים סבורים הכול כי מוטב להשאירם בצד, גם כאשר הם כובשים לעצמם את הסימנים החיצוניים של תרבות אמריקה. יתר על כן, בולמים אותם מלהתערב עם בני ארצם הנוצרים."

המרצה ממשיך ומונה כמה סיבות לקביעה זו. הכתיבה ה"מלומדת" הזאת מדאיגה, משום שאינה משאירה סיכוי לשיפור המצב בעתיד. בפרסום ידיעה זו קשר על המשמר את מצב היהודים למצב האפרו-אמריקנים. אלה כאלה מקופחים ומופלים, והדבר נובע מאופייה של החברה האמריקנית.

גם בחודש מאי הוקדשו שני מאמרים לנושא האנטישמיות. 'יפה כתב שזו מתגברת בארצות הברית, ובנויה על שקרים כנגד היהודים. באמריקה טוענים, כך ידע לספר, "שהיהודים גררו את ארצות הברית למלחמה, ועם זה מתחמקים הם מעבודת הצבא ומתעשרים בשעה שה'גויים' עוסקים בהגנה עליהם" (על המשמר, 27.6.1945). אותו מחבר מפרסם דברים גם בדבר באותם ימים, אך בעל המשמר אין מביאים את דבריו על כך שהאנטישמיות בארצות הברית אינה מסוכנת בגלל אופי החברה הדמוקרטית שם. לעומת זאת הם מצטטים את דבריו כי "לא על הרוח הדוחפת של האנטישמיות צריך לבנות את תנועתנו באמריקה, לא על רגש העזרה והחמלה ההדדית, אלא על הקשר החי בין היהדות האמריקנית לבין ארץ ישראל" (על המשמר, 27.6.1945).

עוד נכתב בעל המשמר, שבארצות הברית אין רואים בעין יפה את כוחם הרב של היהודים בתחומים שונים כמו רדיו, בנקאות, עיתונות וקולנוע. האנטישמיות בארצות הברית היא עדיין מנומסת, נכתב, כלומר נסגרים בפני היהודים רק מועדונים ומכללות או מקומות עבודה, אך יש חשש שתלבש אופי אלים יותר. מכל מקום, היא משפילה, מפחידה ופוגעת. כתבה נוספת מדווחת שכוחות הריאקציה מנסים להגביל את מספר הסטודנטים היהודים, וכי הגבלות אלה מעוררות סערת רוחות גם בקרב מי שאינם יהודים (על המשמר, 17.5.1945).

מאמר בשם "חדירת היהודים למשרות ממשלתיות באמריקה" של אדריאן שוורץ מספר, כי מה שתואר כהשתלטות היהודים על המשרות הממשלתיות עורר זעם בציבור עד כדי כך, שהציעו עכשיו להנהיג נומרוס קלאוזוס⁸⁸ לגבי משרות ממשלתיות (על המשמר, 22.7.1945). מאמר זה חושף את עוצמת

⁸⁸ Numerus Clausus בלטינית – מספר סגור או מספר מוגבל. המונח מתאר את אחת הגזרות הקשות על היהודים בזמן החדש: הגבלת אחוז היהודים בבתי הספר התיכוניים ובמוסדות להשכלה גבוהה, במגמה לצמצם את השפעתם בחיי הרוח, החברה והמדיניות. לראשונה ננקטה שיטה זו כנגד היהודים ברוסיה בשנות השמונים של המאה ה-19.

השנאה ליהודים בארצות הברית, שמזעזעת את ביטחונם של היהודים. עם זאת יש לומר, שהאנטישמיות צומחת כנראה מלמטה, והמנהיגות אינה שותפה לה. ב-7.8.1945 נמסר בעיתון שטרומן הבטיח לפעול במרץ כנגד הפליה של יהודים בקבלה לעבודה במפעלים.

תרומה מיוחדת של העיתון לדיון בנושא הוא ציטוט דבריה של הצירה קליר לוס, שהאשימה דווקא את הסובייטים ברדיפת יהודים. הכותב, המעריץ, יש להניח, את ברית המועצות, מתמודד עם דבריה. הוא טוען שהיא אינה מבחינה בין דמיון לבין מציאות, ושהיא בודה מלכה את הדברים. המחבר סבור שיש רק ארץ אחת שבה נחשבת האנטישמיות לפשע פלילי: ברית המועצות. העיסוק באנטישמיות בולט אפוא באינטנסיביות שלו בעל המשמר. העיתון מציג אותה כסימפטום של משטר לא צודק ולא שוויוני, שמאפשר – בניגוד לרוסיה הסובייטית – תופעות מכוערות כאלה.

התרופפות הזיקה לעם בגלל חינוך יהודי לקוי. כמו דבר גם על המשמר הצביע על סכנה נוספת שאורכת לעם היהודי, בעיקר למי שיושבים במקומות קטנים שבהם אין הרבה יהודים, וכוח ההתנגדות להתבוללות בהם קטן. מתברר שהמצב הכלכלי הטוב של היהודים, אין בו ערובה ליכולתם לשמור על זיקתם לעם היהודי, ומכאן שארצות הברית אינה יכולה לפתור את בעיית היהדות. ישראל רוזנצוויג כתב על כישלון החינוך היהודי:

הדור הצעיר גדל באווירה שאינה מסייעת לשמירת המורשת היהודית. היחס לדת גרוע יותר מאשר בקרב בני דתות אחרות, ורבים האתיאיסטים בקרב היהודים (על המשמר, 23.2.1945).

מאליה עולה ההשוואה לארץ ישראל, שבה יש דרכים לשמור על הזהות היהודית כמו ארץ ייחודית ליהודים, שפה, חינוך יהודי, חגים ועוד, ואילו בארצות הברית, אם ייכשל החינוך היהודי של הדור הצעיר, ייעלם העם היהודי בכלל.

כל המאמרים הללו מציירים את ארצות הברית כמדינה לא שוויונית, מסוכנת לעם היהודי, זאת בניגוד לברית המועצות, שמקיימת את השוויון בתחומה. זו הדרך של העיתון להתמודד עם האתגר של חיים יהודיים בארצות הברית ועם הניסיון לראות בה פתרון לבעיית היהודים. נימת הביקורת בתחום זה ברורה ביותר.

יהדות ארצות הברית – מרכז גדול וחיוני. למרות הביקורת הקשה על היהודים, גם על המשמר הכיר בחשיבותם ובכוחם של יהודי ארצות הברית. דב בר מלכין כתב שעכשיו, אחרי המלחמה, היהדות האמריקנית היא היהדות המרכזית בגולה: "מרכזו הגדול והחיוני של עם ישראל הוא באמריקה, והגשר העיקרי צריך להיות בקו זה" (על המשמר, 23.12.1945). הוא סבר שיש לפנות ליהדות אמריקה כדי שתהיה שותפה של ממש למפעל הציוני, ולא רק באיסוף כספים. ארץ ישראל זקוקה לשותפים בפועל. ואכן עידוד העלייה הצליח ועולים החלו מגיעים ארצה, אך למרבה הצער היו גם יורדים. מסופר על אנייה אמריקנית שהביאה 200 איש ולקחה עמה 284 (על המשמר, 18.9.1945). היתרון הגדול של יהדות ארצות הברית היה אם כך בסיוע ליישוב בארץ ישראל ובהכרה בבכורתו.

כמו דבר כך גם על המשמר שמח על כל גילוי של אהדה מצד יהודי ארצות הברית כלפי המפעל הציוני. אולי אפילו הגזים בכך. מרדכי בנטוב מסר באפריל, לאחר ביקור בארצות הברית, "שכל יהדות ארצות הברית היא עכשיו ציונית, וכי גם 'הבונד' וגם הוועד היהודי הבלתי ציוני תומכים בתביעה הציונית להקמת מדינה יהודית." כך הוצגו יהודי ארצות הברית באור חיובי, אך עדיין לא כחלופה לחיים בארץ אלא ככוח האמור לחזק את היישוב ברבות הימים.

האהדה הגוברת של יהודי ארצות הברית לציונות נתפסה כדבר חיובי גם על ידי יהודי ארצות הברית עצמם. כמו דבר גם על המשמר מצטט את דבריו של הרב ד"ר הלר בביקורו בארץ: "עליית חלוצים מאמריקה דבר חיוני הוא לחיי היהודים שם", והגיע הזמן "שיהדות אמריקה תיתן לא רק מכספה אלא גם מאנשיה" (על המשמר, 4.6.1945).

מצבה הכלכלי של ארצות הברית

גם מצבה הכלכלי של ארצות הברית נבחן מנקודת מבטם של הסוציאליסטים המובהקים, אנשי על המשמר. ב-1945 הופיעו למעלה מעשר כתבות בנושא, שעסקו בעיקר בשביתות, באבטלה ובכישלון של האידאולוגיה הקפיטליסטית להציל את הכלכלה האמריקנית. הביקורת של המחברים הייתה קשה. לדוגמה בכתבה שכותרתה "אין סיכויים לגאות כלכלית באמריקה", נאמר כך: "גאות כלכלית בארצות הברית לאחר המלחמה נראית כבלתי מתקבלת על הדעת. יש חשש שהמעמד העליון ינסה להשליט את מלוא מרותו על מעמד הפועלים

ויגיע לדיקטטורה של ההון הפיננסי", ועוד, "הקפיטליזם משול לחולה הסובל ממינוט דם. עירווי דם מועילים רק לקיים בחיים את החולה לתקופות קצרות, ואף על פי כן הוא מת". התפיסה האידאולוגית של העיתון גורמת לו להציג את ארצות הברית כקפיטליסטית חסרת תקנה. ומכאן שהיא חסרת ערך לציבור בארץ ישראל.

יחסו של הפועל הצעיר לארצות הברית בשנת 1945

בשנת 1945, שנת סיום מלחמת העולם השנייה, היו בכתב העת הפועל הצעיר מעט מאוד התייחסויות לארצות הברית: פחות מעשר. הן נגעו בשני הנושאים החשובים האלה: (1) כלכלת אמריקה מנקודת מבט סוציאליסטית ויחסי החוץ שלה ו-(2) העולם היהודי. הנימה בשנה זו לא הייתה ביקורתית וחריפה כבעבר, מה שהיה סביר לנוכח המלחמה שפגעה קשות בעם היהודי ולאור תפקידה של ארצות הברית במלחמה.

כלכלת ארצות הברית ויחסי החוץ שלה

בשבועון הפועל הצעיר היחס לכלכלת ארצות הברית וליחסי החוץ שלה היה מורכב, והציג את הפנים המגוונות של ארצות הברית. מחד גיסא בחרו לפרסם מאמר חיובי על מפעל עמק טנסי, נושא אמריקני מובהק. הכתבה "רשות עמק הטנסי – הדמוקרטיה בהגשמתה" (הפועל הצעיר, 25.11.1945) אמנם דנה במפעל טכנולוגי ענק, אך התמקדה דווקא בהיבטים האנושיים של המפעל, והבליטה היבטים חיוביים שבאו לידי ביטוי בהתייחסות לעובדים ולאנשי המקום. כך נאמר שם, למשל: "שום דרישה אל הקהל לא הוצגה בצורת חוק וכתביעה מלמעלה אלא על ידי הסברה רחבה ועל ידי משא ומתן ממושך." עמדה כזו זוכה כמובן לאהדה בכתב עת סוציאליסטי כהפועל הצעיר. עוד מסופר בכתבה על ספריות שהוקמו שם למען אנשי המקום ולמען העובדים. נוסף לכך בחירת האנשים נעשתה על פי בחינות וכישורים, והפועלים התאגדו במסגרת שייצגה אותם כלפי ההנהלה. ניכר שהעיתון היה מעוניין ביחס ההנהלה לעובדים ולאנשים החלשים בחברה, והבליט אותו, ובכך חיזק דימוי חיובי של ארצות הברית, אף שהמשטר הנהוג בארצות הברית לא תאם את האידאולוגיה של העיתון.

גם הכתבה של ב' וולמן "בין רוסיה, אנגליה ואמריקה" (הפועל הצעיר, 23.10.1945) ביטאה יחס חיובי אל ארצות הברית. יחס זה נבע מקרבה שראה

הכותב בינה לבין ברית המועצות. כמו בעל המשמר, כל גילוי של שיתוף פעולה עם ברית המועצות עורר אהדה כלפי ארצות הברית. בכתבה מסופר על מערכת היחסים בין שלוש המעצמות שניצחו במלחמה: רוסיה, אנגליה ואמריקה. שלוש מעצמות אלה, לדברי הכותב, אמנם אין להן אידאולוגיה משותפת, אך יש ביניהן קרבה אידאולוגית. המפלגות השולטות בהן רוצות בעולם טוב יותר. כולן דוגלות בטובת האדם הפשוט. לדבריו, אמנם יש ביניהן הבדלים, אך שלושתן יכולות וצריכות להיות יחד גוש אחד. נראה שהרצון לראות את ארצות הברית באור חיובי גרם לכותב לבנות תאוריות המקרבות בין האומות השונות כל כך זו מזו. עם זאת היה מודע לכך שיש לכל אחת מהן גם אינטרסים משלה, והצדיק זאת בכך שטבעי הוא שכל גוף מדיני שואף לבסס ולחזק את עצמו. הקו המרכזי היה הצורך והחובה להתפשר, אם אין רוצים בחורבן. הכותב מסכם בתיאור הקווים האופייניים לכל אחת מן המדינות. לדעתו אין בררה אלא לקיים את העולם תוך פשרה כי המדינות תלויות אלה באלה, וכל עוד ארצות הברית נוקטת קו זה, אפשר לראות אותה כחיובית.

מאידך גיסא העיתון פרסם גם את מאמרו המעניין של ברטרנד ראסל הבריטי. דווקא הוא, שארצו הייתה בת בריתה של ארצות הברית במלחמה ונעזרה בה, כתב מאמר בשם "מדוע אין דעת האמריקנים נוחה מן הבריטים", ובו הציג עמדה ביקורתית כלפי ארצות הברית. בין השאר האשים ראסל את המשטר הדמוקרטי בארצות הברית, שהוא מאפשר לכל בור להתערב בעניינים שאין לו כל מושג בהם. הוא דיבר על כוחם של גורמים שונים בממשל ובקרוב העשירים, המשפיעים על הציבור האמריקני שאינו מודע כלל שהוא מופעל על ידיהם. הוא סיים בהבעת תקווה שארצות הברית תלמד להתייחס בכבוד אל הדעת, ותגלה נכונות גדולה יותר לקבל הדרכה בעניינים מעשיים מידי אלה שחקרו ולמדו את העניינים הללו. המאמר הזה חוזר ומעלה את הדימוי הרווח באירופה של האמריקנים כאנשים לא משכילים, שאינם מצטיינים בחכמה יתרה, אך מבקשים לשלוט בכול.

העולם היהודי

כדי להתמודד עם הדימוי החיובי של ארצות הברית הציג כתב העת הפועל הצעיר בשנת 1945 את העולם היהודי במבט ביקורתי: זהו ציבור שאין בו גאווה לאומית. בביקורתו על הציבור היהודי דמה הפועל הצעיר מאוד לשני

העיתונים הסוציאליסטיים האחרים, **דבר ועל המשמר**. במאמר בשם "על התנועה החלוצית באמריקה" (**הפועל הצעיר**, 23.8.1945) מנסה המחבר, א"ש שטיין, לאפיין את הנוער היהודי האמריקני, שלדעתו שונה מכל המוכר בארץ. המחבר כמעט שלא ביטא את דעתו הוא על הצעירים האמריקנים, אלא ציטט מתוך מחקר את השקפותיהם ותיאר את אורח חייהם מנקודת מבטם שלהם. במאמר מסופר שרוב הסטודנטים אינם מתכחשים ליהדותם, גם אם לא קיבלו חינוך יהודי. עם זאת הם אינם מודים בקיומה של שאלה יהודית. כאשר לאנטישמיות, הם סבורים שהיא חלק מהפיגור החברתי הכללי.

עוד סופר באותו מאמר של א"ש שטיין, כי הם מאמינים בעתיד הדמוקרטיה. לשאלה אם הציונות וארץ ישראל הן הפתרון היחיד לשאלת היהודים, השיבו הרוב בחיוב, וגם השוללים לא התנגדו לציונות, אך יחסם אליה הוגדר כיחס של פילנטרופים. במחקר קבעו הרוב שהיהדות היא כת דתית, ובכל זאת השיבו שהם מתנגדים לנישואי תערובת. במאמר מצוטט מה שנאמר על המחקר ב**פארווערטס**:

גדל דור יהודי באמריקה שאינו דתי, המגלה יחס אוהד לפילנטרופיה יהודית ויחס פילנטרופי לארץ ישראל, היודע על קיומה של האנטישמיות, אולם אינו חושש מפניה, המתרחק מתרבות ישראל, אולם מאמין בעתידה של יהדות אמריקה.

הכותב עצמו סבר שיהדותם של יהודי אמריקה פסיבית, רפויה ורצופת אשליות. כיצד נתפסה בקרב אנשי היישוב הסוציאליסטים דמות כזאת של יהודי, שאין בו זיקה אמיתית לעמו ולא גאווה, שרואה את הפגיעה בעמו בדרך פשונית? סביר להניח שלא הייתה חיובית ביותר. הצעירים היהודים האמריקנים, כפי שתפסו את עצמם, לא יתמידו לחיות כיהודים, ועצם ישיבתם בארצות הברית היא פתח להיעלמות העם היהודי. על פי הדימוי של יהודי ארצות הברית העולה ממאמר זה ובעיקר של הצעירים, נדרשת הצלה מיידית מן הגולה, אם מבקשים לשמר את העם היהודי.

זיקתם של היהודים לנושא הציוני באה לידי ביטוי ב**הפועל הצעיר** בשנת 1945 בחמש כתבות. כולן מתמקדות במצבה של התנועה החלוצית בארצות הברית, והן מגלות עמדה מעורבת של העיתון. בכתבה בשם "בתנועה החלוצית באמריקה" (**הפועל הצעיר**, 25.11.1945), כתב שליח בשם י"מ בשביעות רצון על כך שנבנו שני משקים באמריקה, שתפקידם לשמש בסיס

לחינוך לעבודה חקלאית ולחיי חלוצים. 300 איש עברו דרך המשקים הללו והם מוכנים לעלייה, ועוד 1,000 מוכנים לעלייה לאחר המלחמה. נוסף לכך הוכשרו גם 20 טייסים. אבל לדברי השליח, היהודים האמריקנים מוכנים לעזור כלכלית, אך לא לעלות לארץ ישראל בעצמם.

מאיך גיסא בכתבה "לשיטת ההסברה הציונית בשעה זו" (הפועל הצעיר, 4.5.1945), בגיליון שיצא לאור בסיום המלחמה, נכתב על הצורך לעורר את דעת הקהל היהודי והלא יהודי בארצות הדמוקרטיה, כדי שאלה ישפיעו על ממשלותיהן לפעול למען השגת המטרות הציוניות. הכתבה מטילה ספק ביכולתו של הציבור היהודי בלבד להשפיע על המצב, ויש בכך להעיד כיצד נתפסה יהדות זו.

אם כן ניכר כי בשנת 1945 ניסה הפועל הצעיר להבין את הציבור היהודי המתגורר בארצות הברית. הנושאים העיקריים שהבליט היו ההתמודדות של הציבור היהודי עם השאלות הדתיות והלאומיות, מידת הזיקה שלו לרעיונות הסוציאליסטיים ויכולתו להשפיע על גורל היהודים ובעיקר על גורלו של היישוב בארץ ישראל. הביקורת כלפי ארצות הברית לא הייתה בולטת בעיתון והיחס אליה היה חיובי בעיקרו, אבל הדימוי של הציבור היהודי היה של ציבור חלש מבחינה לאומית, שאין לו עתיד בארצות הברית. אשר לדימוי של ארצות הברית, העיתון הבליט את העשייה החיובית בה באמצעות הצגת מפעל עמק הטנסי לדוגמה, ואת שיתוף הפעולה של ארצות הברית עם ברית המועצות. אולם מצד אחר הבליט את הנזק שבעודף כוח דמוקרטי שנמסר בידי אנשים לא מתאימים.

הארץ בשנת 1945

בשנת 1945 היו בהארץ למעלה מ-200 ידיעות שהתייחסו בדרך כלשהי לארצות הברית. כ-100 מהן עסקו ביחסי ארצות הברית עם העולם, כגון "התייעצות בין וושינגטון, לונדון ומוסקבה" (1.2.1945), או "רק ארצות הברית יודעת את פרטי פצצת האטום" (24.8.1945). כ-100 ידיעות עסקו בנושא היהודי, ונגעו ביחס של ארצות הברית לציונות ולשאלת יישוב הארץ, לדוגמה "סערה נגד טרומן בקונגרס" (3.9.1945) או "טרומן ביקש מאטלי⁸⁹

⁸⁹ קלמנט אטלי, ראש ממשלת בריטניה.

100,000 סרטיפיקטים" (16.9.1945). בשנת 1945 חל שינוי בכתיבה בעיתון, שבא לידי ביטוי בעיקר בכתיבה על הנושא היהודי, שלו מקדיש העיתון מאמרים ארוכים.

הארץ היה בשנת 1945 הרבה יותר לוחמני מכפי שהיה בשנים קודמות. הדבר התבטא בכמה עניינים, למשל ביחס לאנטישמיות או בהעדפה של ד"ר אבא הלל סילבר על פני אחרים במחנה הציוני. נראה שהצורך הדחוף במדינה שתקלוט את הפליטים היהודים היה כל כך אקוטי, עד שהכתיבה של העיתון הפכה להיות הרבה יותר נחרצת מאשר בעבר.

הנושא היהודי

הדיווחים של עיתון הארץ בשנת 1945 על האנטישמיות בארצות הברית היו נחרצים וחד-משמעיים הרבה יותר מכפי שהיו בשנים קודמות. לדוגמה במאמר ארוך בשם "גילויי האנטישמיות באמריקה" נאמר בין השאר כך:

האנטישמיות החבויה - אף זו המהוגנת של חוגי נאמני הכנסייה, השכיחה גם בין טובי האומה, עלולה להיעשות דינאמיט בתקופה כימינו, תקופת אי שקט, אי ביטחון ופחד (הארץ, 30.3.1945).

באותו מאמר גם מצוטט דוד כהן במאמר שפורסם בחשוב שבשבועונים האמריקניים:

גם מרובים הגויים באמריקה, המסכימים בלבם עם יסודות התורה הנאצית, וחולקים עליהם רק מתוך סברה, שהנאצים הרחיקו לכת יותר מדי.

שנה זו מדגישה דווקא את הדמיון בין דבר להארץ, ובכל זאת גם בשנת 1945 יש הבדלים ביניהם, וגם בנושא זה. למשל הארץ נותן מקום גם להצגה אחרת של הנושא. מאמר על האנטישמיות בארצות הברית דיווח על הוויכוח הנטוש בין המצדדים בחוק האוסר אפליה מטעמי דת וגזע, לבין מי שסבורים שאינו יעיל. לדוגמה הובאו דברים שהמעיטו במשמעות הקשה של האנטישמיות בהציגם אותה כעניין סטנדרטי של הפליה, שהוא בעייתם של רבים אחרים נוסף ליהודים:

באמריקה יש בצד היהודים גם קיבוצים אחרים, הסובלים משנאת הרוב, מהפליה לרעה: 1.3 מיליון כושים, כ-30 מיליון קאתולים ובני גזעים "נחותי דרגה" מארצות מזרח אירופה ומדרומה, שהאנגלו

סכסים בזים להם, כשם שהאנגלו סכסים בקנדה בזים לצרפתים. היה זמן שבארצות הברית היו המהגרים האירים בין הנרדפים - ועכשיו נעשו הללו ראש לשונאי ישראל שם.

ניכר כי הארץ גילה עניין בעולמם של יהודי ארצות הברית. למשל הוא הקדיש שמונה מאמרים ארוכים לעיתונות ארצות הברית – גם הכללית וגם היהודית. הדבר מעיד על עניין גובר של העיתון ביהדות ארצות הברית כשלעצמה, ולא רק ביחסה לארץ ישראל. גם על סופרי ישראל באמריקה נכתב בהארץ, אם כי בעיקר על כאלה שכתבו על הנושא הציוני או שהיו קרובים אליו, ביניהם לואיסון (הארץ, 20.7.1945). בסקירת העיתונות מבליט הארץ באהדה עמדה לוחמנית של התקשורת האמריקנית. הוא התרשם מן העמדה הנחרצת שנקטה לטובת היישוב, ואהדתו התבטאה בעיקר במאמר שנכתב בסוף השנה בשם "העיתונות היהודית באמריקה על ארץ ישראל ומצב הציונות":

הכרזת הוועידה השנתית ה-48 של ההסתדרות הציונית האמריקאית היא התעודה הראשונה של גוף ציבורי יהודי, המאשימה בגלוי את ממשלתה של מעצמה אדירה בתרמית, בהפרת הבטחות, במדיניות בלתי חוקית. לדעת הכותב (באחד העיתונים) סימן לשחרור הסופי של רוח היהדות מן ה"עבדות בתוך חירות" הוא שיהודי אמריקה יכלו לצאת בהאשמות כאלו נגד ממשלת בריטניה הגדולה, שהשלימה עם תחליפים עלובים להבטחות מוחשיות. ביטוי עז ביותר לרוח המלחמה, המפעמת את ציוני אמריקה כיום, ניתן במאמריו של גדליה בובליק ב"מארגן זשורנאל". מר בובליק אומר, ששעה זו היא שעת הכרעה בתולדות עם ישראל, ממש כשעה שהחליטו המכבים לצאת למלחמה נגד אנטיוכוס [...]. נצטרפו המסיבות בפוליטיקה העולמית ובמצבנו הפנימי לצירוף המקרב את שעת ההכרעה העליונה. זה אלפיים שנה שלא היה משבר כזה בתולדות עם ישראל, וקרוב לוודאי ששוב לא יהיה כמותו. עתה העת לעשות לעמנו ולארצנו. היום ולא מחר.

את רצונו של הארץ לראות עיתונות לוחמת אפשר למצוא גם בסקירה על "75 שנות עיתונות יהודית בארצות הברית". סופר הארץ משה פרנק כותב:

[...] שמראשיתה הצטיינה העיתונות היהודית באותה רוח של חירות, שנתגלה פתאום למהגרים שיצאו מאפלה לאורה [...]. אמונה בעתיד, אמונה בעצמם, שפעת מרץ וחיים - אלו היו סגולותיה של עיתונות זו

לפנים, הד קלוש מהם ניכר בה עוד כיום, אבל עכשיו היא עיתונות של דור הולך, וחלומות ההמשך של רבים ממטפחיה כבר נתבדו. הציבור וקברניטיו נתעדנו ונזדקנו, ובמקום יהירות באה עכשיו כעין כניעה מופרזת לסגנון הבורגני שבו נלחמה העיתונות היהודית לפנים (הארץ, 29.4.1945).

את ירידתה של העיתונות בהווה מסביר הכותב כך:

כמעט אותן אמונות ודעות למיניהן באות לידי ביטוי בכל העיתונים, ואילו לפנים הגן כל עיתון ועיתון - בתוקף ובמרץ - על ההשקפה של עצמו. חילוקי דעות בין העיתונים שוב אינם חילוקים אידאולוגיים אלא בעיקר הבדלי גוונים או בני גוונים. היהודי האמריקאי שוב אינו איש המפלגה המובהק שהיה. אבל יש סכנה שרחבות אופקים זו אינה אלא שטחיות או חוסר התעניינות ממשית.

את גישתו הלוחמנית של הארץ, גישה התומכת ביישוב בארץ ישראל, אפשר לראות גם במאמר שכותרתו "בעיית א"י בעיתוני ארצות הברית". בהרחבה הוא מביא את דבריו של הסנטור רוברט וגנר:⁹⁰

שוב אי אפשר לדון בעניין ארץ ישראל בלא התרגשות - כותב הסנטור ואגנר, העמידה מן הצד חדלה מלהיות מידה טובה. כיום ארץ ישראל תובעת בקול הבעת כעס ורוגז, תהליך הקיצוץ התחיל כמעט ברגע לידת המפעל, והמהלומה המכרעת הונחתה ב-1939 (הארץ, 26.10.1945).

במאמר זה מתמודד העיתון באריכות עם ראבאי לאזארון, שיוצא נגד מדינה יהודית "הואיל והיא עלולה לערער את מעמד היהודים באמריקה". גישתו התקיפה של הארץ מתבטאת גם בכך שהוא נותן ביטוי לפרסומים בעיתונות היהודית באמריקה על הצורך באחדות בקרב הציבור הציוני ולצורך בשובו של אבא הלל סילבר למועצה הציונית לשעת חירום. ד"ר אבא הלל סילבר נתפס כלוחם תקיף יותר מד"ר סטפן וייז. הארץ מצטט את "דער טאג", שכותב כך:

⁹⁰ היה ממצעבי מדיניות הסעד של ארצות הברית. חבר המפלגה הדמוקרטית, שימש סנטור במדינת ניו יורק, לחם למען חקיקה בנושאים של יחסי עבודה, זכויות עובדים וביטוח רפואי, תמך במדיניות ה"ניו דיל".

אינני סבור שסילבר מושלם בכל המעלות, אבל בשעה זו זקוקה הציונות למנהיגות דינמית, וסגולה זו יש בסילבר (הארץ, 19.10.1945).

העיתון גם נותן ביטוי לניגוד שבין השניים, תוך העדפה ברורה של אבא הלל סילבר:

[...] שהטיל היום על ד"ר סטפן וייז את האחריות לגניזת ההחלטה הארצישראלית, מפני שבלי התייעצות עם המועצה הציונית לשעת חירום ומלחמה שלח ד"ר וייז טלגרמה למיניסטר החוץ סטטיניוס ובה נאמר, כי הוא ד"ר וייז וחבריו אינם רוצים שלמען ההחלטה הארצישראלית תיעשה פעולה נגד רצונו של מיניסטרו החוץ. הודעתו של ד"ר סילבר מסתיימת בדברים אלה: "שתדלנותו של ד"ר וייז בוואשינגטון הייתה משגה וכישלון בולט" (הארץ, 6.10.1945).

על המדיניות של סילבר נכתב גם במאמר "הציונות והפוליטיקה האמריקאית", שבו מוצגות הטענות שהפנו כלפי סילבר כאילו הוא תוקפן מדי ושש אלי קרב, ובעיקר שהוא מנסה להעביר את היהודים אל המפלגה הרפובליקאית. התשובה לטענה זו מופיעה בהמשך המאמר, וכך נאמר בו:

התנועה הציונית, כשהיא לעצמה, נייטראלית בהחלט בנוגע לפוליטיקה האמריקאית, והיא תקיים נייטראליות זו. מטרתנו כציונים, אמר [אבא הלל סילבר], היא - לבקש ידידים בכל מקום, בכל המפלגות, להעריך תמיכה בעניין הציונות בלי הבדל מה מקור העזרה, ולגנות התנגדות לציונות בלי שים לב מאין היא באה. לדעתו היה משום משגה עצום בכל ניסיון לתלות את גורל התנועה הציונית במפלגה פוליטית מסוימת, בין באמריקה ובין באנגליה. משום כך, אמר, יש צורך לקיים קשרים עם ראשי הרפובליקאים כשם שמקיימים קשרים עם ראשי הדמוקרטים (הארץ, 6.11.1945).

אהדתו של הארץ לאבא הלל סילבר בלטה גם בסיקור ביקורו בארץ, שנמסר בהרחבה ובאהדה רבה. העיתון נתן ביטוי לדברים של סילבר על ארצות הברית ועל היחס שלה ליישוב בארץ, דברים המתארים את ארצות הברית באור חיובי בהגזמה רבה, כארץ שאין לה כלל אינטרסים אלא מניעים אלטרואיסטיים בלבד:

עניינה של אמריקה במזרח התיכון הולך ורב. אין לה שאיפות שררה וכיבוש כל שהן, לא כאן ולא בשום מקום אחר, אלא ברצונה לסייע לכל העמים ובתוכם גם לעמי המזרח, אבל בוודאי לא על חשבון העם

היהודי! העם האמריקאי נוטה לראות ארץ ישראל עברית כחלוץ
ההישגים האמריקאיים בחלק זה של העולם (הארץ, 9.12.1945).

ראינו כי שנה זו מדגישה דווקא את הדמיון בין דבר להארץ. כמו בדבר גם
בהארץ מתפרסם מאמר מלא התלהבות, המספר על אהדת הקהל באמריקה
לציונות (הארץ, 11.2.1945). הכותב מספר שהעם האמריקאי רובו ככולו
מלא אהדה והבנה לענייני העם היהודי, לסבלו ולהתרוששותו באירופה
ולשאיפותיו בנוגע לארץ ישראל כמולדתו. העיתון סוקר אחד לאחד את כל
הגופים הרלוונטיים למצבו של היישוב – הנשיא, שר החוץ, העיתונות
האמריקנית – ומגיע למסקנות מעודדות ביותר. גם את ההסתייגות של
האמריקנים מתמיכה גלויה ממש באותם ימים הוא מסביר במהלכים של
ארצות הברית המחייבים התחשבות ברגע זה. הדיווח כולו חיובי ביותר.

עם זאת הארץ נותן פתח גם לדברים ברוח אחרת. לדוגמה במאמר "ועידת
סאן פרנציסקו בלי כחל וסרק" מבקר הכותב ד"ר מ' סנה את הוועידה.
לדבריו:

אי הזמנתה של האומה היהודית לוועידה הראשונה של האומות
המאוחדות לא זו בלבד שהיא נוטלת מאתנו מידה לא מעטה של כוח
פוליטי ושל יכולת השפעה פוליטית, אלא שהיא גורעת הרבה
מהתוקף המוסרי של הוועידה. האומה שהותקפה הראשונה על ידי
היטלר, האומה ששכלה 5 מיליונים, האומה שהשתתפה בכל
המערכות ובכל החזיתות במיליון חייליה לוחמיה - מקומה של אומה
זו נפקד בוועידת סן פרנציסקו. הצדק כיסוד העולם החדש נעשה יותר
ויותר יחסי, יותר ויותר מסופק (הארץ, 27.4.1945).

והיה עוד תחום שבו היה הדמיון רב בין העיתונים בהקשר לארץ ישראל. גם
הארץ דיווח באהדה רבה על יחסם של ציוני אמריקה כלפי ארץ ישראל.
במאמר "אתכם יחד נעבוד עד שתקום קהילייה עברית בארץ ישראל" נמסרו
דבריו של הרב ג'ימס האלאר, יו"ר המגבית האי"ת המאוחדת באמריקה. הוא
סיפר על הפעילות הרבה של ציוני אמריקה למען יהודי אירופה והיישוב
בארץ ישראל, וכי צפויה עלייה ציונית מארצות הברית:

אנו חושבים כי עם תום המלחמה יצאו רבבות לא"י. אנו חושבים על
רבבות חיילינו שיעדיפו לצאת לא"י ולבנות להם כאן את חייהם מאשר
לחזור לאמריקה. אני מעריך את הפוטנציאל של העולים מאמריקה
בשנים הבאות ב-40.000 בערך. יהדות אמריקה יודעת כי לא כסף

בלבד עליה לתת אלא גם אנשים. עם בואו של א' קפלן לאמריקה דנים על אפשרויות של השקעת כספים במפעלים כלכליים בארץ ישראל (הארץ, 6.6.1945).

דברים אלה מבליטים את בכורתה של ארץ ישראל על פני ארצות הברית כפתרון לשאלת היהדות גם בעיני היהודים האמריקאים. הדבר מקבל משמעות נוספת בעיקר לנוכח הדברים הנכתבים בה בעת על ההתבוללות המתפשטת בארצות הברית:

בצבא ארצות הברית משרתים כ-500.000 בחורים ובחורות מישראל. בין 4000 עשיתי סטטיסטיקה ונתגלתה תמונה איומה. ראיתי בורים גמורים הן בענייני הדת, במנהגינו, בתרבותנו, ברעיונותינו, בשאיפותינו. בית הכנסת, בית הספר ואף הציונות לא הצליחו לרכוש את הנוער במידה מספיקה, אולי רק כשליש מהם קשור בצורה זו או אחרת לציונות.

כמו דבר גם הארץ התלהב מגילויים של אהבה מצד יהודי ארצות הברית כלפי היישוב בארץ ישראל ותיאר אותם בהרחבה. עניין זה בא לידי ביטוי, למשל, במאמר "ההפגנה היהודית הגדולה בניו יורק" שבו סופר על הפגנה מוצלחת מאוד ועל התנהגות אקטיבית של יהודי ניו יורק:

יהודים סגרו את חנויותיהם ואת בתי מלאכתם ובתי חרושתם, נהרו אל הכיכר מכל קצווי העיר. [...] העם בא ברבבותיו להפגין את רגשותיו, את זעמו ואת נכונותו לעמוד לימין יהודי ארץ ישראל במלחמתם ולצעוק חמס על דם אחיו שנעשה הפקר (הארץ, 9.11.1945).

גם אם העיתון לא היה סבור שארצות הברית היא המקום שיפתור את בעייתם של היהודים, הרי הוא התרשם מכוחם ומיכולתם להשפיע:

הפגנה זו הראתה לדעת מה הן האפשרויות הצפונות בנבכי העם היהודי באמריקה. כשמנהיגות יודעת לאחוז באמצעים הנכונים, נענה העם. לא נכונה דיבר נחום גולדמן בלונדון בישיבת הקונגרס היהודי העולמי. אשמה טפל על המוני העם באמריקה כשאמר, שהמנהיגים ביקשו לעשות למען הצלחת היהודים באירופה והעם לא הלך אחריהם. העם לא הלך מפני שלא נדרש ללכת, מפני שלא באו אליו בדבר ה' ובתכנית מרחיקה ראות.

יתר על כן, מודגש כאן שהיהודים האמריקנים באים בדרישה:

בפעם הראשונה [עם ישראל בא] כתובע מאת ממשלתו ואומר לה: אני תובע בשם הצדק ובשם התחייבויות בינלאומיות ובשם העם באמריקה העומד לצדי, שתעשי את המוטל עליך ולא תדחיני עוד בקש.

אבל העיתון מביא גם קולות אחרים. למשל פרופ' רות שלח מכתב, שבו טען כך:

לפי מה שראיתי קריאה זו להמציא גג לפליטים בא"י מקורה בפרד שמא חס ושלום יבואו הפליטים לארצות הברית (הארץ, 13.4.1945).

העמדה האידאולוגית מהיבטים כלכליים-חברתיים

הארץ נתן ביטוי ברור לעמדתו האידאולוגית, שהייתה מנוגדת לעמדה הסוציאליסטית, במאמר "שלושה מצירי אמריקה על הכינוס הציוני בלונדון". במאמר זה הוא השמיע את דבריו של דניאל פריש, יו"ר המועצה האדמיניסטרטיבית של ההסתדרות הציונית בקנדה. זה נתן ביטוי לרשמיו מן הארץ.

הוא השתומם לשמוע [...] שההסתדרות מחזיקה בכעין מונופול בחיים הכלכליים של הארץ, מחניקה את היוזמה הפרטית וכופה את עמדתה לא רק על חבריה אלא גם על אנשים מחוץ למסגרתה. עד כמה שאני מכיר אותו [...] לא כל כך קל להפוך אותו לשונא תנועת הפועלים. את זה יוכלו לעשות רק מנהיגי הפועלים בעצמם, אם לא ידעו להתייחס באהדה ובסבלנות לפקפוקיהם של אנשים כאלה, ולא ישכילו להודות על האמת ולבקש לתקן במקום שישנה נקודת תורפה (הארץ, 1.10.1945).

מבחינה זו לא חל שינוי בכתיבה של העיתון, שמשקף לכל שנותיו את עמדתו הכלכלית-חברתית, השונה מזו של הסוציאליסטים.

שנת 1948

האירועים העיקריים בשנת 1948

עם סיום המלחמה קיוו הכול כי העולם יצעד לקראת שלום עולמי והרמוניה, אך התקווה נתבדתה. היחסים בין ברית המועצות לארצות הברית נעשו עוינים והפכו למלחמה קרה. שתי מעצמות אלה ייצגו שתי השקפות עולם שונות

בתחום הכלכלי והחברתי – קפיטליזם וסוציאליזם, דמוקרטיה וטוטליטריזם. שתיהן תפסו את עצמן כמנצחות במלחמת העולם, וביקשו לממש את עוצמתן בהרחבת ההגמוניה שלהן במקום המעצמות האירופיות – אנגליה, צרפת וגרמניה, שנחלשו במלחמה. נוצר ביניהן אי-אמון. אולי נבע הדבר גם משאיפות השתלטות של רוסיה הסובייטית, ואולי מן היהירות של ארצות הברית, שלא הבינה עד כמה כבד היה המחיר ששילמה רוסיה הסובייטית במלחמה – ואולי נבע הדבר מכל הסיבות גם יחד. מכל מקום, בארצות הברית פשטה שנאה לרוסיה הסובייטית, ונפתח בה מצוד אחר כל מה שנחשד כנגוע בקומוניזם. בשנת 1948 החליטה ארצות הברית להתגונן, והקימה את הברית הצפון אטלנטית נאט"ו, שכללה את צפון אמריקה ואת רוב מדינות אירופה המערבית.

למערכת היחסים העכורה בין שתי המעצמות היו השלכות על יחסה של ארצות הברית לציונות ולמאבקן של היישוב בארץ. מאחר שארצות הברית נשטפה באיבה כלפי רוסיה הסובייטית, נאחזו כל המתנגדים למדינה היהודית בטענה שהמדינה היהודית תגביר את המעורבות של הרוסים במזרח התיכון. כמות השקרים שנכתבה על היישוב הגיעה לממדים עצומים. האשימו אפילו את העולים שהגיעו ארצה, שהם שתולים על ידי הסובייטים לצורכי ריגול, והאשימו את היהודים בנטייה לקומוניזם. קל מאוד היה להסית את הציבור בארצות הברית כנגד הציונות בעזרת טיעונים אלה. למאבק בין ארצות הברית לבין ברית המועצות, שפתח את המלחמה הקרה, הייתה השפעה על השיח הפנימי בישראל, והוא חידד את ההבדלים בין תומכי ברית המועצות לבין תומכי ארצות הברית. נוסף לכך זו הייתה שנת בחירות בארצות הברית. המאבק היה בין טרומן, דיואי ו-ואלאס. הבחירות התקיימו בנובמבר, ולכל השיקולים הללו היה תפקיד במלחמת הבחירות.

1948 הייתה השנה שבה הוקמה מדינת ישראל, במידה רבה בזכותה של ארצות הברית. ברגע שנקבעה עובדה זו, גילו יהודי ארצות הברית התלהבות מהקמת המדינה ונכונות לתמוך במאבקה, ויחסם החם חיזק בארץ עמדות חיוביות כלפיהם וכלפי ארצות הברית. מאידך גיסא הקמת המדינה חיזקה את התביעה הישראלית לראות בחיים בארץ ישראל את הביטוי המלא והמובהק של זהות וחיים יהודיים, ולראות בעלייה נייר לקמוס לנאמנות ציונית. הדבר

עלה בצורה ברורה בקונגרס הציוני הכ"ב, בדצמבר 1946, הראשון שהתקיים לאחר תום מלחמת העולם.

דבר ועל המשמר גם יחד הבליטו את חשיבותו של הקונגרס הציוני הכ"ב. **על המשמר** כתב ב-9.12.1946, "זה היעד לקונגרס להיות קונגרס של הצלה [...]". אם יהיה נאמן ליעוד זה, זה ישמש פתח לתקופה חדשה בציונות". הקונגרס עמד בסימן ירידת כוחם של ציוני אירופה ועליית כוחם של ציוני אמריקה ושל ציוני ארץ ישראל. הוא גם עמד בסימן התגברות המאבק בין אבא הלל סילבר לבין דוד בן גוריון על השליטה בתנועה הציונית. המאבק התמקד ביחס לוועידת לונדון, שעמדה לתת תוקף לחלוקת הארץ. סילבר התנגד לחלוקה, **ועל המשמר** תקף אותו שהוא "רוצה לקבל לידי את הפיקוח בלי להטריח עצמו לגור בארץ ישראל". ואילו בן גוריון חתר לפתרון פרגמטי, שיסייע לכניסת יהודים לארץ ישראל. שנת 1947 חידדה את המחלוקת בנושא זה, והיא עמדה בסימן ההחלטה על חלוקת הארץ, שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר ואפשרה למעשה את הקמת המדינה.

ב-1948, שלוש שנים לאחר סיום מלחמת העולם, היה העם היהודי מודע למכה הקשה שספג והיה נחוש להקים מדינה בארץ ישראל. נראה שעכשיו ברור היה ליהודים שהם חייבים מדינה משלהם, וכי יש לנתב את כל הכוחות להשגתה. כאשר בארץ התנהלו קרבות מרים בכל החזיתות, נבחנה יהדות ארצות הברית בעיני היישוב בארץ לפי מידת נכונותה לסייע למשימה החשובה מכול – הקמת המדינה (אטינגר, 1969; ליפשיץ, 1992; נווה, 2000). השאלה הייתה כעת איך תתמודד העיתונות של תנועת העבודה עם הפיתוי של החיים בארצות הברית? איך תבהיר לקוראיה שהמקום שבו תיפתר בעיית היהודים ובעיית היהדות הוא אך ורק בארץ ישראל? האם תוכל לעשות זאת בדרכים ישירות או שמא תבחר בעיקר דרכים עקיפות משום עוצמתה וחשיבותה של ארצות הברית ומשום חשיבותם של יהודי ארצות הברית?

יחסו של דבר לארצות הברית בשנת 1948

בדבר בלטו שני נושאים במהלך שנת 1948: (1) יחסה של ארצות הברית להקמת המדינה ואחר כך מידת נכונותה לסייע בחיזוקה, ו-(2) עמדת הציבור

היהודי האמריקני כלפי מדינת ישראל והסיוע להקמתה ולחיזוקה. נראה שהנושא הסוציאליסטי לא תפס בדבר מקום חשוב בשנה זו.

יחסה של ארצות הברית להקמת המדינה ונכונותה לסייע בחיזוקה
 יחס ארצות הברית להקמת המדינה והנכונות לסייע לה הבליטו את הססנותה של ארצות הברית, שגרמה בארץ לאכזבה ולמרירות קשה. 64 ידיעות על הנושא התפרסמו בדבר ב-1948 עד הכרזת המדינה ב-15.5.1948. מעקב אחריהן מלמד על ההתלבטויות, על ההיסוסים, על המאבקים בין הגורמים השונים ועל חוסר היכולת להכריע בשאלת ארץ ישראל. מצד אחד הבהירו שטרומן מבקש להמשיך בקו של קודמו ומעוניין לסייע ליישוב, ומצד אחר העיתון נתן במה לידיעות שהבהירו שאין די בכוננות. נראה שדווקא בשל האופי הדמוקרטי של המשטר מתקשה טרומן לעמוד בהתחייבותו. לדוגמה, הופיעה ידיעה בעמוד הראשון (דבר, 15.1.1948), שסיפרה שאמריקה תספק נשק למיליציה היהודית כשתקום, ויום אחר כך התפרסמה כתבה מאת ארנסט לינדליי על "הלכי רוח באמריקה בשאלת ארץ ישראל", ובה נכתב כי "ההחלטה על ארץ ישראל נתקבלה סופית, אך הביקורת על ההחלטה הזאת לא נפסקה עדיין גם בתחומי הממשלה".

אברהם ברוידא כתב על "אחריותה של אמריקה", וכי היא מתנגדת להקמת מדינה יהודית בשל חשש מהתערבות סובייטית (דבר, 23.1.1948), וסיפר כי נשמעות טענות, ש"הקמת מדינה יהודית מביאה לידי סכסוכים ושפיכות דמים [...], והרי פתח להתערבות סובייטית. ולא עוד, אלא שהמדינה היהודית עצמה היא כפתח פתוח להשפעה סובייטית בתוך עולם ערבי, המחוסן לפי שעה בפני החיידקים". באותו יום התפרסמה גם כתבתו של מ' פראנק, שכתב כך:

אנטי ציונים במיניסטריון החוץ האמריקאי מוסיפים להילחם נגד המדינה היהודית [...]. הם משתמשים בכל מיני שיטות, גם לא כשרות - שמועות שווא, דוחות מוגזמים, סיפורי הבל. לרוב קשורים הדברים במדיניות סס"ר במזרח התיכון ותמיד המסקנה היא שאמריקה עשתה צעד מוטעה בעמדתה בשאלת ארץ ישראל.

בהמשך נמסר כי "פקידי ממשלה גבוהים מסיתים את טרומן לבגוד בהחלטת או"ם" (דבר, 27.1.1948). עם זאת, מרשל הודיע כי "מדיניות מיניסטריון

החוץ ללא שינוי – תמיכה בחלוקה" (דבר, 29.1.1948). גם טרומן הודיע כי "מדיניות ארצות הברית ללא שינוי".

ב-19.2.1948 נמסר כי בווינגטון נוטים לבטל את אישור משלוחי הנשק. אולם במרץ נמסר כי ווינגטון מנסה להרוויח זמן, ומבקשת מבריטניה שתדחה את פינוי ארץ ישראל (דבר, 1.2.1948). יום אחר כך נמסר שטרומן משתמט מתשובה באילו תנאים ישלח צבא אמריקני לארץ ישראל. ה"זגזוגים" של ארצות הברית גרמו ל"ל טלר, שכתב על המועמדים לנשיאות, לכנות את טרומן בכינוי "פשרן משונה":

מי שמינה הרבה ועדות לבדיקת ליקויים, אך כשהיה צריך להגשים את התכניות רפו ידיו, נזר תמיד לא להירטב. ליברלים אינם נותנים אמון בטרומן, משום שמעולם לא הגשים את התורה שבעל פה שלו (דבר, 12.3.1948)

עוד נמסר כי חלוקת הארץ אינה ניתנת לביצוע בדרכי שלום (דבר, 14.3.1948), וכי אמריקה מסתלקת מתמיכתה בתכנית החלוקה ומציעה משטר נאמנות זמני (דבר, 21.3.1948). ב-25.3.1948 נכתב כי "שמועות על מפנה חדש בעמדת ארצות הברית", ויום אחר כך נכתב: "טרומן על הנדנדה". כל זה גרם לאלניור רוזוולט⁹¹ להתפטר מתפקידה באו"ם לאות מחאה על מדיניות ארצות הברית בעניין ארץ ישראל (דבר, 29.3.1948). באפריל נמסר כי "אמריקה עדיין לא אמרה דברה האחרון בשאלת ארץ ישראל" (דבר, 4.4.1948), ויום אחר כך נמסר כי "היום תגיש אמריקה הצעות מסוימות על משטר נאמנות".

ב-16 באפריל נכתב כי "אמריקה דואגת בגלל הסובייטים, אך האמת שיש הרבה דמיון בין רוסיה לארצות הברית. שתיהן אינן רוצות לשלוח צבא לארץ ישראל, וכל אחת חושדת בשנייה שהיא מבקשת לעשות את ארץ ישראל בסיס צבאי נגדה. לכל אחת סיבות משלה לא לשלוח צבא". בהמשך פשוט מוצגת שאלה: "קנוניה אמריקנית – עם מי?" (דבר, 18.4.1948). כך ממש עד היום האחרון, יום הכרזת המדינה. הידיעות הללו, המשתנות בתדירות רבה,

⁹¹ (1884–1962), אשת נשיא ארצות הברית פרנקלין דלאנו רוזוולט, שהיה קרוב משפחה. עסקה בפעילות הומניטרית נרחבת ובקידום זכויות אדם. הייתה דמות ציבורית עצמאית, וגם לאחר מות בעלה ב-1945 המשיכה להיות פעילה בפוליטיקה ומילאה תפקידים ציבוריים שונים.

מחזקות את ההרגשה שארצות הברית, שהייתה המדינה החזקה, המנצחת, שבה תלו היהודים את כל תקוותם, פונה להם עורף. אפילו ידיו של הנשיא, שמעוניין לתמוך בהם, כבולות, ומשתמע מן הדברים שאין שום גורם בעולם שיסייע להם, והם צריכים לקחת את גורלם לידיהם ולהיאבק.

קרוב לוודאי שהתנהגותה של ארצות הברית מחזקת בקוראים את התחושה שאין מקום לעם היהודי, אלא במדינה משלו בארץ ישראל. גם היהודים בארצות הברית אינם מצליחים לשכנע את הממשל לתמוך ביישוב בארץ ישראל, וכך הם נתפסים כהרבה פחות חזקים ומוצגים באור הרבה פחות מושך ומעורר קנאה.

המאבק הזה נגד התנערותה של ארצות הברית ממחויבות מתנהל כשבארץ לוחמים מלחמה קשה בערבים. למשל ב-1.3.1948, כשנמסר בידעה בעמוד הראשון כי ושינגטון מנסה להרוויח זמן, מדווח העיתון, כי 28 חיילים נהרגו בפיצוץ רכבת ליד רחובות, שמונה אנשי מגן נרצחו לאחר שהצבא הבריטי פירק את נשקם והפקירם לערבים, שישה אנשי מגן נפלו בקרב, והתקפה נערכה על התחבורה היהודית בחיפה. כל זה מבהיר עד כמה מצבם של היהודים בארץ קשה, ועד כמה הזדקקותם נואשת לעזרה ולנשק מן העולם המערבי. היחס כלפי ארצות הברית היה של אכזבה מרה ושל כעס משום שאינם עוזרים די הצורך.

גם במחצית השנייה של השנה, לאחר הקמת מדינת ישראל, היה היחס של ארצות הברית ליישוב בארץ, כעת למדינת ישראל, מורכב. בדבר התפרסמו כ-40 התייחסויות על יחסה של ארצות הברית לנושא הישראלי. מחד גיסא ארצות הברית מכירה במדינה החדשה, והיא גם מסייעת לה בנושאים שונים, למשל, נמסר כי 21 אמבולנסים נמכרו למגן דוד אדום בישראל (31.8.1948), וכי הוקצבו 10,000 דולרים לחקר הסרטן באוניברסיטה העברית (23.8.1948). ישראל גם זכתה לתמיכת פועלי ארצות הברית (2.9.1948), וקונסוליה ישראלית נפתחה בניו יורק (29.7.1948). אבל ארצות הברית המשיכה לתעתע בישראל. אמנם נמסר כי אמריקה תכיר בישראל ותיתן לה מלווה לפני הבחירות, על אף תכני מיניסטריון החוץ (12.9.1948), אולם ב-23.9.1948 נמסר כי מיניסטריון החוץ החליט שלא לתמוך בקבלת מדינת

ישראל לאו"ם אם תדחה את הצעת ברנדוט, המתווך השוודי מטעם האו"ם.⁹² התנודות הללו לימדו את קוראי העיתון שארצות הברית אינה עומדת בצורה ברורה וחד-משמעית לצד ישראל, על אף ההצהרות של הנשיא. הציפיות ממנה גדולות אך אינן מתממשות במלואן, והדבר גורם בארץ לאכזבה קשה ממנה.

ארצות הברית, מספרות הידיעות, מגלה הססנות גם בנושא החשוב של האמברגו שהיא מטילה על הנשק. וייצמן, שנפגש עם טרומן (דבר, 26.5.1948), הביע תקווה לאחר הפגישה שיבוטל האמברגו, ושישראל גם תקבל מלווה של 100 מיליון דולרים מארצות הברית, אבל יום אחר כך מצטננות התקוות, ונמסר כי "אמריקה מחכה להחלטת מועצת הביטחון לפני ביטול האמברגו". בינתיים "אויבי הציונות בווינגטון מרימים את הראש". עוד מדווחים על כך שמטוסים עוכבו בארצות הברית בגלל היעדר רישיונות מתאימים (דבר, 26.8.1948).

הנושא השני שבו מבקשת ישראל את עזרת ארצות הברית הוא קבלתה לאו"ם. גם בנושא זה מושפעת החלטתה של ארצות הברית מן האינטרסים שלה: מן היחסים שבינה לבין רוסיה הסובייטית. כך למשל מודיע טרומן (דבר, 4.8.1948), כי אמריקה תתמוך בבקשת ישראל להתקבל לאו"ם, אך ארבעה ימים אחר כך נמסר, כי הוא מודאג מידידות ישראל-סס"ר. הרגישות לנושא נובעת קרוב לוודאי גם מכך שהוא נמצא במערכת בחירות, ואינו יכול לפעול כרצונו אלא עליו להתחשב בדעת הקהל. לכן מסופר באותה ידיעה כי "טרומן מודאג בגלל השמועות, כי קרנה של סס"ר עולה בישראל בעוד שארצות הברית נאשמות בהססנות". ה"הרלד טריביון" מסר כי "בזכות תמיכתה העיקרית של סס"ר בעניין ישראל באו"ם, היא רכשה לה אהדה רבה בחוגי השמאל והימין המתונים. בעוד ארצות הברית המשיכו באמברגו על הנשק, פתחה רוסיה את מחסני הנשק שלה לפני ישראל. היהודים ערכו קניות נשק חשובות ביותר בצ'כוסלובקיה, שהגיעו לישראל בשעת משבר ומילאו תפקיד חיוני בבלימת פלישת הערבים. כל עוד שלטת בישראל

⁹² הרוזן ברנדוט סבר שתכנית החלוקה של ה-29 בנובמבר אינה טובה והציע במקומה תכנית אחרת, שתחשב בשינויים שנוצרו במלחמה. לדוגמה, הוא הציע שהמדינה היהודית תכלול את הגליל, רצועה צרה לאורך החוף ואת דרום הארץ עד לקו אשקלון. נרצח ב-17 בספטמבר 1948 בידי קיצוניים מקרב חברי הלח"י.

ממשלת הפועלים ודאי תנסה ללכת בדרך הניוטראליות בין רוסיה וארצות הברית, אך אין להתעלם מרגשות ההתקשרות לרוסיה שנתחשלו על ידי ברית עזרה דה פאקטו, צבאית ומדינית”.

זכייטו המפתיעה של טרומן בבחירות, בניגוד לכל התחזיות של דבר, פותחת, כדברי מאמרו של ויקטור בורשטיין, “אפשרויות לטובתנו ולרעתנו כאחת” (דבר, 5.11.1948). אמנם הוא סבור שטרומן חייב את בחירתו להסתדרויות הפועלים, שעומדות לימין הציונות, ולכן יקשה עליו לבגוד בהם, אבל בסיכום הניתוח שלו הוא כותב כך:

איני סבור שארצות הברית תיטולנה יוזמה בבעיית ארץ ישראל. אם הנחתי זאת נכונה, הרי שהיוזמה לקראת פתרון סופי תוסיף להיות נחלת אלה שבידם היא מצויה זה זמן רב - צבא ישראל ותושבי ארץ ישראל.

אם כן שוב מבליט העיתון את היכולת המוגבלת של נשיא ארצות הברית לסייע למדינת ישראל ואת הצורך שלה להסתמך בראש ובראשונה על כוחה שלה.

העולם היהודי האמריקני

בדבר מוזכרים יהודי ארצות הברית ב-1948 כ-15 פעמים במחצית הראשונה של השנה, עד הכרזת המדינה, ועוד כ-20 פעמים במחצית השנייה של השנה, דהיינו לאחר הכרזת המדינה. שלא כמו בשנת 1945, שבה נמתחה על הציבור היהודי באמריקה ביקורת רבה בעיתונות של תנועת העבודה, זוכה ציבור זה בהערכה בשנת 1948. אולי משום שהציבור בארץ בטוח בעצמו הרבה יותר מכפי שהיה ב-1945. הוא נתון במאבק הרואי, ותחושתו היא שהצדק עמו, והוא זקוק עכשיו לשותף של ממש. הביטויים החיוביים הרבים כלפי יהדות ארצות הברית מתבטאים בדיווחים על גילויי שמחה והזדהות שלהם עם אנשי ארץ ישראל, על תחושת הגאווה שארץ ישראל נותנת להם ועל התגייסותם הנלהבת למען המפעל הציוני. ייתכן שעם הקמת המדינה יהדות ארצות הברית כבר אינה נתפסת כאתגר מאיים, אלא כבעלת חשיבות משנית, כגוף שחייב נאמנות למרכז, לישראל.

בצד העובדה שבעיתון מדווחים על התמיכה הגדולה של יהודי ארצות הברית ביישוב, הם מדגישים שכבודם וזקיפות קומתם של יהודי ארצות הברית באו

להם בעקבות מעשיו של היישוב הארצישראלי: "מזדקפת קומתם של יהודי אמריקה" כותב בפאתוס שליח העיתון דן פינס, "יהודי אמריקה, גם אלה אשר עש הטמיעה אכל בהם, מרגישים את עצמם חסונים, זקופי קומה, עם ישראל חי ויחיה. מדינת ישראל חיה ותחיה" (דבר, 30.5.1948). לדבריו, ישראל הפכה לעניין מרכזי בחייהם של יהודי אמריקה, וגם לעניין מרכזי בחייהם של לא יהודים. הוא מתאר את הדגלים שהונפו ואת השמחה. אך בצד השמחה סופר שקיימת גם חרדה לגורל המדינה (דבר, 30.5.1948).

במחצית הראשונה של השנה כבר מופיעים דיווחים קבועים על שיתוף פעולה הדוק בין יהודי ארצות הברית לבין יהודי ארץ ישראל. שליחים מגיעים לארצות הברית מן הארץ וכן אישי ציבור ועיתונאים. הם מדרבנים את הציבור היהודי לפעול למען הקמת מדינה יהודית. מ' שרתוק לדוגמה, מצהיר שם כי "החזית הצבאית – ביהודה, והחזית המדינית – באמריקה" (דבר, 5.2.1948). גולדה מאירסון (דבר, 1.3.1948) תובעת מיהדות אמריקה לתת מיד סכום ניכר לצורכי הביטחון בארץ ישראל. מאירסון סבורה שיש להפעיל דרכים שונות כדי לעורר את הלבבות.

מסופר בדבר על ועידת חירום ציונית שנערכה בווישינגטון, כדי למנוע את ביטול החלטת האו"ם מ-29 בנובמבר, וכי מנהיגי היהדות בארצות הברית הפעילו את השפעתם למען הקמת המדינה. ב-9.2.1948, למשל, מסופר ש"מכל רחבי ארצות הברית פונים מנהיגים ומוסדות יהודיים לנשיא טרומן בדרישה לפעול למען ביצוע החלטת או"ם בשאלת ארץ ישראל". בוועידה התקבלו החלטות פה אחד בעד תמיכה ביישוב הלוחם בארץ ובעד דרישה מממשלת ארצות הברית לקיים את החלטת האו"ם. גם מגבית ההסתדרות באמריקה זכתה להצלחה בזכות ההתעוררות הציונית באמריקה (דבר, 2.3.1948), ובווישינגטון ארגנו ועידת אזעקה ציונית כדי להילחם בחרטה שהביעה ארצות הברית על תפקידה בחלוקת הארץ (דבר, 5.3.1948), ומדווחים בעיתון כי "העם היהודי באמריקה לא ינוח ולא ישקוט עד שהחלטת האו"ם תוגשם" (דבר, 16.3.1948).

דווקא משום שארצות הברית היססה והתלבטה, ולא עמדה לצד היישוב באופן חד-משמעי, זקוק היה היישוב בארץ ישראל כנראה הרבה יותר לעזרתם של יהודי ארצות הברית. הוא התייחס אליהם כאל השותפים הטבעיים שלו, וגילה כלפיהם אהדה כל עוד גילו אמפתיה לנעשה בארץ. דן

פינס, הסופר המיוחד של דבר בארצות הברית, כותב כי רוב העם באמריקה עומד לימין העם היהודי והמדינה היהודית. זוהי עובדה חשובה, כי רבים מן היהודים קובעים את עמדתם לפי הלא יהודים (דבר, 4.4.1948).

בעיתונות שהתפרסמה בארץ רומזים להאשמה שמפנים בארצות הברית כלפי הציבור בארץ, כאילו הוא נגוע בקומוניזם. דן פינס שואל בכתבה בשם "התתעורר אמריקה?" אם יהדות אמריקה ואמריקה כולה יתעוררו לשים קץ למסע הדמים, שבו פתחו צוררי השלום נגד ארץ ישראל היהודית. הוא מספר על ההאשמות שמטיחים מי שמבקשים למנוע את הקמתה של המדינה היהודית. מאשימים את המדינה היהודית שהיא מחכה לצבא האדום שיבוא ויבטיח את קיומה, ומדגישים את הסכנה הקומוניסטית (דבר, 2.1.1948).

מן הפרסום בעיתון עולה האשמה כלפי הציבור היהודי בארצות הברית, שנתפס גם הוא להאשמות כלפי היישוב הארצישראלי ואינו מתקומם נגדן. נראה שהיהודים אזרחי ארצות הברית לא גילו עמדה עצמאית ותקיפה, ותעמולת הנגד השפיעה גם עליהם, עד כדי כך שיש ביניהם שחשבו שלא צריך לגייס כספים למען ארץ ישראל.

זוהי הצגה ביקורתית של הציבור היהודי בארצות הברית, שאינו שומר על כבודו ומוכן שייחסו לו האשמות חסרות בסיס. לעומת זאת מספר יוסף שלוסברג על "שני דורות יהודים באמריקה", שבהם פגש בחגיגות שנערכו שם בהקשר להחלטת האו"ם. דור אחד, בני הדור הקשיש, שבירכו "שהחיינו" על ההחלטה, והדור השני – נערות צעירות, רובן ילידות אמריקה, שפגש באולם רב-תפארת בגימנסיה לנערות. את הטקס ניהל נשיא הקולג', נוצרי. וכך נכתב:

לא הנשיא הנוצרי ולא היהודיות האמריקניות ראו סתירה בין אמריקניות ובין יהדות. בארץ דמוקרטית אין סתירה כזו במציאות. שתי אלה – אמריקניות ויהדות – מעשירות זו את זו (דבר, 23.1.1948).

גישה כזו המופיעה בעיתון מעוררת ככל הנראה הערכה בקרב הקוראים בארץ כלפי היהדות החדשה הצומחת בארצות הברית, יהדות שמרגישה בנוח בארץ הדמוקרטית הזאת. לדברי הכותב, "נוער זה הוא אמריקאי, אינו יכול להיות אחר. והוא יהודי, אם כי היה יכול להיות לא יהודי אילו רצה בכך". אבל נראה שהוא מבקש מיד להסתייג מן הדברים החיוביים הללו ולהאיר את היהודים שם באור אחר. הם אינם רואים את העם היהודי כלאום. כך הוא כותב:

יש באמריקה יהודים פחדנים, המתנגדים למדינה יהודית, משום שלפי דעתם היא תיצור אצל יהודי אמריקה "לויאליות מפולגת", ומכאן תוצאות להתגברות האנטישמיות. אחינו בני ישראל הפחדנים רוצים להגן על היהודים מפני אנטישמיות על ידי הקטנתה, החלשתה, אם לא ביטולה הגמור של היהדות.

הוא משווה את התנהגותם להתנהגות האירים: "מעולם לא עלה על דעתנו לחשוב על האפשרות של 'לויאליות מפולגת' אצל האזרחים האירים, בשעה ששמחו על הקמת הרפובליקה האירית." רבים חיים בשלום עם שתי הנאמנויות, אך לא כולם, ואת אלה שאינם חיים בשלום הוא מגנה: "רק יהודים הרואים צל הרים כהרים מפתדים מקול עלה נידף, נפל עליהם פחד המדינה היהודית, פן יבולע להם בגללה".

ברכה חבס נתנה ביטוי לשתי דרכי ההתבוננות בציבור היהודי בארצות הברית. מחד גיסא, התרשמה מאוד מן ההתרגשות שבה מתקבלים שם אנשי הארץ. היא מספרת למשל על ביקור בעיתון היידי "טאג":

בתוך כל המראות של אמריקה פורצת רוח ארץ ישראל וכובשת לה מקום של כבוד, בחיים ובלב. מתברר שבארצות הברית יודעים הרבה על המתרחש בארץ: עניינינו פופולרי מאוד ועומד ברומו של עולם בכל פינה (דבר, 13.4.1948).

מאידך גיסא מותחת ברכה חבס ביקורת על הציבור היהודי בארצות הברית, ש"נתון לדאגות כבדות משלו, ועננים שחורים מאוד מקדירים את שמיו". היא מוצאת בארצות הברית מועקה רוחנית. האנשים הולכים כמו נשמות ערטילאיות, נטולות אידאלים ואשליות.

פחד הקומוניזם שנפל על המדינות באירופה יש בו משהו מן השיגעון וההיסטריה, ובארצות הברית השיגעון האנטי קומוניסטי הגיע לשיא בלתי מובן.

בערב ההצבעה של הוועדה המדינית של האו"ם בלייק סאקסס שליד ניו יורק, מדווחת ברכה חבס על רגשותיה ועל חששותיה, ומסיימת במשפט מעניין: "ואני ידעתי: לא כאן תוכרע המערכה" (דבר, 6.5.1948). כל הדיווחים הללו היו מלאים בתחושה של שותפות גורל עם יהודי ארצות הברית, שעוקבים אחר גורל אנשי ארץ ישראל ושותפים לתחושת ההתלהבות שלהם על הקמת

המדינה. אך בעיתונות של תנועת העבודה נכתב שלא פחות מכפי שיהודי ארצות הברית תורמים, הם נתרמים על ידי היישוב הארצישראלי.

בארץ ביקר אחד מן החשובים ביהודי ארצות הברית: הנרי מורגנטאו, מי שהיה שר האוצר של הנשיא רוזוולט. מורגנטאו אומר במפורש דברים שיש בהם כדי לשכנע בכך שיהדותם של אנשי ארץ ישראל נתפסת כנכונה וכשלמה מזו של יהודי ארצות הברית, כזו שמאפשרת כבוד וגאווה:

יהודי אמריקה גאים על גבורתם ועל אומץ לבם של היהודים במדינת ישראל. מלחמתם לעצמאות ישראל העלתה את כבודם של היהודים בכל הארצות [...]. לרבים מבני אמריקה מזכירה מלחמת ישראל בימינו את נפתולי העם האמריקאי במלחמת השחרור נגד כוחות עדיפים, שבראשם עמד ג'ורג' ואשינגטון (דבר, 21.10.1948).

העמדה האידאולוגית של העיתון באה לידי ביטוי גם בביקורת ישירה הקשורה לחשש מאנטישמיות ולדאגה לגורלם הכלכלי של היהודים. החשש מאנטישמיות הופיע בבהירות במאמר בשם "האנטישמיות באמריקה מתפשטת" (דבר, 1.7.1948). אולי משום שהחשש היה ממשי מאוד, חשו בדבר צורך לאזן את הדברים, ועל כן הם מספרים אנקדוטה על עוכר ישראל שהפך לשגריר בהודו, וכך השתחררה וושינגטון מנוכחותו (דבר, 9.8.1948). דאגה מביעים בעיתון גם ממצבם הכלכלי של היהודים (דבר, 28.7.1948). נטען – בנוסח החוזר מאז שנות העשרים ברוח האידאולוגיה הסוציאליסטית – שהיהודים עוברים מפרנסות של פועלים לפרנסות אחרות, גלותיות. בעיקר הביעו חשש שכאשר יהיה משבר, היהודים הם שיסבלו מכך. ב' רודמאן מסכם את הדברים במילים אלו:

גורלנו בארצות הברית התל בנו מהתלה מרה. במקום להיות אמריקאים מבחינה כלכלית ולהישאר יהודים מבחינה תרבותית, היינו אמריקאים מבחינה תרבותית ונשארו יהודים מבחינה כלכלית, בדיוק כמו בברדיצ'ב או בקייב, או בוארשה. מכאן אי ביטחוננו הכלכלי. לכן הנחיצות לעשות חשבון נפש יסודי (דבר, 28.7.1948).

אולי בגלל החששות האלה הופיע בעיתון מאמר ארוך על ר' יהודה אלקלעי, הציוני, וכותרת המאמר מלמדת על תוכנו: "לא באמריקא היא גאולתנו כי אם בציון איוה למושב לו" (דבר, 20.7.1948).

דבר מדווחים ב-1948 על התעוררת חלוצית גוברת. לדוגמה, דן פינס מספר את הדברים האלה:

לפני שנתיים לא באו רבים למרכז החלוץ. היום יש רבים במשקי ההכשרה של החלוץ. רוצים יותר מכפי שיש מקום. אך יש גם מאבקים בין הגופים השונים בציונות האמריקנית, העוסקים בין השאר, בשאלה עקרונית - אם ניו יורק תהיה המרכז של התנועה הציונית במקום ירושלים, כפי שרוצה ד"ר ניומן. הוא מבקש להוציא את המרכז מהשפעת בני הארץ (דבר, 1.9.1948).

סביב העניין הזה של קביעת מרכז התנועה הציונית היו חילוקי דעות:

חילוקי הדעות העיקריים מרוכזים סביב הדרישה לקבוע את ניו יורק במקום ירושלים כמרכז ההסתדרות הציונית. [...] האיחוד העולמי [...] מוכן להילחם עד הסוף על ירושלים כמרכזה של התנועה הציונית.

הנושא הזה הופיע באופן בולט בעיתון. מה הסיבה לכך? יש להניח שהכוונה הייתה לעורר התנגדות בקוראים כלפי דרישותיהם אלו של יהודי ארצות הברית.

ענייני הפנים של ארצות הברית

דבר כתב מעט מאוד על ענייני הפנים של ארצות הברית בשנת 1948, וכשדיווח על כך, נמסרו הדברים בנימה של ביקורת ובצורה ישירה ולא בעקיפין. כך דיווחו של דן פינס, סופר העיתון בארצות הברית, על נערים פושעים באמריקה. העיתון בחר לפרסם סיפור מכווער על אמריקה, המדבר על נוער יהודי ולא יהודי כאחד. לדבריו, הנוער "מחפש ומוצא אפיק למרצו, וכשאיננו מוצא למרץ הגועש שלו אפיק הרצוי לחברה, הוא כאותה לבה של הר געש המכלה עיר ויקום" (דבר, 23.4.1948). הוא מספר על התפרעות אלימה של נערים בקרון נוסעים. ומייחס אותה "לנוחיות המופרזת, לחוסר הריסון, החופש המוגזם המגיע לכלל פראות. צריך להפנות את המרץ של הנוער לאפיקי דעת וחכמה". בסיום דבריו הוא כותב: "אין פלא הדבר, כי האנטישמיות, מגמות הריאקציה, המשטמה הגזעית וכו' קונות שביתה בקרב הנוער באמריקה."

היו עוד כתבות שהיו עשויות להשפיע על קוראי דבר ולהפחית את הרצון לחיות באמריקה. אחת מהן הייתה כתבה שכותרתה "תכנית להבטחת עתידה של אמריקה". כתבה זו דיברה בביקורת על "חוצפתם של בעלי התעשייה

והחרשתנים, שגרפו הון לכיסיהם והם חושבים רק איך לנצל את אמריקה לטובתם, והם פוגעים בפועלים בדרשם מהם דרישות בלתי מידתיות לחלוטין (דבר, 15.6.1948). בכתבה נוספת, "משבר רוחני באמריקה", סופר על כך ש"בולמוס אנטי קומוניסטי, בילוש אחרי מרגלים וסוכני חרש ואויבים פנימיים מרעילים את האווירה. מביטים בשבע עיניים בכל גר זור, בכל ניצוץ רעיון וזיק רגש חדש. חופש הדעת והמבע נעשה מוגבל ומסויג מיום ליום" (דבר, 29.9.1948).

יחסו של על המשמר לארצות הברית בשנת 1948

על המשמר עסק ב-1948 בעיקר בשני נושאים הקשורים לארצות הברית: (1) יחסה להקמת המדינה ו-(2) יהודי אמריקה.

יחסה של ארצות הברית להקמת המדינה

גם על המשמר הרבה לכתוב על ההסנות ועל השינויים בעמדתה של ארצות הברית, אך אפשר לראות שני הבדלים בולטים בין העיתונים. הבדל אחד הוא בסגנון הכתיבה: על המשמר עשה שימוש בביטויים בוטים הרבה יותר. כך בכותרות וכך גם בידיעות עצמן, לדוגמה: "מיניסטרוני החוץ האמריקני מתנכל לפתרון של בעיות ארץ ישראל", או "מזימה להחליף דם יהודי בנפט ערבי" (2.2.1948). עוד נכתב: "טרומן ומרשל עודם שוקלים בין נפט לדם" (9.2.1948). היחס אל היסוסיה של ארצות הברית היה כאל בגידה, ומילה זו חוזרת בעיתון לעיתים קרובות, לדוגמה: "הבגידה הפתיעה לא לבד בתוכנה אלא גם בצורתה", או "תגובת יהודי ארצות הברית על הצהרת הבגידה" (8.4.1948) (ההדגשות שלי, נ"פ).

ההבדל השני בין דבר לבין על המשמר ביחסם אל ארצות הברית היה בכך שעל המשמר בחן לרוב את פעולותיה של ארצות הברית לאור מערכת היחסים שלה עם ברית המועצות. עניין זה הקריין על ההתייחסות לכל הנושאים, גם לנושאי פנים כגון בחירת הנשיא, לנושאי חוץ כמו ההתחמשות הגרעינית ועוד. אמנם גם דבר התייחס לרוסיה הסובייטית ולחששות של ארצות הברית מפניה, אך בעל המשמר ניכר כי נושא זה תופס חשיבות רבה יותר. יש 53 אזכורים של ברית המועצות בידיעות ובכתבות המופיעות בעיתון בהקשר לארצות הברית, בכותרות או בכתבות עצמן. האזכורים מתייחסים לברית המועצות, לחששות מפניה ולקשרים אתה. לדוגמה, נכתב: "אמריקה

מתנגדת לכוח בינלאומי מתוך חשש שמא דבר זה יאפשר לכוחות סובייטיים להיכנס לארץ ישראל" (15.1.1948), או "אמריקה מחכה להודעת ססס"ר בטרם תקבע עמדה סופית". בכותרת אחרת נכתב: "היחסים בין אמריקה וברית המועצות מחריפים והולכים גם בשאלת ארץ ישראל" (12.3.1948), או: "ביוזמת ארצות הברית בוטל הדיון על ההפוגה במועצת הביטחון" (1.9.1948). ועוד, "הושם לאל מאמצו של נציג ברית המועצות להבהיר את הצו על המשכת ההפוגה".

אם כן ניכר שראו בעל המשמר את ברית המועצות בהערכה רבה, אם לא למעלה מזה, ולכן כל נושא נבחן לפי היחס אליה וכמובן גם לאור האידאולוגיה הסוציאליסטית. כהמשך לכך נמתחה בעיתון ביקורת קשה על הקפיטליזם ועל אורח החיים האמריקני, לדוגמה נכתב תחת הכותרת "ביקורת חריפה בעיתוני ניו יורק על התהפוכות בשאלת ארץ ישראל", כי "גורלה של עריסת הדתות נתון בסכנה מחמת **חישובים של בצע** [...] ללא כל התחשבות מוסרית או רוחנית, שהייתה צריכה לשמש הגורם המכריע דווקא בחלק זה של העולם" (22.3.1948, ההדגשה שלי, נ"פ).

העולם היהודי באמריקה

על המשמר הקדיש 35 כתבות ליהודי אמריקה. קוראיו של עיתון זה לא היו מאוהדי ארצות הברית מלכתחילה, והעיתון תיאר את מצבם של היהודים באמריקה בהקשר גלובלי ובאופן שממנו יכלו הקוראים לחזק את תפיסתם כי כוחם של היהודים באמריקה מוגבל ולפיכך גם יכולתם לסייע ליישוב נמוכה. עניינם הופיע שזור בעיתון זה ביחסי ארצות הברית עם רוסיה הסובייטית. לדוגמה, דיווחו על מסיבת פרידה שנערכה לקראת נסיעתו של ד"ר אבא הלל סילבר לארץ ישראל:

[ד"ר סילבר הדגיש] את האחריות הרובצת על היהדות האמריקאית ובמיוחד את חובתה לעמוד על המשמר בפני קנוניה נגד המדינה היהודית או קשר להזיק לה. בעניין זה אמר, שאותם אשר טענו לקו אנטי ציוני לפני החלטת או"ם באמתלא שהסובייטים יתמכו בערבים, שינו עכשיו את הקו וטוענים שהסובייטים תמכו בציונים כדי לגרות את הערבים למרד וכך להביא לידי התערבותה של ברית המועצות באמצעות מועצת הביטחון. את הטענה המופרכת הזאת מנפחים היום בוואשינגטון סוכנים שונים - בריטים, אמריקאים, ערבים, וכן כמה

משופרות העיתונות. את הטענה הזאת משלבים בתעמולה מסוג נוסף - בדברי העולים "הבלתי חוקיים", כביכול אלה סוכנים קומוניסטים. מטרת התעמולה הזאת היא להרוס את שיתוף הפעולה שבין ארצות הברית וברית המועצות ולמנוע בעד ביצוע ההחלטה של האו"ם (על המשמר, 1.1.1948).

על המשמר גם תיאר "לחץ להקמת אחדות אנטי ציונית בווינגטון" (28.1.1948) במונחים המקובלים עליו. לדברי העיתון, "חוגי הצבא והנפט משתדלים להביא לידי בגידה משותפת של שתי המפלגות הגדולות בהבטחות שניתנו על ידי טרומן ליהודים" (ההדגשה שלי, נ"פ). נושא זה, הגלובלי, שכמעט שלא הופיע בדבר, תפס מקום נכבד בעל המשמר. היו כ-50 התייחסויות אליו, וגם הוא תואר באופן ביקורתי לאור השקפת עולמם של הכותבים בעיתון. לדוגמה, בכתבה "מוקיעים השתלטות המיליטריזם על מדיניות החוץ האמריקנית" כתבו על גילוי דעת של אלברט איינשטיין ופרופסורים ואנשי רוח נוספים. אלה טענו כך:

[...] בזמן האחרון רכשו אנשי צבא מידה מסוכנת של השפעה על מדיניות החוץ האמריקנית, על המפלגות והעיתונות ועל המחקר המדעי ואפילו על התיאטרון והקולנוע. [לדבריהם] מיליטריזם מביא לידי מלחמה ולאבדן החירות, וקיימת סכנה לאומה אשר מוסרת את התפקידים האזרחיים לאנשי צבא (על המשמר, 20.1.1948).

ב-19.5.1948 מספרים בעל המשמר על יוזמה של הנרי ואלאס (Wallace), מי שהיה בין השאר סגן נשיא בעת כהונתו של הנשיא רוזוולט, שהעלה הצעה לפני סטלין ליישוב בעיות בדרכי שלום. סטלין התרשם וענה בחיוב, אבל ממשלת ארצות הברית דחתה את ההצעה. בכלל ואלאס זכה למקום של כבוד, כי ייצג השקפת עולם סוציאליסטית ואהדה לברית המועצות. אף ידיעה זו, שלא הייתה קשורה ליהודי אמריקה, מצביעה על חולשתם ועל תלותם בכוחות בינלאומיים.

הציבור היהודי לא זכה ליחס מיוחד בעיתון זה. הוא נתפס בעיתון על המשמר כציבור חלש נוסף שלא זוכה ליחס טוב באמריקה, כמו הזרים האחרים באמריקה, החלשים והמיעוטים בכלל. הביקורת בעיתון זה הייתה קשה, ישירה ונוקבת. האנטישמיות, כמו אפליית האפרו-אמריקנים, כמו היחס לפועלים וההתעלמות מתנאי העסקה קשים, כמו היחס לאינדיאנים, תוארו

כביטויים לאותה אידאולוגיה, שמתנגדים לה בעיתון בצורה נחרצת. למשל אחד המאמרים מספר על שני ספרים שיצאו לאור באמריקה – אחד על היהודים, והאחר על האמריקנים ממוצא אפריקני, שכונו במאמר כושים. המאמר קשר בין היחס ליהודים לבין היחס לכושים, כי שתי התופעות מעידות לדעתו על רמתה המוסרית הנמוכה של ארצות הברית:

צריך שיקרה משהו מוזר, בלתי שכיח, כדי שאמריקנים רבים יראו ויחוש, כי מתחת לקרום הרך, השטחי, הרופס, של החופש והדמוקרטיה, כרויה תהום עמוקה, אימתנית, המאיימת לא בלבד על כושים או יהודים אלא על כל אמריקה כולה (על המשמר, 6.2.1948).

על האנטישמיות הבלתי מאורגנת שגוברת בארצות הברית, נכתב גם ב-21.5.1948. סיפרו על נאומים אנטי-ציוניים שנשמעים בקונגרס האמריקני. לורנס סמית, ציר רפובליקני, גינה את תמיכת אמריקה בחלוקת ארץ ישראל (על המשמר, 19.1.1948). זהו דיווח מאיים, שהרי הדברים מושמעים בגלוי בקונגרס, לא במועדון בריאות או בבית מלון פרטי.

גם ענייני פנים נידונו בעיתון, והביקורת עליהם הייתה נוקבת וישירה. בן ברוך הרבה לכתוב על שביתות, על מאבקי הפועלים להטבת תנאי חייהם ועל הביטוח הסוציאלי, שאינו מאפשר לפועלים לחיות בכבוד בזקנתם. על יחסי העבודה המחרפים בארצות הברית נכתב גם ב-29.4.1948. דברים קשים על אמריקה הופיעו בכתבה של ז' פפרנא, "אמריקה בעיני מיאקובסקי". הוא מתייחס שם לדברים שכתב המשורר הרוסי ולדימיר מיאקובסקי בשנת 1925, שנראים לו נכונים גם בהווה. בין השאר נאמר שם כך:

חירות האמריקנית הנודעת לתהילה, נמצא שהיא חירות של הפקר, חירות הבצע והשעבוד, אמריקה שעכשיו נמצא שהיא "המתקדמת" ביותר, בדרכי הניצול, מלכות הצביעות הכללית. דיבור אינו דיבור, מעשה אינו מעשה, הלכה אינה הלכה, הכול לפי שער החליפין. הכול משווק ועומד למכירה ונמדד לפי התועלת (על המשמר, 12.2.1948).

כל התופעות השליליות נובעות על פי על המשמר מאופי החיים האמריקני. כך כותב בוריס איזאקוב במאמר שפורסם בעיתון הרוסי-קומוניסטי פראבדה, ובתרגומו העברי בעל המשמר:

בארצות הברית דורכים כיום ברגל גאווה על ערכים רבים שכובדו בעבר. [...] בחוגי השלטון האמריקני אין זה נהוג לנקוב בשמו המפורש

של הפאשיזם ולקרוא לדרכי משטר פשיסטיות. נהפוך הוא: מושליה של ארצות הברית חוזרים ללא הרף על מושגי הדמוקרטיה, על "זכויות האדם", "חופש הדיבור", "חופש הדעה" וכדומה. אולם ככל שמרבים לדבר על נושאים אלה, כן הולך ומופר למעשה החוק והחופש הדמוקרטי. [...] קו אופייני לחייה הפוליטיים של ארצות הברית כיום הוא שלטוןן של שתי קבוצות הקשורות קשר הדוק: אנשי הוולסטריט ונציגי הכוחות שלהם בצמרת הצבאית (27.2.1948).

מעניין לקרוא את דבריו של הסופר האמריקני ג'ון סטיינבק, שביקר ברוסיה הסובייטית וכתב על היחסים בין שני העמים. לדבריו היו לרוסים מושגים מוטעים על האמריקנים, ממש כמו שיש לאמריקנים על הרוסים (על המשמר, 29.4.1948).

יחסו של הפועל הצעיר לארצות הברית בשנת 1948

בכתב העת הפועל הצעיר הופיעו בשנת 1948 שבעה מאמרים על ארצות הברית, חמישה מהם עסקו בנושא היהודי. אחד מהם ציין שנושא ארץ ישראל נעשה חשוב אצל יהודי ארצות הברית. מסופר במאמר גם על תמיכתם של יהודי אמריקה בניצולי המחנות, ושהם מבקשים להכשירם לחיי עבודה פרודוקטיביים ובארץ ישראל דווקא. המאמר מסתיים בקביעה שהמטרה היא "שיהדות אמריקה תעזור להקים את המדינה העברית לא רק בכספה אלא גם בגופה ובנשמתה" (20.1.1948). מבחינה זו לא ניכר הבדל בין שלושת העיתונים, דבר, על המשמר והפועל הצעיר: כולם שיבחו את העזרה של יהודי ארצות הברית וציפו מהם ליותר: לעלייה לארץ, לעשייה של ממש ולא רק לתרומה כספית.

אך שני מאמרים בהפועל הצעיר הציגו את הנושא בדרך אחרת. האחד מהם סיפר עובדות מעניינות על העיתונות האמריקנית. לדברי הכותב, מאיר ברודני, העיתונים בניו יורק אינם משקפים את דעת הקהל האמריקנית כפי שהיא באמת. אם רוצים לדעת מה באמת חושבים בארצות הברית, הוא ממשיך, יש לקרוא את עיתוני הפרובינציה (2.3.1948).

לענייננו חשוב המאמר השני, של שלמה וקסמן. וקסמן מתמודד עם השאלה "מה עושה את היחיד היהודי בן לחטיבה היהודית? מה האופייני ליחיד זה?" מעניינת התשובה:

במזרח אירופה היה לחץ חיצוני, ששמר על התלכדותם הפנימית. ליחיד היה רגש של השתייכות לחטיבה מסוימת. משבאו לאמריקה ניטשטשו תחומים אלה [...]. אם היהודי כפרט יכול להתבולל, והוא מתבולל - החטיבה היהודית כ"אני קיבוצי" בעלת תכונות מסוימות - אינה יכולה להתבולל. יהודים מסוימים יחידים מתקבלים, לא כך כל העם היהודי. יש יהודים שנחשבים יהודים בגלל דחייתה של חטיבת הרוב הלא יהודי. יש רבים שמבקשים לעבור לצד השני, והם סובלים כתוצאה מכך ממתוחות ומקונפליקט. הם מבכרים שלא להזדהות כיהודים ושונאים בסתר ובגלוי את החטיבה שלה הם שייכים. הם מרגישים עצמם כאמריקאים יותר מאשר כיהודים (הפועל הצעיר, 20.7.1948).

תושבי הארץ קוראי הפועל הצעיר, יכולים להבין מכך שארצות הברית אינה יכולה להבטיח את פתרון בעיית היהדות וגם לא את החיים בתחושה של כבוד וגאווה, אם כי היא מבטיחה קיום נוח לבודדים. הדברים נאמרים במפורש בסיום המאמר:

העובדה שהיהודים הם מיעוט עושה אותם תלויים בחסדי אחרים. תמיד יש יסוד של מתיחות בחיי היהודים באמריקה.

יחסו של עיתון הארץ לארצות הברית בשנת 1948

בעיתון הארץ הופיעו ב-1948 כ-250 ידיעות שהיו קשורות בארצות הברית. מבחינה זו כל העיתונים היו דומים, וניכר היה שהעניין של היישוב בארצות הברית גבר. רבות מן הידיעות הופיעו עכשיו בעמוד הראשון של העיתון, אם כי גם מאמרים ארוכים בנושא זה המשיכו להתפרסם בעמודים הפנימיים. נתבונן בשני הנושאים העיקריים שהופיעו בהארץ בהקשר לארצות הברית: (1) הסיוע האמריקני למדינת ישראל ו-(2) יהודי אמריקה.

הסיוע האמריקני להקמת המדינה ולחיזוקה

השינוי שחל בהארץ ב-1945 נמשך גם ב-1948, והתבטא במחויבות גוברת לנושא הארצישראלי ובהבלטת הצורך בגיוס כל הכוחות להקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. משום שחל בעיתון שינוי כזה באותן השנים, הרי הוא כותב ברוח דומה לעיתונות הסוציאליסטית בנושאים הקשורים בארץ ישראל, בתמיכת היהודים ובסיוע האמריקני להקמת המדינה. העיסוק בנושאים אלה בא לידי ביטוי הן בידיעות קצרות והן במאמרים ארוכים. ישראל היא

שעומדת עכשיו במרכז, ואילו יהדות ארצות הברית, המחויבת לעזור לה – בפריפריה.

גם הארץ כמו דבר הכיר בעוצמתה של ארצות הברית, וכמוהו ניסה להתמודד עם עוצמה זו בכך שנהג לנעוץ סיכות במבנה העצום של ארצות הברית: הוא הציג את חוסר הוודאות בנוגע לסיוע האמריקני ואת תלותו של הנשיא בגורמים שונים, שהעמידו בסימן שאלה את עוצמתו. על כך הופיעו למעלה מ-150 ידיעות. לדוגמה, אחת מהן מספרת שטרומן נתון ללחצים כבדים מצד פקידי ממשל ואילי הון כמו בעלי חברות הנפט, המשפיעים עליו שלא לתמוך בחלוקת הארץ (הארץ, 22.4.1948).

ההבטחה של ארצות הברית לדבוק בהחלטה על חלוקת הארץ הייתה מוטלת כל הזמן בספק, וכל יום סיפק עיתון הארץ מידע שונה בעניין. פעם נאמר: "פקידי ממשלה גבוהים מסיתים את טרומן לבגוד בהחלטת אר"ם" (27.1.1948), ופעם נמסר כי "פעילות נמרצת בווישינגטון" (20.1.1948), כשהכוונה ללחץ של 70 חברים של הקונגרס האמריקני, שהבטיחו לפעול למען מימוש החלטת האר"ם. במאמר אחר נכתב כי "ארצות הברית לא שינו ולא תשינה את המדיניות בשאלת ארץ ישראל" (9.2.1948), וגם נמסר שטרומן מודיע ש"מדיניות ארצות הברית ללא שינוי" (13.2.1948), אך זמן קצר אחר כך נכתב כי "ארצות הברית יתנגדו בכל תוקף לכפות את החלוקה" (21.2.1948), וכי אמריקה "מסתלקת מתמיכתה בתכנית החלוקה ומציעה משטר נאמנות זמני" (26.2.1948). הגורמים המשתתפים בחזית האנטי ציונית באמריקה אף פורטו במאמר ארוך (22.4.1948).

הארץ הבליט גם הוא את "הפסיכוזה האנטי סובייטית באמריקה", שהמתנגדים מנצלים בכל דרך אפשרית:

במשך זמן מה הפיצו את האיום, שאם אמריקה תתמוך בחלוקה, יבטלו ארצות ערב את זיכיונות הנפט, ויבקשו התערבות סס"ר. או שרק ארצות ערב יכולות לשמש מחסום יעיל מפני חדירת הקומוניזם ושארץ ישראל היהודית, מצד אחר, נוטה להשפעה סובייטית: שהמעפילים מאירופה המזרחית רובם קומוניסטים ושעם הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל לפי תכנית החלוקה תוקם שם מיד חזית אדומה אדירה, שתחולל בסופו של דבר הסתפחות המדינה היהודית אל המדינות הרוסיות.

כך עקב ציבור קוראי **הארץ** מדי יום אחר התהפוכות שחלו אצל טרומן, חרד לסיועה של ארצות הברית ליישוב. אחד המאמרים הארוכים בשם "הסתלקות ארצות הברית מהחלוקה במועצת הביטחון", עסק בנושא זה:

תמורה **מזעזעת** זו בעמדת אמריקה לא תטה את היישוב מדרכו להקמת המדינה היהודית. החלטת עצרת או"ם שרירה וקיימת בעיני העם היהודי (**הארץ**, 21.3.1948, ההדגשה שלי, נ"פ).

ארצות הברית נבחנה אפוא לפי מידת הסיוע שהייתה מוכנה להושיט להגשמת הרעיון הציוני: להקמת המדינה היהודית. תמיכה התקבלה בברכה ועוררה יחס חיובי כלפיה, ואילו נסיגה מן הסיוע נתקלה בעוינות. נראה שחוסר הביטחון במחויבות של ארצות הברית ליישוב בארץ ולעם היהודי רק הגביר את הנחישות בארץ לפעול למען הקמת המדינה.

הארץ נתן ביטוי לחריקות במערכת היחסים עם ארצות הברית גם לאחר הקמת מדינת ישראל. חריקות אלה נבעו מכך שארצות הברית מנעה מן הבנק ליצוא וליבוא להעניק לישראל מלווה גדול, ואף אישרה את האיסור על עליית אנשים בגיל צבא ממחנות העקורים באירופה לישראל. מחלקת המדינה של ארצות הברית, שהתנגדותה למדינת ישראל הייתה גדולה, המשיכה לכנותה בפרסומיה בשם פלשתינה. בארץ היו מודאגים מאוד מחוסר ההחלטה של טרומן:

דבריו של טרומן הוכיחו כי ישנה מדיניות, כי היא נקבעה והיא: לדחות לדחות בכל מחיר. אפילו אם המחיר הוא עמידה מגוחכת לפני הקהל. אם ידרש כוח צבאי לשם ביצוע הנאמנות - המוכנה אמריקה לשלוח צבא? ומה יהיה אם ייכשל עניין "שביתת הנשק"? העיקר - משא ומתן סביב "שביתת הנשק", מושב חדש של האו"ם ואף בלי תכנית הנאמנות, העיקר לדון ולדון בוועדות ובמועצות ובמליאה ואולי, אולי עוד תיקבע איזו ועדת חקירה חדשה? ובינתיים יעברו חודשים. וזה העיקר. וזה הקובע, כי זו הבחינה של "צרכי הגנה" מצד אלה הרואים את הכול בעד משקפי צבא - ואשר מספרם גדול וגדל והשפעתם גדולה וגדלה בבית הלבן (**הארץ**, 6.4.1948).

עיתון **הארץ** מביא גם את דברי הביקורת של ציר בית הנבחרים האמריקני אייזיקסון, שאמר בהקשר לאמברגו על נשק לישראל ולהכרה דה יורה במדינת ישראל, כי "מדיניותה הנוכחית של ארצות הברית מזיקה לא רק לישראל אלא גם לאינטרסים של אמריקה" (5.7.1948).

בגלל חשיבות החלטותיו של טרומן, עסקו כמה מאמרים בהארץ בבחירתו המפתיעה לנשיא. הייתה זו הפתעה שכן רבים ניבאו לו כישלון וסברו שתומס דיואי הוא שינצח (24.10.1948). גם המאמר "הרוחות המנשבות בווישינגטון" עסק בכך. הוא סיפר שבווישינגטון מחכים לראות "מה יעשה טרומן, מה יהיו צעדיו הראשונים ואיך ינהג כלפי כל אלה, אשר בעבר הקרוב לא זו בלבד שלא תמכו בו, אלא עשו הכול כדי להכשילו" (10.12.1948). בשל הבחירות שנערכו באמריקה באותה שנה, הופיעו בעיתון כמה מאמרים שעסקו בשיטת הבחירות, ובעיקר במשך זמן כהונתו של הנשיא (9.7.1948).

עיתון הארץ עקב אחר השינויים במדיניות של טרומן. למשל ב-21.3.1948 נמסר, כי הסיבה לשינוי מדיניותה של ארצות הברית היא המתיחות הגדלה והולכת בין ארצות הברית לבין רוסיה והחשש של האמריקנים שבמתן עזרה לביצוע החלוקה יעוררו נגדם את שנאת הערבים ויעמידו בסכנה את אספקת הנפט הערבי. דברים כדרכנות השמיע העיתון במאמר "לאחר המפנה באמריקה":

אם מפקירה עכשיו אמריקה את תכנית החלוקה, יכולה הסתלקות זו מעמדתה, שבנתה אחת הגדולות שבמעצמות האדירות במו ידיה, לעורר רק התמרמרות ובושה. אין משחקים בגורלו של עם! [...] לא נוכל להישען אלא על עצמנו, ואין זה חידוש בעינינו. ידענו זאת מראש. אבל לפי שעה עדיין יש תוקף להחלטת ה-29 בנובמבר. זכותנו של עם ישראל על מעט חירות ואושר בארצו שלו אף אינה טעונה אישור פורמלי (הארץ, 22.3.1948).

יהודי ארצות הברית

עד כאן אפשר לראות הרבה דמיון בדברים הבסיסיים בין הארץ לבין העיתונים הסוציאליסטיים. נראה שגם הארץ משתדל לעמעם את כוחה של ארצות הברית, ולהציג את מגבלות כוחה ובעיקר את מגבלות כוחו של נשיאה. עם זאת נראה שהיה קו שייחד את הארץ, והוא הניסיון שלו להבין את מצבם המיוחד של יהודי ארצות הברית לאור היותם אזרחי ארצות הברית. הוא לא בא בתביעות אליהם, אלא ניסה להבין את הקונפליקט שבו הם מצויים בין אהדתם העצומה למפעל הציוני לבין היותם אזרחים אמריקנים. כך נאמר במאמרו של גרשון שוקן, הבעלים של עיתון הארץ, "דבר לידידנו מאמריקה":

אין לנו להשלות את עצמנו. אם יתהווה ניגוד רציני בין המדיניות האמריקאית ובין עמדת היישוב אז יש מקום לחשש, שחלק מן היהדות האמריקאית ינסה להיחלץ מן המיצר על ידי נסיגה מן התמיכה בציונות (הארץ, 9.4.1948).

ההתמודדות עם האידאולוגיה הציונית מתקשרת ליחסם של היהודים האמריקנים למדינה החדשה ולמידת נכונותם להכיר בכורתה. הקמת מדינת ישראל עוררה בעיה קשה עבור היהודים הללו. מחד גיסא רצו לסייע למדינת ישראל ככל יכולתם, מאידך גיסא חששו להיחשד כבעלי נאמנות כפולה. עניין זה טרד את מנוחתם. הדבר מתקשר גם לנושא ההתבוללות, שהחיים בארץ ישראל ודאי מאפשרים התמודדות טובה יותר אתו מאשר החיים בארצות הברית.

ואכן המאמר "התבוללות היהודים באמריקה" ניסה להתמודד עם בעיית ההתבוללות. הוא ניתח את ראשית ההתבוללות, שהחלה עם הגעת היהודים הגרמנים לאמריקה:

ההתבוללות של יהודי גרמניה הייתה מיוסדת על ההנחה שבכלל אין בעולם אומה יהודית ולא הייתה אומה כזאת קיימת מאז חורבן ירושלים [...]. לעומת זאת יש התבוללות אמריקאית, היוצאת מתוך ההנחה שאמריקה היא אומה, שבה נטמעים עמים מרובים. [...] [אזרח שוודיה] שנעשה אזרח אמריקאי, ולא כל שכן בנו ובן בנו, הם אמריקאים גמורים ממש כבני בניהם של העולים הראשונים מאנגליה. יכול אדם להודות בקיום אומה יהודית בארץ ישראל ואפילו במזרח אירופה ויחד עם זה לראות את ההתבוללות באמריקה כתהליך הכרחי ורצוי. בדרך כלל קיימות בתוך יהודי אמריקה שתי הגישות האלה אל ההתבוללות, אלא שהשנייה נפוצה יותר, והראשונה איננה [...] [כך משום שהיא] מעורה במושגים פילוסופיים היסטוריים כמו בגרמניה (הארץ, 7.5.1948).

הבעיה הקשה נשמעת בעיתון כמעין דיון פילוסופי, בלי כל מעורבות רגשית, ומתוך נכונות לקבל עמדה שונה מזו הציונית. עוד בעיה הטרידה את אנשי העיתון, שהוצגה גם בעיתונים הסוציאליסטיים: היכן יהיה מרכז הפעילות של ההסתדרות הציונית – באמריקה או בארץ ישראל? על כך נחלקו הדעות. אבא הלל סילבר היה סבור "שאין מקום הולם יותר לשמש מרכז פעולה עיקרי להסתדרות כמו אמריקה." אך נראה שהעיתון לא ניסה להתמודד עם הקביעה

הזאת, גם אם סילבר עצמו היה סבור שלא בכל התחומים יש מקום שהמרכז יהיה באמריקה, וכי גם לישראל תפקיד חשוב בחיי העם היהודי.

גם בעיות התרבות בקרב הציבור היהודי בארצות הברית העסיקו את העיתון. המאמר "בעיית החינוך הציוני באמריקה" דן בשאלה מה יהיה צביונה התרבותי של היהדות האמריקנית כשתקום המדינה היהודית. לדעתו של המחבר, משה פראנק, הבעיה החמורה היא בשטח התרבותי, כי ההסתדרות הציונית לא עשתה די לחיזוק הציבור. אמנם העיתונות, לדברי פראנק, עשתה מלאכתה נאמנה וסיפקה מידע רב על מצב היהודים באמריקה, אך יכולתה של העיתונות לחנך מוגבלת (הארץ, 9.1.1948).

משה פראנק הציג ניתוח של מנהיגותם של ד"ר אבא הלל סילבר ושל ד"ר עמנואל ניומן, נשיא ההסתדרות הציונית האמריקנית, שהצליחו להשיג ב-29.11.1948 את המטרה הנכספת – לעורר את דעת הקהל כדי להשיג מטרה מדינית:

בתחום השגת המטרה המדינית חוללו מהפכה יסודית ביהדות אמריקה, אבל רק בנוגע לזה. בשאר נקודות התורפה של הציונות האמריקאית לא נגעו: ענייני החינוך והתרבות וענייני ההגשמה העצמית כמעט לא זזו אף כמלוא הנימה כלפי הימים שלפניהם (הארץ, 23.1.1948).

לאחר הקמת המדינה הופיעו כמה מאמרים בעיתון הארץ שעסקו בתגובות של היהודים האמריקנים לייסודה, ובהתעניינות הרבה שלהם באופייה הסוציאליסטי ובאפשרויות ההשקעה בה. נכתב שיש צורך בהשקעות בארץ ולא רק בתרומות (18.2.1948). אחד המאמרים דן בקשיים שבטיפוח השקעות בארץ, ואחר כך דיבר על ההבדלים בתפיסות שבין משק סוציאליסטי לבין משק רכושני נוסח ארצות הברית:

רצינית יותר מבעיית המטבע [...] נראית לי תופעה אחרת, שעליה יש לייחד את הדיבור. הקשר שבין כלכלה לפוליטיקה, או ביתר דיוק - לפוליטיקה מפלגתית. אין בגדר סמכותי לדון בשאלה אם המדיניות המפלגתית של המנגנון השולט כאן טובה או לא, אך כל כלכלן מנוסה יודע שערבוב פוליטיקה ועסק כלכלי מצליח רק במקרים נדירים מאוד, והפירוד ביניהם רצוי או אף הכרחי כדי למנוע הפסדים או אכזבות בעתיד. [...] רוב הציונים הרשמיים כאן מחייבים את צורת

המשק האמריקאית, שהיא רכושנית, מנוגדת לסוציאליזם. הם רואים איזה תפקיד גדול ממלאת בארץ ישראל הסתדרות העובדים, באיזו מידה היא מתערבת בכלכלה ובאיזה מרץ בולט היא מגייסת בארצות הברית הון בשביל מטרתיה. לכן מעירים: מדוע יימנע מאתנו מה שמרשים לעשות לאחרים?

התפיסה הכלכלית היסודית של הציונים הכלליים ובעיקר של האמריקנים מתבססת על המשק החופשי, אך המשק החופשי פורח רק אם מפתחים אותו על יסוד חוקים כלכליים. והבעיה הרצינית ביותר שהוא רואה היא הקשר שבין כלכלה לפוליטיקה או ליתר דיוק לפוליטיקה המפלגתית (הארץ, 18.2.1948)

אחד המאמרים הביקורתיים יותר מנסה לאבחן את ההבדל בין הציונות האירופית לבין הציונות האמריקנית:

הציונות של יהודי אמריקה כיום היא ציונות בשביל הזולת. היהודים האמריקאים מוכנים להטיל את כל משקלם הפוליטי בכף המאזניים. הם מוכנים לעשות מאמצים כספיים שאין דוגמתם בתולדות העם היהודי, כדי לפתור את שאלת היהודים הנידחים באירופה. כדי לבנות מקלט לכל יהודי נרדף בעולם, כדי לעזור לנו לבנות את מדינתנו - אך בכל זה הם מוציאים את עצמם מן הכלל. אין הם מודים שקיימת בעיה יהודית גם בשביל עצמם. הם אינם זקוקים למדינה עברית, כי הציונות של יהודי אמריקה כיום היא ציונות בשביל הזולת. הם אינם זקוקים למדינה עברית, כי היהודים האמריקאים רואים את עצמם כאמריקאים גמורים (הארץ, 20.2.1948).

האופי של המשטר האמריקני, המפריד בין הדת למדינה, אמנם אפשר ליהודים לשמור על כבודם העצמי, נכתב במאמר בשם "ה'היתר' המגן על יהדות אמריקה", אך מאחר שלמדינה אופי נוצרי, גם הם חשו צורך בהזדהות דתית, כדי להיות ככל הגויים, ומתוך שלא לשמה באו לשמה. "יותר ויותר יהודים נהנים מן ההיתר שמגן עליהם מפני טמיעה ונוהרים לבית הכנסת כאל מרכז חייהם היהודים כבימים עברו" (הארץ, 19.3.1948).

סיכום

שנת 1925

בחצי השנה שבה פורסם העיתון דבר בשנת 1925, נכתב מעט על ארצות הברית, ומה שנכתב היה קשור בעיקר לעניינים יהודיים. מצד אחד היו גילויים של הערכה ליהודי אמריקה, בייחוד לארגוני הפועלים היהודיים, משום מעורבותם בגורל יהודי העולם ונכונותם לתמוך בהם. מצד אחר היה ברור שכוחם מוגבל. עוד נכתב על כך שהדימוי המקובל של יהודי ארצות הברית אינו משקף את הדמות המאפיינת אותם.

מן הדברים שהתפרסמו בדבר בשנת 1925 עולה שארצות הברית איננה מתאימה לשמש כפתרון לבעיית היהדות. עם הפיתוי לראות בארצות הברית את המקום שיפתור את בעיית היהדות, מתמודד העיתון באמצעות ביקורת על הסוציאליזם באמריקה. סוציאליזם זה שונה מאוד מן האידאל שאליו חותרים בארץ: שינוי אורח החיים בכיוון יצרני והתקרבות לעבודת האדמה. אפילו אייב קאהן, הסוציאליסט האמריקני המובהק, מעיד על כך שגם אם פנו היהודים לכיוונים אלה בארצות הברית בראשית דרכם, הרי היה זה זמני בלבד. משתמע מכך שכנראה עצם ישיבתם בגלות גורמת להם לחזור ולפנות לעבודות האופייניות לגלות. גם היחס לנושא ההתיישבות היהודית בקרים שברוסיה בא בעיתון לידי ביטוי, ורוב הכותבים הציגו עמדה ביקורתית. בארץ הרוב ראו בארץ ישראל את המקום היחיד המתאים לפתרון בעיית היהדות. ברוח דומה כותב גם הפועל הצעיר. עם זאת היו בארץ מי שראו את ההתיישבות בקרים כפתרון זמני לבעיית היהדות או דרך להכשרתם לחיים יצרניים בארץ ישראל. בארצות הברית היו כאלה שעודדו את ההתיישבות בקרים כדרך להתנגח בציונות.

התמונה הזאת וההתייחסות לקשיים הכלכליים של ארצות הברית בשל חובות שאינם משולמים לה והיא תובעת אותם, הפכו אותה להרבה פחות אטרקטיבית. הצגה כזאת של ארצות הברית חשובה, משום שארצות הברית נתפסה עדיין כארץ חזקה וכחברה מודרנית שיש בה גם התפתחות סוציאליסטית. לכן דווקא משום כך היה צורך להיזהר שלא תמשוך מדי והיה חשוב להבליט את חסרונותיה.

השוואה בין שני העיתונים **דבר והארץ** מלמדת, שהם כותבים באופן בסיסי על אותם הנושאים – יהודים, ציונות, היחס לארץ ישראל, ארצות הברית ומדינות העולם. ניסיון למצוא הבדל בהתייחסות שלהם לנושאים אחרים, למשל לנושאי תרבות, לא העלה תוצאות של ממש. הספרות האמריקנית לא הייתה מוכרת באותן שנים, וגם כנראה לא עניינה במיוחד את הקוראים, אולי בגלל השפה ואולי בגלל העובדה שהעולים הגיעו מאירופה, שאת תרבותה העריכו ולא את התרבות האמריקנית. אם **דבר** מתייחס לנושא של תרבות בשנת 1925, הרי זה דווקא בהקשר שלילי, כך לדוגמה אזכור "משפט הקופים" שנערך למורה שלימד את תורת דרווין. הנושא הברור היחיד שבו נמצא הבדל ברור בטון הכתיבה היה הנושא הציוני. נראה שעיתון **דבר** היה נחרץ יותר ביחס לדמות האדם האידאלית בעיניו, זו שתואמת את ההשקפה הסוציאליסטית. הוא ביקש להציב דמות של יהודי לוחם, בעל כבוד עצמי, שאינו חושש להביע את דעותיו גם אם אינן תואמות את דעת הציבור בארצו. לעומתו **הארץ** גילה הבנה רבה יותר לחששות של יהודי ארצות הברית, ראה את שני צדי המטבע, ולא ביקר את יהודי אמריקה בחריפות. **דבר** הדגיש מאוד את חשיבותו של היישוב הארצישראלי ליהדות אמריקה, בעוד **הארץ** גם ראה חשיבות רבה עבור היישוב בקיומו של המרכז שבארצות הברית.

מספר הידיעות המתפרסמות בשנת 1925 בשני העיתונים היה כמעט זהה, אם כי יש לזכור ש**דבר** החל לצאת לאור רק באמצע השנה. עם זאת לפי מספר הידיעות נראה שלא הייתה התעניינות רבה בארצות הברית, ככל הנראה משום שעדיין לא הצטיירה כבעלת חשיבות רבה ליישוב בארץ ישראל.

שנת 1933

על פי **דבר** ב-1933, התמונה מורכבת. אמנם המשבר הכלכלי קשה, אך רוזוולט מתמודד אתו בדרכים העולות בקנה אחד עם דרכם של הסוציאליסטים, והוא אכן זוכה להצלחה מסוימת. גם מצבם של יהודי ארצות הברית מוצג ב**דבר** כמורכב למדי. הם אמנם פעילים מאוד בכל מיני ערוצים – בניסיונות להשפיע על ממשלת גרמניה באמצעות הממשל האמריקני, בניסיונות להקל על תקנות הגירה, בהחרמת סחורה גרמנית, בסיוע כספי לנזקקים ובחשיפת פעילות אנטישמית בארצות הברית עצמה – פעילותם מבורכת, אך התוצאות אינן רבות. זה מעיד על כך שאמריקה לא פתרה את בעייתם של יהודי אמריקה, ואין בכוחם לפתור את בעיית אחיהם באירופה.

כוחם של היהודים אינו רב דיו כדי לנצח במאבק, והם נזקקים לתמיכת הלא-יהודים בארצם. זו אמנם ניתנת להם, אך היא מעידה על חולשתם של היהודים. בכל אלה יש כדי להרחיק את ארצות הברית מלבם של אנשי ארץ ישראל כאפשרות לחיים יהודיים אחרים, כמקום שכדאי לשאוף לחיות בו. תחום היחסים הבינלאומיים של ארצות הברית הואר בדבר באור חיובי למדי, בעיקר על שום תמיכתה באירופה בשעת המלחמה העולמית הראשונה, מפני שלא רדתה במדינות אירופה בדרישה להחזרת החוב, ומשום שהייתה מעוניינת בקשרים הדוקים עם רוסיה הסובייטית.

העמדה של **הפועל הצעיר** ב-1933 הייתה הרבה יותר ביקורתית, גם כלפי יחסי החוץ של אמריקה, גם בתחום הפעילות האמריקנית להתגברות על המשבר הכלכלי, שאת קשייו הם מפרטים מאוד, בעיקר את הפגיעה בשכבות החלשות ובאיכרים, וגם תיאור הציבור היהודי בארצות הברית שהציגו בכתב העת לא היה תיאור מחמיא. בהם הוא מוצא דבר חיובי אחד: הרצון הגובר בקרבם לקשור את עתידם עם ארץ ישראל. הצגה כזאת של החיים היהודיים בארצות הברית, לא היה בה כדי לעורר נכונות בקוראים לראות בארצות הברית מקום שיפתור את בעייתם, לא את בעייתם האישית ולא את בעייתם כבני הלאום היהודי.

בהארץ מופיעים בשנת 1933 כל הנושאים שמופיעים גם בעיתונים של תנועת העבודה: המשבר הכלכלי, עניינים יהודיים, היחס ליהדות העולם והיחס ליישוב בארץ ישראל. העמדה בדרך כלל היא העמדה היישובית, שרואה את ארץ ישראל כמקום המתאים להתיישבות יהודים וכמקום שאליו צריכים היהודים לכוון את כל מאמציהם, כפרטים וכעם. אבל הארץ הרבה יותר מתון בגישתו הן בנוגע לקשיים של יהודי גרמניה, והן בנוגע לחיים היהודיים בארצות הברית. הנימה שלו פחות לוחמנית, וניכרת נכונות לקבל דברים רבים שלא היו מקובלים בדרך כלל על קוראי העיתונות של תנועת העבודה בארץ, כגון הסתייגות מן הצורך ללחוץ על פתיחת שערי ארצות הברית, לפחות בתנאים מסוימים, לפני יהודי אירופה, או הסתייגות מן הצורך להפעיל חרם כלכלי על סחורות גרמניות בארצות הברית.

שנת 1939

בשנת 1939 עסקו בדבר רבות במדיניות החוץ של ארצות הברית – בהתנגדותה לפשיזם ובהתייצבותה לצד היהודים. מדיניות זו, כך סופר, מנותבת בעיקר על ידי הנשיא רוזוולט, שמקדיש את כל מרצו למלחמה בחוק הניטרליות. מחד גיסא עוררו ארצות הברית ונשיאה הערכה בשל כך, ומאידך גיסא הצורך של רוזוולט להילחם בעוצמה כזו כנגד ההתבדלות, והעובדה שאין למדיניותו ביטוי במעשים של ממש, האירו את ארצות הברית באור פחות זוהר.

נוסף לכך דווח על התגברות האנטישמיות באמריקה בעקבות עליית הפשיזם. הקיום היהודי אינו בטוח שם, דוחקים את היהודים ממקצועות שונים ואין מקבלים אותם ללימודים, ויש בקרב היהודים עצמם מי שמגיבים בדרך שאינה מעוררת כבוד, ומעלימים את יהדותם. לעיתים דווקא השמירה על האופי הדמוקרטי של ארצות הברית היא שמאפשרת לגורמים שליליים לתת ביטוי לשנאתם ליהודים, ואלה האחרונים אינם מעיזים לצאת בגלוי נגד גילויים אלה ולהגן, למשל, על פליטי אנייה יהודים, שאיש אינו מאפשר להם לרדת לחוף מבטחים. טוענים נגד היהודים שעליהם לשמור על שקט, וכי המהומות שהם מקימים כנגד האנטישמיות מזיקות להם.

דבר הבליט את המסקנה שהחיים בארצות הברית אמנם נוחים ליהודים, אך אינם מקנים להם חסינות ואינם מאפשרים להם לזקוף את קומתם. קיומם תלוי בהגנת המשטר עליהם. אפילו העיסוק האינטנסיבי בהפניית יהודי אירופה לארץ ישראל, עיסוק מעורר הערכה, לווה בתחושה שאין הם רוצים בהם כל כך באמריקה, אולי משום שאינם בטוחים שהיהודים יתקבלו שם ברצון. אפילו הרצון של הצעירים להתקרב לתרבות עמם בגלל המאורעות המתרחשים בעולם, יכול להתפרש כעניין לא חיובי כל כך, משום שהוא קשור לאירועים חיצוניים. הוא נתפס כעניין שאינו נובע מהכרה פנימית, אמיתית, ולכן אולי יש לו פחות סיכוי להתמיד ולהתקיים. הקשר של תנועת הפועלים בארץ ישראל לתנועת הפועלים האמריקנית, שאנשיה משתדלים לתמוך בתביעות היישוב, צויר בעיתון באור חיובי.

הפועל הצעיר כותב מעט מאוד על ארצות הברית. העיתון מבטא הערכה רבה לרוזוולט, ודורש מן היהודים האמריקנים להפעיל את השפעתם למען אחיהם

בעולם כולו. נכתב גם על מאבקים שארצות הברית מנהלת עם גורמים שונים ממניעים כלכליים ועל השפעתה הגוברת בעולם.

גם הארץ הבחין בתופעות שליליות של אנטישמיות ושל אפליה כלפי יהודים, אך היה הרבה פחות נחרץ מאשר דבר בביקורתו על החיים בארצות הברית. הוא האיר את התופעות הללו כלא נעימות, אך לא ככאלה הדורשות טיפול של ממש. הטון היה מרגיע, והאפשרות של החיים היהודיים בארצות הברית נראית כחיובית ואפילו רצויה. ניכרת במאמרי העיתון הערכה כלפי החיים היהודיים בארצות הברית. גם העובדה ששערי ארצות הברית היו סגורים לפני פליטים יהודים לא עוררה בו התנגדות חריפה. בניגוד לדבר, הארץ ראה ביציאת היהודים ממעגל הפועלים בארצות הברית תופעה חיובית.

שנת 1945

הגישה לכתיבה על ארצות הברית הייתה אינטרסנטית מאוד בדבר של 1945. כמעט שלא היו כתבות העוסקות בארצות הברית כשלעצמה. כך למשל לא הוזכר בדבר שהמלחמה פתחה נתיבים של ניעות חברתית לקבוצות חדשות כמו לנשים ולאפרו-אמריקנים. לכל היותר עסקו בהיבטים הכלכליים הקשורים בארצות הברית (דבר, 23.8.1945), כי הרי חוסנה הכלכלי של ארצות הברית הוא ערובה לחוסנם של נתמכיה. לא כתבו גם על העיתונות האמריקנית, שהיא פעילה, חזקה ומשפיעה, אלא רק על העיתונות היהודית, על שלבי התפתחותה ועל השפעתה המיוחדת על התפתחות ספרות יהודית בארצות הברית (דבר, 22.6.1945).

בדבר של שנת 1945 היה העיסוק בארצות הברית בעיקר בהקשר לעמדתה כלפי היהודים וכלפי ארץ ישראל. אפילו הדיון בעניינים יהודיים התמקד בעיקר בסיוע להשגת המטרות הציוניות. מאמר ארוך נכתב גם על ארגוני העזרה היהודיים באמריקה ופעולותיהם (דבר, 11.10.1945). אמנם הובלט החיוב שביהדות ארצות הברית, השתתפות היהודים בלחימה והעניין הגובר של הציבור היהודי בעניינים יהודיים ובארץ ישראל, אך בכל נושא הובלט גם צדדים אחרים, חיוביים פחות, דוגמת הצורך להיעזר בלא יהודים כדי להשיג הישגים למען היישוב, ובעיקר הוקדש מקום לתופעות של אנטישמיות ולקשיים כלכליים באמריקה.

מדבר של שנת 1945 עולה כי לארצות הברית היה מקום מרכזי בעולמו של היישוב בארץ, והדימוי שלה היה חיובי למדי בעיניו. הדבר נבע מכך שארצות הברית הפכה למעצמה עולמית, שהשפיעה על הנעשה בעולם כולו. עוצמתה התגלתה בלחימה במלחמת העולם, בפעילותם של נשיאיה ובוועידת סן פרנציסקו, שיזם הנשיא רוזוולט. נעשתה בה פעילות ציונית ענפה בכוונה לאפשר כניסת יהודים לארץ והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. היחס החיובי של היישוב כלפי ארצות הברית נובע, אם כך, מהסיוע שזכה לו ממנה ומן היהודים החיים בה.

העוצמה של ארצות הברית ומצב היהודים החיים בה הציבו אתגר בפני פרנסי היישוב, שכן מצטיירת דמות של יהודי אמריקני חדש, לוחם, שזוכה בשוויון זכויות מלא ושיכול לפתור את בעייתו כאדם וכיהודי בארצות הברית. משום הדימוי החיובי הזה חשוב היה להנהגת היישוב להצביע גם על החולשות שבחיים בארצות הברית, ולכן אפילו בנוגע לדברים החיוביים הוצגו גם פנים אחרות, חיוביות פחות. לדוגמה, הובאו בדבר תכנים שמהם עולה כי כמי שחיים במדינה דמוקרטית היהודים אמנם יכולים להפעיל לחצים על הנהגת המדינה כדי שתסייע ליהודים באירופה ובארץ ישראל, אבל העובדה היא שצריך להפעיל לחצים כאלה. דוגמה אחרת היא שהנהגת ארצות הברית אמנם מוכנה ללחוץ על ממשלת בריטניה כדי שתפתח את שעריה לפליטים, אך היא עצמה נמנעת מלפתוח את שעריה שלה. ודוגמה אחרונה בהקשר זה: היהודים עצמם פועלים למען אחיהם באירופה ובארץ ישראל, אך הם נזקקים לעיתים קרובות לתמיכה מצד הלא יהודים כדי לקבל מעין אישור מצדם למעשיהם.

הביקורת על ארצות הברית ועל היהודים הופיעה גם בצורה ישירה. אמנם יהודי ארצות הברית מעוררים הערכה בשל נכונותם לסייע ליהודים ובייחוד לציונים, ובעיקר מעוררים כבוד הלוחמים שביניהם, אך נאמר בעיתון במפורש שלא ייתכנו חיים יהודיים מלאים בארצות הברית בגלל האנטישמיות, המשפילה את היהודים וגורמת להם לאבד את כבודם העצמי. גם אם מאפשרים החיים בארצות הברית את פתרון בעיית היהודים, אין הם מאפשרים את פתרון בעיית היהדות.

כעיתון סוציאליסטי מתייחס דבר גם לשינוי הרצוי באורח החיים היהודי בתחומי העיסוק, אותו שינוי שניכר אצל היהודים בשלב הראשון לבואם

לארצות הברית, אך נעלם בהמשך. היהודים בארצות הברית חוזרים למקצועות הגלותיים, משום שהם חיים בגולה ולא בארץ. שינוי כזה של אורח החיים כנראה אינו יכול להתחולל אלא בארץ ישראל.

אך עם כל ההסתייגויות שהעיתון נותן להן ביטוי, מובלטות בו דווקא ההצהרות של בכירי השלטון בארצות הברית התומכות בדרישות היישוב בארץ, אולי משום שאין שום גורם אחר שאפשר להיאחז בו, כזה שישדר תקווה. העיתון גם הבליט מאוד את כוחם של היהודים בארצות הברית ואת נכונותם לפעול למען אחיהם בעולם ובארץ ישראל.

ובכל זאת, אף שבארץ היו מודעים לכוח המשיכה של ארצות הברית, הציפייה של כמה מן הכותבים, וודאי של חלקים מן הציבור היהודי בארץ, הייתה שיהודי אמריקה לא יסתפקו בעזרה הכלכלית והפוליטית, אלא יממשו את האידאולוגיה הציונית בעשייה של ממש – בעלייה לארץ. בארץ היו מודעים לכוחם ולנכונותם של יהודי ארצות הברית לעזור, אבל הייתה ביקורת על חוסר נכונותם להזדהות באופן שלם ומלא עם תביעות העם היהודי.

כך גם **הפועל הצעיר**. עיתון זה עסק לא רק בביקורת על ההתנהלות הכלכלית של ארצות הברית, אלא גם ביקר את יהדות ארצות הברית וציפה ממנה שתעלה ארצה.

על המשמר עסק בכל הנושאים האופייניים לעיתונות הישראלית באותה תקופה: היחס בין ארצות הברית לארצות העולם ובעיקר לאירופה, מותו של רוזוולט והמשבר הכלכלי באמריקה. גם **בעל המשמר** ניכרה הערכה רבה לעוצמתה של ארצות הברית, ליכולתה הכלכלית שלא נפגעה כל כך במלחמה וליכולתה הטכנולוגית העצומה, והכרת תודה לנכונותה לסייע לאירופה הפגועה לאחר המלחמה. התפתחה גם תקווה שהיא תוכל לנצל את עליונותה כדי לסייע ליישוב במלחמתו למען עלייה חופשית ולהקמת מדינה עברית. אבל **בעל המשמר** לא הייתה ארצות הברית המדינה היחידה שזוכה להערכה. ברית המועצות זכתה להערכה רבה יותר, ומצד שני ההבדל הגדול ביניהן היה שרק ארצות הברית יכולה לסייע כלכלית למדינות אירופה. ובכל זאת כשהעיתון מביא ידיעות על הלחימה של הסובייטים, הוא מבליט את הקשר של ברית המועצות ליהודים, מה שאינו עושה לגבי ארצות הברית.

היחס ליהודים האמריקנים **בעל המשמר** היה בעיקרו שלילי: הם חיים בארץ שיש בה אנטישמיות, ובעקבותיה הם מאבדים את כבודם העצמי. הם צפויים להתבוללות, כלומר להתרחקות מן העם היהודי. בניגוד לעיתון **דבר**, **על המשמר** אינו מצביע על תופעות חיוביות בחיי יהדות ארצות הברית, אך הוא מבחין בתופעה של עניין גובר בציונות ומאמין, יותר מאשר **דבר**, שיהדות ארצות הברית תמצא את מקומה בארץ ישראל. כמו כן כשהוא כותב על היהודים באמריקה, הוא מבטא את שביעות רצונו ואת הערכתו לכך שהם מגלים עמדה תקיפה כלפי ממשלת ארצות הברית ותובעים את מילוי ההתחייבויות כלפי ארץ ישראל.

נראה שמשלושת העיתונים הסוציאליסטיים – **דבר**, **על המשמר** והפועל **הצעיר** – הייתה העמדה של **על המשמר** כלפי ארצות הברית כצפוי, הפחות אוהדת. שני האחרים גילו יחס חיובי יותר כלפיה, ועדיין אף לא אחד מהם ראה את ארצות הברית כמקום מקלט לעם היהודי. לכל היותר התייחסו אליה כאל גורם שיכול להשפיע לטובה על גורלם של היהודים בעולם ובארץ.

קשה למסור מספרים מדויקים של הידיעות בכל אחד מן התחומים, מכיוון שהידיעות נוגעות לעיתים קרובות בנושאים אחדים. אולם אפשר להבחין בבירור, כי בכל תקופה מתמקדים העיתונים באינטנסיביות בנושא אחד, לדוגמה רוב הידיעות בשני העיתונים, **דבר** ו**על המשמר**, כ-30 במספר, התמקדו בחודשים הראשונים של השנה בהתקדמות הצבאית של בעלות הברית. בחודשים הבאים עסקו בעיקר בוועידת סן פרנסיסקו, ועל כך יש למעלה מ-10 ידיעות. לאורך כל השנה דנו העיתונים רבות בפעולותיהם של הנשיאים רוזוולט וטרומן, כ-30 בדבר וכ-40 **בעל המשמר**, בשינויים שחלו בעמדתם ובנכונותם לסייע ליהודים וליישוב בארץ ישראל.

בנושא אחד עסק **על המשמר** הרבה יותר מאשר **דבר**: במערכת היחסים שבין רוסיה הסובייטית לארצות הברית. למעלה מ-20 ידיעות עסקו בכך. הוא הצדיק גילויים של שיתוף פעולה בין שתי המעצמות, וגם דיווח על מתיחויות ביניהן.

גם העולם היהודי והציוני בארצות הברית זכה לשפע של התייחסויות – כ-40 בדבר וכמספר הזה גם **בעל המשמר**. ואולם **על המשמר** הבליט יותר את העמדה השלילית, הביקורתית, על יהודי ארצות הברית ועל החברה האמריקנית בכללותה, שהיא רודפת בצע ויש בה תופעות קשות של אפליה,

גזענות ודיכוי פועלים. בגלל ההיקף השונה, אין טעם רב להשוות במספרים את הפועל הצעיר לשני העיתונים האחרים, אם כי בדרך טיפולו בארצות הברית יש ביניהם דמיון רב.

גם בהארץ כתבו רבות על ארצות הברית, מודעים לכוחה ולחשיבותה לגבי היישוב בארץ. הם הראו מודעות לאנטישמיות הגוברת שם, ולכך שהחיים בארצות הברית תובעים מן היהודים להיטמע בסביבה הכללית ולאבד את זהותם כיהודים. דבר הרבה לכתוב על המשבר הכלכלי, ואילו הארץ עסק רבות בענייני העם היהודי. בדבר ביקרו את היהודים שאינם עומדים בכבוד על זכויותיהם וחוששים מפני "מה יאמרו הגויים". לדעת העיתון היהודים אינם נלחמים כראוי על כבודם. בשני העיתונים התגלתה הערכה לפעילותו של הנשיא רוזוולט, ולא הופיעה נימה של ביקורת כלפי אמריקה ככלל אלא בעיקר פנייה נרגשת לפעולה ולעזרה. הטון של הארץ בנוגע לדרישה להקמת המדינה היה ב-1945 הרבה יותר תקיף מאשר בעבר, וביטא גישה נמרצת יותר מצד המנהיגים הציוניים. עמדתו האידאולוגית מבחינה כלכלית וחברתית הייתה שונה מזו של העיתונים של תנועת העבודה, והוא דבק בה גם בשנה זו.

שנת 1948

דבר, על המשמר והפועל הצעיר, שלושת עיתוני הפועלים, עקבו ב-1948 אחר ההתפתחויות של ארצות הברית והתחמקותה מתמיכה גלויה בתכנית החלוקה, אף שהצביעה עבורה. נשיאי ארצות הברית אינם יכולים לממש את מדיניותם המוצהרת מסיבות רבות ושונות: בגלל הדמוקרטיה, בגלל אינטרסים אלה ואחרים של ארצות הברית ובגלל לחצים המופעלים עליהם. בשלושת העיתונים כתבו על יהודי ארצות הברית בהערכה, בעיקר כשהזדהו עם היישוב וכשתמכו בו בדרכים שונות. בייחוד בשני נושאים אלה התמקד דבר. כמעט שלא עסקו בעיתון זה בנושאים אחרים הקשורים לארצות הברית. מכל הדיווחים עולה שיש עדיפות ברורה לחיים היהודיים בארץ ישראל. הם נותנים ליהודים כבוד וגאווה, ואילו החיים בארצות הברית אינם ראויים גם מן הבחינה הכלכלית והחברתית, מכיוון שיש בה אווירה שאינה סובלנית כלפי זרים וכלפי רעיונות חדשים.

העיסוק של דבר בנושא הסוציאליסטי לא בלט בשנה זו ואף בלט פחות מאשר בעל המשמר. על המשמר היה הרבה יותר ביקורתי כלפי החיים בארצות הברית. אורח החיים של האמריקנים יש בו רדיפת בצע ואי-

התחשבות בחלשים ובמיעוטים. האמריקנים מדברים על ערכים, ואינם פועלים לאורם. על המשמר בחן כל תופעה בהתנהגותה של ארצות הברית – ענייני פנים וענייני חוץ, והיחס ליהודים ולישראל – מנקודת המבט של הקשר שלה לברית המועצות. ואילו הפועל הצעיר ניסה לנתח את דמות היהודי החדש בארצות הברית, ועל פי הנכתב בעיתון, ליהודים יש שם מקום רק כבודדים.

בשנת 1948, שלוש שנים לאחר תום המלחמה, ובשלב שהכול כבר בשל לקראת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, נראה שהארץ ממשיך לנקוט גישה פרו-יישובית, בדומה לעיתוני הפועלים באותה תקופה בארץ. במאמרים הארוכים הוא מביא ידיעות על המצב הפנימי בארצות הברית ועל יחסי החוץ שלה, אך בעיקר הוא עוסק ביחסה של ארצות הברית כלפי הנושא הציוני ובייחוד בתנודות שחלות ביחס זה מעת לעת.

רבים המאמרים בהארץ בשנת 1948 שעסקו בעולם היהודי אמריקני וביחסו אל הציונות, אך ניכר שעיתון זה, בשונה מהעיתונים הסוציאליסטיים, מגלה הבנה למצבם המורכב של יהודי ארצות הברית ולצורך שלהם להתמודד עם שאלת החינוך היהודי ועם בעיית ההתבוללות. הארץ, שעמדתו האידאולוגית שונה מזו של העיתונות הסוציאליסטית, והיא מייצגת קו ליברלי, של שוק פתוח ותחרותי, נתן בהתאם לעמדתו זו ביטוי אוהד גם לעמדתם הכלכלית חברתית של יהודי ארצות הברית, שלא ראתה את חזות הכול במפעלים קואופרטיביים.

פרק 11

עיתונות הילדים:

דבר לילדים ומשמר לילדים

בשנים 1939–1948

על עיתונות הילדים

מכיוון שהעיתון הוא סוכן תרבות של החברה שבה הוא נוצר, ניתן למצוא בעיתוני כל ארץ תכנים ומסרים ספציפיים, שעוצבו על ידי האירועים שהתרחשו בה ועל ידי הערכים שביקשו להנחיל לדור הצעיר (ברלב, 2001).

לצד העיתונים הסוציאליסטיים **דבר ועל המשמר** הופיעו שני עיתוני ילדים: **דבר לילדים ומשמר לילדים**. עיתוני הילדים שימשו בידי הכותבים אמצעי לחינוך הדור הצעיר בהתאם להשקפת עולמם.

דבר לילדים היה שבועון פופולרי לילדים שהוצא לאור על ידי עיתון **דבר**. הוא החל להופיע ב-1936 בעריכת יצחק יציב. היה בו מדור שבועי בשם "במעגל הימים", שהביא את האקטואליה לילדים. בין העורכים היו ברכה חבס, אהרן זאב, שמשון מלצר, אפרים תלמי ואוריאל אופק. נחום גוטמן פרסם בו רבים מסיפוריו, התפרסמו בו קטעי "הידעת?" על עניינים מדעיים, וכן סדרות קומיקס של אריה נבון כמו "אורי מורי" ו"אורי כדורי".

משמר לילדים יצא לאור מ-1945 על ידי העיתון **על המשמר**. עורכו הראשון היה מרדכי אמיתי, וכן ערכו אותו בנימין טנא ושלמה ניצן. השבועון היה בעל אוריינטציה ציונית סוציאליסטית, וככל עיתוני הילדים בני תקופתו היה בעל יומרות חינוכיות לימודיות. הוא כלל דיווחי אקטואליה, ספרות מקורית ומתורגמת, "הידעת?" על עניינים מדעיים, חידות ושעשועים. גם מאירים מפורסמים הציגו בו את איוריהם, ביניהם רות שלוס, יעקב גוטרמן, יוחנן סימון, שמואל כץ, נפתלי בזם ודני קרוון. ב-1985 התאחדו השבועונים **דבר לילדים**, **משמר לילדים** והארץ שלנו לשבועון אחד שנקרא **כלנו** (כולנו) בעריכת דוד פאיאנס.

גם לפני דבר לילדים ומשמר לילדים הופיעו עיתוני ילדים. ב-1892 יצא לאור העיתון עולם קטן בשבעה גיליונות בלבד במשך כעשרה חודשים. עיתון הילדים מולדת יצא בהפסקות מ-1901 עד 1947 ביוזמת אגודת המורים בארץ ישראל בשיתוף עם חברת קהלת, ועורכו הראשון היה ש. בן ציון. בשנות השלושים יצאו לאור עיתוני הילדים עיתוננו ובוסתנאי הצעיר, שהיה מוסף ביטאון התאחדות האיכרים לנוער בעריכת יעקב חורגין. עיתוננו הופיע מ-1932 עד 1937, ובוסתנאי הצעיר מ-1929 עד 1939. אף לא אחד מהעיתונים הללו היה עיתון סוציאליסטי. ייחודם של דבר לילדים ומשמר לילדים היה גם בכך שהתמידו לצאת במשך שנים רבות.⁹³

במחקר על עיתוני הילדים שהופיעו בתקופת מלחמת השחרור נאמר כך:

הזיקה בין עיתוני הילדים לבין עיתוני המבוגרים בתקופה הנדונה הייתה גלויה לעין. היא בלטה בטעם המוציא לאור שלהם, בגישה האידיאולוגית ששאפו להנחיל ובמגמות הפוליטיות שחתרו לקדם. עיתוני הילדים לא נועדו לטפח ולרומם גיבורי תרבות עכשוויים או לשם רווח כספי. ביסודו של דבר מטרתם העיקרית הייתה להשתתף בגיבוש ילדי הדור בתור גורם מעורב בחיי החברה והאומה המתהווה, במאבקה, במדווייה ובהישגיה. העורכים ראו עצמם ממלאי שליחות בטיפוח דור חדש של קוראי עברית, הנאמנים למולדת ולחזון הציוני (חזן, 2006: 443).

עמדה זו בולטת ודאי בשנות המלחמה, אך היא ניכרת גם בשנים שקדמו לה. החיים בארץ היו חיים של מאבק מתמיד. כולם היו מגויסים לו, אף הילדים, שגילו עניין ומעורבות וגם נקראו על ידי המבוגרים לקחת חלק במתרחש בארץ. נשאלת השאלה אם העמדות הרווחות אצל המבוגרים כלפי ארצות הברית ויהודי ארצות הברית בוטאו במידה כזו או אחרת גם בעיתוני הילדים.

בשנות העשרים המוקדמות אין כמעט התייחסות לארצות הברית בעיתונות הילדים, בדומה לעיתונות למבוגרים. זו הייתה ארץ רחוקה ולא מוכרת, ובמודע או שלא במודע, גם ניכר שאין מבקשים לקרב אותה יותר מדי לצעירים. עם זאת, העיתון מולדת כתב לעיתים גם על אמריקה. בעיתון זה

⁹³ בספר זה לא נכתב על הארץ שלנו, עיתון הילדים של עיתון הארץ, מכיוון שהחל להופיע רק ב-1951.

פורסמו קטעי ספרות רבים, בדרך כלל ספרות מתורגמת מצרפתית, מאנגלית ומרוסית. עם זאת כחלק מהמטרה של העורכים להעשיר את הידע של הילדים, כלל כתב העת גם הרבה מידע עדכני. הידיעות בהקשר לארצות הברית התייחסו בעיקר לגאוגרפיה שלה, להיסטוריה ולהתפתחות הטכנולוגית שלה. למשל סיפרו על המצאת הרדיו ונאמר כך: "בארצות הברית נבנו תחנות ענקיות, שמטרתן לבוא בקשר עם חלקי תבל אחרים" (מולדת, תרפ"ז 1927).

במולדת משנת תרע"ב (1912) מסופר על עמק הדוכים בקליפורניה – נכתב על יופייה של הארץ ועל עמק היוסמיטי. כן נמסרו פרטים על רעידת האדמה בסן פרנציסקו – עיר יפה ומפותחת, בת חצי מיליון תושבים, ועל רעידת האדמה שהרסה אותה ב-1906 (שנה ראשונה, כרך שני). עוד סיפר כתב העת על תולדותיה של וירג'יניה, מדינה בארצות הברית, שהייתה המושבה האנגלית הראשונה באמריקה הצפונית. בכתבה מסופר על הקשיים הגדולים בראשיתה, קשיים שמקורם בטבע ובאינדיאנים גם יחד (מולדת, תרפ"ז 1927, שנה ד', כרך חמישי). הידיעות על הנעשה בארצות הברית עסקו אפוא בעיקר בגאוגרפיה שלה, בגודלה העצום, בהתפתחותה הטכנולוגית ובאסונות הכבדים שפקדו אותה.

הצגת ארצות הברית בשנות העשרים כארץ רחוקה, זרה ולא מוכרת, לא השתנתה גם שנים אחר כך, כשיצאו לאור שני עיתוני ילדים בעלי היקף גדול יותר – **דבר לילדים ומשמר לילדים**. אפילו בשנת 1939 עדיין לא הייתה ארצות הברית מוכרת לצעירים. לדוגמה סופר **בדבר לילדים** באותה שנה בחוברת 17 על שופט מקליפורניה. בסוגריים נכתב שהמקום הוא בארצות הברית. הערה זו מעידה עד כמה היה הידע על ארצות הברית דל באותם ימים. סופר על השופט שהיה פוקד על כל נהגי המכוניות הנתבעים לדין בעוון נהיגה בלתי זהירה, לצבוע קו אדום על המכוניות שלהם. "תחבולה זו", טען העיתון, "מועילה מאוד".

נציג כאן את עיתונות הילדים באותו אופן שבו הוצגו עיתוני המבוגרים. ראשית נעיין בעיתונות הילדים בהתבוננות תמטית לאור שלושת הנושאים העיקריים שבהם מתמקד ספר זה – היחס לאמריקה כאל גלות או כאל מקום לגיטימי לחיות בו, החיים באמריקה לאור האידאולוגיה הסוציאליסטית והשוואתם לחיים בארץ ישראל, והסיוע של הציבור היהודי בארצות הברית

ליישוב בארץ במאבקו להשגת מטרותיו למרות ההסתייגות מאורח החיים הנהוג שם. לאחר מכן נעייץ בעיתוני הילדים באותן שנים שבהן נבחנה גם עיתונות המבוגרים, אם כי רק באלה החופפות לשנים שבהן הופיעו עיתוני הילדים, שיצאו מאוחר יותר, כלומר נתבונן בעיתונות הילדים של השנים 1939, 1945 ו-1948.

ארצות הברית בדבר לילדים בשנים 1936–1948

הופעתו של **דבר לילדים** קדמה להופעת **משמר לילדים** כמעט בעשור. נביא כאן מבט כללי על הנושאים העיקריים הקשורים לארצות הברית שהתפרסמו בדבר לילדים באותן שנים.

התעלמות מן ההיבט האידאולוגי-ציוני: ארצות הברית ארץ גדולה, זרה ויוצאת דופן

בדיקה של עיתוני **דבר לילדים** שהתפרסמו משנת 1936 ועד שנת 1948 מלמדת שכמעט דבר לא נכתב על ארצות הברית הנוגע בדרך כלשהי לשאלה אם היא עוד גלות עבור היהודים או שמא ארץ הגירה לגיטימית כמו ארץ ישראל. בהנחה שמבוגרים הם שכותבים את העיתון עבור ילדים, הרי אולי ההתעלמות מארצות הברית הייתה מכוונת.

עיסוק ישיר בנושא לא נמצא בעיתונות הילדים, כפי שאינו מופיע בעיתונות המבוגרים. כאן, כמו שם, אמריקה אינה מוכרת, היא רחוקה ובלתי נתפסת בממדיה. העובדה שלא עסקו באמריקה ברצינות אלא התייחסו אליה כאל קוריוז – ענקית, מפתיעה, בלתי שגרתית – בלטה דווקא משום שבעיתון **דבר לילדים** הופיעו כתבות על ענייני השעה והרבה מאוד כתבות על הנעשה בארצות אירופה. בצד סיפורים ושירים המיועדים לקטנים, ביניהם של מיטב היוצרים כמו נחום גוטמן ולאה גולדברג, הוקדש חלק מן העיתון לעניינים אקטואליים רציניים. חלק זה נועד כנראה לילדים הגדולים יותר. מסופר בו, לדוגמה, על מותם של אנשים חשובים, על אזכרות המתקיימות לזכרם של אחרים ועל אירועים המתרחשים באירופה ובארץ. מה שנכתב בחלק זה בהחלט מתייחס אל הקוראים כאל בוגרים השותפים לנעשה בארץ.

עם זאת נראה שאמריקה אינה חודרת כלל לתודעתם של ילדים בארץ ישראל בשנים אלה. ייתכן שהדבר היה מכוון, משום שלא היה רצון להציג את אמריקה כחלופה לחיים בארץ ישראל. לפיכך אזכור קבוע של קוריוזים מוזרים אולי נועד ליצור מרחק בין יושבי הארץ לבין אלה החיים שם, באותה ארץ רחוקה ומוזרה. ותופעה מעניינת – בניגוד לעיתונות המבוגרים, עיתוני הילדים כמעט שלא עסקו בשנים הראשונות בעניינים יהודיים, אלא בארצות הברית גופא. ייתכן שלא היה כלל עניין להזכיר את העובדה הידועה היטב למבוגרים, שיהודים רבים חיים בארץ ההיא, שהיא שונה, גדולה ומעוררת סקרנות.

האזכורים של ארצות הברית כארץ שונה ומוזרה מופיעים לעיתים קרובות במדור שנקרא "הידעת?". מדור זה נהג לספר בקצרה על עניינים בלתי מוכרים ומוזרים בעולם הרחב, ואמריקה מופיעה שם תמיד בהקשר מעורר הפתעה והתפעלות, בעיקר בשל הגודל שלה. ממדיה של ארצות הברית היו כמעט בלתי נתפסים לאנשים שגדלו בארץ והכירו רק את ממדיה הקטנים. לדוגמה קטע שסיפר על השעונים ההולכים וקטנים, פתח דווקא במילים אלה:

השמת לב כי חפצים גדלים? עוד לפני מאתיים שנה היו מעטים הבתים בני שלוש קומות, כעת בונים באמריקה בתים בני מאה קומות ומעלה" (דבר לילדים, 21.3.1936).

במקום אחר סופר ש"מאמריקה הגיעה השמועה המפתיעה, כי באחד מבתי החרושת במדינת אוהיו הצליחו לעשות מזכוכית חוטים דקים מאוד הדומים לחוטי משי ודקים פי עשרים משערת האדם! מן החוטים האלה טוו אריגים דקים העולים בטיבם אפילו על המשי ועשו מהם גרביים, לבנים ושמלות" (דבר לילדים, 8, 12.11.1936). הנימה היא של פליאה, והטקסט מלווה בסימני קריאה המביעים התפעלות מן היכולת ומן ההמצאה.

בכרך של שנת תרצ"ז (1937) מסופר כך: "64 מדינות עצמאיות ישנן בעולם, אבל רק ל-21 מהן יש אוכלוסייה העולה על זו של ניו יורק" (דבר לילדים, 2). עוד מסופר שם שבאמריקה יש למעלה מחמישה מיליון יהודים. ההתייחסות אל היהודים היא רק למספרם העצום. צריך להבין את ההתפעלות שדברים כאלה יצרו ודאי באותם ימים שבהם הייתה אוכלוסיית הארץ קטנה מאוד. במקום אחר מסופר – שוב במדור "הידעת?" – על מכרה פחם באמריקה

שבוער כבר 53 שנה, והוא ימשיך כנראה לבעור עד שיישרף בו כל הפחם (דבר לילדים, 27, 25.3.1937). שנה אחר כך מסופר על גודלו של גן החיות בווינגטון הבירה: הוא משתרע על שטח של 700 דונם, מספר החיות בו 3,000 ומבקרים בו בשנה 2.5 עד 3 מיליון איש (דבר לילדים, ו', 6, 1938).

ארצות הברית נעשתה קרובה ומוכרת לילידי הארץ במהלך השנים גם באמצעות פעילותה הבינלאומית הקשורה לסרטי הקולנוע שייצרה, ושזכו לצפייה בעולם כולו ואף בארץ ישראל. נזכיר כי הסרט המדבר, ראשיתו ב-1927, כעשור בלבד קודם לכן. עדות להיכרות הקרובה עם הסרטים האמריקניים אפשר לראות בידיעה שהתפרסמה באחד מכרכי דבר לילדים: "שירלי טמפל השנייה" (י"ג, 8, 1943). מסופר על ילדה שרקדה כל כך יפה, עד שזכתה שיקראו לה בשם שירלי טמפל. מכאן מובן ששירלי טמפל, הכוכבת-הילדה האמריקנית, הייתה מפורסמת גם בארץ באותם ימים.

ההיבט החברתי-סוציאליסטי: מהו אורח החיים הרצוי?

בדומה לעיתונים למבוגרים, גם בעיתוני הילדים באה ההתייחסות לאורח החיים הסוציאליסטי לידי ביטוי רב יותר מן הנושא הראשון, הציוני. בעוד הבחירה בארץ ישראל אולי לא דרשה שכנוע, כי הקוראים יושבים בלאו הכי בארץ, הרי הנושא השני, הסוציאליסטי, לא היה מובן מאליו. הוא דרש טיפול קבוע, ודבר לילדים עשה זאת. לאור זאת הבליט דווקא היבטים חיוביים בחיים של האמריקנים: באמריקה אין חשיבות לייחוס, כלומר למשפחה שאליה נולד האדם. אדם יכול להתקדם אם יתאמץ. הכול תלוי באדם עצמו – ביוזמתו, בחריצותו ובנחישותו. העיתון הבליט את הדמיון בין החיים באמריקה לבין החיים בארץ ישראל מבחינת האפשרויות הפתוחות לאדם בשתי הארצות. ארצות הברית הוצגה כארץ שבה הכול אפשרי – אם מתאמצים מאוד. מבחינה זו היא דומה לארץ ישראל, שגם יושביה נדרשים לאזור את כל כוחותיהם כדי להשיג הישגים. אמריקה היא ארץ המקדשת את העבודה, את הרצון החזק ואת הדבקות במשימה. אישיה הבולטים התחילו בנקודה נמוכה והתקדמו בכוח התמדתם, ומשום כך נותרו רגישים לסבלות הזולת.

גם הספרות גויסה כדי להדגיש את חשיבות ההיבט הסוציאליסטי באמריקה. מרק טווין היה אמנם אהוב ומוכר בזכות ספריו המצוינים, אבל בדבר לילדים

נכתב על ספרו "בן המלך והעני" בהקשר לסרט שהוקרן בשנת 1937, וצוין בעיתון את היותו של הסופר בן עניים. בכתבה מסופר על ילדה בשם מרים, שקראה את הספר ושמחה ללכת עם ל. ג. (כנראה לאה גולדברג) לראות את הסרט, שסיומו כמובן טוב, בקולנוע עדן. בעקבות הסרט דנות השתיים בספר ובספרים נוספים של אותו סופר, "טום סוייר" ו"עלילות הקלברי פיין". לאה גולדברג כותבת בסיכום, שהספר מצחיק ועצוב גם יחד. עוד היא אומרת על המחבר: "מספרים שתיאר את העוני מניסיונו ואת העושר מחלומותיו" (16.12.1937). מעבר לעובדה שהספרים יפים, מרתקים ואהובים על הילדים, מרק טווין זכה ודאי לאזכור בעיתון **דבר לילדים**, משום שחווה בעצמו קשיים ועוני וגבר עליהם. לאה גולדברג מספרת לילדה על חייו הקשים של מרק טווין, שהתייתם מאביו בגיל צעיר ונאלץ לעזור בפרנסת המשפחה. הוא לא יכול היה לבקר בבית הספר בקביעות כי עבד, אבל מאחר שהיה ילד עליו ומלא דמיון, סופו שכבש את העולם בזכות ספריו.

העיתון הביא סיפורי הצלחה נוספים כדי להצדיק את התאוריה שלו. לדוגמה, הובא בהמשכים סיפור חייו של בוקר (Booker) וושינגטון האפרו-אמריקני, שעובד לילדים על פי ספר זיכרונותיו ועל פי מקורות אחרים (**דבר לילדים**, י', 1941). מסופר בו על ילדותו בין העבדים ומתואר מסע העבדים באניות לאמריקה. לסיפור יש כמובן ערך חינוכי רב. גיבור הסיפור מגלה רצון עז ללמוד, והוא נחוש בדעתו לממש את חלומו אף שהדבר מחייב אותו לנדוד למקומות מרוחקים, ואכן מאמציו נושאים פרי. לשני סיפורי חיים אלה – של מרק טווין ושל בוקר וושינגטון – יש ערך חינוכי: אפשר להתגבר על קשיים ולהצליח, שכן הכול תלוי באדם עצמו. ואמריקה, מתברר, מאפשרת לבני אדם להצליח. אפיון כזה יוצר מידה של אמפתיה כלפיה, עניין שהכותבים היו ודאי מעוניינים בו בתקופת המלחמה.

כהמשך לתיאור הצלחות כתוצאה מחריצות ומנחישות, ניכרה בעיתון גם הערצה ליזמות בהקשר האמריקני. זו התבטאה בכך שדמויות ידועות זכו להערות מחמיאות בגלל המצאות מיוחדות שלהם. לדוגמה בעיתון מופיעה כתבה על בנימין פרנקלין, המדינאי והמלומד האמריקני הגדול, שהיה מגדולי הלוחמים לעצמאותה של אמריקה וממייסדי ארצות הברית. אך בעיקר הובלטו בכתבה פרטים על המצאותיו הרבות; דברים שבהם היה ראשון. הכתבה כולה נושאת אופי של קוריוז תוך כדי התפעלות והערצה לידע

וליזמות שלו, וכל עובדה מתחילה במילים: "הוא היה הראשון ש..." – המציא את שיטת הדואר החדשה המקובלת בכל הארצות, המציא את הפנס להארת רחובות ועוד (דבר לילדים, ב', 4, 15.10.1936).

גם על רוזוולט מסופר תוך הדגשת ההיבט הסוציאליסטי: "הוא הקדיש הרבה מרץ להקל על מצבם של מחוסרי העבודה בארצות הברית". (דבר לילדים, ב', 8, 12.11.1936). כשכתבו בעיתון על דמויות אמריקניות מפורסמות, חיוביות מבחינת היהודים, צירפו להן תיאורים על ילדות קשה ועל מאמצים גדולים להיחלץ מעוני ומקשיים, או סיפרו על מאבקן למען פועלים ובני השכבות הנמוכות, ברוח החינוך הסוציאליסטי. גם בשנת 1942, כשמספרים על מותו של לואיס ברנדייס, מנהיג ההסתדרות הציונית באמריקה ואחד היהודים החשובים בתולדות ארצות הברית, שאף כיהן כשופט בבית המשפט העליון, מדגיש העיתון בדברים הנכתבים עליו עניינים ערכיים ברוח הסוציאליזם: הוא נלחם למען הצדק וגם נגד מנצלי פועלים. הכינוי שלו היה "פרקליט העם" (דבר לילדים, י"ב).

עם זאת עולה בדבר לילדים בתקופה זו גם צד אחר של ארצות הברית: הדימוי שלה הוא של ארץ העשירים, כזאת שאינה דואגת לעובדיה ולענייה. לדוגמה מדווחים לקוראים הצעירים האמורים להתחנך ברוח הסוציאליזם, כי "החקלאים באמריקה נפגעו קשה על ידי המשבר. רבים מהם לא יכלו לשלם את תשלומי החובות שהם חייבים לבנקים החקלאיים בארצות הברית. קרוב ל-30,000 חוות עברו לרשות הבנקים החקלאיים ועומדות כעת למכירה" (דבר לילדים, ג', 1, 1937). חוסר הצדק הקיים בחברה האמריקנית הובלט גם בנימה האוהדת כלפי האינדיאנים באמריקה כשסופר על עוניים ועל קשייהם, נושאים שהרבו לכתוב עליהם בדבר לילדים.

ההיבט הריאליסטי-מעשי: הסיוע ליישוב

אף שהיו לכותבים בעיתון גם הסתייגויות מן החיים בארצות הברית, אפשר לראות שהיו מודעים מאוד לחשיבותם של יהודי ארצות הברית בסיוע ליישוב במאבקו, גם מבחינת ההשפעה הפוליטית וגם מבחינה כלכלית. לאור זאת הבליט העיתון את שיתוף הפעולה בין בכירי היישוב בארץ לבין יהודי ארצות הברית. לדוגמה בשנת 1940 ביקר חיים ויצמן בארצות הברית והכריז עם בואו לשם כי ארץ ישראל יכולה לקלוט יהודים רבים, אך יהודי אמריקה

צריכים לתת את האמצעים לכך. דבריו שיקפו עמדה שהייתה קיימת בהנהגת הציבור בארץ כלפי יהודי ארצות הברית, ושהסתכמה בתביעה מהם לספק את "החומר", דהיינו את הכסף, בעוד ארץ ישראל תספק את הרוח, את המשמעות, ובמקרה זה את ההצלה, פשוטו כמשמעו. והוא מזהיר כך:

אנו כאן מעטים, אין לאל ידנו בכוחות עצמנו להושיט את העזרה הדרושה לכל אחינו הנרדפים מארצות הנאצים. אנחנו דורשים מאת יהודי אמריקה שיטו שכם לעבודת הבניין בארץ ובייחוד בשעה זו (דבר לילדים, ח', 15, 1940).

זו אותה עמדה שרווחה בתנועה הציונית, ואשר ראתה בארצות הברית ארץ שיכולה לסייע לגאולה, שתוכל להתרחש במלואה רק בארץ ישראל. בכתבה הופיעו ביטויי הערכה ליהדות ארצות הברית, שמרגע שנתאקלמה באמריקה החלה לדאוג גם לתרבות ולמסורת היהודית. היהודים בארצות הברית ארגנו את העזרה ההדדית ואת הדאגה לקרובים בקהילות הערים שמהן יצאו. הם עוסקים הרבה בצדקה, אם כי ויצמן, כפי שראינו, מבקש לשכנעם להשתתף בבניין הבית הלאומי בארץ ישראל ולא להסתפק במתן תרומות בלבד.

ארצות הברית בדבר לילדים – 1939, 1945, 1948

שנת 1939 בדבר לילדים

בשנת 1939 הופיעו בדבר לילדים פחות מעשר ידיעות על ארצות הברית.

ההיבט האידאולוגי-ציוני

אם עד המלחמה העולמית השנייה הייתה ארצות הברית מרוחקת, לא מוכרת ומוזרה, ולפיכך לא מתאימה ליהודים ואינה אלא סוג של גלות רחוקה, הרי בשנת 1939, כשהשמים מתקדרים ומצבם של היהודים באירופה נעשה קשה, אמריקה מתחילה לתפוס גם בדבר לילדים מקום הרבה יותר חשוב. עכשיו היא נתפסת כארץ בעלת חשיבות בינלאומית, שיכולה לתרום לאנושות. אמנם היא אינה מציעה לקלוט יהודים על אדמתה, אך לפחות היא מגלה מעורבות במתרחש בעולם. לדוגמה בדבר לילדים מתייחסים למעורבותו של הנשיא רוזוולט באירועים, ונמסרים הדברים שהשמיע על הנעשה באירופה:

בתוך עולם שואף קרבות זה עלינו להיות מזוינים היטב ונכונים להגן לא על בתינו בלבד, אלא אף על אותו המסד עליו הושתתו תרבותנו, חופשתנו וכל קיומנו (דבר לילדים, 12.1.1939).

ובהתייחסו לתורת מונרו אומר הנשיא כך :

אין אנו יכולים להישאר אדישים במלחמה זו בין השלום והתוקפנות, בין הדמוקרטיה והדיקטטורה. אם חוק הניטרליות שלנו יימצא מכשיר מזיק לדמוקרטיה ועוזר לתוקפים, אנו ניאלץ לשנות אותו.

והוא ממשיך :

הדור הזה יציל את העולם במעשיו הנאצלים או יאבד במעשה שפלות. דורנו זה הוא התקווה האחרונה של האנושות, עלינו ללכת בדרך השלום, החירות והצדק, והאלוהים יברכנו.

העיתון מציג אפוא את אמריקה כמדינה המתייצבת לצד המדינות החיוביות, הנאורות, רודפות השלום. כאמור אמריקה אמנם אינה מציעה מפלט ליהודים, אך היא מתייצבת לצדם במאבקם בכוחות השחור. היא ודאי איננה זהה לארץ ישראל, אך היא שונה מאירופה. ייתכן שהצגה כזאת של אמריקה נובעת מכך שבתקופת משבר עולמית זו ביקשו הכותבים לעודד את רוחם של הצעירים ולשכנע אותם שלימינם ניצבת מעצמה בעלת כוח ומחויבות לטוב, למוסרי ולאנושי. הסופרת דורותי תומסון אף כתבה מכתב לאדם יהודי, שבו אמרה שגורל בנה כמי שיתחבר לרוצחים, גרוע כגורל ילד יהודי שנפגע. והעיתון מסכם את הדברים כך: "אכן התעורר המצפון האנושי".

העיסוק בעניינים חשובים אלה בשנת 1939 באמצעות שתי ידיעות ארוכות התקיים במקביל לאופן העיסוק המקובל בדבר לילדים בנוגע לאמריקה: חמש ידיעות עסקו בתופעות מוזרות, בחידוש ובהמצאות. כך למשל הופיעו ידיעות על שירותי הדואר הנעזרים במטוסים, ועל הכחדתו של התאו במערב אמריקה (12.1.1939).

ההיבט האידיאולוגי-סוציאליסטי

אמריקה הייתה אהודה בשנת 1939, והסיפור הבא מבליט את האתוס האמריקני שלפיו הכול אפשרי עבור אדם המגלה יוזמה וחריצות, שכן בדרך כלל מאמציו יניבו פרי, ואין חשיבות למעמד החברתי שאליו נולד האדם. לכך מרמז הסיפור שכותרתו "איכר מגלה כוכבים". מסופר על איכר פשוט

שמצא ספר על כוכבים עשרים שנה קודם לכן. הוא פנה אל המחבר וזה יעץ לו מה לעשות. בעקבות ההמלצה קנה האיש טלסקופ והחל לצפות בכוכבים ולרשום את התצפיות שניהל, וכוכב שגילה נקרא על שמו (דבר לילדים, 26.10.1939). מבחינות רבות היה דמיון בין האופי האמריקני, היוזם ופורץ הדרכים לבין האופי הארצישראלי שביקשו מחנכי הדור לעצב: אדם יצירתי, יוזם, המתמודד עם קשיים.

שנת 1945 בדבר לילדים

בשנת 1945 הופיעו שמונה ידיעות על ארצות הברית בדבר לילדים.

ההיבט האידיאולוגי-ציוני

שני הנושאים הנידונים בספר זה, הנושא הציוני והנושא הסוציאליסטי, לא הופיעו בדבר לילדים בשנת 1945 כנושאים מופשטים, אלא רק בהקשר למעשיהם של אישים מעניינים. למשל מסופר על יוסף אחרון, מלחין יהודי שהגיע לאמריקה בגיל ארבעים והוא ממשיך להופיע ולכתוב שם. בית הכנסת "היכל עמנואל" שנוהג להזמין מוזיקאים, הציע לו לכתוב מוזיקה יהודית, והוא אכן חיבר מנגינות חדשות לתפילות עבור חזן ומקהלה, שיצאו בספר "קבלת שבת". הוא מוצא לנכון להוסיף הערות על טיבן של הנגינות שכותב אותו מלחין, הערות ברוח העולם החילוני סוציאליסטי של אותם ימים בקרב צעירי הארץ, ומוסיף את המילים האלה:

פרקי תפילה מסורתית לבשו צורה וביטוי חדשים בנגינות היפות והנאצלות של אחרון. ואם כי מורגשת בהן נעימה יהודית מסורתית, אין המנגינות עצובות ובכייניות בנוסח התפילה הגלותי, כי אם מעודדות ומרוממות (דבר לילדים, 11.1.1945).

אם כן דווקא עיתונות הילדים היא זו שהציגה אפשרות של חיים יהודיים גאים ונורמליים בארצות הברית, שונים מן הדימוי של חיי היהודי הגלותי, המסכן והבכין, שרווח אצל צעירי היישוב. בד בבד עם סיפור הגירתו של אחרון לאמריקה מסופר על הנרייטה סאלד, שעשתה את המסלול ההפוך ובאה מארצות הברית לארץ ישראל. מסופר בהרחבה על מוצאה כבת למשפחת מהגרים מהונגריה ועל פעילותה להקמת ארגון "הדסה" בארצות הברית, מפעל העושה רבות להצלת בני נוער יהודים מאירופה.

ההיבט האידאולוגי-סוציאליסטי

האידאולוגיה הסוציאליסטית מתבטאת בשנת 1945 באמצעות התייחסות חיובית לפעילותו של הנשיא פרנקלין דלאנו רוזוולט. מותו של הנשיא האהוד היה הזדמנות לספר על מעשיו המבורכים, ומתיאורם כמעט עולה שהאיש היה סוציאליסט של ממש. נאמר עליו שעלה לנשיאות בתקופה של משבר כלכלי קשה ואבטלה גדולה, ודרוש היה לו אומץ לב ועוז נפש כדי לשנות את המצב מיסודו. והוא אכן נלחם בחוסר העבודה. הוא חשב שמדינה חייבת לדאוג לאזרחיה שלא יסבלו רעב. הוא הנהיג מערכת חוקים חדשה כדי להילחם בחוסר העבודה. העיתון מספר שבעלי התעשייה הגדולים ואנשי הממון התנגדו למעשיו, לעבודות הציבוריות שיזם, אבל הוא נלחם בעד הרעיון הזה, הוציא אותו לפועל והביא רווחה למדינה.

שנת 1948 בדבר לילדים

ב-1948 הופיעו **בדבר לילדים** 13 ידיעות שבהן הוזכרה אמריקה, יותר מאשר בעבר, ושלא כמו בשנים הראשונות של הופעת העיתון. כמחציתן עסקו ביהודים ובארץ ישראל. הייתה זו שנה של מלחמה בארץ, ובתקופה זו בלטה זהות רבה בין עיתוני הילדים לבין עיתוני המבוגרים. על כך כותב מאיר חזן (2006):

הזיקה בין עיתוני הילדים לבין עיתוני המבוגרים בתקופה הנידונה [הכוונה לתקופת המלחמה] הייתה גלויה לעין. היא בלטה בשמם, במוציאים לאור שלהם, בגישה האידאולוגית ששאפו להנחיל ובמגמות הפוליטיות שבחרו לקדם (עמ' 443).

ההיבטים האידאולוגיים: ציונות והסוציאליזם

ההיבט הציוני וההיבט הסוציאליסטי הוצגו בשנת 1948 **בדבר לילדים** כשהם שלובים זה בזה. תקופה זו שלפני הקמת המדינה הייתה מתוחה מאוד. ההזדהות הרגשית של הכותבים עם המתרחש בארץ הייתה עצומה, והם נתנו לכך ביטוי ברור. מצד אחד הייתה אהדה לארצות הברית וליהודיה, שלעזרתם זקוק היה היישוב מאוד. דבר זה נבע בעיקר מן האהדה שיהודי ארצות הברית גילו כלפי היישוב בארץ ישראל. לדוגמה, מספרים על ההתלהבות הרבה שאחזה ביהודי אמריקה בעקבות ביקורה של "הבימה" בניו יורק (28.10.1948), או מדגישים כי האדם הלבן הראשון שדרך על אדמת אמריקה היה יהודי שהצטרף למשלחת של קולומבוס ושימש בה כמתורגמן

(1.4.1948). אבל מצד אחר, כשחוששים בארץ שארצות הברית מפנה עורף לתכנית של הקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל, מתייחסים לכך כאל בגידה. כאן משתלבים שני נושאים: (1) ההכרה שארץ ישראל היא המקום המתאים ליהודים ו-(2) האידאולוגיה הסוציאליסטית, שכן הכותבים מייחסים את הסטייה של ארצות הברית מן הכוונה המקורית שלה לסייע ליישוב, להשפעות של בעלי הון אינטרסנטים. הזעם על העשירים הלא אנושיים משתלב בזעם על כך שארצות הברית מתכוונת להפנות עורף ליישוב. כך נאמר בכתבה בשם "ראשי השלטון באמריקה בגדו בנו":

אדירי ההון בארצות הברית, אלה הצוברים את רכושם הגדול מעמל מיליונים פועלים ואיכרים בארצם ובארצות רבות, עשו את חשבונם ומצאו, כי מדינה יהודית עלולה להזיק לעסקיהם. כי מדינה יהודית בה ישלטו המוני העם על ידי נבחריהם, תשאף לשוויון ולצדק. היא תשפיע על העמים שכניה וגם המוניהם ימרדו בעוני וברעב ולא יסכימו לתת את פרי עמלם למנצלי עמים מעטים, היושבים בארמנותיהם ושולטים על אוצרות עולם שהטבע העניק ומיליוני אדם יצרו. [...] אדירי הון אלה לחצו על שותפיהם העומדים בראש השלטון של ארצות הברית והשפיעו עליהם שהם יחזרו בהם מתמיכתם בהקמת מדינה יהודית לאלתר, והם בגדו בנו (דבר לילדים, 1.4.1948).

בסוף אותה שנה מקדיש העיתון מקום לבחירתו של הארי טרומן לנשיא ארצות הברית, ומאחר שהיה אהוד בארץ, קשרו לו כתרים כלסוציאליסט רב זכויות. כך נאמר עליו:

למה הוא זכה? כי בו תמכו המוני הפועלים המאורגנים והבלתי מאורגנים וכן רבים מבני המיעוטים ובעיקר הכושים המקופחים. הפועלים ובני הגזעים המקופחים מחפשים בהארי טרומן משענת נגד המפלגה הרפובליקנית, המשרתת בגלוי את טובת העשירים נגד ההמונים (דבר לילדים, כרך י"ט, חוברת 7, 11.11.1948).

במאמר בשם "מאשר ראיתי באמריקה" של ברכה חבס, שליחת העיתון בארצות הברית, היא מספרת ברוח התפיסה הסוציאליסטית על ההבדלים בהרגלי הצריכה בין האנשים החיים בארצות הברית לבין אלה החיים בארץ ישראל. לדוגמה:

אנו רגילים לקנות או לתפור בממוצע בגד אחד חדש או שניים בשנה, כך גם לגבי נעליים וכובע ובגדים אחרים, יותר מזה אין היד משגת על

פי רוב ואין התקציב מאפשר. אך בניו יורק אין אישה שלא תקנה לה כמה שמלות חדשות בכל עונה מעונות השנה וכך גם הגבר (דבר לילדים, 19.8.1948).

עם זאת אין היא מגנה את התופעה, אלא מסבירה את הרגלי הצריכה בצורך כלכלי-חברתי של החברה האמריקנית. זו הדרך שלהם לדאוג לכך שלא יהיו מחוסרי עבודה רבים שם. ובכל זאת, כדי שלא ליצור תמונה זוהרת מדי של החיים בארצות הברית, היא מסיימת במילים אלה: "ולאחר כל דברי אלה אל נא תדמו בלבבכם כי באמריקה חי האדם כבגן עדן, לא ולא".

ההיבט הריאליסטי-מעשי

ברכה חבס, ששימשה כאמור שליחת העיתון בניו יורק, מתארת את החיים שם באריכות ובדרך מעניינת. את שהותה שם היא מסבירה בצורך לגייס כספים מן היהודים לטובת היישוב בארץ. מאחר שלדבריה היהודים אמנם תורמים, אך רוצים שיספרו להם מה טעם וערך לתרומה זו, היא ושליחים אחרים נאלצים לקיים אספות רבות ולהסביר את הארץ ליהודי אמריקה. הם זוכים להצלחה, משום שהיהודים מתלהבים מן הנעשה בארץ, ואף הולכים משום כך ומתקרבים אל עמם. כלומר ההזדהות עם ארץ ישראל לא זו בלבד שמסייעת כלכלית ליישוב בארץ, אלא גם ממלאה תפקיד של חיזוק הקשר של היהודים אל היהדות (דבר לילדים, 27.5.1948).

ניכרת הערכה רבה למצבם של יהודי ארצות הברית, ונאמר במפורש שאמריקה טובה להם. "אמנם האדם עובד שם קשה, אך כל צרכיו – הפיזיים והרוחניים מסופקים". אבל יש לברכה חבס גם ביקורת על ארצות הברית ועל יחסה לישראל:

אף על פי כן גרמה לנו אמריקה אכזבות רבות, כי יש גורמים אחרים, המשפיעים על דרכה ואורח התנהגותה כלפי מדינת ישראל. יש לה לאמריקה עניינים כלכליים חשובים הקשורים בארצות הערביות כגון ענייני הנפט. על כן לא קלה היא פעולתם של אחינו בארצות הברית למען ישראל ומה גם שיש להם דאגות חמורות משלהם. אחת הדאגות היא קללת האנטישמיות המרדפת אחר עמנו בכל גליוותיו - גם בארצות הברית העשירות והשבעות והחופשיות נזרעו גרעינים עמוקים של שנאת ישראל, והמלחמה בהם מצריכה כוחות רבים. המצב החומרי של המוני העובדים אף הוא אינו משובח ביותר מאז

מלחמת העולם, והרי רובם של יהודי אמריקה אנשים עמלים הם
(דבר לילדים, י"ח, 44, 22.7.1948).

הרבה נכתב בדבר לילדים בשנת 1948 על הזיקה בין יהדות ארצות הברית לבין יהודי ארץ ישראל. בהקשר זה הופיעה כתבה של ברכה חבס על המגבית שנערכה בארצות הברית לגיוס 250 מיליון דולר. היא כותבת שם כך:

הם מבינים, כי מבלעדיהם אין לנו שותפים במלחמתנו הגדולה, כי ניצחוננו הוא ניצחונם, ועל כך צריך מאמצנו להיות גם מאמצם, קירוב לבבות זה חשוב עוד יותר מן התרומות.

ארצות הברית במשמר לילדים – 1945, 1948

החוברת הראשונה של משמר לילדים יצאה לאור בשנת תש"ז 1945, וכבר מתחילה הייתה בעיתון זה התייחסות רבה יותר לארצות הברית מאשר בדבר לילדים. אולי הסיבה הייתה המעורבות של ארצות הברית בנעשה בעולם באותן שנים בגלל המלחמה, ואולי משום שקהל הקוראים של משמר לילדים – רבים מהם ילדי קיבוצים – היה מכוון יותר לעיסוק בעניינים פוליטיים בהשפעת הבית והסביבה.

כבר בחוברת הראשונה מסופר על אזרחים אמריקנים ביפן שאינם יכולים להיכנס לטוקיו מחשש לגורלם, והם נמצאים במקום סמוך לעיר. אמריקה לא תוארה כארץ הנמצאת מעבר להררי חושך, אלא הוצגו קשרי גומלין הולכים וגדלים בין יהודי ארץ ישראל ליהודי אמריקה, והובאו דיווחים על הנעשה שם. עם זאת ניכרת הבלטת הדברים החיוביים בעניינים חברתיים וערכיים ברוח הגישה הסוציאליסטית. למשל בחוברת 15 מ-1945 פורסם "מכתב מאמריקה", ובו מספרת אמו של רן, שיצאה בשליחות לאמריקה כדי להדריך את החלוצים המתכוננים להגיע ארצה, שיש שם תזמורת, שהמנצח שלה הוא אפרו-אמריקני, וכי 40% מן המנגנים הם בחורות. היא מספרת על יצירה של היידן שלאחר נגינתה ירדו המנגנים מן הבמה כהזדהות עם בעיית תנאי העסקה של הנגנים בתקופתו של היידן. בחוברת אחרת מסופר על המנצח והמלחין היהודי לאונרד ברנשטיין, אך הכתבה עוסקת לא רק במוזיקה שלו אלא גם בקשר שלו ליהדות, למשל בנושאים שהוא בוחר להלחנה כמו

“ירמיהו” ובקשר שלו לציונות. אפילו את שמו העברי (אליעזר), מזכירים בכתבה ואת ביקוריו בארץ (משמר לילדים, חוברת 18, 22.5.1947).

שנת 1945 במשמר לילדים

בשנת 1945 הופיעו במשמר לילדים שבע ידיעות שהזכירו את ארצות הברית. שתיים מהן עסקו בארצות הברית והעולם הגדול, והבליטו את כוחה של ארצות הברית ואת השפעתה בעולם שלאחר מלחמת העולם השנייה. ידיעה אחת סיפרה על חידושים והתמקדה בנושא הדואר, ושש ידיעות עסקו בארצות הברית והעולם היהודי.

ארצות הברית עומדת לצד היהודים בנושא העלייה לארץ ישראל
בסיום מלחמת העולם השנייה נתפסה ארץ ישראל כמקום המתאים לשמש ליהודים מקלט, ואמריקה נתפסה ככוח שעומד לצד היהודים. הדברים עליה נמסרו במשמר לילדים ללא נימה של ביקורת ושל הסתייגות, אולי בשל תחושת התודה של הציבור היהודי בארץ על עזרתה במלחמה.

בחוברת 8 נכתב כי “נציגי העם האמריקאי לצדנו”, והידיעה מספרת לקוראים שהסנט האמריקני אישר את ההחלטה לדרוש מהממשלה הבריטית, שתפתח את שערי ארץ ישראל לעלייה חופשית של יהודים. נמסר במפורש שההחלטה נתקבלה כמעט פה אחד בסנאט (משמר לילדים, 27.12.1945).

בחוברת 22 של אותה שנה נמסר על אספת מחאה המונית של כ-100 אלף איש בניו יורק, שבה הכריז הרב סילבר כי הנשיא טרומן מגנה את מעשי הבריטים בארץ ישראל, ורמז כי אמריקה תהיה הכוח המניע שיפתח את שערי ארץ ישראל בשבועות הקרובים. בכתבה זו לא הופיע שום ביטוי לוויכוח בנושא, לשאלות, להסתייגות או לתהיות: ארץ ישראל היא המקום היחיד עבור היהודים, והכוח החיובי בעולם הוא שמתייצב לצד היהודים, הרואים בה את מקומם. לארצות הברית היה אם כן במשמר לילדים של 1945 דימוי של מדינה חזקה העומדת לצד היישוב העברי בארץ ישראל.

ההיבט האידאולוגי-סוציאליסטי

בכתבה על בית הדואר בניו יורק שפורסמה בחוברת של משמר לילדים מס' 15, תואר ההיקף העצום של בית הדואר, שגודלו בלתי נתפס לילדי הארץ. אבל בכתבה זו הייתה גם נימה של ביקורת. מספרים על ביקור בבניין הדואר

הזה, שמבחוץ נראה כהיכל יווני מפואר אך בפנים מראהו כמראה בית חרושת מזוהם ומלוכלך. נוסף לכך נמסר על אי-שוויון בין הפקידים הלבנים לבין הפקידים האפרו-אמריקנים העובדים בו. מתברר שארצות הברית אינה ארץ שכולה שוויון והתחשבות באדם העובד.

ההיבט המעשי: הסיוע של יהודי ארצות הברית ליישוב בארץ ישראל
גם משמר לילדים כמו דבר לילדים הבלויט את הסיוע הרב של יהודי ארצות הברית ליישוב בארץ ישראל (ראו למשל חוברת מס' 16 של שנת 1945).

שנת 1948 במשמר לילדים

במשמר לילדים הופיעו 12 ידיעות בשנת 1948 על ארצות הברית.

ההיבטים הציוני והסוציאליסטי: הקשר בין היחס של ארצות הברית ליישוב בארץ לבין העמדה האידיאולוגית בהקשרים חברתיים-כלכליים עיון בעיתוני משמר לילדים של שנת 1948 מראה כי שני ההיבטים – הציוני והסוציאליסטי – הופיעו שלובים זה בזה. ארץ ישראל נתפסה בעיני הכותבים והקוראים גם יחד כמקום הנכון ליהודים לחיות בו, ולכן מי שמפנה לה עורף נתפס כבוגד. כאשר ארצות הברית הסתייגה מן התמיכה בחלוקה, הביעו בעיתון הסתייגות ממנה, ופירשו את עמדתה כקשורה לאידיאולוגיה השלטת בה. למשל בכתבה בגיליון 28 נכתב כי "אמריקה הסתלקה מתמיכתה בחלוקה", ויצרו קשר בין התנגדותה של אמריקה לרוסיה לבין יחסה לישראל וכן בין השקפתה החברתית-כלכלית לבין מדיניותה הבינלאומית:

הודעתה של אמריקה היא המשכה הטבעי של המדיניות של טרומן, המעדיפה את הקשר עם עולם הפיאודליזם הערבי על פני מדינה יהודית מתקדמת. לשינוי עמדתה של אמריקה גרמה כנראה המתיחות ההולכת וגדלה בין אמריקה לברית המועצות [...]. כמו כן חוששת אמריקה להקים נגדה את העולם הערבי ולסכן את אספקת הנפט (משמר לילדים, 25.3.1948).

וכן נכתב על "ידידותה" של אמריקה:

צעד אחרי צעד מיישר מארשאל את הקו עם בווי, בריטניה הטילה הסגר על המעפילים ואוסרת את יציאתם למולדתם העצמאית, ואמריקה, המעמידה פני ידידות כלפי מדינת ישראל, לא זו בלבד שאינה דורשת מבריטניה להתיר את החבושים במחנות הריכוז של

קפריסין, אלא היא מוסיפה חטא על פשע ומטילה הסגר משלה על שארית הפליטה באזורי הכיבוש האמריקנים בגרמניה ובאוסטריה.

הכתב גם זועם על כך שאמריקה משפיעה על צ'כוסלובקיה להפסיק את משלוחי הנשק לישראל. מכל זאת ברור שתמיכתה של ארצות הברית ביישוב בארץ אינה דבר בטוח. עוד נמסר באותו גיליון על שביתה במכרות הפחם, המתפשטת בארצות הברית.

ב-1948 מסופר במשמר לילדים על זמרת אפרו-אמריקנית, מייס ריצ'רדסון, שבאה לארץ לשיר ספיריטואלס וגם – לדברי הכתבת – ללמוד משירי הארץ. הכתבת שוחחה אתה על חיי האפרו-אמריקנים באמריקה, וכך נאמר בכתבה: ודאי שלרבים מכם יש מושג על כך מן הספר "אוהל הדוד תום" ומסיפורי מרק טוויין. אותם הספרים נכתבו לפני שבעים-שמונים שנה, עוד בזמן שרוב הכושים האמריקאים היו עבדים לבעלי מטעים לבנים. אחרי מלחמה קשה שהכריזו תושבי צפון ארצות הברית על מדינות הדרום, קורא דרור לכושים. כך נשתחרר גם סבה של הזמרת (משמר לילדים, 17, 8.1.1948).

בגאווה מסופר בכתבה שאף כי עדיין יש אפליה כלפי האפרו-אמריקנים בארצות הברית, היהודים אינם שותפים לה. נראה כי מטרת אזכור תופעת האפליה הייתה לעורר יחס שלילי בקרב קוראי העיתון כלפי ארצות הברית.

מאידך גיסא התפרסמו בעיתון סיפורים על אנשים שתנאי הפתיחה של חייהם היו קשים, אך הצליחו בזכות חריצות והתמדה. דוגמה לכך היא הכתבה על הסופר ג'ק לונדון "שנולד בסאן פרנציסקו בבית של אנשים עניים, ועוד בשחר ילדותו הוצרך לעזור לפרנסת הוריו, ובזכות כישרונותיו, חריצותו ויוזמתו הצליח בסופו של דבר והפך לסופר מפורסם" (משמר לילדים, 19.2.1948)

בעיתון הופיעה פינה קבועה על מוזיקה, שבאחת מהן מסבירים לקוראים מהו ג'אז. כותרת המאמר הייתה "סניגוריה על הג'אז". מתוך דברי ההקדמה אפשר להבין את הלוך הרוחות כלפי סוג זה של מוזיקה, שהיה כל כך מרכזי בארצות הברית באותם ימים:

ידוע לי היטב שבין קוראי שורות אלו מצויים ילדי קיבוצים רבים, חברי תנועות נוער, ומשער אני שהללו יאמרו לי: מה, ג'אז? והיכן שומעים זאת? הווי אומר שבבית קפה, והרי ידוע מה פירושו של בית קפה?

אווירה בורגנית [...] כיצד מעז אתה לכתוב על נושא כזה בעיתון לילדים? (משמר לילדים, 27.5.1948)

עם הדימוי השלילי של המוזיקה הזאת מתמודד הכותב באמצעות ייחוס ראשיתה לאפריקה.

העיתון מותח ביקורת על ארצות הברית בשל העובדה שעדיין לא הושג בה שוויון מלא, מה שניכר גם ביחס למיעוטים אחרים, לא רק ליהודים. מסופר על אפרו-אמריקני אחד שגורש מאדמת אדונו, ואף שהתחנן לפני אדונו שישאירו על אדמתו, האיש אטום הלב סירב. הסיפור נקרא: "הכושי עשה את שלו, הכושי יכול ללכת" מאת ארסקין קול דוול (משמר לילדים, 27.5.1948). גם ידיעה מסוג זה נראה שנועדה לחזק את האחיזה של בני הנוער קוראי העיתון בארץ ישראל כמקום המתאים לחיים יהודיים.

ונציין עוד ידיעה, אם כי מחוץ לטווח הזמן שבו עוסק ספר זה, מן ה-19 בדצמבר 1951. שם מסופר על הסופרת ביצ'ר סטאו שכתבה את "אוהל הדוד תום". נכתב שמסריטים את ספרה עכשיו בפעם השלישית. הידיעה מתחילה בסיפור על כך שביקשו לגרש את הסופרת ואת ילדיה מחדר המתנה בתחנת רכבת, כי היא לא הייתה די מכובדת. שלוש שנים אחר כך הפכה למפורסמת מאוד. הספר יצא בהמשכים, וכל אמריקה נזדעזעה. הספר נמכר במספרים גדולים מאוד.

ההיבט המעשי - סיוע ותמיכה ביישוב

במקביל לסטייה שחלה במדיניות הממשל בארצות הברית, נמסר על תמיכה של הציבור האמריקני ביישוב בארץ במאבקו. כך למשל מדווח על הפגנה של 50,000 חיילים משוחררים נגד המפנה במדיניות האמריקנית. מעניין שלא מדובר על הפגנה של יהודים, אלא של בני כל הדתות (משמר לילדים, 15.4.1948).

סיכום

הדימוי של ארצות הברית בדבר לילדים הוא של ארץ גדולה במידה מפתיעה, שיש בה תופעות מוזרות. הרבה נכתב על גודלה של הארץ הזאת, על סכרים ענקיים שנבנים בה, על מכת עורבים שפגעה בה ועל תופעת טבע נוספת: טייסת אישה. מגמה זו התבטאה גם בדברים שנכתבו על אישים מפורסמים:

הבליטו דווקא צדדים מוזרים או מפתיעים בחייהם. ארצות הברית זוהתה גם עם תופעות שליליות במיוחד כגון עבדות.

אך מן הכתבות עולה כי יש גם הרבה חיוב באמריקה, שבא לידי ביטוי ביכולתם של אנשים להצליח שם למרות הקשיים, אם הם חרוצים ונחושים בדעתם. הדבר מתבטא גם בדמויות הפועלות למען חלשים ויוצאי דופן. בסוף שנות השלושים והארבעים, ככל שהמעורבות של ארצות הברית בעולם נעשית גדולה יותר ועזרת יהודי ארצות הברית מתבררת כמשמעותית ביותר ליישוב בארץ, מתרבות הידיעות הרציניות על ארצות הברית, והילדים נחשפים לעובדות חשובות על מקומה של ארצות הברית ועל חשיבות הסיוע שלה ושל היהודים החיים בה ליישוב בארץ – להשגת מטרותיו ולעצם קיומו. המאמרים בנושא מתרבים ומתארכים, ונראה שמתייחסים אל הקוראים הצעירים ברצינות. כחלק מן העמדה המחנכת של עיתונות הילדים תמיד מתלווה נימת ביקורת לדברים האובייקטיביים-לכאורה הנמסרים על ארצות הברית. הביקורת על ארצות הברית גוברת, כשנראה בארץ שהיא איננה פועלת לטובת היישוב.

היחס של משמר לילדים לארצות הברית היה דו-ערכי. מחד גיסא הוא הבליט בה תופעות שלא היו מוכרות כלל לילדי ארץ ישראל כמו נושא העבדות. אמריקה גם סימלה בעיתון חיים של נהנתנות, שאנשי ארץ ישראל העובדת לא הכירו אותם כלל, ולפחות כלפי חוץ יצאו נגדם. בעיתון גם מתחו ביקורת על העובדה שארצות הברית לא עמדה לימין היישוב ומדינת ישראל. מאידך גיסא עלה מן העיתון שבארצות הברית גם אפשרויות חדשות והזדמנויות שניתנות לכולם – לכל מי שמגלה כישרון, חריצות ודבקות במטרה – ויש בה אפשרות לחיים יהודיים.

אם כן, שני עיתוני הילדים, משמר לילדים ודבר לילדים, ציירו את ארצות הברית כארץ מוזרה, שונה, גדולה מכל המוכר ומפתיעה. שניהם החלו לעסוק בארצות הברית יותר ויותר ככל שתפקידה בעולם נעשה חשוב יותר, וככל שגדלה מעורבותה במתרחש בעולם ובגורלו של היישוב בארץ. העיתונים הבליטו עניינים ערכיים הקשורים לארצות הברית כגון המלחמה בעבדות, וכתבו באהדה על עזרתה של ארצות הברית ובעיקר של יהודיה ליישוב בארץ. אבל כשארצות הברית לא מילאה את ציפיות היישוב וכשפעלה כנגדו, מיד הופיעו מאמרי ביקורת חריפים עליה, ונסגר אתה חשבון ארוך.

סוף דבר

התעניינות היישוב הארצישראלי בארצות הברית התחזקה עם השנים. ארצות הברית הלכה ונעשתה מוכרת יותר ויותר, מקומה בעולם נעשה חשוב, וככל שאמצעי התקשורת הפכו יעילים יותר כן התרכו גם הידיעות עליה והיו עשירות ומורכבות. ועדיין העניין של עיתונות הפועלים הארצישראלית בארצות הברית וביהודיה מתגלה כאינטרסנטי ביותר. ככל שמעמדה של ארצות הברית בעולם עלה והשפעתה על הגורל היהודי התרחבה, כך גדל העניין בה וביהודים הגרים בה, העשויים לסייע ולהשפיע על הממשל שלה.

במהלך השנים חלו שינויים בכתיבה על ארצות הברית. בשנות העשרים, כשהיישוב בארץ רק התחיל לבסס את צעדיו ולהתייצב, התבטא העיסוק באמריקה בעיתונות הפועלים בארץ בעיקר בצדדים הכלכליים-חברתיים, אך לא בלגיטימיות או בשלילת הלגיטימיות של הגולה האמריקנית. הדגש על היבטים כלכליים נבע אולי מהנחה שמי שבחר בחיים בארץ קיבל עליו מכבר את קדימות החיים בארץ ישראל, אך מאידך גיסא, מאחר שהחיים בארץ היו קשים מאוד ו"האפשרות האמריקנית" עדיין קסמה לרבים בארץ, היה צורך לחזק שוב ושוב את ההכרה בחשיבות הבחירה באורח החיים הסוציאליסטי. ייתכן שמשום כך חשו מנהיגי היישוב ועיתונות הפועלים כי מן הראוי להבליט את ההיבט הסוציאליסטי-חברתי, כלומר את הצורך של היישוב לוותר על חיי נוחות ודאגה לפרט למען עשייה בשביל הכלל, ובכך למלא שליחות למען העם כולו: הכנת מקום מפלט לעם היהודי. העיתונות, שהייתה מעיקרה מחויבת לנעשה בארץ, תפסה את עצמה כמחנכת של ציבור המהגרים, וכמשתמע מכך ביקרה את חייהם של יהודי ארצות הברית והציגה אותם כרחוקים מן האידאל הנכסף של הצלחה וביטחון ושל זקיפות קומה.

הכותבים לא תמיד יכלו לצאת בביקורת חזיתית וגלויה כלפי יהדות ארצות הברית, ולכך כמה סיבות: (1) יהדות ארצות הברית זכתה לחיי חופש ושוויון, והשתלבה בחיי הציבור הלא יהודי באופן מלא, בהצלחה רבה ובתחושה של כבוד; (2) הכותבים בעיתונות בארץ ישראל היו מודעים לדימוי החיובי של אמריקה, שרווח בקרב יהודי מזרח אירופה והובא אתם ארצה – דימוי של

מחוז חפץ נחשק – והם לא יכלו להתעלם ממנו; (3) היישוב העברי בארץ ישראל לא יכול היה להתעלם מן העזרה הרבה שארצות הברית ויהדות ארצות הברית מושיטות לעם היהודי כולו ולציבור הארצישראלי בכלל זה. לפיכך הלכו הכותבים על חבל דק: הציגו את פניה המורכבות של ארצות הברית, את החיובי לצד השלילי באופן מאוזן. משימתם הייתה להבליט את היתרונות של ארצות הברית עבור המפעל הציוני, ועם זאת לא נמנעו מלחשוף, לעיתים בגלוי ולעיתים במרומז, את הקשיים ואת המגרעות בחיים שם. עיסוק בשאלות של שלילת הגולה לעומת הבחירה בארץ ישראל חוזר ומופיע בתקופת המלחמה ולאחריה.

כאשר שערי ארצות הברית החלו להיסגר בפני מהגרים ב-1924 התברר כי נותרה אפשרות אחת עיקרית, והיא האפשרות הארצישראלית, וכי עליה יש להיאבק. על כן, החל מסוף שנות העשרים והמשך בשנות השלושים והארבעים, כשהמצב באירופה מחמיר יותר ויותר, הבינו בארץ ישראל שלייהודים האמריקנים יכולה להיות תרומה חשובה: הם יכולים לעזור בשינוי המדיניות הבריטית כלפי המפעל הארצישראלי. בעקבות זאת החלה העיתונות הסוציאליסטית להרבות בדיווחים על הפעילות היהודית באמריקה ולתבוע מהיהודים שבה להתערב כדי לעזור במתרחש בזירה המדינית. חשיבותה של ארצות הברית בתקופת מלחמת העולם השנייה גברה עוד יותר, כשהתברר שהמרכז היהודי באירופה הולך ומושמד, ושיהודי אמריקה הם היחידים שיכולים לעזור לבני עמם. המצב הכלכלי בארץ החל להשתפר בשנות השלושים, העשור שבו הגיעה העלייה החמישית. היישוב החל ליצור לו אט-אט מסגרות שלטון ופעולה משלו, והיו לו העוז והיכולת לתבוע את עזרת יהודי אמריקה. הוא בא אליהם לא בתחינה אלא בתביעה – שיסייעו בדרכם, כפי שהוא מסייע בדרכו.

בעיתונות הסוציאליסטית בשנים שלפני הקמת המדינה אפשר היה למצוא בדרך כלל נימה של ביקורת כלפי השיטה הכלכלית-חברתית של ארצות הברית. הכתבים ביקרו גם את אורח החיים של היהודים החיים שם, המתאים לאתוס האמריקני שכולו חומרנות ואינדיווידואליזם. עם זאת בכתיבתם הם גם עומדים מדי פעם על תופעות חיוביות ומעוררות הערכה בקרב יהודי אמריקה, ואף באורח החיים האמריקני בכלל. כן יש לציין שלא כל הכותבים מתנסחים בלשון אחת ועקיבה. רק בתקופת מלחמת העולם השנייה החלה

הביקורת כלפי ארצות הברית להיחלש, כשהיישוב חש הכרת תודה לארצות הברית על מלחמתה בנאצים.

הכותבים של עיתונות הפועלים, וכנראה גם קוראי אותם עיתונים, לא הראו שיש להם עניין להכיר את ארצות הברית. העיתונים כמעט שלא כתבו כלל על העולם התרבותי של היהודים בארצות הברית – לא על העיתונות היהודית שם וגם לא על הספרות והשירה, שהגיעו לרמה גבוהה מאוד – אולי משום שהספרות נכתבה ברובה לא בעברית אלא ביידיש או באנגלית. לא נכתב דבר גם על התיאטרון, שהיה פופולרי מאוד בקרב יהודי ארצות הברית, בעיקר בקרב יהודי ניו יורק. כמו כן לא נכתב דבר על יהודים שזכו להצלחה רבה באמריקה, גם בקרב האמריקנים הלא יהודים. לא נכתב מאומה על חדירתם של יהודי אמריקה לעולם התקשורת ולעולם הקולנוע, אף שבתחומים אלה זכו יהודים להצלחה עצומה בעולם כולו. לא נכתב כמעט דבר על התנועה הרפורמית, שהפכה לזרם חשוב כל כך ביהדות ארצות הברית, ולא על דרך ההתמודדות של הקהילה היהודית עם זהות יהודית בעולם חילוני מודרני. במקום זאת כיוונה העיתונות לנושאים שעניינו אותה: ארץ ישראל ויישוב יהודים בארץ, ותמיכתם של יהודי ארצות הברית במאבק כנגד הנאצים ובמאמצים להקמת המדינה.

העיתונים בארץ, ולא רק העיתונים הסוציאליסטיים, הכירו בככורתה של ארץ ישראל כפתרון הנכון לעתיד העם היהודי, אבל עיתון הארץ, שלא היה שייך לעיתונות הסוציאליסטית, הציג בדרך כלל עמדה פשרנית יותר וביקורתית פחות כלפי ארצות הברית. הוא השלים עם תופעות לא חיוביות הקשורות ליחס הציבור האמריקני כלפי היהודים הגרים בה, ולא יצא נגדן, אולי משום שהכיר באפשרות קיומו של מרכז גדול ליהודים בארצות הברית – לכל הפחות כפתרון לבעייתם של יהודים רבים. גם בין העיתונים הסוציאליסטיים לבין עצמם ניכר הבדל ביחסם לארצות הברית וליהודיה: עיתון דבר אמנם ביטא מחויבות טוטלית למפעל הציוני, שצריך להתקיים בארץ ישראל, אבל על המשמר היה ביקורתי יותר מדבר כלפי ארצות הברית וכלפי היהודים החיים בה.

היחס ליהודי ארצות הברית מצד העיתונות הסוציאליסטית היה אמביוולנטי. מצד אחד נכתבה ביקורת על אורח חייהם – ההתבוללות, האינדיווידואליזם, החומרנות וההתנהגות המושפעת מהחשש שמא ייתפסו באור שלילי על ידי

שכניהם הלא יהודים. מצד שני הוצגה הערכה גלויה לעזרתם, שבלעדיה המפעל הציוני לא יכול היה להתקיים.

העיתונים **דבר** ועל המשמר גם ייסדו עיתוני ילדים, שהופיעו אחת לשבוע. עיתונות הילדים הייתה מגויסת לחינוך הדור הצעיר, והיחס לנושא האמריקני היה חלק מחינוך זה, אף שבענייני יהודים בארצות הברית עסקה עיתונות הילדים פחות, אולי כדי לא להבליט מדי את העובדה שרבים מן היהודים בחרו לחיות שם. בכתיבה לילדים היא הביעה עמדות דומות כלפי ארצות הברית כמו בכתיבה למבוגרים. ארצות הברית הוצגה בה כעולם מוזר, זר ומנוכר, מפתיע בגודלו. אך היא גם הדגישה את היכולת של האדם לשלוט בגורלו ולשנות את מסלול חייו בכיוון חיובי. מבחינה זו תוארה ארצות הברית כמבוססת על ערכים דומים לאלו של חלוצי ארץ ישראל.

מקורות

- אבינרי, שלמה (1980). *הרעיון הציוני לגונוני*. תל אביב: עם עובד.
- אחד העם (1962). *אמת מארץ ישראל. על פרשת דרכים* (חלק א). תל אביב: דביר.
- אטינגר, שמואל (1969). *תולדות עם ישראל* (עורך בן ששון). תל אביב: דביר (עמ' 168–177; 192–199, 262–340).
- אטינגר, שמואל (1994). *בין פולין לרוסיה*. ירושלים: מרכז שז"ר ומוסד ביאליק.
- אלרואי, גור (2004). *אימיגרנטים*. ירושלים: יד יצחק בן צבי.
- אלרואי, גור (2008). *המהפכה השקטה*. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- אלרואי, גור (2008). *הסחר בנשים בחברה היהודית. ביקורת ופרשנות*, 40, 37–59.
- ארלוזורוב, חיים (1934). *כל כתבי* (כרך חמישי, עמ' 75–144). תל אביב: שטיבל.
- ביילין, יוסי (1984). *מפלגות בעולם היהודי הציוני עד קום המדינה, כיוונים*, 25, 103–126.
- בילינסון, משה (1936). *דזכרות*. פרקי בילינסון. עין חרוד: ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- בילינסון, משה (1947). *אוד מציון*. ירושלים: המחלקה לנוער של קרן היסוד.
- בלע, משה (כינוס והאיר) (1972). *עולמו של ז'בוטינסקי*. תל אביב: דפוסים.
- בן גוריון, דוד (1951). *כמערכה* (כרך שני). תל אביב: הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל.
- בן גוריון, דוד (1952). *חזון ודרך* (כרך שלישי, עמ' 137–138, 150–160). תל אביב: הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל.
- בן גוריון, דוד (1971). *זיכרונות* (כרך ראשון, עמ' 72–79). תל אביב: עם עובד.
- בן גוריון, דוד וברדיצ'בסקי, מיכה יוסף (1983). *ילקוט* (ליקט והקדים עמנואל בן גוריון). ניו יורק: קרן ישראל מץ; תל אביב: קרן ספריית יצחק קייב.
- בן אברהם, ברוך (1978). *מפלגות וזרמים פוליטיים בתקופת הבית הלאומי 1918–1948*. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- ברוכוב, ב' (1955). *לשאלת התאוריה הציונית*. בתוך *כתבים* (כרך א', עמ' 1–18). תל אביב: ספריית פועלים והקיבוץ המאוחד.

- ברוכוב, דב בר (1958). *כתבים* (כרך ב'). תל אביב: ספריית פועלים והקיבוץ המאוחד.
- ברוכוב, דב בר (1966). *כתבים* (כרך ג'). תל אביב: ספריית פועלים והקיבוץ המאוחד.
- ברטל, ישראל (1994). תגובות למודרנה במזרח אירופה: השכלה, אורתודוקסיה, לאומיות. בתוך מירי אליאב פדלון (עורכת), *בעקבות קולומבוס: אמריקה (עמ' 511–522)*. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- ברטל, ישראל (1994). "מבשר ומודיע לאיש יהודי": העיתונות היהודית כאפיק של חידוש. *קתדרה*, 71, 156–160.
- ברטל, ישראל (1994). תגובות למודרנה במזרח אירופה: השכלה, אורתודוקסיה, לאומיות. בתוך שמואל אלמוג, יהודה רינהרץ ואניטה שפירא (עורכים), *ציונות ודת (עמ' 21–32)*. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- ברטל, ישראל (1997). אמריקה של מעלה: ארצות הברית כאידיאל וכמופת ליהודי מזרח אירופה במאה ה-19. בתוך מירי אליאב פדלון (עורכת), *בעקבות קולומבוס: אמריקה (עמ' 511–522)*. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- ברלב, עדינה (2001). עיתונות ילדים – ההתחלה. *מעגלי קריאה*, 28, 54–59.
- ברנר, יוסף חיים (1967). *כל כתבי י. ח. ברנר* (הערכת עצמנו בשלושת הכרכים, כרך ג', עמ' 57). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- גוברין, נורית (1983). ההיסטוריה כחומר גלם ליצירה הספרותית. בתוך מיכל אורון (מביאה לדפוס), *בין היסטוריה לספרות (עמ' 9–19)*. תל אביב: דיונון.
- גורדון, י"ל (1962). אחותי רוחמה. *שירי הגיון, משלים, שירי עלילה*. ירושלים ותל אביב: שוקן.
- גורן, אריה (2007). ניו יורק היהודית בשנים 1920–1940. בתוך ירמיהו יובל, יאיר צבן ודוד שחם (עורכים), *זמן יהודי חדש (כרך שלישי, עמ' 363–371)*. ירושלים: כתר.
- גל, אלון (2006). בני ברית, סולידריות יהודית וגרסת הציונות כמקלט. בתוך מירה קצנברד-יונגמן (עורכת), *החוויה היהודית האמריקנית (עמ' 569–594)*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה ומרכז זלמן שז"ר.
- גל, אלון (2010). ממערב לציון: מאפייני הציונות האמריקנית. בתוך גל אלון (עורך), *הציונות לאזוריה (כרך ג', עמ' 111–166)*. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר ומכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות.

- גלבוץ, מנוחה (1992). *לקסיקון העיתונות העברית*. ירושלים: מוסד ביאליק; בית הספר למדעי היהדות, אוניברסיטת תל אביב.
- גרטנר, אריה (1980). *היישוב היהודי בארצות הברית מראשית עד ימינו*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- גרטנר, אריה (1992) יהודי ארצות הברית מתקופת השפל וה"ניו דיל" עד לשואה. בתוך אריה גרטנר ויונתן ד' סרנה, *יהודי ארצות הברית* (עמ' 343–359). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- גרטנר, אריה (2006). ההגירה ההמונית של יהודי אירופה, 1881–1914. בתוך מירה קצבורג יונגמן (עורכת), *החוויה היהודית האמריקנית* (עמ' 27–71). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה ומרכז זלמן שז"ר.
- דבורק, דבורה (תשנ"ב). מצבם הבריאותי של מהגרים יהודים באיסטסייד התחתון של ניו יורק 1880–1914. בתוך אריה גרטנר ויונתן סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 183–224). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- דין, צפרירה (2002). תודעה היסטורית בהגותו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי. בתוך *מיכה יוסף ברדיצ'בסקי* (עמ' 259–298). ירושלים: מוסד ביאליק.
- הורוויץ, יהודה לייב (1874). *רומניה ואמריקה*. דפוס פרידלענדר: ברלין.
- הרצברג, אברהם (1970). *הרעיון הציוני*. ירושלים: כתר.
- הרצברג, ארתור (1994). *היהודים באמריקה*. ירושלים ותל אביב: שוקן.
- הרצל, תאודור (1978). *כפני עם ועולם: נאומים ומאמרים ציוניים 1899–1904*. ירושלים: הספרייה הציונית על יד הנהלת ההסתדרות הציונית.
- הרצל, תאודור (1946). *אלטנוילנד*. חיפה: חברה להוצאת ספרים.
- ז'בוטינסקי, זאב (1948). *כתבים על ספרות ואמנות* (כרך ו', עמ' 194–204). ירושלים: ערי ז'בוטינסקי.
- ז'בוטינסקי, זאב (1958). עוד על אמריקה. בתוך *כתבים על ספרות ואמנות* (כרך ו', עמ' 185–195). ירושלים: ערי ז'בוטינסקי.
- זנגויל, ישראל (1974). *ילדי הגטו* (תרגום מ' טשודנר וי' עדיני). תל אביב: הוצאת יזרעאל.
- חזן, מאיר (2006). עיתונות לוחמת – השתקפות מלחמת העצמאות בעיתונות הילדים. בתוך מרדכי בר און ומאיר חזן (עורכים), *עם במלחמה* (עמ' 441–

- 465). ירושלים: יד בן צבי, המכון לחקר הציונות וישראל; אוניברסיטת תל אביב, העמותה לחקר כוח המגן על שם ישראל גלילי.
- אביבה, חלמיש (2009). מאיד יערי. תל אביב: ספריית אופקים, עם עובד.
- חרמוני, מתן (דצמבר 2008). יודקה שמרקס חוצה את הים הגדול. *דווקא*, 5, 21–25.
- יערי, מאיר (1942). *כפתח תקופה*. מרחביה: הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר.
- כצנלסון, ברל (1973). איגרות תרפ"א–תרצ"א (1921–1930) (כינוס והערות יהודה ארז, כרך חמישי). תל אביב: עם עובד.
- כצנלסון, ברל (1946). *כל כתבי ברל כצנלסון* (כרך ב'). תל אביב: עם עובד.
- לוז, אהוד (1985). *מקבילים נפגשים*. תל אביב: עם עובד.
- ליבס, תמר (2007). התקשורת בניסיון ליצור ישראליות חילונית. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך רביעי, עמ' 336–341). ירושלים: כתר, ספריית פוזן לתרבות יהודית, למדא ומכון שפינוזה.
- ליפשיץ, עודד (1992). *ללמוד היסטוריה נכון*. ישראל: בית הספר לבגרות של יואל גבע.
- לסקוב, שולמית (תשמ"ב). *כתבים לתולדות חיבת ציון וישוב ארץ ישראל*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב והקיבוץ המאוחד.
- לסקוב, שולמית (עורכת) (2000). *אחד העם – מכתבים בענייני ארץ ישראל 1891–1926*. ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי; אוניברסיטת תל אביב.
- מאיר, מיכאל (2007). תנועת הרפורמה ביהדות. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 213–220). ירושלים: כתר, ספריית פוזן לתרבות יהודית, למדא ומכון שפינוזה.
- מוריסון, סמיואל (1984). *ההיסטוריה של ארצות הברית*. תל אביב: זמורה ביתן.
- מינץ, מתתיהו (2007). בר ברוכוב. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 114–116). ירושלים: כתר, ספריית פוזן לתרבות יהודית, למדא ומכון שפינוזה.
- מנור, אהוד (2008). *עיתון למען האנושות*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון גוטאיינר לחקר הבונד.
- נווה, איל (1997). *האתוס הליברלי בחברה האמריקנית*. ירושלים: אוניברסיטה משודרת, משרד הביטחון.

- נווה, איל (2000). *המאה האמריקאית*. אוניברסיטה משודרת. ירושלים: משרד הביטחון.
- סירקין, נחמן (תש"ד). שאלת היהודים ומדינת היהודים הסוציאליסטית. בתוך שכטמן אהרן (עורך), *נחמן סירקין תקופתו ודעותיו* (עמ' 36). תל אביב: הוצאת המרכז לחינוך.
- סירקין, מרי (1970). *אבי נחמן סירקין*. ירושלים: הספרייה הציונית.
- סלוצקי, יהודה (1978). *העיתונות היהודית רוטית במאה התשע עשרה*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- סרנה, יונתן (תשנ"ב). מיתוס ה"אין חזרה": שיבת יהודים למזרח אירופה 1881–1914. בתוך אריה גרטנר ויונתן סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 225–238). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.
- סרנה, יונתן (2005). *היהדות באמריקה*. ירושלים: מרכז שז"ר לתולדות ישראל.
- עמיר, יהודע (2007). רקונסטרוקציה: התנועה ליהדות מתחדשת. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 228–232). ירושלים: כתר, ספריית פוזן, למדא ומכון שפינוזה.
- פינסקר, לאון (תש"ן). *אוטואמנציפציה*. תל אביב: מסדה.
- פיינגולד, בן עמי (1983). ספרות ההשכלה מגלה את אמריקה. בתוך מיכל אורון (מביאה לדפוס), *בין היסטוריה לספרות* (עמ' 91–104). תל אביב: דיונון.
- פרידמן, מנחם (2007). האורתודוקסיה נוכח תהליכי המודרניזציה והחילון. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 170–176). ירושלים: כתר, ספריית פוזן, למדא ומכון שפינוזה.
- פרנקל, יונתן (1989). *נבואה ופוליטיקה*. תל אביב: עם עובד.
- פרנקל, יונתן (2007). סוציאליזם יהודי והבונד – ברוסיה ובפולין. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 18–29). ירושלים: כתר, ספריית פוזן, למדא ומכון שפינוזה.
- צור, מוקי (2007). אהרן דוד גורדון. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך ראשון, עמ' 69–71). ירושלים: כתר, ספריית פוזן, למדא ומכון שפינוזה.
- קאהאן, ארקאדיוס (תשנ"ב). הזדמנויות כלכליות והתקדמות חלק מן המהגרים החדשים: המהגרים היהודים ממזרח אירופה בארה"ב 1890–1914. בתוך אריה גרטנר ויונתן סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 167–182). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.

- קויפמן, יחזקאל (תרפ"ט). *גולה ונכר*. תל אביב: דביר.
- קונפורטי, יצחק (2006). *זמן עבר*. ירושלים: יד בן צבי.
- קולת, שפרה (תשנ"ד). *הקיום היהודי בתפוצות במאה ה-20*. ירושלים: האגף לתכניות לימודים, מעלות.
- קפלן, קימי (2002). *אורתודוקסיה בעולם החדש*. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- רוקאווי, רוברט (1990). *מהגרים פועלים וגנגסטרים*. המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל אביב.
- רוקאווי, רוברט (2007). ארגוני פועלים וארגונים סוציאליסטיים יהודיים בארצות הברית. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 39–43). ירושלים: כתר, ספריית פוזן, למדא ומכון שפינוזה.
- רפאל, מרק לי (2006). הזרם האורתודוקסי. בתוך מירה קצבורג-יונגמן (עורכת), *החוויה היהודית האמריקנית* (עמ' 307–352). האוניברסיטה הפתוחה ומרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- שביט, זהר (תשמ"ג). *החיים הספרותיים בארץ ישראל 1910–1933*. המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר והקיבוץ המאוחד.
- שביט, זהר (תשנ"ט). התפתחות המו"לות העברית בארץ ישראל. בתוך *תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה* (עמ' 123–196). ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, מוסד ביאליק.
- שביט, יעקב (1978). *מרוכ למדינה*. תל אביב: יריב.
- שביט, יעקב (תשנ"ט). מעמדה של התרבות בתהליך יצירתה של חברה לאומית בארץ ישראל: עמדות יסוד ומושגי יסוד. בתוך זהר שביט (עורכת), *תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה* (חלק ראשון, עמ' 9–29). ירושלים: מוסד ביאליק.
- שבייד, אליעזר (תשמ"ב). *מיהדות לציונות מציונות ליהדות: מסות*. ירושלים: הספרייה הציונית (עמ' 154–168).
- שיף, עופר (2001). *יהודים משתלבים*. תל אביב: עם עובד.
- שיף, עופר (2009). *הציונות של המנוצחים*. תל אביב: רסלינג.

שלמון, יוסף (1994). ציונות ואנטי ציונות ביהדות המסורתית במזרח אירופה. בתוך שמואל אלמוג, יהודה ריינהולץ ואניטה שפירא (עורכים), *ציונות ודת* (עמ' 33–53). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.

שלמון, יוסף (תש"ן). דת וציונות: עימותים ראשונים. בתוך אריה גרטנר ויונתן ד' סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 314–332). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.

שמעוני, גדעון (2000). בחינה מחדש של שלילת הגולה כרעיון וכמעשה. בתוך אניטה שפירא, יהודה ריינהרץ ויעקב הריס (עורכים), *עידן הציונות* (עמ' 45–63). ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.

שמעוני, גדעון (2007). ציונות מדינית. בתוך *זמן יהודי חדש* (כרך שני, עמ' 67–73). ירושלים: כתר.

שפירא, יוסף (1975). *חיים אלזוורוב*. תל אביב: עם עובד תרבות וחינוך.

שפירא, אניטה (1980). *ברל* (כרך א'). תל אביב: עם עובד והמכון לחקר הציונות.

שפירא, אניטה (2007). *יהודים ציונים ומה שביניהם* (עמ' 63–111). תל אביב: עם עובד.

שפירא, אניטה (2008). *ברנר*. תל אביב: עם עובד.

שקד, גרשון (1978). בין אדם להיסטוריה. *ידיעות אחרונות* 19.5.1987 ; 2.6.1978 ; 16.6.1978.

שלום עליכם (תשכ"ב). סיפורי מוטיל בן פייסי החזן. בתוך *כתבי שלום עליכם* (כרך שביעי). תרגום י. ד. ברקוביץ. תל אביב: דביר.

שלום עליכם (תרצ"ט). מנחם מנדל. בתוך *כתבים* (כרך ג', עמ' קצא–קצב). תל אביב: דביר.

Arendt, Hannah (1994). Dream and nightmare. In *Essays in understanding 1930–1954* (pp. 409–417). New York: Schocken Books.

Barker, Ernest (1948). *National character*. London: Methuen.

Cahan, Abraham (2002). *The rise of David Levinsky*. New York: Dover.

Diner, Dan (1996). *America in the eyes of the Germans*. Princeton: Markus Wiener.

- Geffen, Joel (1962). America in the first European Hebrew daily newspaper: Ha-Yom (1886–1888). *American Jewish History Quarterly*, 149–167.
- Geffen, Joel (1969). Whither: To Palestine or to America in the pages of the Russian Hebrew press Ha-Melits and Ha-Yom (1880–1890). *American Jewish Historical Quarterly*, 59(2), 179–201.
- Kort, Pamela, & Hollein, Max (2007). *I Like America: Fiktionen des Wilden Westems*. Munchen, Berlin, London, New York: Prestel.
- Irving, Howe (2005). *World of Our Fathers*. New York University Press.
- Lindheim, Irma L. (1962). *Parallel quest: A search of a person and people*. New York, London, Toronto: Thomas Yoseloff.
- Markovits, Andrei S. (2007). *Uncouth nation: Why Europe dislike America*. Princeton University Press.
- Sarna, Jonathan (2004). *American Judaism*. New Haven and London. Yale University Press.
- Richman, H. (1971). *The image of America in the European Hebrew periodicals of the nineteenth century until 1880*. Michigan: High Wycombe : University microfilm.
- Shiff, Ofer (1994). The integrative function of early American Zionism. *The Journal of Israel History*, 15(1), 1–16.
- Zabarenko, Judith (1986). The negative image of the Russian: Language Jewish press (1881–1910). *American Jewish History*, 75(3), 267–279.